

EGAN

ALDEKOA, AZKORBEBEITIA, OLAZIREGI
Atxaga Baionan

D. Nemesio Etxaniz (1989-1982)
bizitza eta alde literarioak

JUAN SAN MARTIN

Lingua Navarrorum-en
zoritxarra

Kritikak eta erreseinak

1999-3/4

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

Atxaga Baionan

GILLERMO ETXEBERRIA, Sarrera	5
IÑAKI ALDEKOA, Bernardo Atxagaren unibertso literarioa (1976-1988). Literatura eta kritika	9
MARI JOSE OLAZIREGI, Bernardo Atxaga. Inventarium	21
AITZPEA AZKORBEBEITIA, Hamaika hitz Bernardo Atxagaren unibertso metaforikoaz, eta bat gehiago	41
IÑIGO FERNANDEZ OSTOLAZA, Borges, pertsonairik borgianoena	69

Nemesio Etxanizi Omenaldia

PAKO SUDUPE, Biografia idatzien interpretazio saioa	83
JOXE AZURMENDI, bizitza osoa zalantzatan	97
GILLERMO ETXEBERRIA, D. Nemesio Etxaniz eta ikastolak; (Karmelesnailekin solasean)	119
MIKEL ATXAGA, Nemesio Etxaniz kazetaria	123

SORKUNTZA

Poesia

PELLO ZABALETA, Maitetasun gehiegia -II-	131
JULEN LEKUONA, Hautsi ez dadin katea	143

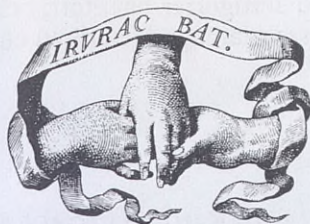
HAUR ETA GAZTE LITERATURA

IÑAKI ZUBELDIA, Ibaizabal argitaletxearen bila-kaera	189

ADABAKIAK

Iruñeko euskal erromantikoak	203
Lingua Navarrorum-en zoritxarra	215
Liburua eta gazteak	221

EGAN

Mar.^l Salvador Carrera Julpi

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Sails
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

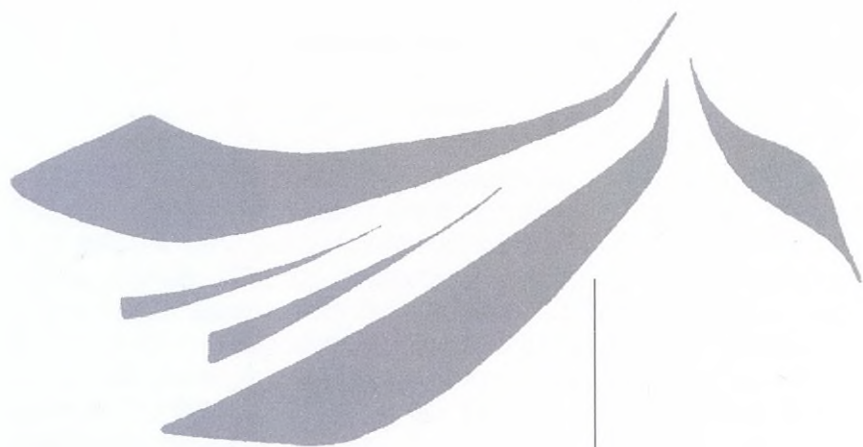
*Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria*

EuskalERRIAREN Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria:	Luis Mari Mujika
Zuzendariordea:	Iñaki Zumalde
Idazkaria:	Gillermo Etxeberria
Administraria:	Jesús Ferro Larequi
Bokalak:	Jose M ^a Urkia Juan Garmendia Larrañaga Abel Muniategi

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: BIZKER, S.L. - Lasarte-Oria

AZTERKETA
LITERARIOAK

Atxaga Baionan

Sarrera

Gillermo ETXEBERRIA

EGAN aldizkarian ari garen taldearentzat, atsegina da Atxagari Baionan 1999ko martxoaren 27an egin zitzaion Ikerketa Egunaren berri ematea. Data eta leku horretan honako izenpean antolatu zen eguna: *Journée d'Etudes consacrée à l'oeuvre de Bernardo Atxaga. Bernardo Atxagaren obrari buruzko Ikerketa Eguna. Parcours atxaguiens-Ibilbide atxagarrik*. Antolatzailerak: "Laboratoire de Recherches: Langues et littératures romanes, études basques, espace caraïbe de l'Université de Pau et des Pays de l'Adour" Euskal Kultur Erakundearen laguntzarekin.

Bertan Bernardo Atxagaren ezagutzaile onenetarikoena sorta bildu zen. Hemen euskaraz eman ziren hitzaldien argitalpena ematen dugu.

Hizlarien artean, lehenengo Iñaki Aldekoa agertzen da. Lanbidez Euskalerriko Unibertsitatean Magisteritza Eskolako katedraduna. Horretaz gain Erein argitaletxeko zenbait argiltapenen ardurdun.

Iñaki gaur egun euskal literatur munduan eta literatur kritika arloan bereiziki nabarmendu den idazlea dugu. 1989. urtean "Ignacio Aldecoa" ipuin lehiaketa irabazi zuen. Bere zenbait lan poesiari eskaini dizkio: *Antologia de la Poesía Vasca (Visor, 1993)*, eta *Zirkuluaren hutsmina* (Alberdania, 1993).

Ipuin arloan, lehen esan dugun lehiaketaz gain, 1993an Euskal ipuinen antologia (Alberdania, 1933) eman zuen argitara eta Ipuin gogoangarriak 1997an (Erein, 1997).

Ugariak dira bere saiakera artikuluak: "Orixe, Erlijioa eta poesia" (EHU.1990), "Itzalen itzal" (Egan 1994-2) Arestiri buruz: *Munduaren neurria* (Alberdania, 1998), eta iragan urtean *Mendebaldea eta narraziogintza* (Erein, 1998).

Halere, nabarmendu behar da autore honek Bernardo Atxagari buruz eman dituen hitzaldi ugariak eta argitalpenak. Artikuluaren artean: "*Obabakoak* hamargarren urtemugan 1988-1998, Abanguardiatik Villamediana", (Egan, 1998-1/2) Saiakera moduan *Antzarra eta ispilua* (Erein, 1992). Eta, azkenik, eskuartearen dugun hitzaldi hau: "Bernardo Atxagaren unibertso literarioa (1976-1988). Literatura eta kritika".

Ondoren Marijose Olaziregi, hau ere aurreko idazlearen belaualdikoa eta iadanik literatur munduan aski ezaguna. Mari Jose Olaziregi Alustiza (Donostia, 1963), Euskal Filologian doktorea eta literatura irakaslea Euskal Herriko Unibertsitatean. XX. mendeko Literatur Kritikari buruzko artikuluak argiratu ditu hemengo nahiz atzerriko aldizkarietan, bai eta euskal idazle garaikideen lanei buruzkoak ere. 1997an Gasteizko Filologia Fakultatean: "*Literatura eta irakurlea. Testu-estrategietatik soziologiara Bernardo Atxagaren unibertso literarioan*" izeneko doktorego-tesia aurkeztu zuen. Euskaltzaindiako Literatura Ikerketa batzordeko kidea da.

Argitara eman dituen liburuen artean, honakook aipatuko genituzke: *Bernardo Atxagaren irakurlea* (Erein, 1998), 1997. urtean Arabako Foru Aldundiak antolatutako "IX. Becerro de Bengoa Saiakera Saria" irabazi zuena: Euskal gazteen irakurzaletasuna. Azterketa Soziologikoa (Bergarako Udala, 1998), 1990-1995 urteetan Hego Euskal Herrian egin zituen 3.700 inkesten emaitzak biltzen dituen; *Ramon Saizarbitoria. Antologia* (Ibaizabal, 1998) bigarren hezkuntzako ikasle-irakasleentzat prestatua eta Xabier Etxanizekin batera argitaratutako *Euskarazko Haur eta Gazte Literatura Idazleak* katalogo eleaniztuna (Pamiela, 1998). Horiez gain, aurki, 1999ko neguan *Intimismoaz haraindi: emakumezkoek idatzitako euskal literatura* liburua argitarako du (Eusko Ikaskuntza. Angel Apaiz beka) eta Anthopos argitaletxearentzat koordinatu duen

Breve historia feminista de la literatura vasca, Madrileko UNEDeko Filologia Sailak kaleratuko duen “Literatura Vasca; Un siglo de novela en euskera” atalaren egilea ere bada.

Hurrengo izena Aitzpea Azkorbebeitia Aldaiturriaga (Durango, 1968), Euskal Filologian Lizentziatua (Gasteiz, EHU, 1991). *Metafora literatur kritikarako lanabes gisa: Bernardo Atxaga, Joseba Sarrionandia* izeneko doktorego-tesia prestatzen dihardu, metaforaren azterketatik abiatuz aipatu bi idazlearen lanetan murgiltzen den ikerketa hain zuzen. Ikerketa horren haritik artikulu zenbait plazaratu ditu egileak, “B. Atxaga eta J. Sarrionandiaren metaforetan barrena bidaiatuz” (Uztaro 17: 1996), adibidez, bai eta liburu honetan jasotzen dena ere.

Metaforaren azterbidearen alboan, bestelako metodologiei helduz burututako azterketak ere aipatzekoak dira, Harrera-Teoriaren ikuspegiari jarraikiz idatziriko “Bernardo Atxagaren testuetara hurbilpen bat, Harrera-Teoriaren eskutik” esaterako (Anuario de Filología Vasca “Julio de Urquijo”, 29-II/III: 1995).

Ildo berean kokatzen da egileak Joseba Sarrionandiaren obrari buruz argitaratu berri duen “Joseba Sarrionandia, irakurketa proposamen bat liburua” (Labayru / Amorebieta-Etxanoko Udala, 1999). Aipatu udalaren “Santiago Onaindia” bekaren laguntzaz buruturiko azterketa honetan Iurretako idazlearen testu narratiiboetako zein poetikoetako estrategia nagusiak hizpide ditu A. Azkorbebeitiak, testuon euskarri diren planteamendu literarioak eta ez literarioak —Sarrionandiaren poetika bestela esanda— azalerratuz. Atxagarekin batera Pott Bandako partaide esanguratsuenetakoa izan zen honen inguruan hainbat lan eskaini dizkigu egileak, dela artikulu modura (esaterako, “Hnuy illa nyha majah yahoo: bidaia etengabea”, *Egan*, 1997-ekaina, 1/2 alea), dela hitzaldi modura (Sarrionandia, urteurrenik gabe jardunaldien barruan emandako “Joseba Sarrionandiaren poesian zehar” izeneko hitzaldia, Udako Euskal Unibertsitateak antolatutako X. Gasteizko Jardunaldien barruan emandako “Sarrionandiaren poesia eskuarte” izeneko eta Udako Euskal Unibertsitateak antolaturiko Azken aldiko euskal narratiba: sortzaileak eta irakurleak literatur ikastaroaren barruan emandako “Joseba Sarrionandiaren narratiba lanak: irakurketarako gonbitea” saioa, besteak beste.

Idazle hauez gain, bertan mintzatu ziren Ur Apalategi eta Txomin Peillen. Baina hauen hitzaldiak frantsesez izan zirenez gero, Atxaga Baionan izenburupean argitaratu berri dugun liburuan agertzen dira.

Azkenik antolatzaileek programa atzean jarritako oharra ematen dugu antolatzaileen asmoen berri laburra ematen digulako:

Bernardo Atxagaren obrari buruzko Ikerketa eguna.

1989an Obabakoak obrak lorturiko Espainiako Narratiba Sari Nazionalari esker, Bernardo Atxagak lehen aldiz, euskal literaturari nazioarteko ezagupenaren ateak zabaldu dizkio. Gertakizun horren hamargarren urteurrena bete denean, dagoeneko eztabaida ezina da haren obrak euskal literaturaren patuari begira hartu duen garrantzia. Obabako mundu gogoangarriaren sortzaileak, ibilbide eredugarri baten indar soilaz, hurrenez hurren urkitu dituen literatur esparruetariko bakoitzaren zerumuga problematologikoa inarrotea lortu du. Jorge Luis Borges edota Garcia Marquez bezalakoek jasotako onespren kritiko eta arrakasta erabatekoak literatura hegoamerikarra "erregional" izatetik unibertsal izateraino eraman bazuen, gisa berean, Bernardo Atxagaren obraren bat-bateko nazioarteratzeak hor arte nagusiki etnografikoa zen jakinmina piztutako euskal literatur tradizioa erronka berri baten aintzinean jarri du; hau da, ondare literario unibertsalean parte hartzeak suposatzen duena.

Autorearen ibilbide literarioa —euskal esparruan hasia 70. hamarkadaren hasieran— bikoiztu egiten da 90. hamarkadaren sentian, idazleak nazioarteko literatur esparruarekiko lotura erdiesten ñ duenean. Hortaz, ez da harritzekoa Bernardo Atxagaren obra arlo zeharo ezberdinetan diharduten ikerlariak —hala nola, euskal linguistika, euskal literatura, literatura hispanikoa, literatura unibertsala, erretorika...— biltzen dituen gogoe-ta kolektibo sakabanatu bezain aberats baten eztabaidagaia bihurtu izana...

Bernardo Atxagaren unibertso literarioa (1976-1988) Literatura eta kritika

Iñaki ALDEKOA

Nire jardunak "Espresionismoaren eragina Bernardo Atxagaren obran: 1976-1982" zuen izenburu. Eta "zuen" diot, ezen gonbite honi baietz esan eta handik gutxira Ur Apalategik argitaratu berri duen (eta argitaratzear dagoen besteren bat) irakurtzeko aukera izan nuelarik, Bernardo Atxaga idazlearen eta Obaba imajinarioaren inguruan gogoeta berri bat egitera jarri nintzen. Beraz, ordurako idatzita neuzkanak albora utzi, eta Ur Apalategik Uztaro aldizkarian "Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa" (1998) izenburuarekin argitaratutako artikulua nire gaurko saio honen gogoeta bide bihurtu nuen. Izan ere, egile edo literatur lan bati buruz eginiko edozein ekarpen berrik, egileari buruzko ordura arteko sistematizazio eta interpretazio maila, egoe-ra berri batera birregokitu beharra ekarri ohi du ezinbestean. Hau da, orain artean Atxagaren sormen lanetan eta hari buruzko interpretazioetan arduratu denak badauki Ur Apalategiren jardunari ere arreta jarri behar diola eta, nola edo hala, saiatu egilearen literatur lanak eta hark sortutako jardun desberdinak planu berri batean ikusten. Azken finean egileak berak nahi ala ez, bere literatur lanek sortutako jardun horiek guztiek unibertso bakar bat osatzen dute, eta garbi bereiztuta egonik ere gure artean zein den literaturari dagokion esparrua eta haren interpretazioei dagokiena, bi esparruak "unibertso atxagiarra" edo izendatu beharko genukeen espa-

rru zabalagoaren partaide dira. Dena den, azpimarratu nahiko nuke egilearen literatur lanaren eta hari buruzko gogoeten arteko bereizketarena. Eta, jakina, bereizketa borondate honetan zenbaterainoko enfasia jartzen den, literatur lanari buruz egon daitezkeen ikuspuntuak ere bereiztuz joan daitezke. Adibidez, dekonstruktibista zorrotz batentzat literatur testua ez litzateke testu berri bat eraikitzeko aitzaki baino: diskurtso baten gainean eraikitako meta-diskurtsoa.

Mahairatu dezadan neure ikuspegia eta has gaitezen kartak banatzen. Niretzako lehentasun erabatekoa du literatur lanak, eta hari buruzko jardun dotoreena ere motel agertzen da sormen lanaren alboan. Agerian uzten dudanez, ni eskola zaharrekoa naiz, hau da, literaturak gordeko ez balu zer misterioitsu bat, irakurlearen baitan aholku, kontsolamendu edo, norbere buruaz eta aldi berean besterenaz ni neu ez izan arren nirearen antzeko txikitasunean anaitzen gaituenaz, halako pietate igurtzi bat edo sortzeko ahalmenik ez balu literaturak, ez litzaidake literaturaren “negozio” hau interesatuko. Nik ez dakit poesia askorik irakurtzen den, edo poetak beren artean irakurri ahala agortzen dituzten argitarapenak, edo aspaldidanik poesiarik interesgarriena musikarekin batera transmititu zaigun; ziur dakidana zera da, goragoko lerro horietan adierazitakoa ere badela, alegia, poesiaren kanta baten, nobelaren edo ipuin baten aurrean sentimendu hori, esperientzia hori, halaxe senti daitekeela.

Beste ikuspegi batzuk era badira, esate baterako, F. Jamenson-ek bere kritika marxistaren aipu buru jasotzen duen gisa, ez dago kultur dokumenturik “barbarie” dokumentua ere ez denik. Pierre Bourdieu-ren sozionalisiatik (1995), eta haren ildotik Ur Apalategik (1999) adieraziko lukeen gisa, nirea otoitza izango litzateke, hau da, literatura modernoak bere autonomiaren gailurrean sortutako liturgia berri bateko fededunaren jarduna. Hau da, nirea jardun fenomenologiko-metafisikoa izango litzateke. Hau da erlijio moderno bat. Eta, egia da gainera, poesia modernoak erlijio zaharra ordezkatu zuela, eta nobelaren esparruan Flaubert-engandik hona, edo beste arteetan pinturarekin (Monet-ekin) edo musikarekin, berdintsu.

Gauzak horrela adieraziz, nik uste jokua banatuta dagoela. Eta, jardun desberdinen solasa ere ziurtatuta dagoela. Egokiera honetan lehentasuna lukeen galdera hauxe da: zein da jardun desberdinetan literatur testuak (jatorrizkoak, badaezpada ere azpimarratzea hobea) hartzen duen garrantzia? (Garbi utz dezadan jardun eta diskurtso hitzak zentzu bera dutela nire artikulua honetan). Horren arabera banatuko lirateke literatur lanaren inguruko jardun desberdinak. Beharbada Sartrek aspaldi jaurtitako galderetara itzuli beharko genuke berriz: zergatik idatzi, zertarako eta zeinentzat? Hau da: zer da literatura?

Formalistengandik azken konstruktibistenganaino nahiko da testuarekin, estrukturalismoaren ekarpen guztia artefakto linguistiko eta sistematikora errenditu da. Literaturaren konotazio ahalmena gorabehera testuak hersten ditu haren birtualtasun guztiak. Ez dago azaleko/sakoneko gerra zaharrik: azala eta sakona bat da. Idazleak adierazi nahi zuena testua bera da. Marx-en, Nietzsche-ren eta Freud-en “sospetxaren” edo susmagarritasunaren eskolatik begiratuta, berriz, gezurra da idazle bat idatzi duen testuaren egiazko barne-motibazioaren jabe denik. Hau da, motibazio literario bati erantzuten diolakoan beste zerbait, beste dokumentu, beste diskurtso edo beste zerbait egiten du oharkabean. Ez, idazle batek azken finean ez daki kontzienteki zer idazten duen: marxistentzat klase borroka eta ideologiaren morroi da, nietzschianoentzat idazten duena idatzi botere abantailaren leihan murgilduta agertzen zaigu idazlea, eta Freuden psikoanalistik begiratuta, berriz, testua idazlearen inkontzientearen morroi da.

Pierre Bourdieu-ren *Les règles de l'art, Genèse et structure du champ littéraire* (1992) liburuan egiten duena azken batean zera da, “sospetxaren” ikuspegitik sortutako hiru eredu arteko diskurtso integratzaile bateratu bat, non, jada, ezingo dugun esan, esate baterako, idazle bat ez dela idazten hasten esperientziak eta ideiak dituelako, baizik eta liburuak irakurri dituelako; esan dugun bezala, halakorik ezingo dugu baieztatu Bourdieu-ren diskurtsoaren soziologian agertzen zaizkigun “literatur instituzioa”, “literaturaren autonomia” eta “kanonizazioaren” testuingurutik begiratuta. P. Bourdieu-ren ikuspegi soziologikoenetik begiratuta, idazle batek ez luke idatziko liburuak irakurri ondoren antzeko zerbait idatzi

nahiko lukeelako, baizik eta idazle izan nahiko lukeelako. Literaturaren autonomiaren instituzionalizatzearen poderioz, literaturaren heteronomizatze bat ere etorri delako. Hortik Ur Apalategiren lanaren izenburua: "Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa" (1999).

P. Bourdieu-ren literatur instituzionalizatu honetan, eta "sos-petxaren" eskolako bigarren ikuspuntu bateratura pasatzen naiz, idazleen arteko atergabeko lehia da nagusi. Nietzsche-ren ikuspegiari, mundua atomoen borroka eternal kaotiko baten emaitza baino ez zen; honako honetan lehia hori literatur instituzioaren barruan gertatzen da, belaunaldi borrokak eta interes pertsonalen eta botere borondate erresuma gaiztoa bihurtu da instituzio hori. Gauzak horrela, Freud-en ekarritik Bourdieu-ri gehien interesatuko zaiona erlijioarena da, hau da, Freud-ek "El porvenir de una ilusión" deritzan lanean bildu zuen ikuspegia. Ilusioa da hemen kontzeptu nagusia. Azken finean, literatur instituzionalizatu hori ilusio pseudo-erlijioso baten gainean baizik ez da sostengatzen. Ilusio pseudo-erlijioso hori, hau da, literaturak berak, edo arteak orohar, bere autonomizatze sasoian bere burua gizentzeko eraikitako diskurtso erlijioso hori desaktibatuko bagenu, Artearen Elizaren liturgia osoa gainbehera eroriko litzaiguke. Ez da kasualitatea Bourdieu-k erabiltzen dituen hiztegi nagusi horretan ilusio, binkulazio, adhesio, joku ilusiozko, eta abar agertzea, ez eta Max Weber-en Erlijioaren inguruko lanetan oinarritutako kontzeptualizazioez baliatzea hein handi batean.

Ikuspegi honetatik begiratuta, artearen erresuma "farandula" ikaragarri bat da, eta "farandula" horren ikusle/kritikoa soilik ohartzeko da "farandula" baten aurrean dagoela, hau da, berak bakarrik du literatura instituzionalizatuaren barruko espektakuluaz ohartzeko distantzia nahikoa. Jakina, ikuspegi pribilegiatu hori ezingo lukete inoiz eskuratu kritika hermeneutikoak edo ahistorikoak, hau da, testuaren interpretazioarekin lana egiten dutenak. Hau da, testuak bere azalean esaten duena baino gehiago adierazten duela onarturik ere, jakinean egilearen munduko neke, poz, perplejitate eta deskalabroak azken batean norbere fantasmak modu berezi batean oretuta daudela diskurtso literarioan; hori guztia jakinda, kritiko-hermeneutak testuaren baitan jarriko du arreta

gehiena, eta saiatuko da ikuspegi historiko, psikoanalitiko eta abarretik lortutako informazioa harik eta orekatuen testuratzan. Jada esana dugu kritika sozioanalitikoaren ikuspegitik horrelako saiok eliza barruko praktikak lirakeela, fedearen (fede artistikoaren) sekularizatze aurreko praktika. Kultur superstizioaren eta kultur fetixismoaren eragileak izan dira gainera; sekulartze ondorengo ikuspegiak, berriz, kritikari bati derrigorrezkoa zaion distantzia zientifikoa ekarriko du, eta ikuspegi berri honetatik artearen espektakulua ilusio baino ez da.

Harrigarria da ikustea diskurtso hegemoniko guztiak jubilatzen ondoren, P. Bourdieu soziologoak nola eutsi nahi izan dion bere ikuspuntu pribilegiatuari babesa emango dion zientziaren mitoari.

Jakina, honaino iritsi ondoren, bakoitzak bere kartekin jokatu beharko du; hala ere, alde aurretik, jokuaren arauak zeintzuk diren zehaztu beharko ditugu denon artean. Esate baterako, esan, bada, literaturaren funtzionamendua soziala dela, hau da, konbentzionalki edo kulturalki antolatutako jarduna. Edo beste honako arau hau ezarri: diskurtso guztiak bere barne koherentzia, oreka eta aberastasunaren arabera baloratuko direla; eta onartu beharko dugu Foucault-en hitzetan, diskurtsoa (eta beraz literatura ere bai) ez dela desirak (nahiak) azaleratzen (edo estaltzen) duena soilik, baita nahiaren objektua bera ere. Eta literaturaz eta egileez ari baldin bagara, ba nolabaiteko irakurle konpetente edo kritikoen arteko nolahalako komunitate batek erabaki beharko du diskurtso horien eta ahots horien pertinentziaz. Nork bestela? Diskurtsoaren persuasio gaitasuna (zentzurik erretorikoenean) eta diskurtsoaren potentzialitate edo sendotasunak erabakiko lukete pertinentzia horren alde. Gauzak horrela, inor ez dago soberan hemen, eta diskurtso desberdin eta aldi berean inkompletuen osagarritasunetik abiatuko ginateke gure lan hipotesietan.

Hemendik aurrerakoa Ur Apalategiren "Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa" oinarritzat hartuz egingo dut nire ibilbidea.

Aipatutako Ur Apalategiren lanak arrazoizko gogoeta asko eskaintzen dizkigu, eta maiz fresko historiko bikainak. Horiek ez ditut hemen aipatuko. Nire gaurko gaiarekin zuzenean zerikusia duten datu konkretuez arduratuko naiz. Alde horretatik Apalategi-

ren lan herena baino ez dut nire eztabaidarako erabiliko, ezen bere artikulua izenburuan dioen bezala, Atxaga post-obabarraz arduratzen baita gehien bat. Nirea, ordea, 1976tik 1988ra arteko sasoiar arduratuko da.

Zein zaila den erabakitzea ze barne/kanpo eraginek (motiba-ziok) bultzatzen duten idazle bat luma hartu eta idazten jartzera? Zeintzuk ote *Maldan Beherako* ibilbideari uko egin eta *Harri eta Herriko* poesia sozialari ekiteko barne/kanpoko arrazoiak? Zeintzuk ote R. Saizarbitoriaren arrazoiak *Egunero hasten delako* nobela garai hartan eta euskal literaturaren esparruan hain nobedosoari ekiteko? Zeintzuk ote B. Atxagaren eta J. Sarrionandiarenak saiatu zuten ildoari ekiteko? Zein gauza ederra litzatekeen idazketaren eta harreraren (produkzioaren/rezepzioaren) historia sendo bat gurean. Azken batean, irakurketaren historia bat erakitzea litzateke ahalegin horren asmoa. Irakurketaren historia sakona errebindikatzen ari naizen honetan gehiago arduratzen nau, idazle-irakurlearen testuinguru kognitiboak, testuinguru sozio-kulturalak. Izan ere, testuinguru mental hori idazle-irakurleari bitzitea egokitu zaizkion muga sozio-historikoaren barruan gertatzen bada ere, ezin da soilik haiek markatutako espazio/denbora murrizgarrien kontra eraiki, gaingitu egiten baititu. Esate baterako, nola imajinatu Ramon Saizarbitoriaren *Egunero hasten delako* nobelaren sorketa, kontuan izan gabe zer irakurtzen zuen egileak edo zer literatura klase gustatzen zitzaion irakurtzea? Ze, azken finean, topikoa den erantzun hori, alegia, irakurtzea gustatuko litzaiokeen zerbait idazten saiatzen dela idazlea, neurri handi batean egia da gurean. Eta horren arrazoa oso sinplea da: ezer edo ia ezer ez zegoelako euskal literaturan. Ze pisu zuen horretan 68ko maiatzaren sentsibilitatean egosten ari zenak? Handia. Hori egilearen egoera sozio-kulturean, bere egitura mentalean zegoen, egoera kultural hori azkeneko erraietaraino zegoen idazlearen baitan errota. Ekuazio bera aplikatu dakioke Txillardegiri existentzialismoari dagokionez edo Arestiri Espainian praktikatzen zen poesia sozialari buruz. Niretzako frankismopeko egoera sozio-historikoa bezain importantea da Arestiren kasurako Blas de Oteroren poesia gertutik ezagutu, sentitu eta bere baitan ondo errotu izana. Jakina dagoela kanpoko eraginik, baina nondik datorkio gehienetan tes-

tinguru horri erantzuna emateko kapazidade formala? Nondik testuinguru soziohistoriko hori ulertu eta barne eskema kognitiboetan jasotzeko dohaia? Nire ustetan literaturaren beraren enboretik datorkio laguntzarik erabakiorrena, literatur-tradiziotik bertatik. Txillardegik ez zuen ezer asmatu, ezta Arestik eta Saizarbitoriak ere, Mendebaldeko kultur tradizio literarioan ez zegoenik. Beraiei egitea gustatuko litzaiekeen literatura, irakurtzea gustatuko litzaiekeena egiten saiatu ziren euskaraz; ustez ulertzen zutelako literatura hori eta egokitu zitzairen mundua jasotzeko baliu zirelako, hain justu.

Eta Bernardo Atxagaren norabideaz, zer? Bada, beste hainbeste. Gorago aipatutakoen lanak bezala sentsibilitate berri bati erantzutera zetorren Atxaga. Beste irakurketa batzuk, beste gusto bat, eta beste irakurle modelo bat eskatzen zuena. *Ziutateaz* garaitik *Etiopiaraino* izan zuen irakurle urri baina leial harengandik *Bi anai* eta *Obabakoak* liburuetan izango zuen irakurle zabalago batera egin zuen jauzia. Bernardo Atxagak beste irakurketa batzuk zituen gogoko, beste kartografia literario bat patrikan (garai hartako bere hitzaldietan behin baino gehiagotan ibiliak), beste literatur eredu bat eta idazle eredu bat eskaini zizkigun. Izan ere, Borgesek aspaldi esan zuen moduan, artista batek bi sormen mota edo ekoizpen eskaintzen baititu: konbentzionalki sormen lantzat hartu izan dena bata, eta bere buruaz artistak lantzen duen proiektzioa bestea. Bi eredu ba: sormen lana eta artista izateko modu bat. Eta, egia esan, B. Atxagak ere ez zuen asmatuta zegoenetik ezer berririk asmatu. Mirandek, Txillardegik, Arestik eta Saizarbitoriak egin zuten moduan, euskal literatura esparru txiki eta umilean aktualizatu egin zuen handik eta hemendik bereganatua. P. Bourdieu-k ondo azaltzen du artistaren eredu horren arkeologia; jakina, Bourdieuk berak ere izan ditu horretan askoz ere maisu hobeak. Dena den badago P. Bourdieu-ren lan garrantzitsuan nire ikuspegiaren aldera ere lerratu daitekeen gogoetarik; izan ere, soziologo eta historiazale zorrotzak hara zer dioen:

La historia nos aporta una enseñanza importante: estamos en un juego en el que todas las jugadas que se hacen hoy, aquí o allá, ya han sido jugadas, desde el rechazo político y el retorno a lo religioso hasta la resistencia a la acción de un poder políti-

co hostile a los quehaceres intelectuales, pasando por la sublevación contra el poder de los que algunos llaman hoy los medios de comunicación o el abandono desencantado de las utopías revolucionarias. (494)

Claudio Magrisek duela gutxi esaten zuen bezala, G. Flaubert-en *L'Education sentimentale* nobelaren ostean beste nobelarik idatzi ez balitz ere gure artean, mendebaldarron sentsibilitatea funtsean adierazita egongo zela. Flaubert-i buruz esandakoa aplikatu dakioke Baudelaire-ri poesiari dagokionez.

L'Education sentimentale nobelan desagertu da abentura. Nobela horretan erabat desagertu da intriga; ordura arteko nobelaren bizkarrezurra zen istorioa (nobelak zerbait kontatzen bazuen istorio bat kontatzen baitzuen), ito egin da nobela honetan. *L'Education sentimentale* horretatixe garatu zen "naturalismoaren eskola" eta mugimendu literarioa. 1890 inguruan sinbolismoaren ingurutik, eta Stevenson-en abenturazko tradizio inglesa errebindikatzen zutenen aldetik iritsi zen Zola eta nobelagile errealisten aurkako erantzuna. Huysmans-ek *A rebours* (1884) nobelak errealismoaren agortze eta nekearen testigantza bat eskaini zuen.

Villiers de L'Isle Adam-en *Ipuin Krudelak* edo Marcel Schwob-en *Bizitza Imaginarioak* liburuek jada ahaztutako magia eta emozio poetikoa, erromantikoagoa edo idealagoa, berreskuratzeko premia larria erakusten dute.

Eleberri errealistak bizitzaren alderdirik arrunten eta intranzendentaleetan jarri zuen bere arreta. Ez da ezer gertatzen nobela horietan, bizitzaren beraren ñabardurak dira irakurleak desfile monotono eta aspertuan igarotzen ikusten dituenak. Stevenson-en *Altxor Uharteak*, ordea, beste liburu klase bat eskaintzen zion M. Schwob-i, abenturaren eta emozioaren xarma. Sinbolismoaren saso horretan, 1890ko urteetan, ipuinaren aldeko eta nobela errealistaren aurkako erreakzioak batera iritsi ziren. Villiers de L'Isle-Adam eta M. Schwob-ek, Baudelaire eta Poe-renganainoko tradizioa errebindikatu zuten. Ordura arteko nobela errealista arruntzat joaz, atmosfera aldaberritu baten alde egin zuen belau-naldi berriak, poesiari eta ipuinari genero egokiagoak iritziz. Urte

horiexetan –1890ko urteetan– hartu zuen ipuinak bere tankera definitiboa, gaur egun ezagutzen zaion forma modernoa.

Ziutateaz nobelatik *Etiopiara* bitartean abangoardien eraginpean eta geroago Borges en galbahetik pasatako Pottekoen ikuspegiak ere ez al du aurreko mende bukaerako jokaldia errepikatu gurean, ia bakarrik protagonistak aldatuz, han Flaubert eta Zola direlarik eta gurean Txillardeggi, Saizarbitoria (batez ere bigarrena, gutxiago J. A. Arrieta) eta B. Atxaga eta J. Sarrionandia bestetik?

Esandako guztiaren ondoan ahula aurkitzen dut “Atxagaren ibilbide eredugarria” azpтитuluan Apalategik dioen hau:

Nola ez ikusi Joxe Irazu gizabanakoaren abentura ekonomiko-biografikoaren atzean garrantzi handiko apustu sinbolikoa dagoela? Euskal literatur esparru bereizi eta burujabe bat osatzeko behar diren baldintza soziologikoak elkartzen ari diren une historikoaz baliatuz ikastolen ugaltzea, horren ondorio zuzena den irakurle-klase alfabetatu baten merkaturatzea, euskararen ofizializatzea, euskal instituzioen babes juridiko eta laguntza ekonomikoaren aukera... “idazle asteasuarrak, literatur-sistema baten ahalezkotasunaren sinetsiaz, epe labur, er-tain eta luzerako apostua egiten du.

Aurreraxeago, berriz, honela dio: “Idazleak garbi dakusa autonomiaren oinarrizko baldintza merkatu egonkor batean aurkitzen dela... Atxagak hezkuntza sistema berriaren beharrek sortzen duten merkatuan dakusa irtenbide bat”.

Egia esan, oso ahula iruditzen zait diskurtso hori; ezen, 77tik aurrera idatzitako testuen norabidea gertutik jarraituz gero, ipuin askoren bertsio ugarien berri duenak badaki ez dela prolema hori merkatu legeen oharkuntza zorrotzago edo lausoagoarekin konpontzen. Idazleak ere, irakurleok bezalaxe, hazi egiten dira, heldu egiten dira, eta horretan badu zerikusi zuzenik adinak, hala idazletzaren ofizioan nola munduaren ikuspegi sakontzeko.

Atxagak 1980a baino lehenago idatzitako zenbait ipuinetan espresionismoaren edo mundu alemanaren arrasto nabaria dago, 80tik aurrera idatzitakoetan desagertuz joan zena. “Klaus Hanhn” ipuinaren lehen idazketa hartu: edo ipuin harekin batera Hordagok ateratako 21 liburuan argitaratu arren, *Obabakoak* liburuan jaso ez

zena. Horiekin batera, guztietan paradigmaticoena gerta daitekeena, "Ipuin bat bost minututan izkribatzeko", edo "Margarethe Heinrich" eta abar. Sasoi horretan, 78-80 inguru horretan argitaratu ziren ipuinak berridatzi egin ziren, eta historiaz eta mundu esperientziaz sendotu gutxinaka-gutxinaka. "Ipuin bat bost minututan izkribatzeko" ipuinak, esate baterako, ez zuen apenas ikuturik ere jasan. Noiz hasi zen, baina, bilakaera hori? Nik uste *Obaba* lur imajinarioarekin topo egin zuenean. Aurrerantzean paisaje al-daberritu horrek disziplina eta estilo berria eskatuko dizkio egileari; eta, uste ez badugu ere, paisaje batek kontatzeko era guztiz alda dezake. Hori egileak berak esan beharrekoa da, ordea. Paisaje baten aurrean, egileak ezin du paisaje horren testigu izan edozein modu eta tonutan. Tonu hori –mistika badirudi ere– ez du egileak erabakitzen bakarrik, Obabak ere zeresan handia eta erabakiorra izan zuen horretan.

Ur Apalategiri eta, bide batez euskal kritikaren munduan bide beretsuetatik ibilia den Joseba Gabilondori beste matizazio xume bat egin nahi nieke, Obabaren eta komunitate abertzalearen paretotasunean modu setatian insistitzen dutelarik. Honela dio Ur Apalategik:

Hau da, komunitate abertzalearen sinbolo den Obabako norma sozial estuetatik kanpo bizitzen ahalegintzen den bikotearen osagaietako lehenak idazlearen burujabetza ideologiko eta ekonomikoaren xedea errepresentatuko luke –Deniel elbarritu gozozalea Atxaga idazle pulsio libidinal ekonomikoaren sinbolizapen bezala ulertu daiteke...– bikotearen bigarren osagaiak nagusiki abertzalea izaten jarraitzen duen irakurleagoarekiko atxikimendu edo lotura tragikoa eta masokista errepresentatuko lukeen bitarteanæ Paulo...

Idazle autonomistak euskaraz idatzi nahi du bere obra baina irakurlego euskaldunak (hots, bere publiko potentzialak) ez du ulertzen zer den euskaraz idatzi arren helburu nagusitzat ez daukan literaturtasuna, eta are gutxiago ulertzen du literaturtasun hori lortzeko idazleari behar-beharrezkoa zaiola irakurleak berak lehentasun gisara ikusten dituen proiektu nazionala eta hizkuntzaren zaintza bigarren plano batean ezartzea.

Ikuspegi horrek dexente zor dio J. Gabilondok *Obabakoak* liburuari buruz idatzitako artikuluei. Eta Gabilondorenekin batera, Apalategik J. A. Arrietaren ikuspegi hertsia jasotzen du, non esaten duen ez dituela entenditzen ez abertzale eta ez anti-abertzale (beraz martzianoak edo) deklaratzeko diren listoak. Egia esan, ikuspegi hori umorez hartzekoa litzateke, burua gehixeago altxatzeko ezintasun patetiko baten adierazgarri ez balitz gertatuko.

Dena den, eta gurera etorri, esan, ez zaidala oso ideia ona iruditzen "Obaba = komunitate abertzalea" lotura hori. Nik esango nuke faltsua dela. Obabak, historikoki zerbait adieraztera behartuko bagenu, erosoago agertuko luke abertzaletasuna zabaldu eta sartu aurreko garaia. Obaba abertzaletasunaren sarrera baino lehenagokoa da, zaharragoa, tradizionalagoa. Hara, ni Oñatikoa naiz, ba nire auzoan gerra sortu zenean nazionalistei bizkaitarrak esaten zitzairen, abertzale/ez-abertzale bereizketa hori askoz ere beranduago etorri zen: abertzaleak jende kultuak eta ikasiak ziren, kaleko jendea, baserri eta mendietakoa ez zen enteratu ere egin. Baina *Garoa* nobela Arantzazu bidean dago girotua. "Baserria" abertzaletasunak mitifikatu duen paisaje idealizatu baino ez da. *Garoa* idatzi zuenak -Tx. Agirrek- ezta urrutitik ere ez zuen hango jendea ezagutu. Are gogorragoa egiten zait J. Gabilondok "inkonziante abertzaleaz" hitzegiten duenean bere artikuluetan, "Modernismoaren jarauntsia euskal literaturan" (1994) artikuluan honela mintzo da J. Gabilondo:

Obaba gure inkonziante abertzalearen proiektziogune da. Obaba azkenean euskal abertzaletasun historikoari zordun baitzaio.

Egia esan, Freud-engandik eta Jung-engandik ikasitakoaren arabera, beti pentsatu izan dut "inkonziantea" kontzeptuak pultsio zahar, atabiko eta baldarren erresumaz hitz egiten zigula. Gure baitan belaunaldiz belaunaldi pausatutako pultsio kontrola-ezinen erresuma da inkonziantea. Abertzaletasuna, berriz, atzo goizeko kontua da inoren inkonziantean bizirauteko.

Uste dut nire antzera pentsatu behar zuela B. Atxagak 1982 euskal literaturaren krisiari buruz galdetu ziotelarik eman zuen erantzunari erreparatzen badiogu (Otto eta Fritz-en txisteaz baliatuz, gogoeta hauxe egin zuen):

Orain arteko literaturgile gehienek Ottorena egin dute: arlo ezagun batera mugatu, han "argia" (Zeruko Argia, somete!) zegoe-lako. Baserrira jo dute (baserri, diot, eta ez "mendi"; baserriaren literatura ez da mendiaren literatura, edo mendiarena da baina galbahe ideologiko-folklore-giletik pasea: niri ez zait "Garoa" interesatzen EHko mendian ezagutu dudan jendea Joanes eta abarren antipodetan dago) ba hori, baserrira jo dutela, txanpona (idem literatura) aurkitu gabe. Oraingo krisia, beste gauzaren artean, argitik urruntzeari zor zaio.

Eta abertzaletasunaren kontuarekin amaitzeko jakin nahiko nuke non kokatuko lukeen J. A. Arrietak goragoko eskema hertsiki horretan Arestiren abertzaletasuna ala ez-abertzaletasuna. Ze, egia esan, Arestiren *Harri eta Herriko* "Aitaren etxea" eta *Euskal Harriatik* aurreragokoa ez dira bat eta bera. Arestik harreman gatazkatsua izan zuen ikuspegi abertzale hertsiko munduarekin, 1972ean hementxe Baionan Oskorrirekin batera eskainitako kantaldia lekuko.

Nik uste abertzaletasuna/ez-abertzaletasuna eta halako kategoria ideologikoak ez direla oso emankorrak literatura eta artea juzkatzeko. Nik uste arrazazko idazle baten aurrean halako kategoriak ahulegiak gertatzen direla, hori baino motibo eragingarriagoak daude, inondik ere. Kontua da, beharbada gure artean arrazazko idazleak oso gutxi direla. Baina hori beste prolema bat litzateke. Nire jardunarekin amaituko dut agindu bezala *Obabakoak* argitarapenaren urtearekin.

Liburu horren salmentak direla eta, matizazio txiki bat egin nahi nioke Ur Apalategiri.

Honela dio Urrek: "Datu ezaguna da, eta adierazgarria zinez, *Obabakoak*-en euskarazko bertsioaren salmentak Sari Nazionala erdietsi ondoren soilik egin zutela benetan gora".

Egia da gora egin zutela, baina Urrek erabiltzen duen "soilik" hori sobra legoke; ezen *Obabakoak* liburua 1988ko uztailaren bukaeran agertu zen eta handik abendura bitartean 4.247 ale saldu ziren. Beraz, gure artean inork gutxik saltzen zuen hainbeste sari famatuaren aurretik ere. Beste datu bat, *Bi anai* argitaratu zuen urtean 6.119 ale saldu zituen egileak. Beraz, Sariak bultzada handia eman ziola bai, baina matizatuta hori ere.

Bernardo Atxaga Inventarium

Mari Jose OLAZIREGI ALUSTIZA
(Euskal Herriko Unibertsitatea)

Jardunaldi hauetarako gonbidapena egin zidatenean, *Henry Bengoa Inventarium*-ek (1988) nigan sortu zuen lilura gogoan, Bernardo Atxagaren obraren inbentarioa egitea bururatu zitzaidan. Inbentario bat, ez noski, testu eta obra desberdinen zerrenda hotza eskaintzeko, nire irakurle-oroimenean txertatuz joan diren literatur lanez hitz egiteko baizik.

Abiapuntu modura, W. H. Audenek *La mano del teñidor* liburuan kritikoei ematen dizkien aholkuak jarraitzea erabaki nuen. Poeta ingelesaren aburuz, kritikoek gustatzen zaizkien obrez hitz egin behar dute baina hori bakarrik ez, zenbait lanen gainean irakurketa desberdinak proposatzen ere ahalegindu beharko lukete. Aholku hauei kasu eginez erraza izango zitzaidan nire irakurle esperientzian hainbeste eragin izan duten lanengana hurbiltzea, eta erraza halaber, aspaldixe ahaztua daukagun *Henry Bengoa Inventarium*-en berrirakurketa proposatzea.

Inbentarioaren hiru atalak:

Inbentario guztien modura, hemen proposatzen dudanak txukun antolatutakoa izan nahi du. Alegia, Bernardo Atxagaren literaturgintzaren norabide nagusienak barneratuko lituzkeen inbentarioa eta bere ibilbidean kausi ditzakegun poetika desberdinen berri emango duena. Gauzak horrela, ez da zaila egile asteasuarraren bibliografiaren hiru zutabe nagusiak antzematea. Hona, gure saio (inbentario) honetan jarraituko dugun eskema:

1. Atala: Literatura Fantastikoa: ziklo obabarra.
zubia: *Henry Bengoa Inventarium*
2. Atala: Literatura Errealista: pertsonaiak ardatz dituzten nobelak.
3. Atala: Literatura post-abangoardista: haur literatura, lezioak, alfabetoak, abecedarioak,....

Beraz, Atxagaren ibilbidea aberatsa eta molde ugarikoa dela onartuz ere, hiru atalok izango dira gure jarduna antolatuko dutenak.

1. Atala. Literatura Fantastikoa: ziklo obabarra

1982ko Irun Hiria irabazi zuen *Camilo Lizardi erretorearen etxean aurkitutako gutunaren azalpena* izeneko ipuinean azaltzen zaigu, lehenengoz, Obaba geografia literarioa. Bere jatorria Bizkai-ko sehaska kanta batean duen leku honek batasun tematikoa eman zien 80ko hamarkadako hainbat ipuin eta erlaturi. Bestek beste, hortxe dauzkagu, *Sugeak txoriari begiratzen dionean* (1984), *Bi letter jaso nituen oso denbora gutxian* (1984), *Bi anai* nobela laburra (1985) edo guztien artean ezagunena den *Obabakoak* (1988) ipuin liburua.

Gehienetan molde fantastikoz egindako erlatuak biltzen dituen espazio hau aipatutako lanen indeterminazio-gune nagusi dugu, eta *Obabakoak*-en atzerriko nahiz Euskadiko harrera aztertu genituenean ikusi genuen moduan¹, hizkuntza desberdinetako irakurleei oso iradokikorra iruditu zaie (gogoan ditut, oraindik, Alemaniako kritiketan Obabako "mikrokosmos berdeari" egindako aipamenak edo Finlandiakoetan geografia imaginario honek eragindako mirespen eta harridurak). Honi dagokionez, azpimarragarria da zenbaitentzat euskalduntasunaren ezaugarri berezkoenen sinbolo den Obaba herria, askozaz ere gune zehazgabeagoa dela, eta hizkuntza desberdinetako irakurleak bereganatzeko ahalmena duela.

Obaba egilearen sorterriaren eraldatze literarioa baino askoz

(1) Ik. Olaziregi, M.J., 1998, *Bernardo Atxagaren irakurlea*, Donostia, Erein.

gehiago da eta bere deskribapenak iraganarekin lotutako paisaia afektiboaz mintzo zaizkigu. Paisaia honetan barneratu ahala, bertako biztanleen sentimentuen unibertsaltasunaz jabetuz goaz. Faulkner-en Yoknapatawta-n edo Rulforen Comala-n gertatzen den moduan, Obabak bizitutako geografia bat iradokitzen baitigu, edozein zehaztasun topologiko saihesten duen geografia. Antigoaleko mundu honetan, J. L. Borges-ek *kausalitate magikoa* deiturikoa da nagusi, eta hainbestetan azpimarratu denez, Natura eta Zibilizazioaren arteko borrokak baldintzatzen du gertakarien bilakaera narratiboa.

Egileak hitzaldi batean zioskun modura, "*Obaba ez zen gizarte nagusiko parte bat, baizik eta beste unibertso bat*" (*El Diario Vasco*, 98-12-16) eta gaurko euskal gizartetik begiratuta, oso urrun dakesagun unibertsoa. Bertan, hainbat gaitz edo gertaera bitxi azaltzeko (dela Danielen atzerapena *Bi anai* nobelan, dela Jose Francisco edo Javier-en ezohikotasuna *Obabakoak*-en) animaliez baliatzen dira protagonistak. Obaban ez dugu aurkituko gizaki modernoaren gaixotasun eta ezinegonak deskribatzeko erabiltzen dugun terminologia psikoanalitikorik. Horren ordez, basurdeak, musker beldurgarriak edo kontalari bihurtzen diren animaliak izango ditugu bidaialagun.

Horregatik suertatu da Literatura Fantastikoa hain egokia egilearen helburuetarako, genero honi berezkoak zaizkion narratio-estrategiek Obabako mundu-ikuskerara egoki ematen dutelako aditzera. Adituen ustez, XVIII. mende bukaeran, E.T.A. Hoffmann edo Lewis-en *The Monk* bezalako testuekin sortzen den literaturgintza mota hau XIX. mendean garatu zen gailentasunez, eta T. Todorov-ek dionari kontra eginez, psikoanalisiaren etorrerak literatura fantastikoa ez zuela desagertarazi esango dugu. Seguraski, desagertu zena, fantasia ulertzeko modua izan zen, edo gehiago zehaztuz, tradiziozko erlatu miragarrietan erabili ohi ziren hainbat baliabide literario (amandreak, mirariak,...). Ikuspuntu materialistaz garatzen zihoan XX. mendeko gizarte berriarentzat urrunekoak suertatzen ziren mota horretako kontakizunak eta Guy de Maupassant bera ohartu zen moduan, irakurle berrioi idazmolde fantastiko berriez aurkeztu behar zitzaizkien istorioak.

Esaten ari garenaren adibide literarioa *Obabakoak* liburuko

atal desberdinetan geneukake. Dударik ez dago, *Camilo Lizardi...* edo *Jose Francisco* bezalako ipuinek irudikatzen duten mundua, ukitu espresionista duten *Esteban Weffel*, *Hans Menscher* edo *Margarete*, *Heinrich* ipuinek irudikatzen dutenarengandik urrun dagoela. Gure doktorego tesian adierazi genuen moduan², guztietan literatura fantastikoko baliabideak erabili arren (maila narratiboen bizkoizketak, ispiluak, dobleen presentzia,...) Hamburgon kokatutako ipuinetan ez da animalietara jotzen pertsonaia hauen arazo eta psikologiazko patologiak aditzera emateko. Gure iritziz, koherentzia handiz jokatzeko du hor narratzaileak Obabako mundu ez-moderno eta Hamburgoko hiri moderno narrazio-estrategia desberdinez testuratzean.

Esandakoez gain, fantasia kontu hauetan, bada azpimarratzea mereziko lukeen beste alderdi bat: erlatu fantastikoek irakurleengan eragiten duten lilurarena, hain justu. Lilura honen zergatia mota honetako istorioen oinarrian soma daitekeen ezinegon edo beldurrean legoke. Montaignek bere entseguetan iradoki bezala, beldurra da fantasiaren eragilerik nagusia (ibid. Atxaga, B., 1998, "*Mamuak harrapatzeko sarea*" in *Groenlandiako Lezioa*, Erein, 1998)

Beldurra dago *Obabakoak* (1988) liburu sarituaren *Azken hitzaren bila* atalari batasuna ematen dion narrazio testuinguru-emailean. Muskerraren sineskeria, gure herri-kontakizunetan hainbestetan aipatua, (besteak beste, Mikela Elizegiren *Pello Errotaren bizitza*-n edo R.M. Azkueren *Euskalerraren Yakintza*-ren lehenengo alean), protagonisten izenekin (gogoratu Okerraz) eta hainbat estrategiarekin iradokitzen zaio irakurleari.

Alabaina, estrategiarik nagusia, eta liburu honetan narratzaileak maisutasunez erabiltzen duena, irakurlearengan eragiten den *zalantzarena* da. T. Todorov-ek esan bezala, irakurlearengan sortu nahi den ezbaiak definitzen du ongien Literatura Fantastikoa, eta hau horrela izanik, *Obabakoak* liburuko hainbat pasarte fikziozko zientzialariz (Massieu, Pereira,...), munstro bi-

(2) Ik. Olaziregi, M.J., 1997, *Literatura eta irakurlea. Testu-estrategietatik soziologiara Bernardo Atxagaren unibertso literarioan*, Gasteiz, EHU (argitaragabea).

hurtzen diren izakiz (basurde zuria), pertsona deformatuz (Tassis nanoa), aurrean dutena islatzen ez duten ispilu susmagarriz (*Klaus Hahn*; *Margarete, Heinrich*), errealtate bihurtzen diren ametsez (gogoratu Montevideoko osabaren ametsetik datozen pikuez), doblez eta hainbat baliabidez josita daude. Amaieran, irakurleok ez ditugu errealtate edo fantasia artean behiala zehazten genituen mugak bereizten eta literaturaren beraren fikziotasuna bihurtzen zaigu hausnarbide.

Izan ere, eta hausnarketa kontuez ari garenez, ezin dugu ahaztu metaliteraturak *Obabakoak*-en duen garrantzia. T. S. Elioten ildotik, testu oro literatur tradizio batean barneratzen dela gogorazi digu Atxagak, eta hortik, liburuak duen testuartekotasun nabarmena ("intertestualitatea" deritzona terminologia kritikoa). Testuartekotasun hau izan da, ezbairik gabe, atzerriko kritikak erreseina eta azterketa desberdinetan behin eta berriro azpimarratu nahi izan duena. Hasi *The New York Times Book Review*-ko (20-6-93) kritikarekin eta A. Melis italiarraren iruzkinekin jarraituz, partikularra eta unibertsalaren arteko oreka azpimarratu nahi izan dute liburuaren 22 hizkuntzetako edizioei egindako iruzkinek. Liburuaren hastapenetan lagun dugun Eça de Queiroz idazle portugaldarrarekin hasita, Dylan Thomas-en poema ezaguna parafraseatuz (ik. *Artean gazte eta berde ginela*) edo Georg Trakl-i gorazarre eginaz (ik. *Margarethe, Heinrich*), *Obabakoak*-en aurki ditzakegu ipuingintzaren teoria desberdinak kaleratu dituzten egileei egindako erreferentziak (E. A. Poe, H. Quiroga edo J. Cortázar-i egindakoak) edo XIX. eta XX. mendeetako ipuinlari maisuen arrastoak (dela Cocteauk ezagutzera emandako *Bagdadeko morroia*; dela Txekhov, Maupassant eta E. Waugh-en ipuinen laburpena; dela Villiers de l'Isle Adam-en *Torture par espérance* ipuinaren plajioa; dela Marco Polo-ren kontakizunaren parafrasia *Wei Lie Deshang* ipuinean,...). Erreferentzia literario guztiok liburuia *palimpsesto* bihurtzen dute eta bertan dauden plajio, pastitxe, parafrasi edo transposizio ezagunen bidez literaturaren eta idazketaren gaineko hausnarketa eragin nahi du narratzaileak.

Gauzak horrela, *Obabakoak* liburuaz mintzo' garenean, maizegi ahaztu ohi dugu xehetasun garrantzitsu bat: liburu hau, Obaban kokatutako ipuin eta nobela laburrarekin lotura tematiko eta poeti-

koa eduki arren, askozaz ere konplexu eta landuagoa dela. Ezin dela, inondik ere konparatu *Bi letter*-eko edo *Bi anai* nobelako literatur-baliabideekin. Azken liburuok, antigoaleko mundu bera-
ren esplizitazio literarioak izanik ere, askozaz ere sinpleagoak dire-
la, edo beste hitzekin esateko, ez dutela *Obabakoak*-ek barneratzen
duen unibertso literarioaren aberastasunik. Egileak berak esan
izan duen bezala, *Obabakoak* "geruza" desberdinetan antolatutako
testua da, eta batasun tematiko-topologikoaz gain (bakardadea eta
Obaba, lehenengo zatian; fatalitatea eta Hamburgo, bigarrenean),
narrazio testuinguru-emailea daukagu eta gainera, lehenago argi-
tara emandako zenbait ipuinen berrirakurketa.

Obabari buruzko zikloa amaitu izan nahi zuen Atxagak Euskal
Literaturako liburu saritu eta itzulienaren argitalpenarekin eta
kezka modernoa testuratzeko (azken hitza bilatzearena), kontam-
olde ez-modernoa erabili zuen. Ordutik aurrera, ez zen Obabara
itzuli³, eta iraganarekin eta haurtzaroarekin lotutako mundu hori
irakurleen memorian soilik geratu zen.

2. Atala: Literatura Errealista: pertsoneiak ardatz dituzten nobelak

Obabako mundua utzi ondoren, testu errealistetarantzko bira
ematen du Atxagak. Errealismo kontzeptuaren labainkortasuna
(eta arriskua) kontuan harturik, eta zenbait zehaztapen egiteko

(3) Egia izan, benetan azpimarragarria izan da geurean Obaban kokatutako erlatuek izan duten harrera ona. Espainiako Narratibazko Sari Nazionala lortu baino lehen, batz bestea, hogeina mila ale salduak zituzten *Bi letter* (1984), *Sugeak txoriari...* (1984) edo *Bi anai* (1985) liburuek. Berdin mintzo gintezke *Obabakoak*-i dagokionez, jakina denez, liburu honen arrakasta hasieratik bertatik izan baitzen aipagarria: lehenengo urtean, uztailetik abendura 5.000 ale inguru saldu ziren eta aurreko tituluekin konparatuz liburuak duen zailtasuna kontuan hartzen badugu, hasieratik bertatik euskal irakurleak liluratu egin zituela baieza dezakegu. Esan izan denaren aurka, Sari Nazionalak ez zituen euskal-salmentak nabarmen areagotu eta proportzio berean saldu zen 1989 eta 1990 urteetan: seihilabetero, 5.000 ale.

Azken datua: 1990ean Hego Euskal Herriko 14-18 urte bitarteko euskal gazteen artean egin nituen 2.800 inkestetan (ik. *Euskal Gazteen Irakurzaletasuna. Azterketa Soziologikoa*, Ber-
garako Udala, 1998) udan gehien irakurritako 10 liburuen artean, 4 Atxagarenak ziren, orain aipagai ditugun laurak, hain zuzen. Baina hori bakarrik ez, handik lau urtera, 1994an egindako bigarren inkestan, berriro ere Atxagaren liburuak ziren irakurrienak (1. lekuan *Behi euskaldun baten memoriak* eta 2.ean *Obabakoak*). Aztertutako gazteentzat, *Obabakoak* izan zen inoiz irakurri zuten narrazio-libururik gustukuena.

asmoz, literatura fantastikoaren eremua utzi eta iragan birtualetik gertukoago zaigun ingurunera labaintzen dela esango dugu. Hala ere, bilakaera hau ez da, inondik ere, bat-batean ematen eta bada, geure ustez, poetika berri honetaranzko aldaketa ahalbidetzen duen obra, lehenago aipatu dugun *Henry Bengoa Inventarium* (1988), hain zuen.

Gaurtik begiratuta, lan honen balio eta eragin literarioari benetan azpimarragarria deritzogu. Errelismoaren aldia edo deitu dugunaren aintzindari izateaz gain, testu post-abangoardista eta berritzailea ere bada, eta maila berean, hirugarren atalean sailkatu ditugun "kontatzeko makinak" (alfabetoak, abecedarioak,...) aitzindaria. *Henry Bengoa Inventarium* testu desberdinez osatutako *collage-a* dela esan daiteke eta bertan barneratzen dira Henryren gauzen inbentarioarekin batera, egile desberdinen narrazio, poema eta kantikak. Gezurra badirudi ere, itxuraz hotza den inbentarioa bezalako egitura batek lagun galduaren irudi adierazgarria ematen du. Hasi bere jantzi eta botiketatik eta bere neskalagunari idatzitako mezuekin bukatuz, labur eta modu zuzenean aurkezten zaizkigu Henryrekikoak.

Guri ere zerbait hautsi zitzaigun bihotzean (KRA!), Baader-Meinhoff talde terroristako kide batekiko amodioak bultzata bere burua gizartetik marjinatezen duen Henry Bengoaren istorioa lehenengoz entzun/irakurri genuenean. Bernardo Atxagak idatzi duen testu erakargarrietakoa izateaz gain, lan honek poesia nahiz narratibazko bere norabide berria baldintzatu zuen, eta beste zehaztapen garrantzitsu bat: Henry Bengoa *Emak Bakia Baita* taldearen lehenengo emaria izan zen. Berriro ere, *Pott* edo *Ustela*-rekin gertatu zen legez, Atxagak konplizitate literarioak bilatu nahi izan zituen lagun desberdinez osatutako taldea bultzatuz.

Jakina denez, taldearen beraren izena guztiz da adierazgarria, Man Ray argazkilari, zinegile eta margolari iparramerikar dadaistaren filme baten izenburua parafraseatzen baitu. Mugimendu dadaistarekiko atxekimendua, *Etiopia* (1978) liburuko poema askotan azaleratu zitzaiguna (gogoratu A. Cravan, T. Tzara edo F. Picabia-ri egiten zitzaizkien keinu eta aipuak edo poemetako "etcétera" amaigabe haiek), ezer baino lehen, literatura ulertzeko modu baten adierazgarri da.

T. W. Adornok *Teoría estética*-n dioen moduan, dadaistek edozein eduki edo mezu metafisikotik aldendu nahi izan zuten artelana eta horretarako, adierazpide artistiko desberdinak uztartzen ahalegindu ziren: poesia, musika, argazkigintza, pintura, eskultura edo *collage*-a. Lehenengo Mundu Gerraren osteko giro bortitz eta itogarrian, probokazioaren bidez, gizarte burgesaren gelditasun eta erosotasunaren salaketa egin nahi izan zuten dadaistek. Beren armarik garrantzizkoena zaharkituxea zegoen mintzaira poetikoaren berriztapena izan zen eta beraiek ditugu urte batzuk berandua-go Artean nahiz Filosofian hedatuko den "isiltasunaren poetikaren" aitzindari nagusienetakoak.

Ezin esan *Emak Bakia Baita*-koen ikuskizunak dadaistenak bezain probokatzaile suertatu zirenik, baina besteren artean, *Pott* bandako Joxemari Iturralde eta Ruper Ordorika biltzen zituen talde honek ikuskizun literario original eta sujerikorrek eskaini zituela ezinukatuzkoa da. 1986tik 1988ra jendaurrean egindako emanaldiek, arrakasta itzela lortu zuten, eta horretarako, Henry Bengoaren beraren idazketa berritzailea izan zuten akuilu. Poesia errezital bat baino harantzago, ikusleen aurreustekak iraultzen zituen ikuskizun berritzailea eskaini nahi izan zuten obra honekin. Ruperrek berak, 1988an *Hemen* egunkariari egin zizkion aitorten batzuetan (1988-11-25, 25), *Henry Bengoa Inventarium*-ek izandako arrakastarekin pozik agertzen zela baieztatzen zuen, Atxagak narrazio iradokitzailen zipristindutako norabide literario berria aurkitu zuelako ustea azpimarratuz⁴.

Guztiarekin, berritasun estetiko hau zenbaitentzat ez zen hain txalogarria suertatu. A. Azkargotak (*Larrun* 4, 1987, 61-65), esaterako, guztiz kritikagarria iritzi zion "ideologia burgesak inposatutako prozedura merkantilista", hau da, inbentarioa, forma literario gisara erabiltzeari. Baina hori bakarrik ez, saioa sasi-teatrotzat jo ondoren, guztiz gaitzetsi zuen Scott esploratzaile-galtzailearen abentura hautatu izana Amundsen-ena aukeratu ordez. Era be-

(4) Originalitate eta berritasuna izango da, halaber, *Emak Bakia Baita*-ren argitalpen desberdinen ezaugarririk berezkoena. Hasi *Garziarena* (1992-1994) edo *Luxia* (1993-1995) bezalako aldizkarietatik, edo J.L. Zumetaren *Zumeta 98. Mendebal Afrika. Bidai bloka* (1998) kutiziarekin jarraituz, estandar literarioetatik ihes egiten duten lanen aurrean gaude.

rean, "Nabigatzea preziosoa da" bezalako baieztapena Mussolinik behiala esandakoarekin gonbaratzen zuen eta testuan gertatzen den oro (etengabe errepikatzen diren "KRA!" deigarriak barne) simulakrotzat jotzen zituen. Argi dago, Azkargortak ideologia ustez iraultzaile baten mesedetan idatzitako testu epikoa hobesten zuela, G. Lukács-ek defendatuakoaren ildotik, gizarte burgesaren kontraesanak salatuko zituen literatura, hain zuzen ere. Eta horretarako, heroiak nahi zituen Azkargortak, Amudsen-en antzera, "irabazteko apustua egin zuten" heroi gihartsuak. Esan beharrik ez dago, okerreko lekuan bilatu zuela Azkargorta jaunak, ezerk definitzen badu Atxagaren literatura heroirik ezak definitzen baitu. Hasi Obaban kokatutako erlatuetako izaki marjinatuetatik eta 90eko hamarkadako nobelekin jarraituz, antiheroiak dira nagusi bere unibertso literarioan, eta hau dela-eta, bere testuak oso urruti daude gizaki jainkotuen gertakari epikoak kontatzen dituzten obretatik. Esan daiteke, nobela modernoaren ezaugarririk funtsezkoenetakoa den heroiaren desagarpeneraren oinarrian, gizakion izatearen tragikotasuna onartzea dagoela. Alegia, hilko garela jakiteak dakarkigun ezinegon existentzialistak, bizitzaren edo literaturaren ikuspuntu heroiko oro ukatzen du. Horregatik Bambulo bezalako pertsonaia (ik. *Bambuloren istorio bambulotarrak. Krisia*) edo bere burua heroitzat zeukan Xola eta basurdeak ipuinekoa, krisian jausten dira heroikotasun oren hutsaltasunaz jabetzean.

Azkargortarena bezalako kritiketari, testua *interpretatu* baino gehiago *erabili* egiten da (ik. U. Eco). Hau da, irakurlearen beraren ikuspuntuak, igurikimenak, desioak... dira gailentzen direnak testuak berak ahalbidetzen duen irakurketaren kaltetan. Azken batean, *Henry Bengoa Inventarium* edo zernahi literatur lanek "egia" bat islatu behar duela defendatzea⁵ literaturaren beraren funtsa ahaztea besterik ez da, jakina denez, literatur lanak idazle-irakurle

(5) Bada Atxagaren beste inbentario bat, "Bihotzaren inbentarioa" hain zuzen, arazo honi buruz erantzun oso argigarria ematen duena. Atxagaren hitzetan:

"Ba al dago egiazko fikzioan? Ba al dago egiazko gezurrean? Bada, behin Leopoldo Maria Panerok esan zuen bezala, bai eta asko, beste inon baino gehiago. Panerok komikietako Tio Gilito, Pato Donald eta holako beste pertsonaia jartzen zituen adibidetzat. Beraietan ikusten zela Estatu Batuak zirena -zion- eta ez hangoari buruzko kroniketan. Ez dut uste adibide txarra denik".

arteko itunean oinarritzen baitira (ik. J.P. Sartre), irakurtzen ari garen horrekiko distantzia hartzera behartzen gaituen itunean, hain zuzen. Bestela, Coleridge poetak esan zuen moduan, irakurleongan *suspension of disbelief* (sinesgaiztasunaren etenaldia) gertatzen ez bada, fikzioak dioena serioegi hartzeko, sinesteko, arriskuan erortzen gara eta hortik izaki kixotiarrek bihurtzera pausu bat dago.

Inbentarioa idazteagatik Bernardo Atxaga ideologia burgesaren morroi kontsideratzea, literatur lanaren irakurketa (edo erabilera) desegokia besterik ez da. Ildo honetatik jarraituko bagenu, seguraski, arazoak izango genituzke Mario Benedetti bezalako idazle “ez hain susmagarriaren” zenbait lan onartzeko (ik. *Inventario* (1963) edo *Inventario Dos* (1995)). Gure iritziz, inbentarioa bezalako egitura erabiltzean, zenbait dadaisten antzera (M. Duchamp-en eskulturak, kasu) jokaten du egile asteasuarrak: jatorriz xede edo antolaketa artistikorik ez duten elementu edo egiturak sorketa artistikorako erabiliz. Modu honetan jokatu, artelana bera desmitifikatu egiten da eta irakurketa guztiz berritzailea proposatzen.

Lehenago esan dugun moduan, *Henry Bengoa Inventarium*-ek literatura egiteko modu berri batez gain, istorio errealistaranzko bira eragin zuen Atxagaren bilakaera literarioan. Eta ildo honetan kokatuko dugun hurrengo obra nagusia *Gizona bere bakardadean* (1993) nobela izango da. Hamabi hizkuntzatara itzulia izan den nobela honek, besteren artean, 1993ko Kritika Saria eta 1994ko “Euskadi de Plata” delakoa lortu zituen eta Aristerion eta IMPAC sariatatarako hautagai izan zen 1996an. Europako prentsan izan zuen oihartzuna azpimarragarria izan zelakoan gaude, eta bereziki Italia, Frantzia edo Alemanian argitara eman ziren kritiketan nobela erakargarritzat jo zuten⁶. Adituen iritziz, ez-ohiko thriller-a idatzi zuen Atxagak, gaiaren aldetik originala eta P. Millar-ek zioskun modura (ik. *The Times Books*, 3-8-96) protagonista nagusiaren gogoeten barna egindako bidaia liluragarria bilakatzen dena. Orokorrean, nobelak eragiten duen jakinmina, erritmo narratibo lor-

(6) Nobela honen eta beste hainbaten harrera-literarioaren berri izateko, *Insula* aldizkarian argitara eman nuen “Bernardo Atxaga: el escritor deseado” irakur daiteke (*Insula* 623, 1998ko azaroa, 7-11).

tua edo egitura trinkoa azpimarratu nahi izan zirela esan genezake.

Liburuaren paratestutik bertatik nabarmentzen zaizkigu nobelaren gune nagusienak: gizona eta bere bakardadea. Hasi titulutik eta nobelaren hasieran datorren Ecclesiastes-en aipuarekin jarraituz, pertsonaia nagusiaren bakardadea dugu istorioaren giltzarri. Hala azpimarratu nahi izan du narratzaileak istorio nagusia testuratzeko darabiltzan narrazio-mailako estrategia mugatuekin. Dela gertakizun guztiak bost egunetara mugatuz (istorioa 1982ko ekainaren 28ko goizeko bederatzietan hasten da eta hurrengo bost egunetan luzatzen da), dela elementu topologikoak murriztuz (istorioa oso leku zehatzetan gertatzen da: Bartzelonatik 50 kilometro-ra dagoen hotelean eta bere inguruetan: okindegian, Banyeran, igerilekuan, gasolindegian,...), dela pertsonaiaren ezaugarri fisiko gutxi emanez (izenaz gain, adina eta bere burusoiltasuna), garrantzitsuena protagonistaren baitan kokatua dagoen fokoak azaleratzen diguna da.

Gizona bere bakardadean-ek thriller edo suspentseko nobelen baliabideak erabiltzen ditu, eta horretarako, erritmo narratiboak irakurlearen jakinahiarekin jolasten du, lehenengo lau egunetan oroimenen bidez motelduz, eta azkenengo egunean falta den denboraren kontaktaren bidez azkartuz. Ezaugarri hauei, protagonistaren barne munduaren narrazio aberatsa gehitzen badiogu, *thriller* edo nobela psikologikoz mintzatzeko tentazioa izango genuke. Eta seguraski ez ginateke oso oker ibiliko, izan ere, hirugarren pertsonan kontatutako nobela honek (narratzaile estradiagetikoa, beraz) Carlos protagonistaren baitan kokatzen baitu etengabe fokoa, bere barne munduaren iruditeria aberatsari gertakarien inguruko intriga gehituz. Modu honetan ikusita, nobela honek Henry James idazle iparramerikarrak nobelei eskatzen zizkien baldintza nagusienak betetzen dituela generrake: entretenigarria da eta gainera pertsonaien izakeraren berri ematen du.

Carlos da nobelako gunerik garrantzitsuena, eta egia esan behar badugu, ezer gutxi dakigu beraz: bakarrik dagoela eta P.Valéry poetak oroitarazi zigun moduan, bakarrik dagoen pertsona beti dago konpainia txarrean. Barruan entzuten dituen ahotsek eta lehenaldiko oroimenek etengabe torturatzen duten pertsonaia ho-

nen barne borrokaren espektadore bihurtzen gara. Memoria eta oroimena baldin badira gure gizatasuna bermatzen dutenak, Carlosen kasuan, memoria hori bere gaztaroko ideia eta kontsigna iraultzaileez josita dago. Hortik, nobelak duen testuartekotasun adierazgarria: P.A. Kropotkin anarkistari egiten zaizkion erreferentziek edo R. Luxemburgo eta A. Kollontai-ren ideiei egiten zaizkienek, bere garaian indarrean zegoen ideologia iraultzailetik urrunduta bizi izan ziren pertsonaiak oroitarazten digute. Carlosen belaunaldiaren ilusioa, ilusio gehienen antzera, fikzioetan oinarritutakoa da ("hizkuntzazko gizakiak gara" baieztatu zuen M. Heidegger-ek). Alabaina, eta hortxe dago pertsonaiaren tragediarik handiena, ilusio horiek ez diote Carlosi etengabe amesten zuen itsaso izoztu kafkiarra burutik aldentzeko balio.

Horregatik sentitzen da korronteak eramaten duen arrain baten modura edo olatu desberdinek leku batetik bestera mugitzen duten igerilari baten modura. Carlosek bizitzako gauza garrantzitsuez ahaztu egin dela sentitzen du, poza ematen duten gauzez eta liburuan R. Luxemburgok Karl eta Luise Kautsky-ri idatziriko gutunetan azaleratzen direnez. Kutizien, desiren garrantziaz jabetzen den heinean antzinako asmo eta ideia iraultzaileak zapuztu egiten zaizkio, eta nobelan esaten denez, Paleotikoko gizonak *nassa reticulata* zirelakoen bila joaten ziren moduan, berak ere baztertutako desio horiek berreskuratzeko beharra sentituko du.

Egoera horretan, Sabinoren oroimenak, Obaba oroitarazten dioten herri-kantuak edo W. Wordswoth-ek Gernikako arbolari egindako poema izango dira lasaitasuna emango dioten bakarrak. Honen ondoan, Don Beldur-en erreinua gero eta gertuagokoa suertatuko zaio eta beldurrak, oraingoan ere, fantasiak eragingo dizkio. Guztiarekin ere, fantasiok Obabako munstro eta sineskerietatik urruti egongo dira, eta amets edo auresentipen moduan gauzatuko dira. Azkenean, paisaia bera ere, ez zaio lasaigarria suertatuko eta gehiago izango da, Txekhov-en ipuinetan bezala, pertsonaiaren bakardadearen adierazle. Hasieratik amestutako itsaso izoztua izango da, finean, pertsonaiaren patu tristearen adierazle.

Zeru horiek (1995) ere, pertsonaia baten inguruan antolatuta-

ko nobela dugu⁷. Euskadiko nahiz atzerriko kritikari gehienek nobela labur gisara definitu zuten eta bere intimismo eta sentiberatasuna azpimarratu. Indar handiz plazaratu zen bai euskaraz (hiru argitalpen izan zituen 1995ean), bai gaztelaniaz (20.000 aleko lehenengo tirada segituan agortu zen 1996an). Euskarazko nahiz gaztelaniazko kritika-kopurua guztiz kontuan hartzekoa izan da, Atxagaren lanik komentatuenetakoa izatera iritsiz.

Euskarazko kritikei bagagozkie, *Gizona bere bakardadean*-en jarraipen literario-estetiko kontsideratu dutenetatik, beren edukia nabarmen kritikatu dutenetara (ik. G. Lasarte: 1995; J.A. Arrieta: 1994), denetarik egon dela genererake. Halaber, aipagarria da, 1996an *Euskaldunon Egunkariak* bere irakurleen artean egindako galdaketa batean, 1995eko libururik gogokoena zutela esaten zutela irakurleek. Gaztelaniazko itzulpenak, berriz, Ediciones Bko *Ficcionarios* kolekzioaren inguruan egindako promozio-kanpainei esker, euskarazkoaren salmentak igo zituen eta era berean, kritika-iruzkin ugari eragin egunkari nahiz aldizkarietan. Orokorrean nobela labur erakargarri eta guztiz irakurgarritzat jotzen den hau (ik. S. Sanz Villanueva: 1996; I. Martínez de Pisón: 1996) batzuek egilearen lanean bigarren mailako edo kontsideratzen dute (ABCKo kritika kasu). Ez dakigu baieztapen honetan *Zeru Horiek*-en laburtasunak ez ote duen gehiegi eragin, gure aburuz, nobela hau aurrekoa baino trinkoagoa, lortuagoa baita. Egia esatekotan, nobela honek eskatzen duen irakurketa-intentsitatea aurrekoak eskatzen zuena baino handiagoa da. Poema bat bailitzan, irudi eta emozio kontzentrazioa izugarria da, eta ez da inondik ere harritzekoa nobela honen oinarrian *Zeruak* (1994) izeneko ikuskizuna egotea.

Zeru horiek-en are eta nabarmenagoa da elementu kronotopikoan murrizketa: protagonistak bidaiatzen duen autobusa da lekurik nagusia eta gertakizun guztiak kartzelatik irten eta hurrengo bi egunetan gertatzen dira. Nobela oso aurreratuta egon arte ez zaigu protagonistaren izenik ematen eta bere deskribapenak pintzelada laburrez egiten dira: 37 urte ditu, txikia da eta bere begiek argi ilun bat dute. Bizitzak eskatzen zizkion arauetatik

(7) Erreseina eta kritikaren laburpen baterako, ikus lehenago aipatutako *Insula* aldizkariako artikulua.

urrun bizi ondoren (gizòn batekin bizi izan zen ezkondu gabe; umerik ez izatea erabaki zuen; dibortziatu egin zen; erakunde armatuan sartu zen; erakundea utzi zuen bergizarteratzeko) bere bidaia-lagunek bezala (mojak eta gaixo onkologikoa) bakardadea du lagun.

Horregatik da hain garrantzitsua nobela honetan zeruak zuen sinbologia. Zeru horretan ikusten du zenbaitetan islatua bere burua Irenek, zeru hori du, halaber, Oteizaren *Quosque tandem*-en (1963) aipuan ikusten den moduan, bere bakardadearen ihesbide bakarra. Modu honetan,artzelona eta Bilbo arteko bidaia, protagonistaren barne-bidaia bihurtzen da eta amets nahiz poema liburu-eruei esker soilik lortuko ditu Irenek orainak ukatzen dizkion bake-uneak. Hauei kontrajarriz, Migel Angelen koadroak bere helburuak lortzearen ezintasuna gogoraraziko dio edo autobusean ikusten diren bideoek ere, *mise en abyme* desberdinak bailiran, bere patu tristea iragarriko.

Bakardadera eraman duen biografia triste horretatik aldendu nahi du Irenek. Bere amodiozko harremanetan ere, Andonirekin zituenetan, kasu, beraz ahaztu egin direla sumatzen du emakume honek, eta horregatik, beharrezkoa zaiona bakarrik darama bere ekipaian: literatura. Hautatutako liburuen artean bere logelan babestuta bizi izan zen Emily Dickinson idazle iparramerikarraren poemak dauzkagu, hark bezala, leihotik ikusten zuen bizitza bere ilusio bakar bihurtzen baitzuen Irenek. Berrero ere, aurreko nobelan egin zuenaren antzera, pertsonaia gune duen kontakizuna eskaini digu Atxagak eta horrekin batera, poema-antologia bikaina. Finean, zeruari dagozkion metaforen bidez edo poema desberdinen irakurketa uztartuz, emakume honen bakardadeak betetzen ditu nobelako zirrikitu guztiak.

3. Atala: Literatura post-abangoardista: Haur eta Gazte Literatura, lezioak, alfabetoak, abecedarioak,....

Bernardo Atxagak berak behin baino gehiagotan esan duenez, Dylan Thomas poeta galestarraren antzera, "bizitza ofiziala" eta "marjinala" nahastea gogoko du Literaturan. Alegia, indarrean dauden kanonetatik kanpo geratuko lirartekeen literaturgintzak maite dituela esan nahi du egileak eta marjinalitate honetan sar-

tuko lirateke, hain justu, gure inbentarioan "Literatura post-abangoardista" izenburupean sailkatu ditugun obrak: haur literatura-koak, alfabeto eta abecedarioak eta jendaurreko ikuskizun edo lezioak. Lan hauetan azaleratzen zaigu Atxagarik berritzaile eta apurtzaileena, eta paradoxikoa badirudi ere, irakurleengana gerturatzeko balio izan diote askotan.

Abecedario eta *alfabetoei* begiratu gero, izugarri oparoa da molde honetan antolatutako testuek Atxagarenean izan duten presentzia eta protagonismoa. Lehenengo abecedarioa 1986koa bada ere ("Abecedario para las 11 Jornadas Internacionales de Literatura Dedicadas a Blas de Otero"), 1991tik aurrera alfabetoak gailendu dira bere produkzioan⁸. Gauza jakina da alfabetoaren asma-kuntzak ahozko kultura errotik aldatu zuela eta idazteko/pentsatzeko modu berria finkatu. Kultura idatzian heziak izan garen irakurleontzat, antolaketa erraz eta iradokikorra, umoretsua finean, ahalbidetzen dute alfabetoek, eta egia esan, Atxagaren testuon erraztasunak zerikusi gutxi du zenbait oulipokidek, G. Perecek kasu, alfabetoen aitzakian antolatutako testuekin (ik. *Alphabets*).

Eta Perec aipatu badugu, *alfabeto* eta *abecedarioek* Frantziako *Oulipo*-kideek burututako saioekin duten antzekotasuna azpimarratzeko izan da. Adituen iritziz, Oulipo delakoa, literatur mugimendu bat baino gehiago, sorketa-lan berritzaileen eragile izan ziren egitura-literarioak proposatu zituen taldea izan zen. Literatura esperimentalaren ildotik, lipogramek, "s+7" erregelak edo hitzen definizioen arabera antolatutako testuek izugarrizko arrakasta izan zuten G. Perec, Queneau eta bestek plazaratutako lanetan. Finean, mota honetako literatur testuetan, irakurlea bera bihurtzen da sortzaile eta sorketa bera buru dadin, idazlearen bidaiialagun beharrezko.

Atxagaren *alfabeto* edo *abcedarioen* tipologia izugarri aberatsa da. Hortxe dauzkagu sorketa-lan kontsidera daitezkeen alfabetoen ondoan, saiakera eta sorketa uztartzen duten hibrido ezagunak.

(8) Abecedario edo alfabeto desberdinen izenburu eta argitalpen daten berri izateko, *Bernardo Atxagaren irakurlea* liburuaren bibliografia kontsulta daiteke.

Groenlandiako Lezioa (1998) liburu bikainean barneratzen diren *Lezio ttiki bat plajioari buruz* edo *Groenlandiako Lezioa*, esaterako, kritikari batek baino gehiagok sinatu nahiko luketen testuak dira. Lehenengoan, plajioaren gaineko hausnarketa proposatzen digu egileak eta *Groenlandiako Lezioan*, berriz, modu erraz eta literarioan azaltzen gaur egun literatur kritikan hain eztabaidatuak diren "igurikimen horizontea" edo irakurketa kontzeptua bera. Horrelako alfabetoetan, saiakera labur interesgarriak eskaini dizkigu Atxagak, hainbat idazle ospetsuren ildotik, irakurketak eragiten duen plazer mota bati buruz, hau da, idazketari buruz, mintzo zaizkigunak. Azken urteotan egilearen produkzioan gailenduz doan saiakeraranzko bira horren adibide dugu, besteren artean, *Horas Extras* (1997) liburua.

Guztiarekin ere, orain artean aipatu ditugun kontamolde post-abangoardista hauen ondoan, Haur eta Gazte Literaturak ere Atxagarenean izan duen garrantziaz zenbait ohar egin nahiko genuke. 1986ko bere "Abecedarium haur literaturari buruz" (*Jakin* 41, 25-41) gogoangarrian, haur literaturako klasikoen irakurlea eta eza-gule aparta zela erakutsi zigun Atxagak (besteak beste, Stevenson, Kipling edo Melville aipatzen zituen) eta zaletasun hau egileak gaztetxoentzat idatzi dituen liburu zerrenda luzean baieztatua geratu da.

Haur Literatura hirugarren atal honetan sartu badugu, ez da izan literaturgintza mota honen *status* artistikoa nabarmentzeko, Atxagarentzat ikerketagune garrantzitsu izan delako baizik. Argi dago, Atxagak haurrentzat idatzi duenean, lehenengo eta behin, literatura egin nahi izan duela. Berarentzat, J. L. Borgesentzat bezala, gazteentzako testuak ez dira hain desberdinak, ezertan bereiztekotan, testuok eskatzen duten irakurketetan bereizten baitira. Eta irakurle kontuez ari bagara, gaztetxoeren gaitasun literarioak eragiten dituen baldintzengatik da. Hori onartuz, gure iritziz, Atxagak gaztetxoentzat idatzitako testuak kalitatezkoak eta estetikoki berritzaileak izan direla ezinukatuzkoa da.

X. Etxaniz irakaslearen aburuz, Bernardo Atxagaren *Chuck Aranberri dentista baten etxean* (1982) ipuinak, Andu Lertxundiren *Tristeak kontsolatzeko makina*-rekin (1981) eta Mariasun Landaren *Txan fantasma*-rekin (1984) batera, euskarazko haur eta gazte

literatura modernoaren hasiera finkatu zuen. Ipuin horretan fantasia bazen nagusi, 1980ko *Nikolasaren abenturak* edo *Ramuntxo detektibea* ipuinetan umorea, abenturak eta ingelesezko *nursery rhimes* direlakoetan bezala, ahozkotasunetik edaten zuten jolas linguistiko erakargarriak ziren nagusi. Baina hori bakarrik ez. Haur eta gazteentzat idatzitako testuotan literaturgintza mota honi berezkoa zaion jarrera iraultzailea erakutsi zuen Atxagak.

A. Luriek (1998: 20⁹) aztertu duen bezala, Haur eta Gazte Literaturako titulu klasiko ezagunenak, maila batean edo bestean, iraultzaileak izan dira, garaian debekatuta zeuden ideia eta bizipenak testuratu dizkigutelako. Hortxe dauzkagu, adibide gisara, zenbait titulu ezagun, hala nola, J.M. Barrie-ren *Peter Pan*, non garai-ko familia-eredu victoriarra salatzen den edo M. Twain-en *Tom Sawyer*, non protagonista zintzo eta zerutiar baten orde, mutiko gezurti eta bihurri baten abentura "politikoki ez zuzenak" konstatzen zaizkigun. Historikoki ideologia patriarkal eta sexistaren eredu kontsideratu diren tradiziozko herri ipuinetan ere, biltzaile desberdinek (dela Perrault-ek XVII. mendean, dela Grimm anaiek XIX. ean) sartutako aldaketa moralizatzaile-pedagogikoak salatu dira azken urteotako ikerketetan.

Alde honetatik begiratuta, Atxagak idatzitako haur eta gazte literaturako ipuin gehienetan, familia eredu tradizionala baztertu eta amak soilik aurrera ateratzen duen sendia daukagu (ik. *Txitoen istorioa*, *Markoni eta mundua*) edo istorioko protagonista-animaliarekin bakarrik bizi diren pertsonaiak (*Xolak badu lehoien berri*; *Xolak eta basurdeak*) edo anaia axolagabe eta alfer batekin bizi den Nikolasa bezalako protagonista bat, zeina eguneroko bizitza aurrera ateratzeaz bezalako arazo "ezdeusez" arduratu behar den, bere neba "gai garrantzitsuak" irakurtzen ohean datzan bitartean. Horregatik ez da harrigarria Atxagaren zenbait titulu *Hezkidetzaren aldeko Literatura*¹⁰ gidan aurkitzea, Mariasun Landaren titulu gehienetan bezala, pertsonaia femeninoen rola ez direlako gizar-tean etengabe errepikatzen diren bidegabekeriaren isla.

(9) Lurie, A., 1998, *No se lo cuenten a los mayores. Literatura infantil, espacio subversivo*, Salamanca, Fundación Germán Sánchez Rupérez.

(10) Gaztañaga, M., *Hezkidetzaren aldeko Literatura*, Donostia Kultura, 1999.

Artikulu honen mugak gaituzke Atxagaren haur eta gazte literaturaren irakurketa ideologiko zehatzagoa egiteak. Hori onartuz ere, ez dut uste, Atxagaren testuon ekarpen nagusia maila ideologikoan aurkezten dituzten xehetasunetan dagoenik, beraien berritasun formalean baino. Eta berrikuntza formalez mintzo garenez, Atxagaren haur eta gazte literaturako tituluetan helduentzako tituluetan kausi dezakegun poetika eta estrategia aberastasun bera aurki dezakegula baieztatu daiteke. Esaten dugunaren adibide bat Asun Balzolaren ilustrazioengatik Bratislavako Saria irabazi zuen *Txitoen istorioa* (1984) ipuinean daukagu. Bertan, Obabako erlatu fantastikoetan ispiluekin gertatzen den bezala, zinema aretoko pantaila gertakari harrigarri baten aitzakia narrati-boa bihurtuko da. Edo gogora dezagun, bestela, J. Swift-en ostean famatu bihurtutako digante eta nanoen oihartzunak dakarzkigun *Antonino Apretaren istorioa* (1982). Ipuinotan, nahiz 1987an argitara eman zituen Flanery eta bere lagunaren abenturetan, egileak poemak (*La cacería*-ko Tomasa zakurrari, gero Xola izango denari, egindakoak) eta kanta (ik. *Jimmy Potxolo; Asto bat Hipodromoan*) erantsi zituen. J.C. Perez-en musikarekin kaleratu ziren abestiak oraindik erakargarri eta gaurkoak iruditzen zaizkigula esan behar.

Originalitatea da, halaber, *Mundua eta Markoni* (1995) bezalako literatur agenda batek dakarkiguna, generoen muga estuak apurtuz, istorioaren bilakaera sukalde-errezeta edo gertakari historikoen kontaketaekin eteten baita. Berdin mintzo gintezke Bambulo zakurrarekin hasitako sailari buruz, bertan, gertakari historikoez gain mundu klasikoko hainbat mito umoretsuki berrirakurri dizki-gu narratzaileak.

Hala ere, 1991n argitara emandako *Behi euskaldun baten memoriak* nobela laburra da, gure iritziz, Atxagaren testurik lortuenetakoa. 1994tik IBBYren (*International Board on Books for Young People*) Ohorezko Zerrendan dagoen hau, zazpi hizkuntzatarata itzulia izan da eta atzerriko irakurleek literatur kutizi gisara kontsideratu zuten. Askotan gertatzen den bezala, titulu honek geurean izandako harrera-kritikoa eta irakurleen artean izandako arrakasta ez dira, inondik ere bat etorri. Beste lan batean adierazi nuen moduan¹¹, argitalpen gehien izan dituen euskal nobela honen ira-

(11) Ik. *Bernardo Atxagaren irakurlea*.

kurketak irakaskuntzaren zirkuitua gainditu egin du, oso euskal liburu gutxi lortzen duten erronka, dudarik gabe.

Esan beharrik ez dago, harrera on horren arrakastaren arrazoi nagusienetakoa testuaren beraren aberastasun literarioan dagoela. Izenburuan Sophie Rostopchin-en, Ségur Kondesa ere deitutakoaren, *Memoires d'un âne* (1860) liburuaren titulua parafrasetzen da eta ironia eta umore handiz behi baten bizitzako pasadizoen kontaketa iragartzen zaigu. Heziketa nobela datekeen honetan, egilea fabula edo memoriari kontateknikez baliatzen da, arrazonamenduaren eta jarrera kritikoaren aldeko aldarrikapen literarioa eraginez. Eta ironia guztiak gaindituz, behiaren jarrera hausnartzaile hau izan da, hain zuzen, zenbaitek nobelari ikusi dioten funtzio sozialaren funtsa. J.Ballaz-ekin ados gaude (ik. *Clij* 96, 1997ko uztaila-abuztua) Atxagak liburu honetan, Novalis-en ildotik, mundua "erromantizatu" egin duela esaten duenean. Edo beste modu batean esateko, munduan egoteko modu bat erakutsi duela esango dugu, jarrera etiko hausnartzailean oinarritzen den bizitzeko modu bat.

Narratzaileak maisutasunez darabiltzan hainbat testu-estrategiak (besteren artean: ahozko kontamoldeen erabilera, pertsonaien deskribapen irriarriak, hizkera desberdinen erabilera heterofonikoa, gerraosteko gertakarien inguruko jakinmina,...) edozein adinetarako gustagarri suerta daitekeen nobela bihurtzen dute testua. Hori guztia gutxi balitz, nobela honetan euskal literatur ondareari omenaldia egiten dio egileak eta horrela, zenbait poeta frantsesi egindako erreferentziak (A. Rimbaud edo F. Villon-i egindakoak, esaterako) edo Grimm anaien-ipuina parodiatzen duen denborapartitzailearen kontaketa gain, beste erreferentzia guztiak euskal egileei egindakoak dira (G. Aresti, J. Sarrionaindia, J.M. Iparragirre, XVIII. mendeko euskal erromantzeak,...). Beraz, *Behi euskaldun baten memoriak*-en testuartekotasuna, gehien batean, bederen, euskalduna dela esango dugu.

Azkenik, nobela honen zenbait ezaugarri literariok hurrengo testuetan izan duen itzala ere gogoratu nahiko genuke. Hauen artean, liburuaren errealismo kronotopikoa edo pertsonaia nagusiaren hausnarra irudikatzeko darabilen barne-ahotsa lirarteke, dudarik gabe, gogoangarrienak.

Dagoeneko luzeegia geratu zaigun inbentario honi amaiera emateko ordua iritsi zaigu. Atxagaren irakurleek zerrenda honi eranskinak jarriko dizkiotelakoan, hemen daudenak gure iradokizunak besterik ez dituzu.

Hamaika hitz Bernardo Atxagaren unibertso metaforikoaz, eta bat gehiago¹

Aitzpea AZKORBEBEITIA

Hamaika hitz, esan berri dugu, baina gehiago beharko genituzke Bernardo Atxagaren lanari buruz mintzatzerakoan. Izan ere, luze hitz egin genezake Asteasuko idazlearen lanaz eta hitz egin, gainera, ikuspuntu ezberdinetatik arituta: harreraren ikuspuntutik, soziologiarenetik, nahiz bestelakoetatik; estiloaz eta teknikaz mintza gintezke nahiz beste hainbat alderdiren inguruan.

Bada, Atxagaren lanera hurbiltzeko orduan erabili daitezkeen bide guztien artean metaforarena aukeratu dugu oraingo honetan, metaforak oso lagungarriak direlako eskuartearen daukagun lana ulertzeko. Egiaz, argia ematen digute Atxagaren idazketaren inguruan eta bere planteamendu literarioen inguruan eta argia ematen digute, baita ere, beraren ikuskeraz, pentsakeraz nahiz sentikeraz. Are gehiago esanda, metaforek bilakaera bat islatzen dute Atxagaren ibilbidean, aipatutako bi mailetan gainera (alegia, bai idazketaren edota estetikaren mailan eta baita ikuskerarenean ere).

Bilakaeraren ideia hau ez da, inondik ere, harritzekoa. Ezaguna denez, hasierako etapa abangoardista, esperimentalista eta neurri batean hermetikoaren ondoren, estetika tradizionalagoetara

(1) Artikulu honetan zehar Atxagaren lanetatik aipua jasotzeko orduan lanok beraien izenburuan inisialen bidez aipatuko ditugu (laburdurak 'Bibliografia' atalean aurki daitezke zehazturik).

eta ahozkotasunera itzuli izan zen idazlea, poesian, adibidez, ulerterrazagoa eta itxuraz sinpleagoa den poesia-moldea hautatuz. Prosan ere badago antzeko bilakaerarik somatzerik, *Ziutateaz* eta *Obabakoak* erkatuz gero (*Gizona bere bakardadean* eta *Zeru horiek* lanek irekitako bide berria ahanzteke). Bada, metaforetan ere pareko bilakaera baten zantzuak antzeman daitezke, jarraian ikusiko dugunez.

Aurrera egin aurretik, haatik, metaforez aritzean bi alderdiri erreparatu ahal diegula gogorarazi nahi nuke: batetik, hizkuntza metaforikoaren nolakotasuna azter dezakegu (idazleak nola eta nolako metaforak darabiltzan aztertuz, zergatik eta zertarako darabiltzan, eta abar); bestalde, metafora errekkurrenteak irakurtzen edota interpretatzen saia gaitezke, beraien atzean ezkutatzen den ikuskera nahiz sentikerara hurbiltzeko asmoz. Datozen lerroetan ere bi alderdi horiek jorratuko ditugu, geure solasaldia bi ataletan banatuz horrela.

Hizkuntza metaforikoaren nolakotasuna

Gatozen lehen atalera. Hasteko, gure begirada *Ziutateaz* eta *Etiopia* lanetan kokatu beharra daukagu. Atxaga gazte zela idatzi zituen biak eta hau kontuan hartzeko datua dateke, baina ez kalitate literarioari buruzko inongo epairik iradokitzeke (J. Juaristiren iritziz, *Ziutateaz*, adibidez, interes gutxikoa da, ezen “[está] teñida de un autobiografismo demasiado juvenil”, 1987: 131), orduko idazlearen eta egungoaren egoera eta sentikera ezberdinak direla azpimarratzeko baizik.

Sentikera hori ezin hobeto islatzen da metaforetan. Horretaz jabetzeko, *Ziutateaz*-eko lehen poema gogora ekartzea besterik ez daukagu, hasiera bederen:

También el último de todos los días,
cuando los perros rotos apasionados por las noches
frías, rotas, apasionadas por los venenos
escondidos en las habitaciones de los pequeños
hoteles amarillos
atravesen los hilos de plata del último atardecer
con odio,

para vomitar sus ladridos junto a los cristales de
 mi ventana roja
 de madera, para disparar canciones negras como
 los líquidos malolientes
 y perdidos de estas calles;
 para expulsar miradas que aplastarán tus recuerdos
 y mi sonrisa,
 que acuchillarán tus cartas:
 también el último de todos los días
 escribiré para tí" (9. or.).

Dakusagunez, metafora bortitzak erabiltzea gogoko zuen idazle gazteak, *Ziutateaz*-en bezala *Etiopia*-n ere: poema-liburuan barneratu ahala hizkuntza bortxatzen duten metafora gogorrekin topo egingo dugu han-hemenka ("oroimen gangrenatuak", 73. or.; "ekia sangaren begi elektrikoa bezain krudela goizero / urratua egun hauen sabela", 78. or., etab.).

Hartara, badirudi halako metaforen bidez hizkuntza eta beronen atzean dagoen errealitatea zauritu nahi dela. Halaber, gauza bera gertatzen da baita metaforei oso lotuta dauden *gag* edo dispartearen bidez ere², hizkuntzaren eta errealitatearen arteko erlazio berri bezain aldrebesak agertzen dituzte-eta. Adibide legez gogora ditzagun "Eguneroko bizitza" poemako ondoko bertsook:

ene maitaleak telefonoa jo zidan kobre zaporeko maitasunez
 gau erdian
 eguneroko bizitza ikatza bezalako labezomorroak ixurtzen hasi
 zenean etengabe
 Gero ernari gelditu zen ibaia zerutik atergabe burrunban erori-
 tako espermaz" (86. or.)

Ene aburuz, garrantzitsuena hemen -'mezua', nahi izanez gero- ez dagoke hitzok esaten duten horretan, atzean ezkututzen den asmoan baizik, hizkuntzaren eta hizkera poetiko estereotipatuaren kontra jotzeko asmoan, hain zuzen. Alabaina, zer dela-eta

(2) *Gag* horiek direla-eta, ikus Atxaga 1986: 150. Bidenabar'esanda, dispartearen zaletasun horretanidazleak bat egingo luke mugimendu postistarekin (ik. Pont 1987: 130).

asmo hori? Zergatik hizkuntza eta beronen atzean dagoen errealtatea zauritzeko gogo hori?

Hasteko, hizkuntzaren agortasunaren arazoari ematen zaion erantzun bat dela pentsa dezakegu. Labur esanda, poetak hizkuntza gastatuta dagoela sentitzen du, gizarteak eta botereek egindako erabileraren ondorioz hizkuntza degradatua eta higatua dagoela, klitxez eta adjetibo kalifikatiboz kargatua (*Etiopia*-n esaten zaigun bezala): bi hitzetan, blaga hutsa dela. Horren aurrean, idazleak hizkuntza hori apurtzeari ekingo dio, bere gramatika bortxatzeari, dela esaera okerren bidez, dela metafora transgresoreen bidez, dela hizkuntzaren erabilera dispartatu eta ironikoaren bidez.

Alabaina, ez da hizkuntza arazo hutsa, munduaren eta berarikoko erlazioaren arazoa ere bada. Izan ere, hizkuntza bezain degradaturik dago gure mundua, espektakuluaren mundu hau, eta hizkuntza bezain hutsala da gure bizitzaren oinarrian dauden babilioen sistema, *Etiopia*-n ironiaz salatzen den bezala:

egunero irakurtzen dugu etxebarneko pozaren
hainbat oinarriren izena: Zorionak
Yogurth fantastikoekin aurreratuko dugun diruagatik,
Zorionak zimurrik gabeko arropa horregatik,
Zorionak gure esku dauzkagun mila eltzeko misterios
Horiengatik, zorionak, zorion beroenak;
Zorionak for me, zorionak for you, zorionak denontzat
Eta esan zuen Ezra zaharrak aspaldi, klitxeak beti klitxeak
(99. or.)

Azkenik, *Etiopia* ulertzeko eta *Etiopia*-ko poetaren jarrera ulertzeko maila partikularrera urrats bat eman beharra dago eta poema-liburua idatzia izan zeneko garaia gogora ekarri. Frankismo osteko urte ilunetan gaude, egoera politikoa, soziala eta kulturala desolagarria da erabat, sasoi latza da, are gehiago euskal kultura eta literatura moderno bat bultzatu nahi dutenentzat (Pott Bandaren proiektua hemen kokatzen da). Gainera, egoera asfixiagarri honi soldaduskaren esperientziatik igaro berria den idazle gaztearen egoera bital latza gehitu beharko genioke.

Marratzu dugun panorama horren aurrean poetak jarrera agre-

sibo batez erantzungo du; edota, alderantziz esanda, hizkuntza eta errealitatea zauritu nahia (metafora bortitzen bidez, esaterako) egoera desolagarri horri emandako erantzun gisa uler daiteke. Azken finean isiltasunerantz emandako urratsa litzateke. Susan Sontag-ek dioenez –isiltasunaren poetikaz ari dela–, “el arte debe organizar un ataque en gran escala contra el lenguaje mismo, mediante el lenguaje y sus sustitutos, en nombre del silencio paradigmático” (1997: 41). Ezbairik gabe, eraso hori eta isiltasunaren ideia hori Etiopia-ren oinarrian daude (“Ixiltasunaren palazioari hautsi zaio / beiradura: girnaldak adjetibo kalifikatiboentzat / Basamortua leihotatik sartzen”, 69. or.; “Ixiltasun tonelada pare bat etorri zen kostako trenean bagoietan izerditan blai / adjetibo kalifikatiboan armadarekin borroka egiteko abenidetan gogor horror”, 85. or., etab.).

Egiaz, “diamanteen inbiritan datzaten koraletaraino” erakarria suertatzen den adjektibo kalifikatiboan hizkuntza nagusitu delarik (80. or.), alegia blaga eta erretorika jaun eta jabe direlarik gizarte hutsal honetan, isiltasuna erakargarri gertatzen da (hortik ‘ixiltasunaren *palazioa*’ren aipamena, ausaz).

Nolanahi ere, isiltasuna ez da muturrera eramaten, idazlea ez da heltzen ez zentzuaren ezabaketara, ezta mututasunera ere³. Hau da, isiltasuna erakargarria bada ere, *Etiopia*-ko Atxaga urrun dago erabateko etsipenez halako egoera baten aurrean erretiratzer eta isiltzera deliberatzen diren idazleengandik. *Etiopia*-n ez dago konformismorik, etsipena soma daiteke, baina etsipen agresiboa da, erretiratu –isildu– beharrean espresioarekin erantzuten du idazleak, hiper-espresioarekin, jarrera errebeldea agertuz.

Bada, gure poetari jarrera errebelde hori onartzen badiogu (metaforak interpretatzean ere ondorio berberera iritsiko gara) nekez ulertu ahal izango dugu *Etiopia*-ri nahiz orokorrean Pott Bandari egin izan zaion aseptikotasunaren kritika. Ezaguna denez, ordura arte nagusiki helburu ez literarioen zerbitzuepean zegoen ekoizpen literarioari aurre egin nahian, Pott-eko partaideek literaturak litera-

(3) K. Uribek ere zehaztu duenez, “la destrucción del discurso lógico no conlleva en Atxaga la pérdida del sentido. Las palabras siguen vivas, incluso toman vidas diferentes. Aunque el discurso esté violentado no se llega nunca al extremo” (1998: 24).

turarekin daukala konpromezua aldarrikatu zuten. Tamalez aldarrikapen hori *l'art pour l'art* printzipiora murriztu izan da eta, ondorioz, Pott-ekoen literatura 'ez konprometitua', aseptikoa eta 'inozentea' dela ulertu. Haatik, zehaztapenak egin behar direlakoan nago, ez baikenituzke nahastu behar Pott Bandaren planteamendua eta estetika burgesak jarraitu izan duen lan artistikoaren autonomiaren printzipioa. Ezin ahantz dezakegu, hasteko, Pott-eko idazleak estetika burgesaren aurka aritu zirela, bestelakoetarantz hurbilduz. Atxagaren kasuan, garai hartako irakurketak dira –besteak beste⁴– idazle espresionistak eta B. Brecht bezalako idazle 'ez-aseptikoak'.

Bestalde, Pott-eko partaideak inguruko errealitatearekin zeharo konprometitutako idazleak izan zirela esaterik bada. Bestela nola ulertu euskal kultura eta literatura bultzatzeko egin zuten lan itzela, konpromezu legez ez bada?

Era berean, ezin inolaz esan konformistak zirenik; aitzitik, antiautoritarioak eta inkonformistak izanik errebelatu ere egin ziren instantzien aurrean eta instantzia horietatik ezarri nahi zen kultura eta literatura ofizialaren aurka⁵.

Etiopia-ra etorritz, *Etiopia* bera ere ez da 'inozentea', ez aseptikoa: hor ere errebeldia dago, inkonformismoa, hizkuntzan bertan eta metaforetan ere islatzen denez. Hizkuntza zauritzeko eta apurtzeko asmoaz hitz egin dugu, baina ohart gaitezen asmoa sakonagoa dela, azken buruan hizkuntza horren oinarrian dagoen ideologia eta mundu ikuskeraren aurka joatea dela. Bestela esanda, hizkuntza-arauak eta gramatika transgreditzeko gogoarekin batera arau literarioak eta sozialak ere transgreditzeko nahia *Etiopia*-ren oinarrian dago. Horrela Atxagak bat egingo luke espresionismoaren oinarrian dagoen izpiritu errebeldearekin. J. Casals-en esane-tan:

(4) Ik. Aldekoa 1991 eta 1993 eta Gabilondo 1993.

(5) Koldo Izagirrerren hitzetan laburbilduz, "ikonoklasta izatetik kontestatario izatera eta errealidade politiko bati erantzutea geure helburu. *Oh ! Euzkadi* Donostian sortuko zen bezala Bilbon beste aldizkari bat, *Pott* ezaguna, linea berdinak segitzen dituztenak funtsean, eta montatzen ari den kultura ofiziala eta literatura ofizial bati aurre egiten dion beste bat sortzen saiatzen dira" (1993: 66).

Frente a una lengua esclerotizada y pervertida por la banalidad cotidiana, los expresionistas reinventan las palabras, rompen la sintaxis, atentan contra una gramática odiada desde la infancia (...) *el lenguaje estallaba para hacer estallar el mundo* (1988: 113; letra etzana nik jarria da)⁶.

Azkenik, *Etiopia*-n bezala, gainontzeko partaideen lanaren azpian ere joera etiko ukaezina dago (metaliteratura, fantasia eta mundu exotikoen uztarduratzat jo izan den J. Sarrionandiaren *Narrazioak* haien azpian ere⁷). Kirmen Uribek ere badioenez, "para los escritores del grupo Pott, si bien la literatura ya no es vehículo de ideologías o de moral, el primer impulso de ésta es siempre ético" (1998: 23).

Zehaztapen hori eginda eta hasierako lanen eta bertako hizkuntz metaforikoaren nolakotasuna azalduta, ikus dezagun jarraian ze-nolako bilakaera gertatu den urteekin. Izan ere, orain arte deskribatu dugun bide hori alboratuz joan da Atxaga. Lehenik eta behin, hasierako lanetako metaforak espresioarekin oso lotuta dauden artean, ez da hala izango beranduagokoetan.

Ikusi dugunez, *Ziutateaz* eta *Etiopia* garaian inguruko errealtate beltzaren aurrean eta egoera bital latzaren ondorioz poeta gazteak modu agresiboan erantzuten du espresioaren eskutik (eta espresioa, gainera, agresiboa da, zauritzailea, suntsitzailea). Horrela, egoerak eta gertaerek poetarengan duten eragin animikoa zuzenean agertzen da paperean espresaturik, esperientzia garrasiaren bidez kanporatuz. Hiper-espresioaren eztanda da.

Espero zitekeenez, metaforak ere horren guztiaren lekuko dira: bortitzak dira eta inpaktanteak, surrealismoak eskatzen zuen bezala⁸, ondorioz irakurleari sarritan ilun eta zailak gerta dakizkiokee-

(6) Ik., baita ere, De Micheli 1979.

(7) Gogoratzekoa da Atxagak berak Narrazioak lanari egindako epilogoan idatzitakoa: "Joseba Sarrionandiaren ixiltasuna entzun egin behar da. Bere literaturak, nik ez dut dudarik egiten, joera etiko berezi bat adierazten du, hori ere bai" (1983: 141).

(8) A. Breton nahiz P. Reverdyren eskaeren arabera, izpiritu poetikotik sortutako metaforek harrigarriak eta inpaktanteak behar dute izan, horretarako beharrezkoa delarik izaeraz elkarrengandik ahalik eta urrunen dauden objektuak konparatu edota elkartzea (ik. Breton 1970: 31, 50-56).

larik. Pragmatikaren terminologia erabiliz oso indeterminatuak dira esango genuke, inferentziak eratortzeko orduan irakurlea libreegi uzten duten inplikatura ahulak transmititzen baitituzte⁹.

Gorago esan bezala, geroagoko lanetan Atxagak albo batera utziko du bide hori. *Etiopia*-z ondorengoko lanetan metafora determinatuagoak darabiltza (ulerterrazagoak irakurleontzat, beraz) eta erabili, askoz kopuru txikiagoan. Metaforen lekua gonbarazio metaforikoek hartu dute eta hauek –esan beharrik ez dago– laguntza handiagoa eskaintzen diote irakurleari bere interpretazio-lana erraztean.

Hortaz, badirudi Atxagak gero eta gehiago lagundu nahi digula irakurleoi, horrenbeste non erabili berria duen metafora baten zentzua argitu ere egiten digun inoiz baino gehiagotan, era deigarrian *Zeru horiek* lanean¹⁰. Begibistakoa da, hartara, gero eta funtsezkoagoa dela irakurlearen presentzia bere testuen sorketan eta, ondorioz, testuetan bertan (bestela esanda, irakurle inplizitua eratorri nahi izanez gero nire iritziz oso kontuan hartzekoa litzateke metaforen erabilpena eta beronek islatutakoa).

Bestalde, metaforak baino konparazio metaforikoak erabiltzeko egungo joeran aldaketa estetiko baten zantzuak igar ditza-kegu, modernitate abangoardistaren alboraketa seinalatzen duten zantzuak hain zuzen ere. Sarrionandiak *Hitzen ondoeza* liburuko “Bezala” hitz-sarreran dioskunak ideia hau laburbiltzeko balio da-kiguke:

Rainer M. Rilke, Marcel Proust eta bestereanean ‘bezala’ hitza behin eta berriz azaltzen da. Haien metaforak, izan, konparazioak ziren, Marcel Proustek analogia moeta guziak metafora izendatzen zituen arren.

(9) Ik. Pilkington 1990, Alba 1993 eta Vicente 1993 eta 1995.

(10) Adibide bat hautatzearen:

“Tren geltokiaren barruan sartu orduko, zorabio batek oreka galtzeko arriskuan jarri zuen (...). Begiratzen zuen lekura begiratzen zuela, han zerbait gertatzen zen, dirdirka hasten zen argi bat, edo erori egiten zen ume bat maleta-gurdiska batekiko estropozoa zela-eta, edo korri egiten zuen norbaitek burua ordutegiaren koadro elektronikorantz okertutik, eta halako mugimendurik ez zenean, berriz, bere *begiek estropozo egiten zuten –umeak maleta-gurdiskarekin bezala–*, batimenduaren zutabeke ispluekin edo plastikoaren gorri edo hori bizi-biziarekin” (ZH: 8-9; letra etzana nik jarri dut).

Stephane Mallarmé, alderantziz, harro zegoen hitz hori bere hiztegitik uxatu zuelako. Gottfried Bennen ustez, 'bezala' hitza desagertzea da modernitate poetikoaren ezagugarria.

Gaur egun denek erabiltzen dute berriro.

Egon badago bilakaera horrekin bat datorren beste aldaketa bat, berriro ere metaforek ezin argiago seinalatzen dutena. Bi hitzetan esateko, urteekin espresioaren lekua hartuko du teorizazio eta hausnarketak; hots, hasierako lanetan esperientzia –esperientzia latz hura– zuzenean espresatzen den bitartean gerokoetan itzuli egiten da, hausnarketa eta lanketaren galbahetik igaroarazten da, horrela espresioa apal eta neutroagoa bihurtuz.

Aldaketa horren ildotik, espresabide ziren metafora haien ordeztu kontzeptualagoak diren metaforak agertuko zaizkigu, teorizazio baten fruitu diren metaforak (basoa vs kultura oposaketaren inguruko teorizazioaren fruitu, adibide bat jartzearen), lan honen bigarren atalean ikusiko dugunez. Horrekin batera, beranduagoko lanetan metaforek espresioaren zerbitzuan baino teknikaren zerbitzuan egiten dute lan; alegia, testuaren eraikuntzari lotutako lanabes logikoak dira, testua eratzeke idazleak darabiltzan estrategiak, gure irakurketari begira ere oso garrantzitsuak, gidatu egiten gaituzte-eta.

Horixe da, hain zuzen ere, testu-estrategien egitekoa, Harrera-Teoriari jarraikiz. Labur esateko, estrategiak testuaren gidak dira, gure partehartzea bideratu egiten duten seinaleak, eta baita bultzatu ere, gehienetan deigarri suertatzen zaizkigu-eta. Zentzurik zabalenean, gure irakurketan eragina daukaten testuaren aspektu oro lirake (esaterako izenburuak, epigrafeak, intertestualitate-jokoak, informazio-hutsuneak etab.)¹¹.

Metaforetara etorrira, Atxagaren lan berriagoetan testu-estrategia bezala funtzionatzen duten metaforekin egingo dugu topo hanhemenka. Adibideen artean argiena, ziurrenik, zeruaren metafora

(11) Besteak beste, ikus Iser 1987: 141, Antezana 1983: 118, Gnutzmann 1991: 15 eta 1994: 225 eta Eco 1987: 12. Bidenabar, gogora dezadan Mari Jose Olaziregik *Obabakoak* eta *Behi euskaldun baten memoriak* lanetako testu-estrategiak aztertu zituela bere tesi-lanean, bi testuoatako irakurle implizituak erkatuz. Azterketa horren sintesia Bernardo Atxagaren irakurlea izeneko liburuan irakur daiteke.

da *Zeru horiek* lanean. Izan ere, irakurlea erraz konturatzen da zeruaren gainean egindako aipamenak ez direla erreferentzia paisajistiko hutsak; aitzitik, zuzenki lotzen zaizkio emakumeari (argumentoari edota testuaren oihalari, beraz).

Hasteko, zeruaren itxura emakumearen barne egoeraren metafora bihurtzen da. Ez kasualitatez, Bartzelonan zegoela zeruak "maindire zikin bat ematen zuen" (32. or.), emakumeak puta bat bezala tratatu duen gizonarekin izara zikinen artean igarotako gaua gogoraraziz. Gau horren gogorapenak eta gizonari egindako zaurien ondorioz zikindutako maindireen irudiak emakumearen gogo kolpatuko dute behin eta berriro, zeruak ere horretan laguntzen duela ("ebaki urdinen inguruetako lainoek itzal gorrixtak zeuzkaten, urarekin behin eta berriro garbitu nahi izandako odol mantxen modukoak", 37. or.). Gogorapen horiek dakartzkion Bartzelonatik aldendu ahala aldatuz joango da emakumearen aldartea, lasaituz, eta berdin zerua ere ("zerua aldatuz zihoan", ebaki urdinak agertuz, 37. or.).

Nabaria da, beraz, zerua eta emakumearen barne egoeraren arteko haria. Haatik, ez da hau zeruak zabaldutako hari bakarra. Zerua marmolezko "sabai gris eta gogor bat" bezala deskribatzen zaigu (16. or.), Kapera Sixtinako sabaiarekin uztartuz; eta, jakina, azken honek Margaritak oparitutako koadroa ekarriko dio burura irakurleri, Miguel Angelek Kapera Sixtinako sabaian margotutakoaren kopia jasotzen baita koadroan: hau da, Jainkoa eta Adan, *zeruan*, besoak elkarri luzatuta baina ukitzeke, hain zuzen ere Irene eta Larrea azkenekoz elkar ikustean geratu ziren bezala. Hortaz, zeruaren hariari helduz emakumearenganaino goaz berriro ere.

Azkenik, zerua emakumeak egiten duen bidaiarekin ere lotzen da, bai bidaia fisikoarekin eta baita barne bidaiarekin ere. Lehengoari dagokionez, ohartu Bartzelonatik Bilborako bidaiak hegan-beraz, *zerutik*-egindako bidaia baten antza hartzen duela, autobusa abioia bailitzan izan delako tratatua (modu are argi eta espizitoagoan gaztelerazko bertsioan).

Bestetik, emakumeak barne bidaia bat ere burutzen du, esan berri dugunez. Emakumeak, Bilbon zain daukan errealitate eta bizitzari ezin aurre eginik, ihes-ametsetan ematen du bidaia. Ez ka-

sualitatez, Atxagarena berarena den ondoko poema dabilkio go-
goan:

*Jarri zinen zeruari begira, eta esan zenidan:
hegorik banu, ni ere saiaturiko nintzateke
lur berrien bila, jasoko nuke nire kanpamendua
bandera beilegiz seinalaturiko kostan;
hobeto egin dezan denborak bere lana, ahantz nadin
betirako hiri honen murraila eta jendeaz.”
(99 or.; letra etzana nik jarria da; ik. P&H: 12)*

Poemako abotsarentzat bezala, Irenerentzat ere zerua ihesleku bihurtzen da, babesleku bere begiradarentzat eta bere gogoarentzat. Horregatik lasaitu eta lagundu egiten dio zeruaren ikuspe-
nak (ik. 52. or.), Oteizari txikitari hondartzan gertatu bezala¹².

Alabaina, bukaeran albo batera utziko ditu ihes-ametsak, ihesaren ezinezkotasunaz ohartu eta ezetza emango dio onartu berria zuen mojen inbitazioari: espaloira jaistearekin batera ‘errealitatera jaitsi’ egingo da eta azken bidaia burutuko du, “Kanpotik Barrura zihoana” (140. or.). Eta orduan ere zerua lagun izango du: “gelditu eta zeruari begiratu zion. Ez zegoen erabat ilun” (ib.).

Zalantza barik, zeruaren metaforak zabalduzako harien bidez testua hasieratik bukaeraraino erabat josita dago, teknika oso logiko-
koz eraikita metaforen laguntzaz. Honako hau, gainera, Atxagaren testu berriagoen joera dela esatera ausart gintezke¹³.

(12)Gogoratu “berarentzat idatzia iruditzen zitzaion” Oteizaren liburuko ondoko pasarte-
tea, zeinak “ezin hobeki adierazten zuen bere aldartea” (52. or.; letra etzana nik jarria da):
“Oso ume nintzela, Orio nire jaioterrian, aitonak hondartzara eramaten gintuen pasean.
Izugarrizko atrakzioa sentitzen nuen haren barekaldean zeuden zulo haundi batzuekiko.
Etzanda jarri eta gorde egiten nintzen haietako batean, eta hala, inguruko dena ezkututzen
zenarekin batera, nire gaineko zeruaren gune bakarrari begira gelditzen nintzen. Babes-
bestua sentitzen nintzen. (...) *Ume garaian hondarrezko zuloan izandako esperientzia ihes
bidai batena zen, nire ezereztatik zeruaren ezereztatik haundira, eta haraxe sartzen nintzen,
aldegitiatatik, salbazio nahiaz*”.

(13) Edozelan ere, estrategia legez funtzionatzen duten metaforak lehenago ere inoiz
agertu izan zaizkigu. Besteren artean, *Obabakoak*-eko « Klaus Hanhn » narrazioa bilbatzen
zuen arrainaren metafora aipa genezake, zeinak Julio Cortázarren « Axolotl » narrazioareki-
ko intertestualitate-jolasa ezkututzen duen ausaz (pertsonai atxagarrak arrainekiko sentitu-
tako erakarpenaren parekoak bultzaturik, Cortázarrenak orduak emango ditu arrainontzia-
ren aurrean, azkenean arrainontzi barruko ‘axolotl’ arrain batean metamorfoseatua bukatu

Lan honen lehen atalarekin bukatzeko eta metaforek islatutako bilakaera laburbilduz, abangoardiaren eta espermentalismoaren alboraketa azpimarratu beharra dago lehenik eta behin (nahiz eta egia den azken aldiko zenbait testutan esperimintatzeko eta jolasteko zaletasun abanguardista nabari dela). Horrekin batera, agerian geratu da kontzeptualizazioak, teorizazioak eta teknikak espresioaren lekua hartu dutela, idazlearen egungo poetikaren zutabe bihurtuz. Argitasunerantza eta logikotasunerantza urratsa emanda, Atxagak testu-estrategien bidez ondo bilbatutako eta logikoki egituratutako testu argiak eskaini ohi dizkigu azken aldian. Bestela esanda, gure irakurketan asko laguntzen gaituzten testuak dira. Beraz, badirudi –lehen ere bagenioenez- hasierako testuetan ez bezala, gerokoetan irakurlearen presentzia testua sortzean funtsezko gertatzen dela. Eta presentzia hori, gainera, ezin onuragarriagoa da, testua konpartigarriagoa egiten duelako (ikus Atxagaren hitzak in Lanz 1993: 86). Kontrakoa, idazleak berak ohartzarazi duenez (ik. Fajardo 1994: 47), irakurlearekiko kontaktua galdu eta autismoaren bidetik jotzea litzateke. Argi dagoenez, ez da hori asteasuarrak hautatutako bidea.

Metafora errekurrenteen irakurketa

Hona heldurik, hel diezaiogun metafora errekurrenteen irakurketari –lanaren bigarren atalari, beraz–, idazlearen mundu ikuskerara eta sentikerara hurbiltzen saiatuz.

Etiopia garaiko Atxagaren unibertso metaforikoa bi zertzeladatan marrazteko, hauskortasunaren eta desolazioaren metafora-sareaz hitz egin beharko genuke. Ezaguna denez, harea da bertako metafora edo sinbolo nagusia: dena da harea, hareazkoak sateliteak, desparadisoaren zutabeak, aidea, “gauero ez da harea baino geratzen” (77. or.), kanpoan ez ezik, gizakiaren baitan ere aurkitzen delarik harea (“harea egotziz bihotzek / harea erakarritz”,

arte; gogoratu, bidenabar, gure narraziooko protagonistak ere “arrain ttikia” legez ikusten duela bere burua (302. Or.) eta, anaia txikia itota hil zitzaionetik, bere barrenean bizi dela, arrain baten barruan txikiagoa egoten den bezala). Metafora honen azalpen luzeago baterako nahiz testu-estrategia gisa jokatzan duten metaforen bestelako adibideetarako, ikus Azkorbebeitia 1995: 483-492 eta 1996: 124-127.

ib.). Izenburuak ere hareari egiten dio erreferentzia, Rimbaud-en ihesleku izan zen desertuari, 'utopia'rekiko jolasa ere zabalduz (ikus Kortazar 1989: 207 eta Gabilondo 1993: 48).

Harearen ondoan, errautsa ere nonahi agertzen zaigu, hausterez basiturik dago dena (ik. 37. or.), hausterrez zipriztinaturik bekokia (35. or.). Eta desolazio-sentsazioa areagotuz, hautsez estalirik dago dena, "zubiak eta zuhaitz elektrokutatuak" eta "lore gaseatuak ere estaliz" (94. or.)¹⁴.

Irudi metaforiko hauek marrazturiko desolazioarekin batera, hauskortasunaren sentsazioa ere nagusi da: dena dago hondaturik, hautsirik edo hauster (78. or.). Izan ere, "hautsi da anphora", *Etiopia*-ko poema paradigmaticoenak abisatzen zigunez (35. or.), hautsi da zibilizazioan jarritako itxaropena eta gizatasunean jarritako konfiantza, galdu da kristautasunak, positibismoak zein gizarte-teoriek agindutako etorkizun zoriontsuagoaren esperantza. Beste hitzetan, ez dago mundua sostengatzen duen teoriarik edota, Atxagak dioenez, ideia salbatzailerik (in Lanz 1993: 86). Horixe omen da, izan, gure aro posmoderno honen ezaugarri funtsezkoena, proiektu handien heriotza edota, Lyotard-en hitzetan esateko, metarrelatoen desagertzea (ik. Fischer 1996).

Ondorioz, batetik, mundua sostenga zezakeen ideiarik ezean, mundua kolokan dagoela sentitzen da eta dena hauskorra dela (bazioen Atxagak: "todo está roto y ése es su estado natural", in Lanz 1993: 86). Bestetik, 'ideia salbatzailerik' gabe, bizitzaren zentzu eta norabideaz argia eman zezakeen halako metarrelatorik gabe, gizabanakoa galdurik senditzen da, noraezean dabilela erreferentziarik gabeko mundu laberintiko honetan barrena. Noraezaren sentsazio hau errekurrentea izango da Atxagaren hasierako lanetan, bai eta, oro har, Pott Bandaren inguruan jaiotakoetan (arlekin noragabeak, itsasontzi noragabeak, lemazainitsuak gida-

(14) Nola ez gogoratu Eliot-en Lur Eremu desolagarri hura, non hautsak basiturik dagoen dena ("tranbia eta zuhaitz hautsezkatuak", etab.) eta agortasuna jaun eta jabe den ("Hemen ez dago urik arroka hutsa baizik / Arroka eta urik ez eta bide haretsua / (...) Izerdia lehor dago eta haretan daude oinak"), *Etiopia*-ko lehen poemako protagonistak oinak harri txintzarretan zuezkan bezala...? (*Lur Eremua*, 142 eta 147. or.).

tuak, espaloietan aitzina noraezean ibiltzearen ideia, txakur deslaidak, hegazti errariak han-hemenka agertuko zaizkigu).

Egiaz, finkotasunik ezaren aroa da gurea eta, errealtatea anitza izanik, "kultura fragmentario, desordenatu eta badaezpada-koan bizi gara, pentsamendu tradizionalako orden eta hierarkia deseginik" (Sarrionandia, *Ni ez naiz hemengoa*, 105. or.). Bizi, prekaritatearen erdian bizi gara, geroaz ziurtasun lasaigarririk ez dugula eta bizitzari lotzen gaituen haria hauskorra dela jakinda, hauskorra 'beste alde'rako –heriotzarako– muga. Ez da harritzekoa, hortaz, poetaren erran etsitua: "Azken finean zer esan daiteke bizitzaz / segurugilearen blagak bezanbat balio duela" (89. or.).

Horrek guztiak desolazio-sentsazioa dakar, zeina areagotu egiten den gure aro honi, hondamenaren aro honi erreparatuz gero: exterminioaren, zapalketaren eta miseriaren aroa da gurea, espektakuluaren gizartea, "Eguneroko bitzitza" nahiz "37 galdera mugaz bestalde dudan kontakto bakarrari" nahiz "Poema polaroid sobre la muerte de John Lennon" poemek salatzen dutenez. Jauzi bat eginez, Eliot-ek irudikatutako Lur Eremu hura zabaltzen ari delako ideia-aren aurrean gaudela esan genezake¹⁵.

Etiopiara itzuliz, gizabanakoak, gainera, barneratu egin du degradazio eta desolazio hori (horregatik harea egotziz eta erakarriz daude bihotzak). Izan ere, ingurunea bezain hutsala eta agorra da bere bizimodua, balio absurduetan oinarrituta eta inkomunikazioan euskarrirituta (gogoratu telefonoen mututasuna, *P&H*: 36). Gizarte kontsumista eta teknologiko honetako automata asetua bihurtuta, bizirik baino hilda dirudi poetak kalean ikusten duen jendea ("Egunero kaletik ikusten dudana jende hau, han bizi al da?" galdetuko dio mugaz bestaldeko kontaktoari, *P&H*: 38), Eliot-ek "Londreseko zubian zehar lerratzen" ikusten zituen gorputz fantasmal haiek bezala (*Lur Eremua*, 130. or.).

(15) Egon badaude arrazoiak Eliot-en lan horri *Etiopia*-ren intertestualitate oso garrantzitsua irizteko, eta ez bakarrik teknikaren edota estetikaren mailan, orain arte aipatu izan denez (fragmentarismoaz eta ironiaren eraginaz hitz egin izan da, kasu ; ik. Kortazar 1989: 227, Aristondo 1993 eta Gabilondo 1993: 52), baizik eta baita ikuskerarenean eta metaforizazioarenean ere, aspaldiko lan batean ohartarazten geneuzke (1996).

Ulertzekoa da, beraz, harea eta hausterrearen bidez *Etiopia*-n irudikatzen zaigun panorama agor eta desolagarria, are gehiago maila orokorretik partikularrera urrats bat emanez gero, *Etiopia* idatzia izan zeneko Euskal Herriaren egoera sozio-politikoa eta kulturala desolagarria baitzen oso, lehen ere aipatu dugunez.

Egoera sozio-politikoaz ez dago ezer esan beharrik kontuan hartuta frankismo osteko urte ilunetan gaudela, errepresioaren urte latzetan, eta jaiotzen ari den Euskadi Ofizialaren alternatiba ere ezdeusa dela, aspirazio sozialik gabea¹⁶.

Egoera kulturala, bestalde, hitz batez laburbil daiteke: agortasuna. Eiki, euskal literaturarena baratz antzua zen (*Pott Tropikala*, 2. or.), euskaltzaletasun itsuaren eta probintzianismoaren eskuetan zegoela, salbuespenak salbuespen. Literatura modernoaren falta horrek Europari begira jartzera bultzatuko ditu Pott-eko idazleak, beste literaturetan murgildu eta euskal literaturari modernotasunaren ateak zabaltzeko asmoz. Horrela, Etiopiaren alegoriak berak "modernitatearekiko desiraren arazoa" islatuko luke Joseba Gabilondori jarraikiz (1994: 53-54).

Hortaz gain, idazlearen konpromezuari buruzko eztabaidak puri-purian zeuden (ik. Apalategi 1998: 65-66) eta honek itogarria bihurtzen zuen giroa idazle gaztearentzat.

Ezin ahaztu, halaber, Atxagak garai hartan indarrean zegoen ikuskerari aurre egin ziola. Alegia, Euskal Herria beste herriengandik bereizirik ikusten zutenen aurka, Atxagak beste herri eta kulturerekin izandako harremanak –aberasgarriak gainera– azpimarratu zituen eta Euskal Herriaren irudi mitifikatua ukatu zuen, nortasun kolektiboaren kontzeptuari eta herri-izpirituaren ideia erromantikoari aurre eginez.

Hortik harearen sinbolo edo metafora. Hau da, lehen irakurketa batean desertuarekin eta desolazioarekin lotzen bada ere, ezin achantzi harea harri hautsia dela eta, beraz, Arestiren sinboloaren

(16) "Botereak, hemen, beste izen bat du, Euskadi Ofiziala deitzen da. (...) Politikoki, kontzeptu horren barnean sozialdemokratak sartuko liriateke, peto peto. Horiek ez dute amesten gizarte euskaldun klase gabea, eta aurrerakoia bizitzaren konpezioan. Bere alternatiba bakarra zeretan labur genezake : Madrilen bezala Cortes batzuk (...) baina gureak" (*Pott bandaren berriemailea*, 6. or.).

desintegrazioa¹⁷, honez gero ezaguna denez. Bilboko poetak harriaren bidez sinbolizatutako herri finko eta tinkoaren irudia ukatzen ari da Atxaga harearen bidez, nortasun nazional berezi eta bereizgarria daukalako irudi mitifikatuarekin apurtzen, eta baita Arestiren poesiaren atzean dagoen teoria nazionalista eta marxistarekin ere. Horrezaz gain, 'poesia-mailua'ren kontzeptzio pedagogikoarekin ere hautsi egiten du asteasuarrak, bere lekuan esperimentazioa eta abanguardia jarriz.

Edozelan ere, Arestiren sinboloari nahiz idazlearen eginbehar sozialaren planteamenduari erantzuteak ez du esan nahi, ene aburuz, Bilboko poetaren figuraren kontra egiten denik ("Aresti eta post-arestimoaren itzalarekin borroka literario edipoar nekagarria" aurrera eramanez: Apalategi 1998: 67) edota harek euskal literaturaren modernizazioa bultzatzeko egindako lan eskerga¹⁸ (Eliot-en itzulpenetik hasita) estimatzen ez denik.

Esan dugunez, Atxagak hautsi egiten du harriak sinbolizatutako proiektu soziopolitikoaren gaineko sinesmenarekin: *Etiopia*-ko poetarentzat ez dago inongo proiektu utopikotan sinesterik:

Irlaren batetara joanen ginateke, bestalde,
Inon irlarik balego;
Edo herri honetako proektutan murgilduko
Utopia ausartenak era hain zikoitzak ez balira hemen;
(...) Ez, my love,
Tximinoek ez dute planeta konkistatuko zoritxarrez,
King Kong ez da iritsiko ziutate honetara (89-90. or.).

Desesperantza nagusi da eta berarekin batera baita asfiksia-sentsazioa ere lehen deskribatutako errealitate itogarriaren erdian. Bada, horrek guztiak sentipen eta jarrera ezberdinak izango ditu

(17) Bidenabar, nik neuk ez dut uste Atxagaren hareak zerikusirik duenik C.E.Ferreiroren harriarekin (*Longa noite de pedra*, Xerais, 1992), ezta hau Bilboko poetaren sinboloarekin parekatu daitekeenik (ikus, aitzitik, Kortazar 1997: 41 eta Izagirre 1993: 63), ene aburuz poeta galiziarrenak bestelako zentzu eta konotazioak baitauzka.

(18) Benetako iraultza, Koldo Izagirreraren esanetan: "Arestik iraultza handi bat suposatu zuen euskal literaturan, alde batetik garai hartako klerikalismoarekin (...), abadeen, euskaltzaleen eta bizkaitarismoaren klerikalismo guztiekin hautsi egin zuelako, bere idazletza, esango genuke, apaizgo sartreano bat bihurtuz" (1993: 55).

emaitza. Batetik, *Etiopia*-n egon badago errebeldia puntu bat (be-raz, berriro diogu, *Etiopia* ez da asesptikoa), badago –ikusitako dugunez– biolentzia puntu bat hizkuntza agresiboaren eta ironia zauritzailearen bidez eta badago suntsidura-gogo bat, zeinaren lekuko diren metaforak (desertua, harea, errautsa, hautsa dena estaliz). Azken finean, egoera desolagarriari, suntsidurari suntsidura handiagoz erantzutea litzateke¹⁹, Arestik ere eskatzen zuenez:

Heuscal-Herriâ
 situatione chaotico bat dago
 chaos hâdiago batequî sùsitu behar duguna” (1983: 25)

Bestalde eta aldi berean, inguruko egoera desolagarriak eta errealtate itogarriak deserrotze-sentimena dakarkio poetari, “apartida hori bezain hautsia eta hutsala” sentiaraziz (71. or.).

Hortik jaioko dira bidaiaren metafora –ezin ahantzi *Etiopia* bera bidaia bat dela²⁰– eta ‘beste lurraldearen’ metaforak: beste nonbaitera aldegitoko gogo agertuko da, itsasoa zeharkatu eta beste ziutate baterantz abiatzearen ideia metaforikoak indarra hartuz. Horrela, irla urrunak erakargarri bihurtzen dira: kristalezko irlak *Etiopia*-n (93. or.) eta “Poema polaroid sobre la muerte de John Lennon” poemak planteatutako bi ibilbideen elkargune den Thule hura ere –Sigrid-en sorterrria eta munduaren azken muturra– hemen kokatuko litzateke (ik. Morales 1992: 131-133).

Ihes-gogoaren ideia hau azpimarratzekoa da, Atxagaren hasierako lanen oinarri-oinarrrian dagoke-eta. Gogoratu *Ziutateaz*-eko Scardenellik ere bere sorterrria utzi eta beste ziutate baterantz alde egin zuela eta gogoratu, halaber, *Zeru horiek*-eko emakumearen ahotan entzun dugun *Poema & hibridos*-eko poema hura ere. Hipotesi honen alde egitera dator idazleak 1982ko *Susa*-n jasotako elkarrizketan aitortutako sentimena:

(19) Inoiz era esplizituan ere agertzen da suntsidura-gogoia :
 “Ezaren alaba garenoi etor hatzaigu, Etxahun;
 (...) Ez haugu behar gorputzak zitroi urez igurtzitzeko,
 Baizik eta desertuko ihizik eragitearren
 Ziutaterantz” (95. or.).

(20) Bidaia horren egituraz eta bere zentzuaz ikus Arana & Otaegi 1980, Kortazar 1989, Landa 1982: 41, Gabilondo 1993: 50-hur. eta 1994: 53-54.

Izugarri gustatzen zait ihes egitea, izugarri Dick Turpin-en esaera hura: 'Ez dio ardura, klaraboiatik aldegingo dugu'. Edo Kafkaren tximu-gizon hark zioena: 'ez nabil libertatearen bila, ez dut irteera bat besterik nahi'.²¹

Ihes-gogo horren ondorio da, hain zuzen ere, desertuaren metafora (Atxagaren unibertso metaforikoan leku benetan funtsezkoa betetzen duen metafora): *Etiopia*-ko poetak basamortuan kokatzen du bere burua, Jainkoak zigortutako Kain apatrida hark bezala eta isiltzera deliberatu zen Rimbaud bezala. Horrela, basamortuaren metafora mundu, gizarte edo hiri honetatik aldentzeko nahiaz bizi denak (edo, bederen, bere gogoak) hautatutako ihesleku bezala irakur daiteke.

Baina, aldi berean, metaforizazio honek desesperoa eta etsipena ere islatzen du, eremu desolagarria baita basamortua, bakardade latzaren eremua. Le Goff historiagileari jarraikiz Atxagak berak eskainitako azalpena gogoan hartzekoa da²²: Garai batean "anakoretak edo eremitak *mundutikan apartatu nahi zutenean* (...) jotzen zuten desertura, eta han gordetzen ziren, (...) han pasatzen zuten bakardadea etab."; "marjinatuak, gaixoak, *desesperatuta bizi ziranak*, anakoretak... uzten zuten kultura, hori da, kultibatuta zegoena, soloak, eta uzten zuten mundua" eta desertura erretiratzen ziren ezen "*bere buruan behar zuten desertua*" (1990: 14 eta 15; letra etzana nik jarria da).

Hartara, aldentzeaz ez ezik, aldentze autodestruktiboaz ere hitz egin genezake. Izan ere, poetak basamortua aukeratzean iheslekutzat, nolabaiteko joera tanatikoa agertzen du, asfisia baita

(21) Beranduago ere zentzu berean mintzatu izan da Atxaga. V.Pregorekiko elkarrizketan aitortzen zuenez, "Allí a todo el mundo le faltaba aire (...). A mí siempre me ha gustado mucho una frase tonta que decían los borrachos en los bares de la parte vieja de Bilbao, que era: '¡Mas no importa, dijo Dick Turpin, huiremos por la claraboya!' La tengo apuntada en un cuaderno desde hace más de veinte años. También me produjo especial impacto y tengo siempre presente una representación que José Luis Gómez hizo en Bilbao *del Informe para una Academia*, de Kafka. En un momento determinando el personaje, que ha sido mono, informa a la Academia de por qué se convierte en hombre, y dice: 'Yo no buscaba la libertad, yo sólo buscaba una salida'. Es lo mismo, es la claraboya. A lo mejor todo lo que yo he hecho ha partido siempre de una cierta claustrofobia" (in Prego 1995: 42-hur.).

(22) Ikus Le Goff 1996 eta baita Aldekoa 1992: 12-16 eta Linea d'Ombra 1993 ere. Mendián gora testuan ere antzeko azlapanak irakur daitezke (MG: 11-12 nahiz GL: 52-53).

(bakardadearekin batera) desertuaren balio konotatibo nagusia. Gogoratu *Etiopia*-n aipatutako dokumentaleko dotokei gertatu zitzaiena: proba atomikoaren ondorioz orientazio sena galdurik “ez ziren animalia deslari batzuk baizik (...) irlaren barnealdeko deserturantz abiatu ziren itsasora zihoazelakoan. Asfixian bukatuko zen krontrako bidaia” hori (*E*: 39).

Hortaz, kanpoari zuzendutako suntsidura-gogoari –gogora bedi gorago esandakoa– bere buruari zuzendutako autosuntsidura-gogoari gehitu behar zaio:

Arreba, *errautsa* sinistaidan *desioa* dun nigan;
Suaren derrota oroz elikatzen naun.
Besteak formolean eta ni gorrotoaren baitan” (72. or.).

Esandakoak bilduz, basamortuaren metaforak ezin hobeto islatzen du poeta gaztearen ikuskera eta baita bere egoera bitala ere: inguruko erreallitate desolagarri eta asfixiagarriak itolarria ernaraziko du bere baitan eta, ondorioz, mundu horren erabateko arbuioa eta ihes-gogoia. Baina egoera hain da latza eta poeta gaztearen beraren egoera ere hain da lazarria non, joera autodestruktibo batek bultzatuta, iheslekutzat imajinatutako eremua ere gogorra eta tanatikoa den, egoera bezain desolagarri eta asfixiagarria: basamortua aipatu dugu eta, berarekin batera, itsasoaz ere hitz egin beharra dago, “itsasoa baita basamortuaren beste izena, / Bigarren maskara, / Harearen erresumarik zabalena” (*E*: 80).

Basamortuan bezala, itsasoan ez dago erreferentziarik; horregatik noraezaren ideiarri oso loturik agertuko zaigu eta, oraingoan ere, bakardadeari, isiltasunari eta desolazioari. Askotan, gainera, zurtasunak lagunduta aurkituko dugu (“lemazain itsuaren atzean itsaso zuri bat” dakusa *Etiopia*-ko protagonistak, 70. or.), horrela izuaren konotazioekin jantziz eta E.A. Poeren *A. Gordon Pym-en narrazioa*-ren bukaeran itsaso izugarriaren erdian agertutako irudi zuri siniestroaren oihartzunekin. Azken buruan, heriotzaren ideia iradokiko luke metafora honek: gogoratu tximeletak itsasorako bidean –heriotzarakoan...– “Tximeleta Reggae” poemari (P&H: 76) eta gogoratu, era berean, *Gizona bere bakardadean*-eko protagonistaren amets premonitorioa.

Metaforizazio-sare honetan eremu elurtu edota izoztuaren me-

tafora ere koka genezake, itsasoa legez hau ere izugarria eta he-riotzari lotua (*Henry Bengoa Inventarium*-en jasotako Scott-en He-goaldeko Polorako espedizioaren kontakizunean bezala).

Azkenik, ihes-gogoarekin lotutako azken metafora bat aipatu beharra dago, *Etiopia*-z ondorengoko lanetan indarra hartuko due-na. Basoaz ari naiz. Basoa, oihana edota mendia, basamortua bezala, estraespazio bat daukagu, gizarte-arauetatik kanpoko ere-mua eta kulturaren esparruari kontrajarria²³. Bertara aldegiten dute gizartearen marjinetan bizi direnek (edota gizarteak marjina-tutakoek) eta gizartetik apartatu nahi dutenek. Horrela, adibidez, mendi aldera aldegingo du *Obabakoak*-eko Javierrek eta berdin *Behi euskaldun baten memoriak*-eko La Vache qui Rit hark ere.

Zehatzak izanda, Mo-k ere hasiera baten mendira jo zuela gaineratu beharko genuke, baina ez zen bertan geratu eta hau azpimarratzekoa da, Atxagaren unibertso metaforikoaren eta beronen atzean dagoen ikuskeraren nolabaiteko aldaketa iradokitzen duela pentsa baikenezake. Alegia, *Behi euskaldun baten memoriak* arte –gutxi gora behera– ihes-gogoaren metaforak dira, iheserako eremuak; geroagoko lanetan, berriz, zeharkatu beharreko eremuak bezala agertuko zaizkigu, zeharkaldiaren ideia metaforikoari lotu-ta. Mo-k desertua zeharkatu egin zuen: ez zen kortan geratu behi makalak legez, atera egin zen kortatik eta mendi aldera jo zuen hasiera baten, baina ez zen bertan geratu (basurdeekin elkartu zen La Vache-k egin bezala). Aitzitik, itzuli eta bere bidean aurrera jarraitu zuen eta desertua zeharkatu.

Hau guztia zentzu bitalean uler liteke (eta Alemanian, adibi-dez, irakurketa 'filosofiko' hau egin zen nagusiki, Mari Jose Olazi-regik erakutsi duenez: 1997: 296-297 eta 1998a: 64-65). Esan nahi baita, Mo-ren peripeziak bizitzan ere desertuak zeharkatu beharrean gaudela iradokiko luke, une latzei aurre egin beharrean gaudela. Finean, etsipenari eta konformismoak dakarren jarrera pasiboari bizkarra emateko gonbitea litzateke.

Baina bestalde eta aldi berean, Atxagaren beraren ibilbidearen

(23) Kultura vs. basoa oposaketaz ikus Atxaga 1990: 14 eta beraren hitzak in Turrau 1990: 67 eta in Linea d'Ombra 1993: 12.

metaforatzat ere irakur liteke, bi zentzutan (gutxienez). Pentsa genezake, batetik, idazleak atzean utzi duela kortak eta mundu imaginarioen literaturak eskainitako babesak, bere bideari ekin eta, 'desertua' zeharkatu ondoren, nahi duen moduan eta nahi duenari buruz idazteko (ezin da ahaztu *Behi euskaldun baten memoriak*-en ondoren etorri zirela *Gizona bere bakardadean* eta *Zeru horiek*, inguruko errealitatean eta problematikan kokatutako lanak hain zuzen).

Bestalde, eta esandakoarekin batera, behiak korta atzean uztean behi *makalen* taldea ere atzean uzten duela aintzat hartzekoa da. Hortik datorke Ur Apalategiren irakurketa:

Behi euskaldun baten memoriak Sari Nazionalak indarberritu eta horditutako idazle batek bere jatorrizko esparruari egindako diosala humoretsu eta distantziatua da (...). Euskal bizitza politikokoaren mendean bizi diren idazleen 'tropeletik' bere ausardia eta individualismoari esker irtetzea lortu duen idazle-behiaren abentura zoriontsua eskaintzen digu (1998: 73).

Metaforetara itzuliz, azken lanetan ez ditugu basoa eta desertua ihesleku bezala aurkituko (bidenabar, Thule erakargarri hura ere gaur egun Estatu Batuen base militarra dela esaten zaigu *Groenlandiako lezioan*, 29. or.). Aitzitik, eremu horietatik itzuli behar diren ideiak indarra hartuko du. Mendian Gora abiatutako gizona ere (izen bereko lanean), basora abiatu ondoren eta desertura iritsi ondoren, atera egingo da handik. Narratzailearen azalpena ezin esanguratsuagoa da:

Euskal Herrian ere askok jo dute mendira, eta oraindik ere jotzen dute. Arrazoi pertsonalengatik, batzuk; arrazoi zabalagoengatik beste batzuk. Hala egin zuten, diktaduraren garaian esate baterako, ideia politiko debekatuak zituztenek; eta *hala egiten dute, oraindik ere, egoera hartan bertan jarraitzen dugula sinestu* eta legeari bizkar ematen diotenek. Hori dela eta, ez da txundigarria gure ibiltariak hilarri bat ikustea (...). Geldituz, plaka batek jartzen duena irakurtzen du: leku hartan zabaldu zirela, 1992ko otsailean, euskal borrokalari baten errautsak... Ibiltaria (...), *nahiz eta desertu bila abiatua zen*, orain, agian hilarriaren eraginez, *atera egin nahi du bertatik* (MG: 12 nahiz GL: 53; letra etzana nik jarria da).

Aldaketa hauen atzean egoeraren aldaketa hutsa dagoela pentsa genezake (*Etiopia* garaian kanpoko nahiz poetaren egoera oso latza zen; egungoa, berriz, ez horrenbeste, beraz hortik idazlearen erantzun ezberdinak). Alabaina, metaforek hori baino gehiago islatzen dutela esango nuke, bizitzaren aurreko jarrera aldatu dela. Izan ere, orain ere egoera gogorak gerta daitezke (eta gertatzen dira) baina horren aurrean etsipen agresiboz erantzun beharrean onartu egiten da bizitzaren gogortasuna, aurre egiten zaio ihes egin ordez (Carlos eta Ireneren jarrerak erkatzea interesgarria da zentzu honetan).

Lehenago ikusi dugun maila formalean gertatutako bilakaera ere bat dator aldaketa honekin, *Etiopia*-ko irudi nihilisten ordez eta hiper-espresioaren ez tandaren ordez, lanketa jartzen delarik egun lehen lekuan, hausnarketa eta teorizazioa.

Urrunago joanda, jarrera literarioa aldatu dela esan liteke. Koldo Izagirrearen hitzetan esateko, "[Atxaga practica en *Etiopia*] cierta pose de cansancio y un escepticismo hasta cierto punto *impostado*, un dejarse llevar por la autocomplacencia del malditismo" (1997: 42 or; letra etzana nik jarria da)²⁴. Esan beharrik ez dago, jarrera horretatik urrun dago egungo Atxaga.

Bukatzeke, metaforek agerian uzten duten azken aldaketa bat aipatu nahi nuke. Azken lanetan, basoa nahiz desertuaren metaforekin baino parkearen edota lorategiaren metaforarekin egingo dugu topo: parkea ikusteak indarrak ematen zizkion Esteban Werfell-i eta baita "Método para escribir" narrazioko protagonistari ere, Irene ere lasaitu egingo da Restop-eko belarditxoan, etab.

Horrela, lehenagoko natura basatiaren ordez natura ordenatua agertzen zaigu orain. Badirudi, beraz, Atxaga urrundu egin dela eremu metaforiko erromantiko eta titaniko haietatik, beraien lekuan gizakiak modu orekatuan sortutako espazioak jartzeko. Ho-

(24) Gerora Atxagak ere aitortu izan du halakorik. Victoria Pregorekiko elkarriketan honakoa irakur dezakegu (1995: 42):

"V.P.- Ahora me explico por qué, al comienzo de nuestra conversación, usted decía que leyendo sus escritos de juventud le parecían de otro. Es que aquel joven era un poco de mentira, era un chaval impuesto, dibujado por sí mismo.
B.A.- Sí, sí, exactamente."

rixte da, izan ere, parkearen ezaugarria: gizakiaren adimen eta lanaren emaitza da eta, beraz, metafora hau zuzenki lotzen da kulturaren kontzeptuarekin, zeina Atxagaren ikuskeraren erdi-erdian dagokeen. Izan ere, kulturak eta ezagutzak –bestearen ezagutzak– errespetao dakar, bestea ulertu eta maitatzea: “Conocer es amar”, esan izan du Atxagak, “el conocimiento crea una base ética” (in Fajardo 1994: 49).

Azken finean, kulturaren eta ezagutzaren eskutik irekitasunera arribatzen gara, totalitarismotik urrunduz (idazlearen esanetan, inork ez dauka autoritate moralik ‘hau da bide zuzena’ esateko: ik. Linea d’Ombra 1993: 11). Bestela esanda, jarrera totalitarioei bizkarra eman eta erdigunera hurbiltzeko beharra ari zaigu planteiatzen, orekaren beharra (eta parkeak oreka hori metaforizatzen du, hain zuzen), gure bihotzak *zoritxarrez* muturrekin amets egiten badu ere eta bizitzak *zoritxarrez* ertzetara jotzen badu ere (gogoratu *P&H*-eko “Bizitzak” poema)²⁵. Muturreko jarreraren ordeztasuna eta pluralismoa aldarrikatzen ditu idazleak eta aldarrikapen honen haritik parkearen metaforara iristen gara berriro, parkea espazio irekia eta plurala baita, hiria legez preseski. Hiria, Atxagarentzat, nahasketa onartzen duen geografia integratzailea litzateke (horregatik ‘Euskal Herria’ kontzeptutik ‘Euskal Hiria’renera igarotzeko bere proposamena: ik. Fajardo 1994: 48). Esandakoak aintzat hartuz ez da harritzekoa, beraz, *Nueva Etiopia*-ko istorioek hiria izatea kokaleku, ezta ere azken poemetan Atxagak atearik irekitzea beste kulturetako pertsonaiei (Bilboko tabernan ikusten duen inmigranteari, etab.).

Eta honaino metaforen eskutik idazlearengana eta bere lanera hurbiltzeko egindako saiakera. Bukatzeko, baina, ohar bat egin nahi nuke. Lerrootan zehar metaforak izan ditugu hizpide, honek daukan arriskuarekin eta abantailarekin: arriskua, metaforak interpretatzean metaforetatik harago goazelako urrats labankorra emanez, idazleak esan nahi ez zuen zerbait eratoritzea gerta baitaiteke. Baina metaforek badute euren abantaila ere: indeterminazio-mekanismo bat izanik, beti geratzen dira irekirik, beste irakurketa

(25) Poemaren muina ‘zoritxarrez’ horretan ikustek I.Morales (1992) eta J. Kortazarren (1994) irakurketetatik aldentzera narama.

bat beti da posible eta hemen aurkeztu dugunak ere ez ditu metaforok agortzen. Hor daude metaforak eta testuak norbaitek –zuk zerorre– eskuartean har ditzan zain.

BIBLIOGRAFIA

B. Atxagaren lanak (laburdurak):

Z: Ziutateaz, Lur, Donostia, 1986 [1go arg.:1976].

E: Etiopia, Erein, Donostia, 1988 [1go arg.:1978].

BA: Bi anai, Erein, Donostia, 1990 [1go arg.:1985].

O: Obabakoak, Erein, Donostia, 1988.

P&H: Poemas & híbridos, Visor, Madrid, 1991 [1go arg.:1990].

BEBM: Behi euskaldun baten memoriak, Pamiela, Iruñea, 1991.

GBB: Gizona bere bakardadean, Pamiela, Iruñea, 1993.

MPE: "Método para escribir", in ZZEE, *Relatos urbanos*, Alfaguara, Madrid, 1994, 11-31.

ZH: Zeru horiek, Erein, Donostia, 1995.

MG: Mendian gora, [Lezio Berriak], BBK, Bilbo, 1996.

NE: Nueva Etiopía, Lcd El Europeo, Madrid, 1996.

GL: Groenlandiako lezioa, Erein, Donostia, 1998.

_____, 1983, "Epilogo, sasoi zaharrak gogoan", in Sarrionandia, *Narratioak*, Elkar, Donostia, 135-141.

_____, 1986, "Poética", in "El estado de las poesías", *Cuadernos del Norte*-ren 3. ale monografikoa, Caja de Ahorros Asturiana, Oviedo, 148-153.

_____, 1990, "Obabakoak-en gainean", *Enseiucarrean* 5, 11-30.

Atxaga, B. et al., 1988, *Henry Bengoa, Inventarium*, Elkar, Donostia.

Bibliografia-aipamenak:

Acosta Gómez, L.A., 1989, *El lector y la obra. Teoría de la recepción literaria*, Gredos, Madrid.

Alba, M.J., 1993, "La metáfora pertinente", *Pragmalingüística* 1, 23-34.

Aldekoa, I., 1989, "Obabakoak edo transgresioaren mundua", *Literatur Gazeta* 11-12, 9-10.

- _____, 1991, "Introducción", in I. Aldekoa, *Antología de la poesía vasca*, Visor, Madrid, 11-35.
- _____, 1992, *Antzara eta ispilua*, Erein, Donostia.
- _____, 1993, "Bernardo Atxagaren poesia: abangoardiatik Obabara" in Aldekoa, *Zirkuluaren hutsmina*, Alberdania, Irun, 121-127.
- _____, 1996, "Euskal nobelaren zirrikitutik hiru begirada (II). *Gizona bere bakardadean*", *Bitarte* 9(1996-8), 127-141 (berrarg.: in Aldekoa, *Mendebala eta narraziogintza*, Erein, Donostia, 1998, 87-107. or).
- _____, 1998, "*Obabakoak* hamargarren urtemugan", *Egan* 1/2, 5-23 (berrarg. in Aldekoa, *Mendebaldea eta narraziogintza*, Erein, Donostia, 1998, 177-198. or.).
- Antezana, L.H., 1983, *Teorías de la lectura*, Altiplano, La Paz.
- Añón, C. (arg.), 1996, *El lenguaje oculto del jardín: jardín y metáfora*, Ed. Complutense.
- Apalategi, U., 1998, "Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa", *Uztaro* 27, 63-82.
- Arana, L. & L. Otaegi, 1980, "Atxagaren 'Etiopia'z zenbait apunte", *Xaguzarra* (1980-I), 123-130.
- Aresti, G., J. Sarrionandia & J. Juaristi, 1983, *T.S. Eliot euskaraz*, Hordago, Donostia.
- Aristondo, I., 1993, "The Waste Land: Haustura eta batasuna. Modernitatearen poetika", in ZZEE, *Gaurko poesia*, 11-31, Labayru, Bilbo.
- Azkorbebeitia, A., 1995, "Bernardo Atxagaren testuetara hurbilpen bat Harrera-Teoriaren eskutik", *ASJU* 29 (II/III), 455-498.
- _____, 1996, "B. Atxaga eta J. Sarrionandiaren metaforetan barrena bi-daiatuz", *Uztaro* 17, 109-149.
- Breton, A., 1970, *Manifestes du surréalisme*, Gallimard, París.
- Casals, J., 1988, *El expresionismo. Orígenes y desarrollo de una nueva sensibilidad*, Montesinos, Barcelona.
- De Micheli, M., 1979, *Las vanguardias artísticas del siglo XX*, Alianza, Madrid.
- Eco, U., 1987, "El extraño caso de la "intentio lectoris"", *Revista de Occidente* 69, 5-28.
- Eliot, T.S., 1983, *Lur Eremua* (J. Sarrionandiaren itzulpena), in G. Aresti, J. Sarrionandia & J. Juaristi, 1983, *T.S. Eliot euskaraz*, Hordago, Donostia, 123-167.

- Fajardo, J. M., 1994, "Bernardo Atxaga: 'Los lectores son un espejo en el que mirarse'", *Leer* 72, 46-49.
- Fischer, H.R., 1996, "Sobre el final de los grandes proyectos", in H.R. Fischer, A. Retzer & J. Schweizer, *El final de los grandes proyectos*, Gedisa, Barcelona, 11-35.
- Gabastou, A., 1993, "Solasean Asteasun", in Emak Bakia (arg.), *Hiru elkarrizketa Bernardo Atxagarekin*, 3-8, Pamiela, Iruña.
- Gabilondo, J., 1991, "Obabazkoak. Alegoria tipologiko baten irakurketa politikoa", in J.A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, 1257-1281, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- _____, 1993, "Kanonaren sorrera egungo euskal literaturan: ETIOPIA-z", *Egan* 1993 (2), 33-65.
- _____, 1994, "Modernismoaren jarauntsia euskal literaturan. Obabazkoak", *Egan* 1994-2, 17-62.
- Gnutzmann, R., 1991, "Teoría y práctica acerca del lector implícito", *Revista de Literatura* LIII, 105, 5-17.
- _____, 1994, "La teoría de la recepción", in R. Gnutzmann, *Teoría de la literatura alemana*, Síntesis, Madrid, 213-227.
- Iser, W., 1987, *El acto de leer*, Taurus, Madrid.
- Izagirre, K., 1993, "Txipitasunaren iraultza (etxemaitez eta espetxez)", in ZZEE, *Gaurko poesia*, 53-71, Labayru, Bilbo.
- _____, 1997, *Incursiones en territorio enemigo*, Pamiela, Iruña.
- Jauss, H. R., 1992, *Experiencia estética y hermeneútica literaria*, Taurus, Madrid.
- Juaristi, J., 1987, *Literatura vasca*, Taurus, Madrid.
- Kortazar, J., 1979, "Bernardo Atxagaren ETIOPIA", *Jakin* 10, 123-127.
- _____, 1984, "Etiopia ren estiloaz oharrak", *Jakin* 31, 137-144.
- _____, 1989, "Etiopia, inora ez daraman bidea", in Kortazar, J., *Laberintoaren oroimena*, Baroja, Donostia, 1989, 203-229.
- _____, 1990, *Literatura Vasca. Siglo XX*, Etor, Donostia.
- _____, J., 1994, "El desierto, la selva y la ciudad", *Bitarte* 2(1994-XII), 61-73.
- _____, 1997, *Luma eta lurra. Euskal poesia 80ko hamarkadan*, BBK/Labayru, Bilbo.

- Landa, J., 1982, "Ziutateaz eta Etiopia: obsesio berdinez eraikitako bi unibertso", *Susa* 5 (1982-IV), 38-43.
- Lanz, J.J., 1993, "B. Atxaga: 'Todo está roto y ése es su estado natural'", *El Mundo* (1993-XII-23), 86-87.
- _____, 1994, "Bernardo Atxaga o el tiempo abolido", *Bilbao* 28, 4.
- Lasagabaster, J.M., 1990, "De Arranondo a Obaba pasando por Madrid", *Hegats* 2, 85-92.
- Le Goff, J., 1996³, *Lo maravilloso y lo cotidiano en el occidente medieval*, Gedisa, Barcelona.
- Linea d'Ombra, 1993, "Euskaraz idazteari buruz", in Emak Bakia (arg.), *Hiru elkarrizketa Bernardo Atxagarekin*, 9-14, Pamiela, Iruñea.
- Liotard, J. F., [1979] 1993, *La condición postmoderna*, Planeta-Agostini, Barcelona.
- Morales, A.I., 1992, "Poemas & Híbridos-en zehar eginiko gogoeta eroak", *Enseiucarrean* 8, 105-152.
- Olaziregi, M.J., 1994, "Bernardo Atxagaren harrera literarioa: proposamen bat", *ASJU XXVIII-3*, 683-706.
- _____, 1997, *Literatura eta irakurlea. Testu-estrategietatik soziologiara Bernardo Atxagaren unibertso literarioan*, [1997.eko urtarrilean Gasteizko Filologia eta Geografi-Historia Fakultatean aurkeztutako tesi-lana argitaragabea].
- _____, 1998a, *Bernardo Atxagaren irakurlea*, Erein, Donostia.
- _____, 1998b, "Bernardo Atxaga: el escritor deseado", *Insula* 623, 7-11.
- Pilkington, A., 1990, "A Relevance Theoretic View of Metaphor", *Parlance. The Journal of the Poetics and Linguistics Association* 2, 102-117.
- Poe, E.A., 1989⁴, *La narración de A. Gordon Pym*, Anaya, Madrid.
- Pont, J., 1987, *El Postismo: un movimiento estético-literario de vanguardia*, Edicions del Mall, Barcelona.
- Prego, V., 1995, "Bernardo Atxaga: el narrador invisible", *El Suplemento Semanal* 391 (1995-IV-23), 38-45.
- Sarrionandia, J., 1985, *Ni ez naiz hemengoa*, Pamiela, Iruñea.
- _____, 1997, *Hitzen ondoeza*, Txalaparta, Tafalla.
- Susa, 1980, "Atxagaren Etiopiaz zenbait apunte", *Susa* 2, 13-19.
- _____, 1982, "Atxagarekin hizketan", *Susa* 5 (1982-IV), 14-21.

- Sontag, S., 1997, "La estética del silencio", in S. Sontag, *Estilos radicales*, 13-56, Taurus, Madrid.
- Turrau, C., 1990, "Bernardo Atxaga, entre la selva y la escritura", *El País Semanal* 687 (1990-VI-10), 64-68.
- Uribe, K., 1998, "Asalto a los cielos: estética y escritura en la poesía de Atxaga y Sarrionandia", *Insula* 623, 23-25.
- Vicente, B., 1993, "En torno a la semántica y la pragmática de la metáfora: una revisión crítica", *Pragmalingüística* 1, 307-334.
- _____, 1995, *Mecanismos Semántico-Pragmáticos en el Análisis de la Metáfora*, E.H.U.ren Argitarapen Zerbitzua, Leioa. (1991.ean Gasteizko Filologia eta Geografi-Historia Fakultatean aurkeztutako tesi-lana).

Borges, pertsonaiarik borgianoena

Iñigo FERNANDEZ OSTOLAZA

*Eskerrik asko, Joxerra Garzia eta Mari Jose Olaziregi,
beti laguntzeko prest egoteagatik eta
unibertsitatera joatea merezi duela erakusteagatik.*

Joan den abuztuaren hogeita lauan Borges jaiotza-
ren mendeurrena bete da. He-
dabideek Borges gogorarazi
dute, argitaletxeek argentinarraren
biografia eta berrargitalpen
berriak saldu dizkigute, eta,
agian, norbaiti Borges berrirakurtzea
otu zaio. Hemen, Borges irakurle
apal bat, haren irakurketa bultzatzea
gehiegizkoa dela jakinda, mai-
suari omenalditxo bat eskaintzearekin
konformatuko da.

Azken urteotan Jorge Luis Borges
benetan ezaguna bilakatu da. Amaitze-
ar dagoen mende honetako idazlerik
ezagunenetakoa da Borges, eta literatur
kritikak dioenez, idaz-

lerik gorenenetakoa ez ezik, ipuin
modernoren sortzaile eta berritzaile
nagusia ere bada. Idazle handiek ohi
duten moduan, bere mundu propioa
sortzen jakin zuen eta dagoeneko
ez gara harritzen egoera, irudi edota
pertsonaia jakin batzuk borgianoak
direla esaten zaigunean. Ezagunak
dira Borges mundu literarioa osatzen
duten labirintuak, ispiluak, ametsak,
paradoxak, kezka logiko-matematikoak,
denboraren errefuxapenak, zalantza
metafisikoak...

Idazle argentinarrak asko landu
zuen poesia, itzulpenak egin zituen,
saiakera filosofiko eta literarioak ere
argitaratu zituen, literatur kritikari zo-

rrotza izan zen; baina, batez ere, bere narrazio labur edo ipuin fantastikoengatik da ezaguna. Askotan, idazleentzako idazle gisa definitua izan da; batzuen ustez, bere meriturik handiena hizkuntzan datza; beste batzuen iritziz, berriz, bere inteligentziaren estetikak eta estiloak nabarmendu dute; plagioaren aldekoa zen, meta-literaturaren bultzatzailea; literatura fantastikoaren gailurtzat jotzen zuen teologia... Borges en obrak oraindik asko du esateko, eta Borges pertsonaiak berak jende asko eta asko liluratuko du oraindik ere.

Bizitza itxi-bitxia

Sei urte zituenean aitak idazle izan behar zuela esan zion, eta bere liburutegi aberatsa eman zion oinordetzan. Borges en biografoek haren bizitzarekin liburu bat osatzeko zailtasunak izaten omen dituzte; izan ere, aitak oparitutako liburutegi hartan bizi izan zen mutil hari buruz ganorazko zerbait esatea ez baita lan erraza. Buenos Airesen jaio zen, 1899. urtean eta, haurtzarotik bertatik, *Georgie* txikia elebiduna izan zen. *Me crié en un jardín, detrás de una verja*

con lanzas, y con una biblioteca ilimitada de libros ingleses. Zazpi urte zituela, greziar mitologiaren laburpen bat idatzi zuen; zortzi urterekin Oscar Wilde gazteleratu zuen... Borges en erudizioa eta kultura ezohikoak izango ziren etorkizunean, baina artean ikaskideek barre eta iseka egiten zioten eskolan, bere miopia eta baldarkeria fisikoagatik.

Lehen Mundu Gerra garaian, aitaren itsutasuna zela eta, Genebara (Suitzara) jo zuten borgestarrek bizitzera. Frantsesa eta latina ikasteaz gain, Borges gazteak ingeles literatura klasikoa lehen eskutik jaso ahal izan zuen etxeko liburutegian. 1919-1921 bitartean, Espainian bizi izan zen, non espainiar klasikoak eza-gutzeaz gain, (zeinetatik Quevedo eta Cervantes hobetsi zituen batik-bat), kafetegi eza-gun batzuetako eztabaida literarioetan parte hartu zuen. Argentinara itzuli bezain laster, aldizkari literarioetan (*Prisma*, *Proa*, *SUR* aldizkarietan) idatzi zuen; ultraismoaren bultzatzailea bihurtu zen, eta bere lehenengo *Fervor de Buenos Aires* (1923) poesia liburuarekin eremu literarioan izena hartzen hasi zen. Ultraismoarekin

aspertzen hasita, 1935. urtean kutsu herrikoieko narrazio laburrez osatzen den *Historia universal de la infamia* liburua eman zuen argitara, eta bertako ipuin batek, *Hombre de la esquina rosada* ipuinak, ospea ekarri zion. Garai horretakoak ditu Argentinari buruzko lanak, labana-borroken narrazioak, *gauchoaren* goraiamenak, tangoaren gaineko hausnarketak...

1938. urtean Udal Liburutegian hasi zen lanean; zortzi urte geroago, Perón-ek boterea eskuratzean, kaleratua izan zen. Garai hartarako, bere ipuin bikainenak idazten hasia zen. 1940ko hamarkadan, mende honetako narrazio fantastiko edo magiko harrigarrietakoak idazten ditu, bere ipuin liburu famatuena: *El jardín de senderos que se bifurcan* (1941), *Ficciones* (1944) eta *El Aleph* (1949). Perón-en erorrerarekin batera, Liburutegi Nazionaleko zuzendaria izendatu zuten, eta Literatur Sari Nazionala eman zioten (1956), baina dena ez zegoen bere alde. Borges ikusmena galtzen ari zen, eta medikuek irakurketak alde batera uzteko aholkua eman zioten, gelditzen zitzaion ikusmen urria galdu nahi ez bazuen.

1961. urtean Formentor

Saria jaso zuen, Buenos Aireseko Unibertsitatean ingeles literaturaren irakasle gisa jardun zuen; bere lana hogeita bost hizkuntzatarara itzultzeaz gain, zinemara eta telebistara ere eramana izan zen, antologiak egin zituen, hitzaurre ugari idatzi zuen, ikastaro eta konferentzia anitz eskaini zituen... Cervantes Saria jaso zuen (1980), eta 1986. urtean, minbiziak jota hil zen, Gineban.

Literaturaz hitz egitera behartuta daude Borges en biografoak, baldin eta ganorazko zerbait esateko asmoa badute. Borgesek, beti liburu artean eta liburuentzako bizi izan zen hark, idazletzat bainoago irakurletzat zuen bere burua (*Que otros se jacten de las páginas que han escrito; a mí me enorgullecen las que he leído*). Neurritz kanpoko oroimena eta erudizioa zituen, eta horrenbeste ziren hark bere baitan zituen irakurgaiak, non zerbait adierazterakoan beti norbaiten hitzak zetozkion, (*compruebo con una suerte de agridulce melancolía que todas las cosas del mundo me llevan a una cita o a un libro*). Hortik Borges en metaliteraturarako joera; hitz egiten edo idazten hasi, eta

ahotan zuen hari buruz idazle-
ren batek idatzitakoa zetorkion
harira.

Bere liburutegitik ia irten
gabe, alde eta aldi guztietan
izana zela zioen. Baina nostal-
gia kutsu bat nabari zaio bere
liburuetako pasarte batzuetan:
*pocas cosas me han ocurrido y
muchas he leído*; beste batean
ere antzeko zerbait dio: *en el
decurso de una vida consagra-
da menos a vivir que a leer...*
Beste batean ere kontu bera
dakar: *vida y muerte le han fal-
tado a mi vida*.

Borgeszalea txundituta ge-
ratzen da medikuek irakurke-
tak bazterrean uzteko aholkua
eman ziotenean, argentinarrak
jasan izango zuena irudikatze-
rakoan. Bizitza guztia liburuen
bi paretatxoan artean burua
sartuta, begiak txikituta inurri-
txoak irakurtzen orduak eta
orduak eman zituen gizontxo
hura, bere liburutegian irudika
dezakegu: *yo sigo jugando a
no ser ciego, yo sigo compran-
do libros, yo sigo llenando mi
casa de libros*.

Piskanaka baina etengabe
itsutzen zihola sumatuz, eta
haren kontra ezin ezer eginez,
Borgesek "idazten" jarraitu
zuen, baina metodo berri ba-
tez: buruz konposatzen zuen

gero diktaketan ematen zuena.
Bere amak edota bere azken
emaztea izan zen Maria Koda-
mak askotan altxa behar izan
zuten ohetik gaueko ordu txi-
kitan, Borgesek buruan
idazteko zerbait zuela eta.

Itsutasunak ekarritako
zein galerak mintzen zuen
gehien galdetu zioten Borges, i,
eta zera erantzun zuen: *A mí
me gustaría sobre todo leer.
(...) Y me gustaría también ver
las caras de las personas que
quiero... las caras de mis ami-
gos. Y también los lugares don-
de estuve con amigos*.

Politika lohiaren gainetik artegintza

Pasarte batean Borgesek
dioen hura, *-a un gentleman
sólo pueden interesarle causas
perdidas...*, autobiografikoa
dela esan daiteke. Denboraren
poderioz, gazte anarkista iza-
tetik zahar kontserbadorea iza-
tera heldu zen, baina bere ja-
rrera batzuek bere horretan
iraun zuten. Eszeptikoa eta
ironikoa izan zen beti Borges.
Politikak ez zuen inoiz gehiegi
arduratu, bere kezka nagusiak
maila gorenekoak izan baitzi-
ren batik-bat: *He consagrado
mi ya larga vida a las letras,
(...) y a las perplejidades que*

no sin alguna soberbia se llaman metafísica. Eta beste leku batean dio: *metafísica: única justificación y finalidad de todos los temas.*

Metafisikak eta artegin-tzak arduratzen dute gehien Borges. Beretzat gai horiek politika guztiak baino maila ja-soagoan daude. Antoni Tabucchi-ren ustez, Borges bere intel-igentziari bakarrik atxeki zitzaien, eta, bere gainontzeko atxekipenek sakontasunik ez daukatenez, ez dute garran-tziarik merezi. Borgesek berak dioenez, gaztetan, anarkista zenean ere, beste kontu batzuk axola zitzaizkion: *acaso nos creíamos anarquistas individualistas, pero Kropotkin o Spencer nos importaban menos que los usos de la metáfora o la inexistencia del yo.*

Hala ere, nazismoaren au-rkako artikulu gogorak idatzi zituen 1936. urte inguruan. Hamar urte geroago, Perón agintera iritsi zenean ere, erre-gimen berriak zekarren arrisku nazia salatu zuen Borgesek; hortik liburutegiko lanetik ka-leratua izana. Borges elkarri-zketazalea eta bakezalea zen (*tengo valor cívico, que no valor físico*), moralari errespetua ziona (*me resigno a pasar de la*

moral de Jesús a la de Zarathustra), baina demokraziak ez zuen konbentzitzen: *descreo de la democracia, ese curioso abuso de la estadística.* 1960. urtean Alderdi Kontserbadore-ra lotu zen, baina hil baino lau urte lehenago egin zioten elka-rrizketa batean *soy un tranquilo e inofensivo anarquista spenceriano* esan zuen.

Gaurkotasunarekin lotue-gia dagoen zerbait da politika. Borgesí harantzago doana in-teresatzen zaio: *el verdadero intelectual rehúye los debates contemporáneos: la verdad es siempre anacrónica; horregatik, el arte y la literatura... tendrían que tratar de librarse del tiempo.* Hori dela eta, ezin du literatura konprometitua onar-tu, berak ezin onar dezake ar-tegintza eta politika nahastea: *ese mal ejemplo tiene hoy muchos seguidores; es común oír hablar de literatura comprometida.* Are gehiago, Borges en iritziz, zentzu hertsian literatu-ra konprometitua ezinezkoa da: *el mayor escritor comprometido de nuestra época, Rudyard Kipling, comprendió al fin de su carrera que a un autor puede estarle permitida la invención de una fábula, pero no la íntima comprensión*

*de su moraleja. Beste era bate-
ra esanda: los propósitos y teo-
rias literarias no son otra cosa
que estímulos y la obra final
suele ignorarlos y hasta con-
tradecirlos.*

Jainkoa, literatura fantastikoaren sorkaririk handiena

Teologia gai garrantzitsua izan zen oso Borgesentzat. Kezka teologiko-filosofikoei ar- dura eskaintzen zien, baina eszeptizismoz eta ironiaz egi- ten zien aurre gehienetan. Ha- sierako duda-mudak gaudituta, teologia eta filosofía litera- tura fantastikoaren bi mota di- rela adieraztera helduko da Borges.

1928. urtean argitara eman zuen *El idioma de los ar- gentinos* liburuko Borges gazteak fededuntzat du bere burua: *en trance de Dios y de inmortalidad, soy de los que creen. (...) Mi fe es un puede ser que asciende con frecuencia a una certidumbre y que no se abate nunca a incredulidad.* Baina lau urte geroagoko Bor- ges, 1932. urtekoa, oso bestela ageri da *Discusión* liburuan, gai beraren aurrean: *me intere- sa y no creo.*

Arlo honetan Borges en bereitasuna nabarmena da; bere- tzat teologia eta filosofia ima- ginazioaren asmamen zoraga- rriak dira. Borgesentzat Jain- koa literatura fantastikoaren sorkaririk handiena da: *lo que imaginaron Wells, Kafka o Poe no es nada comparado con lo que imaginó la teología. La idea de un ser perfecto, omni- potente, todopoderoso es real- mente fantástica. (...) Creo en la teología como literatura fan- tástica. Es la perfección del gé- nero.*

Idazle argentinarrek gus- tukoak ditu gai teologiko eta filosofikoak, haiek aurkezten dituzten zailtasunak eta ara- zoak biziki interesatzen zaiz- kio, baina eszeptizismoak ematen dion urruntasunetik lantzen ditu beti, ironia apur batez, mundua konponduko ez dugula eta ariketa intelektual oro humoristikoa dela jakinda.

Hori horrela, hala ta guz- tiz ere, Antonio Tabucchiren iritiz, Borges ez zen atea, ez behintzat guztiz. Izan ere, Bor- ges oroimentsu, erudito eta azkarraren azpian, Borges bihozbera, Borges poeta, Bor- ges "gizatiarrago" bat, ezku- tatzen da. Borgesi idazle her- metikoegia izatea leporatu

izan zaio, barrokoegia izatea, intelektualistegia izatea, baina Borges en poesiak oso bestela hitz egiten digu. Bihotza poematarako gordetzen du argentinarrak.

Haren poemak, mundu literarioari eta estiloari dagokionez, beraren ipuin edo saiakerak bezain borgianoak dira. Prosan, ipuinaren eta saiakeraren arteko mugekin jolasten du Borgesek, eta poematan ere nabarmena da bere ukitu berezia, batez ere oso bereak diren gaien moldaketan. Hala ere, Borges en poesiak badu ezaugarri berezi bat bere prosak ez duena: zintzotasuna.

Badakigu ipuinak behin eta berriz berridazten zituela Borgesek, eta kontu handiz zaintzen zuela bertan agertuko zen gora beheratako bakoitza. Horregatik, are nabariagoa da Borgesek bere poematan kale-ratzen uzten duen sentimendu berezitasun hori. Borges en prosa soilik irakurri duenak ez du Borges ezagutzen. Bere poesia autobiografikoa-goa dela esatera ausar gaitzke; *Pienso en las cosas que pudieron ser y no fueron* esanez hasten duen poema batean, horrela dio, horren xume

bezain sendo, Borgesek azken olerkian: *El hijo que no tuve*.

Bere poematan pasioa ageri da, amodioa. Emir Rodríguez Monegal Borges en biografo eta lagunak dioenez, kontu bat da Borgesek bere gustu eta aukera literarioengatik, gai batzuk nahiago izatea, eta beste kontu bat Borges en lanetan amodiorik ez dela uste izatea. Rodríguez Monegal jaunaren arabera, Borges en lehenengo poemetako batzuk oso pasionalak dira, eta gainera, bere narrazio gehienetan, arretaz irakurriz gero, erotismoa iradokitzen duten pertsonaia bat edo bi daudela suma dezakegu.

Amodioa ere oso berezko moduan azaltzen du Borgesek. Adibidez: *Estar contigo o no estar contigo es la medida de mi tiempo*. Hamaika adibide jar genezake, baina izan bedi nahikoa honako hau:

*Tú
que ayer sólo eras toda la hermosura
eres también todo el amor,
ahora.*

Borges en gainean

Eztabaida ugari dago Borges en inguruan, berak etsai

asko izan zuela ere jakina da: zertan datza bere meritua? Zerbait borgesianoa, borgea- noa edo borgianoa den eraba- kitze soilak ere ez dirudi lan erraza (hemen borgianoa dara- bilgu, Borgesek Swedenborg- en gainekoei *swedenborgianos* esaten zielako).

Pere Gimferrer-en ustez, hizkuntza da Borgesen eragin- kortasunaren oinarrian dagoe- na eta haren arrakastaren arrazoi nagusia. Borgesek egi- ten duen gazteleraren maisuta- sunezko erabilera, lortzen di- tuen estiloa eta zehaztasuna, laudatuak izan dira, eta za- lantzarik gabe lorpen handiak dira. Baina Borgesen meritua hizkuntzara edo harekin esku- ratutako eraginkortasunera mugatzea, ordea, onenean arinkeria eta txarrean sinplekeria litzateke.

Ernesto Sabatok kezka honi buruzko bere ekarpena egiten du: *Borges, que no puede ser sospechado de desdeñar el idioma, dice de Lugones que "su genio fue eminentemente verbal", y el contexto revela el sentido peyorativo de esa valoración. Y de Quevedo, que "fue el más grande artífice de la lengua", para agregar, "pero Cervantes"..., así, con tres melan-*

cólicos puntos suspensivos. Si tenés presente que él ha buscado durante días el epíteto óptimo (lo ha declarado), concluirás conmigo que en esas confu- taciones hay mucho de dolorosa autocrítica.

Borgesen beraren hitz batzuek argi pixkat egin deza- kete agian gai honen gainean: *Digan el pecho y la imaginación lo que en ellos hay, que no otra astucia filológica se preci- sa.*

Borgesek hizkuntzari ga- rrantzia ematen zion, baina bazekien literatura askoz gehiago dela; idazlea zen, bai- na barnean zeraman irakur- leak lehentasuna zuela azpi- marratzen zuen; irakasle eta konferentzia-emale aparta zen, baina gehiago zen irakurzale- tasuna zabaltzearen aldekoa. Unibertsitatean, berehala ohar- tu zen asko mintzen zuen zer- baitetaz: *las universidades pre- fieren la bibliografía a la lectu- ra de los libros*. Borgesek harro esaten zuen berak ez zizkiela ikasleei datak eta antzeko xehetasunak oroitaraztea gal- datzen. Garbi zeukan akademi- zismoa irakurzaletasunaren kalterako izaten dela askotan; hain estilo zuzena zerabilen eta literatur kritikari ezin zo-

rrotzagoa zen erudito hark argi asko zituen bere lehentasunak.

Beste pasarte batean ere horrela dio: *los profesores, que son los que dispensan la fama, se interesan menos en la belleza que en los vaivenes y en las fechas de la literatura y en el prolijo análisis de libros que se han escrito para ese análisis, no para el goce del lector.* Eta beste leku batean zera gaineratzen du: *siempre les he dicho a mis estudiantes que tengan poca bibliografía, que no lean críticas, que lean directamente los libros; entenderán poco, quizá, pero siempre gozarán y estarán oyendo la voz de alguien.* Badakizu, beraz, irakurle: lan hau irakurri ostean, har ezazu eskutan Borges-en lanen bat, eta goza ezazu.

Borges, Borgesekin aspertuta

Harrituta zegoen Borges Unamunorekin. Nola zitekeen norbaitek eternitate osoa pertsona bera izaten jarraitu nahi izatea? *Él repite muchas veces que quiere seguir siendo don Miguel de Unamuno. Aquí ya no entiendo a Miguel de Unamuno; yo no quiero seguir siendo Jorge Luis Borges, yo quiero ser otra persona.* Ho-

nekin lotuta, zera dio beste pasarte batean: *ser inmortal es baladí; menos el hombre, todas las criaturas lo son, pues ignoran la muerte; lo divino, lo terrible, lo incomprendible, es saberse inmortal.*

Borges aspertuta dago bere buruaz: *yo estoy harto de Borges. Cada mañana, al despertar y encontrarme con él, me digo... Ya estoy harto de ese... un interlocutor permanente.* Ospetsua bezain esanguratsua da bere beste esaldi hau: *el mundo, desgraciadamente, es real; yo, desgraciadamente, soy Borges.*

Borges, pertsonaiarik borgianoena

Eskuak bastoi gainean jarrita dituen Borges ilezuri bat erakusten digute argazkiek ghinetan. Bastoia eskutan zuen idazle itsuaren irudi hori zabaldu da. Bizitza liburu artean egin zuen hark, ohi ez bezalako kultur zabal baten jabe zen eta oroimen itzela zuen gizon txiki hark, ezin zituen hiru paragrafo egin norbaiti irakurritakoa gogora ekarri gabe. Tigreak biziki maite zituen liburuzain ahul eta baldar hark bere buruarekin asper eginda bukatu zuen. Borges-en bi-

zitzak bere azken paradoxa dirudi.

Amarengandik bizitza luze bat jaso zuen oinordetzan, baina baita harekin amaitu zuen minbizia ere. Aitarengandik, berriz, liburutegi oparoa hartu zuen oinordetzan, baina baita itsumena ere. Bere ikusmena ia azkenetan zegoenean, kolore horia bakarrik antzematen omen zuen; horiz janzteko eskatzen zien amari eta Maria Kodamari. Guztiz itsu geratu zenean ere, erakusketetara joaten jarraitu zuen, liburuak erosten, idazten... Bere liburutegiko labirintuan ere irudika dezakegu, edo irakurtzen zizkioten liburuak haur baten moduan entzunez. Pertsonaia-rik borgianoena Borges da, bai.

Borges European ezaguna bilakatzen ari zenean aldizkari frantziar batek albiste bitxi bezain borgiano bat plazaratu zuen: Jorge Luis Borges asma-zioa zela, alegia. Albistearen arabera, argentinar intelektual talde batek, besteak beste Adolfo Bioy Casaresek, asmatutako pertsonaia zen Borges, eta fikziozko pertsonaia haren izenpean talde-lan batzuk kaleratzen zituzten. Bigarren mailako antzezle bat baino ez omen zen Borges gisa ezagu-

tzen zen zahar itsu bastoidun hura, zeinak bete beharreko papera serioegi hartu eta benetan Borges izatea erabaki zuen. Albisteak, Borges hainbeste gustatzen zitzaion bezala, errealitatearen eta literaturaren arteko muga malguekin jolasten zuen.

Borges en inguruan bada beste kontu magiko bat: Borges en atzetik dabiltzan akatsen jazarpena. 1969. urtean, gezurra dirudien arren, Borges oraindik ia ezezaguna zen Espainian (eta gurean); urte hartan Planetak egin zuen *El Aleph*-en lehen argitalpen espainiarra, Borges zelakoan zekarren argazkia Eduardo Mallea idazle argentinarrarena zen, ordea.

Urteak ez dira alperrik joan, Borges ezaguna da jada, baina okerrekin beren lana egiten jarraitzen dute. Emecé argitaletxeak 1997. urtean plazaratu zuen *Ficciones*-en ez dago argazkirik. Azala, ordea, Borges en poeta eta margolari kutun batek, William Blake-k, egindako Newton-en ilustrazio batek edertzen du. Ez du horrek, berez, deus okerrik. Kontua da azaleko irudia Giotto-ren margo bateko xehetasuna dela dioela liburuak.

Euskaraz, berriz, Juan

Garzia Garmendiak Borgesin ipuin bilduma bat argitaratu zuen, 1998. urtean. Behar bada, euskaldunoz zuen irudia garbitzeko balio izango du ekarpenak. Zera zioen Borge sek: *estirpe vasca, gente que al margen de la historia no ha hecho otra cosa que ordeñar vacas*. Agian orain literatura fantastikoa egiteko gai ere bagarela onartuko luke. Izan ere, Ibaizabalek argitaratu *Ipuin hautatuak* liburuko kontrazalean, idazle argentinarra hil ostean jaio zela aditzera ematen zaigu: (*Buenos Aires, 1989* – *Geneba, 1986*). Benetan fantastikoa da euskaldunon ekarpen hori. Ziur Borgesi irribarrera eragin diola.

Fikzioa errealitate

Behin batean irakurle batek ea inoiz aleph-a ikusi ote zuen galdetu zion Borgesi. Beste batek Tlön, Uqbar, Orbis Tertius entziklopediaren zazpi garren liburukia ba ote zuen galdetu zion; Borgesek ezezkoa erantzun zionean, besteak "orduan, dena gezurra da" bota omen zion, eta Borgesek horrela erantzun: *Bueno, mentira... Usted podría usar una palabra más cortés, podría decir ficción*.

Marcel Proust itaunketa egin ziotenean, pertsonaia historikorik gustukoena zein zuen galderari seriooki horrela erantzun zion Borgesek: *Mi personaje histórico favorito es Don Quijote de la Mancha*. Izan ere, Borgesek bazekien gaur egun ez diola axolarik zaldun famatua eleberri batean sortu zuten edo historia liburu batean ote dagoen jakiteak. Denboraren poderioz, errealitate literarioa eta errealitate historikoa uztartu egiten dira. Don Quijote Napoleon bezain historikoa da. Are gehiago, Sherlock Holmes Conan Doyle baino ezagunagoa da, Don Quijote Cervantes baino gertuagokoa sumatzen dugu, Madame Bovary Flaubert bera baino gizatiarragoa dela esan duenik ere bada...

Si yo digo Spinoza, bueno, es algo no menos vívido que si digo, no sé, Robinson Crusoe, o si digo Alejandro de Macedonia. Halako moduz nahasten ditu denborak errealitatea eta fikzioa, ezen irakurle askok Alejandro de Macedonia bera kokatzen asmatuko ez luketela. Borges bera ere askotan duda-mudatan ibiltzen zen: *no estoy seguro de si se trata de César histórico, o del César de*

la comedia "César y Cleopatra", de Shaw. (...) Pero no importa, César ahora es una imagen que podemos tratar de enriquecer; por qué no, si ha sido enriquecida por Shaw...

Balzac ohean hiltzear zegoela, sendagileek jadanik ezin zitekeela ezer egin aitortu zioten. Orduan, frantziar idazleak, gelditzen zitzaion azken hatsaz, zera esan omen zuen: "hots egin dezatela Bianchon doktorea". Bianchon doktorea, jakina, liburuetan topa zitekeen soilik. Zahartzearekin batera, oroimena galduz goaz, eta, beharbada, gehien hunkitu gaituzten pertsonaia eta gertakariak dira inoiz ahaztuko ez ditugunak. Borgesek laurogeita lau urtekin horrela zioen: *estoy perdiendo la memoria, pero guardo lo mejor, que son, no mis experiencias personales sino los libros que he leído.*

Borgesek bere "El hacedor" liburuaren hitzaurrean, fantastikotasunik falta ez zaion joko bikoitz ederra egiten du: idazten ari den hitzaurrean, oraindik amaitu ez duen liburua Leopoldo Lugonesi nola oparitzen dion azaltzen du. Borgesek plaza atzean utzi, liburutegiko Lugonesen

bulegora sartu eta liburua oparitzen dio maisuari. Honek olerkiren bat ikuskatzen du, irakurritakoari onespena emanenez. *En este punto se deshace mi sueño, como el agua en el agua. La vasta Biblioteca que me rodea está en la calle México, no en la calle Rodríguez Peña, y usted, Lugones, se mató a principios del 38. Mi vanidad y mi nostalgia han armado una escena imposible. Así será (me digo) pero mañana yo también abré muerto y se confundirán nuestros tiempos y la cronología se perderá en un orbe de símbolos y de algún modo será justo afirmar que yo le he traído este libro y que usted lo ha aceptado.*

Borges eta Lugones garai-kidetzat hartuko ditugu. Atila eleberri bateko pertsonaia edo pertsonaia historikoa den asmatzen ez dugu jakingo. Oroimenaren zakuan Borges eta Bioy Casares nahastuko ditugu. Are fantastikoago, beharbada, bihar Borges Bioy Casaresen asmazio bat dela usteko dute; litekeena da etorkizunean jendeak Borges pertsonaiarik borgianoena dela esatea, eta askok "borgiano" hitza genero fantastiko baten adjektibotzat hartzea.

Beharbada, Borgesek bizi-rik zegoela jakin zuen albiste hura bete egingo da. Borges asmaziotzat joko dute. Hala ere, argentinarrak behin baino gehiagotan adierazi zuenez, berak nahiago zuen bere ize-nak baino, bere olerkiren batek irautea. *No importa que se sepan nuestros nombres o no. Eso es mínimo. Lo importante es la inmortalidad. Esa inmortalidad se logra en las obras, en la memoria que uno deja en los otros. Esa memoria puede ser nimia, puede ser una frase cualquiera.*

Idazle argentinarra literaturaren munduan Midas errege moduko bat izan zen. Ukitzen zuen oro literatura bihurtzen zuen Borgesek; ametsak, ispi-luak, tigreak, ukitu eta literarioak bihurtzen zituen; teologia, filosofia... ukitu eta literatura bihurtzen zituen. Argentinarra, ordea, ez zen Midas bezala opilik jan ezinik ibili; Midasek bere burua ukituta urte bihurtu izan balu bezala, Borgesek bere burua literarioa bihurtu zuen. Eta etorkizunean baliteke Borges, Midasen pareko, fikziozko pertsonaia moduan gogoratua izatea.

Todo lo cual es magnífico.

Sí, y puede ser cierto además,

corre el hermoso peligro de ser cierto.

Bibliografía

- BORGES, Jorge Luis. *El idioma de los argentinos*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Ficciones*. Fuenlabrada (Madrid): Alianza, 1997.
- , *El Aleph*. Fuenlabrada (Madrid): Alianza, 1997.
- , *Discusión*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Otras inquisiciones*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *El libro de arena*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Obra poética, 1*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Obra poética, 2*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Obra poética, 3*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Antología poética (1923-1977)*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Biblioteca personal*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Borges oral*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *El hacedor*. Salamanca: Alianza, 1997.
- , *Textos cautivos*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Prólogos con un prólogo*

- de prólogos*. Madrid: Alianza, 1998.
- , *Atlas*. Barcelona: Lumen, 1999.
- , *Ipuin hautatuak*. Euba: Ibaizabal, 1998. Juan Garzia Garmendiak itzulita.
- , FERRARI, O. *Diálogos*. Barcelona: Seix Barral, 1992.
- , SABATO, E. *Diálogos*. Buenos Aires: Emecé, 1996. Orlando Varonek antolatuta.
- CAÑEQUE, Carlos. *Conversaciones sobre Borges*. 2. arg. Barcelona: Destino, 1997.
- Enciclopedia universal de la cultura*. Barcelona: Editorial Planeta, 1996.
- RUBERT DE VENTÓS, Xavier. "Borges, harto de Borges". EL PAIS SEMANAL, 1998ko urtarrilaren 25a, 1113. zenb., 83-86 orr.
- SABATO, Ernesto. *Abaddón el exterminador*. 5. arg.. Barcelona: Seix Barral, 1998.

On line

BARNATÁN, Marcos-Ricardo. "Un Borges con poco fundamento".

In <http://www.el-mundo.es/esfera/ficha.html?archivo/esf0763>

BARNATÁN, Marcos-Ricardo. "Más Borges".

In <http://www.el-mundo.es/esfera/ficha.html?archivo/esf0135>

Borgesi buruzko iruzkinak: Bioy Casares, Harold Bloom, Sabato, Tabuchi...

In <http://www.clarin.com.ar/diario/especiales/Borges/html/Home.html>

Borges: biografia, obra, elkarrizketak, Borges bera hizketan...

In <http://www.literatura.org/Borges/Borges.html>

Nemesio Etxanizi omenaldia

Biografia idatzien interpretazio saioa

Pako SUDUPE

Ezer baino lehen bizi-urratsen laburbilduma laburtua: 1899ko abenduaren 19an jaio zen Azkoitian. Abarketa lantegia zuen aitak, eta *integroetako*a zen politika aldetik; behin baino gehiagotan izan zen alkateorde *Ramón Nocedalen* alderditik. 10 senideetatik bost lotu zitzaizkion erlijiozko bizitzari: hiru moja, eta bi apaiz. Jaioterrian lehen ikasketak; 11 urtetan Lekarozera egin zuen, eta hamabi urtetan Comillaseko Unibertsitate Pontifiziora. Hemen hamabi urtetako ikasketak burutu, eta apaiztu zen. Arabako Urarten egin zuen urte t'erdiko aldia apaiz lana ikaste aldera.

26 urte zituela iritsi zen Bergarara (1926-1936), gerra bitartean hemen aritu zen apaizgintzan eta euskalgintzan. Hementxe ezagutu zituen estreinako sentimendu lurtarrak. Erretore laguntzaile izan zen Santa Marinako parrokan. Gerratean Burgosera joan behar izan zuen; *a divinis* zigortu zuen hango buruzagi erlijio-soak. Handik Gasteizera, eta laster Debara, hemen hamar bat urte eman zituen 1940tik 1950ra. Hiruzpalau urte berriro jaioterrian (1950-1953) non olerki onentsuenak burutu zituen Santa Kutzeko komentuan kapelau zela, eta azkenik Donostian (1953-1982). Guri dagokigunez, Donostiako aldia izan zuen oparoena, bereziki euskal kulturaren eta giza eskubideen alde egindako lanagatik. 1982ko urtarrilaren 27an hil zen.

Laburbilduma laburtuaren ostean, nondik hasi da aurrenik

erabaki beharrekoa. Pío Barojak, esate baterako, eleberria hasieratik, bukaeratik edo erdi samarretik has litekeela zioen. Biografiara ere heda nezake eskema hori, eta hartara, edo gaztarotik edo zahartzarotik edota helduarotik ekitea legokidake. Hiru arook ordea behin baino gehiagotan nahastu eta urtu egingo litzaizkidake, eta horretaraz gero hobe izango dut idatzietara jotzea, eta hauetan nire asmorako egokienak edo egokien letorkidakeena hautatzea. Alde horretarik idatzi guztiak izango ditut begipean baina bereziki Izotz kandelak eleberria. Ez naiz ordea erabat hauetara mugatuko. Bere obra eta bizia hobeki konprenitzearen, euskaltzaletasunean nahiz abertzaletasunean era batera edo bestera gogaide izan zituen ere egingo diegu leku, Nemesio Etxanizez idatzi duten zenbait euskal idazleri egingo diegun bezala.

Izotz-kandelak irakurtzen hasi eta begiratu batera ematen du idazleak idazten ari den garaia (1962an idatzia) erabat ahaztea deliberatu duela. Nahiz alde guztietako diferentziak handiak izan, Marcel Proustek joandako aldiaren bila egindako ibilbidea datorkit burura. Honek, irakurri ahal izan dugunez, bila ibili gabe berez zetozkion oroipen txatalak eta zatiak hartu zituen bidelagun delako iraganaren bilako ibilbiderako, denik eta ekintzarik hutsalenak, esaterako, madalena zatia te kikeran bustitzeak oroimenera ekarritakoak, baina direlako txatal eta luzeagoko zatiori literatur forma emateko izanen zuen segur aski zerikusirik idazteko unean bizi zuen gizarte egoerak. Nemesio Etxanizen kasuan behinik-behin bai.

Urteetan aurrera zihoan gizon sasoikoari, opilak kafesne bertan bustitzen zituenean, burua oraintxe Bergarara joaten zitzaion, bertan eman zituen hamar urte ezti-ozpinezkoetara, hurrengo Comillaseko Seminarioko urte beltz edo beltzexketara, eta beste askotan berriz mutil koskorretako urte urdinetara. Dagoeneko 1953an agertu zion Andima Ibiñagabeitiari Izotz kandelak idazteko nahia. Itxura batera, gorago esan bezala, bizi zuen aroko gertakizun hurbilagokoek baino bortizkiago eta tematiago asaldatzen zioten burua oroitzapenok, eta azkenean ere hirurogei urteko pendizean behera abiaturik heriotzaren presentzia arras nabarmenagotzen ari, bere hitzetan, urteen gurdia ilunabarreko laino gorritan zera-

manak Izotz-kandelak erreportaje-eleberria idazteari ekin zion bizi-pen berrienak utzi alde bat, eta berez bezala temati zetozkionei leku eginez.

Halaz guztiz, abian jartzeko eleberrian leku egin zien oroipen-tarik ez baizik hirurogeitaka urteko Nemesiok bere larruan bizi berri zituenetik ekingo diot gorago agertu dudan iritzira makurturik, direlako oroipenon argigarri ere gerta litezkeelakoan.

Izotz-kandelak idazten diharduen garaikoak

J.A. Agirrerren heriotzatik harat (1960-III), hortxe bizpahiru urte gogorrek bezain etsigarriak bizitzea egokitzen zaio. Agirrerren aldeko meza nagusia Donibane Lohizunen eman zen, baina Artzain Onaren katedralean ere bai. Gazteren batzuek propaganda nazionalista zabaldu bide zuten, eta poliziek atxilotu. Hauen gurasoetako batzuk Nemesiorengana jo zuten laguntza eske, eta honek, 1957an hasitako bideari jarraitu zion, gutun eta bestelako harremani atxilotuen alde aurpegia emanez. Urte horietan faxista ohien kontrako tren-sabotajea ere egin zen. Atxilotuak, hauen gurasoak Nemesiorengana, eta hau torturak salatzen. Kontu hauek guztiak horrela adierazirik huts samarrak eta batez ere hotzak gertatzen dira. Gobernadoreari egindako gutunak irakurtzea ezinbestekoa da hobeki jabetzeko. Hona erakusgarri banaka batzuk:

esta última temporada se ha agravado considerablemente la situación con el trato inhumano y brutalmente inmoral que han sufrido los jóvenes detenidos a raíz del sabotaje en la vía férrea. Es del dominio público la conducta inexplicable de la Policía gubernativa que no puede producir más que la violencia.

Nunca aconsejaríamos un sabotaje de esa clase pero la continua negación de las libertades fundamentales de toda sociedad bien organizada, produce necesariamente el recurso a la violencia; y ello, no sólo en naciones no cristianas, sino aun en las más católicas, como Irlanda. Desde luego, el menos autorizado para condenar tal sabotaje es este régimen que asaltó el Poder sacrificando un millón de compatriotas.

El mal está hecho, y lo peor de todo es que nadie parece sentir

la más mínima responsabilidad de conciencia por los perjuicios ocasionados por esas medidas injustas de represión¹.

Beste ale bat:

Lo que no puede hacer S.E. es negar las torturas infligidas a los últimos detenidos. Cuando un hecho está sobradamente controlado y comprobado, el negarlo no contribuye a más que al descrédito de quien lo niega. Hay hechos que no se pueden ocultar y ése es uno de ellos. Si quiere que sus subordinados den crédito a sus afirmaciones, no juegue con los suplicios de unos detenidos indefensos. ¡Qué distinta es la conducta de los policías británicos! Y qué vergüenza para los católicos, que nos ganen los herejes en el respeto y la consideración para con el prójimo! (ibid. 180 or.).

Las torturas las creemos porque su noticia proviene de personas que han mostrado siempre un respeto profundo a la verdad... Por mi parte, recibí hace poco la visita de la madre de uno de los detenidos. Venía indignada por la campaña de Prensa que se ha desatado sobre el asunto y quería presentarse ante el Director de La Voz de España para exponerle la verdad sobre el caso de su hijo, que ha sufrido la rotura de varios huesos por el trato inhumano a que fue sometido por la Policía. Naturalmente, le hice desistir de su propósito (184 or.).

Hauek J.A. Agirrerren heriotzaren ostean gertatutakoak.

J.A. Agirrek berak ere tortura salaketak eginak zituen II. Errepublikara garaietan, Errepublikaren mendeko polizia espainiarrek burutuak:

He hablado antes de malos tratos. Lo sucedido en los calabozos y prevenciones durante aquellos meses de octubre y noviembre de 1934 alcanzó proporciones de tal brutalidad, que es menester contener la pluma ante muestras de tan absoluta falta de civilización. (...) Yo he visto llegar al reconocimiento médico de la cárcel de Larrínaga muchachos con sus espaldas y brazos deshechos por los golpes como si se tratara de un hospital de sangre (...) Yo protesto ante el mundo civilizado de estos hechos

(1) Iñaki Segurola: *Nemesio Etxaniz*, Elkar, Donostia, 1992, 174-175 orr.

-los detallados y los que por no hacer largo no se detallan en este libro- y proclamo que Euzkadi, la Patria de los vascos, vive tratada en sus hijos en la forma que el Cristianismo y la simple idea de Humanidad rechazan².

Beraz, Frankoren erregimenaren mendeko poliziek aurrekoen urratsetan zebiltzan. Itzal beltz luzea dute gurean tratatu txar eta tortura kasu politikoek, askotariko polizia espainiarrek euskaldunen aurka burututakoek³!

Nemesioren adierazpenetara etorritz, gizakiak funtsezko dituen askatasunak oinperatzeak nahitaez indarkeria dakar berekin, nazio ez kristauetan, eta are nazio kristauetan ere, Irlanda aiputan hartzen duela. Artean oso berri zegoen 339 apaizek Frankoren erregimena kritikatzeko zabaldutako gutuna, eta sinatzaileen kontra hartutako neurriak, are apaizen beren kontra ere. Hain zapaltzaile, hain ostikopetzaile zen erregimenaren aurrean saminarekin etsi ez baizik "sumin santua" praktikan jartzeko ordua iritsia zen. Nemesioren adiskide mina zen Salvatore Mitxelenak lehenxega Unamuno eta Abendats saioan aldarrikaturiko sumin santua: "Gaurko Euskal Miñari -esan arazten dio Unamunori- alare aje bat nabari ziot, Abendats. "Pasivua" duk, pasibuegia, ta ez nik nai nuken bezin erasokorra, ortzakalaria. Bildotxegia jotzen diat otzanez; olloegi, kollonez; untxi edo, eramapenez. Kristau eramapenak orrela bear dula? Ez, jaunak, ez. Kristo ez uan orrela parisaitarrei ordañak eta bost arpegitratzean. Ezta Inigo ere, Alkalako Figueroatarrei ortzak erakustean.

Edota zuek, Jesukristo baino otzanago, Loiola baino santuago, zeratela uste ote dezute? Kristau eramapenak orrela bear dula diñoten oiei galdetu ea eurena ere orrela ote dan, ea eurak ere orrela nai diran, ea zertarako nai gaituzten orren asto nozitu ixil, eurek gu gogorako makilkatzen jarraitzeko baizik"⁴.

(2) *Obras Completas de Jose Antonio de Aguirre y Lecube*, I tomo, Sendoa, Donostia, 1981, 566-574 orr.

(3) Ikus: Joseba Zulaika: *Enemigos, no hay enemigo*, Erein, 1999, Donostia, 165-193 orr.

(4) *Salvatore Mitxelenaren Idazlan Guztiak*, II. liburukia, Joxe Azurmendiren hitzazurrean, Jakin, LXXXIX or.

Baina Nemesioren ez da Salbatoreren oihartzun huts oso ere ahots propioa baizik, bere eskarmentu berekitik datorrena:

Negargarria benetan! Eguna etorri, eguna joan, or dauzkate ez auzi ta ez azkatasun. Zuzenbidez kanpora egiten dituzten oker auek, egundoko kalteak sortzen dizkie espetxeratuei eta auen sendiei. Gure erlijioa benetakoa ba-da, kalte oiek norbaitek ordaindu bear ditu, Jaunaren aurrean zurituko ba-da. Ba, hemen orren agintari katolikoek biotzetan ezta barruko arrik oker aundi oiek egin eta damutzeko. Bai zera! (...) Eta gure demokraziak zeri begiratzen diote? (...) Zuzentasunari? Zaude ixilik! (...) Demokratak, alde guztietan ditadoreen bizkarra gordetzen dabilzkigu (...) Zoritxarrez, orregatik geroago ta geiago izango dira, tiroka astea bezelakorik ez tala, erri aundien errespetoa iristeko (1961-VI).

Agintari katoliko izenekoek faltsukeria, kontzientzia kristaurik eza; ingeles, amerikanoen eta frantsesen demokrazien diktadorea lagundu beharreko politika higuin garria; Espainiako Gotzainen eta Erromaren, hots, hierarkia katoliko espainol eta erromatar guztien faltsukeria soilik ez da aipatzen hauetan, baina azken honen erakusgarri bikainak ditu gagozkion autoreak, aurrerago jasoko dugunez.

Bidegabeki zigortuen alde aurpegia eman beharrean ez ezik bere burua aldeztu beharrean ere aurkitu zen. Zigortu politikoaren moztarpean espainiar polizia bat joan zitzaion etxera aterpe eske. Eskerrak garaiz oharatu zen, eta laster eman zion kanporako txartela. Torturatzaile fama handiko Eymar koronelak itaunketara deitu zuen 1961eko abenduan, ziegatan jipoitutako batek bere izena hartu zuela ahotan eta. Handik berehala, 1962an, epaiketa egin zioten Donostian Nemesio Etxanizi berari, Valencia Remón gobernadore zibilarekin trukaturiko gutunak Venezuelako Gudari aldizkarian argitara eman zituztela eta. Sei hilabeteko kartzela zigorra eta isuna ordaintzera kondenatu zuten. Gora joz lortu zuen kondena indargabetzea.

Euskaldunen otxantasuna, gizajo-gajokeria astindu; erregimenaren zapalkuntza salatu, diktadoreari praktikan babesa ematen zioten demokraziak gaitzetsi, Gotzainak eta Erroma arbuiatu. Egoera honen aurrean 1953an Jon Mirandek adierazia zuen borro-

ka armatuaren beharra. Dagoeneko Nemesioren ikuspegiaren berri izan dugu: “zoritxarrez, orregatik geroago ta gehiago izango dira, tiroka astea bezelakorik ez tala, erri aundien errespetoa iristeko”. Ildo honetan baditu zenbait adierazpen bere-berekiak, gutun pribatuetan adiskide minenei aditzera emanak:

“Euskaldunok, bide bat besterik eztegu: israeldarrak artu zutena: izkuntza piztu ta indartu, ta izkiluak zorroztu. Ori egiten ez duan erriari, ezti inork begiratzen, ez demokrotak eta ez Elizak. Gaizkillerik aundienak, berriz, aurrera irtetzen ba-da, naikoa begiramen iristen du bai demokrotan aldetik, eta bai Elizaren aldetik” (Andima Ibiñagabeitiari (61-VI-17))⁵.

Adierazpenok eta beste ondoko hauek ere:

“Gure herriak beste gizaldi gogorragoa hazi behar du Euskadi askatzeko. Gu bigunegi eta klerikalegi haziak gera. Odolak ez tigu onik egiten, eta odolik ixuri gabe ez Elizak, ez demokrotak, ez dute inungo herririk aintzakotzat hartzen. Jendea hiltzen hasiz gero... A! orduan bai! Elizak ere induljentzi poltsa parra-parra zabaltzen du. Lapur guztiak, suerte ona izan dutenean, beti aurkitu izan dute nahikoa Gotzain, beren gaizkinak bedeinkatzeko.

Len bezela, Elizan, pariseo ta eskribak dabiltz azalean igari. Jesukristo, berriro Gurutzean” (61-VII-21)⁶ garbi azaltzen dute Miranderen historiaren interpretazio bertsura iritsi zela. Baina Nemesiori barruak ez zion agintzen borroka armatua aldarrikatzea. Salbatore Mitxelenari ere ez. Puntu honi dagokionez jakingarria da bion adiskide eta gogaide izan zen Andima Ibiñagabeitiaren iritzia. Hemezortzi bat urte egin zituen honek jesuitetan, eta meza eman aurretitxoan irten zen. 1958-59 inguruan erabaki beharra izan zuen zer jarrera hartu indargintzaren aurrean, onetsi edo gaitzetsi. Bere erantzuna hitz gutxitan honakoa izan zen: Franko hil artean inor ez hil, baina egun horretarako prestatu era guztietara, armak

(5) Ikus nire *Nemesio Etxanizen biografia eta ideologia*, 202 or. eta ond.

(6) Ikus Joxe Azurmendi: *Oraingo gazte eroak*, Enbolike, 1998, Irun, 66 or. eta ond. Besteak beste honako baieztapenatarako bide ematen diote Joxeri: “Alferrik da: herri honetan kontzientzia moral estuenak horixe pentsatzera heldu izan diren herrian gaude. Esperientzia horixe egin behar izan duen herrian. Desengainu tragikoenaren esperientzia”.

barne direla, eta Egun Handia iristean, Frankoren heriotzarena, botereaz jabetu eta justizia egin –Telesforo Monzon berak ere, Franko hiltzear zela eta hau hiltzen zenerako udal, diputazio eta bestelako erakunde publikoz jabetzea proposatzen zuen, hitz egi-ten hasi baino lehen-. Hiltzeari ez, armatzeari eta gudarostea eratzeari bai.

Nemesio Etxanizek ETA sortu berriari gidaritza eskasia naba-ritzen zion. Urte batzuk beranduago, hortxe 1967-68 aldera, Euskal Herria bake-bideetan aurreratzen hasia zenean -ikastola mugimendua, “Ez dok amairu”, euskal antzerkia-Ghandiren in-darkeri-eza oldarkorraren jarreretara lerratzen dakusagu, azken ja-rreara honi gizonago, kristauago iritzirik.

Armei bai ala ezeko gorabeherak ahaztu beharra izaten zuen Nemesio Etxaniz idazleak kafesne beroa aurrean zuela opila hartu eta bertan bustitzen zuenean. Ahaztu beharra ala ahaztu nahia gazteei gizarte bizimodu egokia erakutsiko bazien. Jeltzaletasu-nean gogaide zituen “integristek” sortzen zizkioten suminaldiak ahaztu beharra izaten zuen bezala:

Baña gure agintariok integrismoa uzten ez duten bitartean, eztegu ezer iritxiko. Orain ere apaizon agiri ura dala-ta, egin dizkigutenak, txatxukeririk aundienak dira. Onaindia'k emengo Doipuru-ordezkoari idazkiren bat idatzia dio; baña gure aginta-riok ez omen dute nai idazki ori zabaltzerik. Ta EGI-BILLA'n esaten digutenez, gu ixillik gelditzeak Erroma'n eta munduan oso zirrada aundia sortu-arazi omen du. Aundiagoa eragingo zuan, bizi-bizi gure eskubidea aldeztu ba-gendu. Orrelako epelkerietan dabilzkigu oraindik gure Bayona'ko pralleok eta Paris'eko bare-zaleak. Eta bitartean Erroma'ko indar-zale jen-dea pozik, gu ixildu gaituztela-ta. (Andima eta Balendin Aurre-Apraiz-i, 1961 inguruan).

Gehiago jeltzaleen arteko “integrismoa”z:

Gure artean, gañera, egundoko integrismo-pixua degu: len-goan, Zipitria andereño erremin ori, ao bete ortzekin gelditu zitzaidan, Patxi gorra beste (sic) mundura bialtzeko kezkarik ez nukela izango esan niolako. Ezin zitekela ori egin; etzala zille-gi. Esan niona: zillegi ezezik, barkamen osoa irabazteko lana

zitekeala. Erria zapaltzen eta ainbeste urtean, guzien eskubi-deak jaten bizi dana, ezin garbitu, alajaña! Orrelako burukerak galtzen eztiran bitartean, eztegu ezer aundirik egiterik. (61-VI-17).

Tonu gogorra iruditzen zaigu. Unamuno eta Abendats-eko Salvatore ez zen bigunagoa Patxi gorrarekikoan: "Euskaldunok onakoan orratik sinistu egiten diogu itzik itz Buruzagi Borobillari -bein bear ba!- ta menpetasun alaienez aserrea onetsi. "Gernika erre zutenek eztutela, beraz, eskubiderik aberria aitatzeko"? Amen, amen ta amen, Patxi.(...) Aotik arrapatzen omen da ba arraia (...) Olako arrai mota bakanik eman bear Ferrol del Caudillo-ko itxas bazterrak! Papparrez papardoa dirudi ta litzake; koipez eta lirdingaz, martsopa... Nolanaire beintzat, museu gela batean gordetzea merezi luke, bere aoko amutik zintzilik, gorasarre itzokin: "Gernika erre genunok eztugu aberria aitatzeko eskubiderik" (...) lenengoz zertu bear litzakena, auxe da, Kaifas-ena bai baña itzik itz: *unum hominem!* Lenballen, lenballen, garbitu dezatela, ez errugabeko Erri bat, baizik erru danen Buru Aundi dan eta dagon ori, ori, guzion pakerako, ta kito! Dagola museuan bere aoko amu ta guzi!"⁷.

Izotz-kandelak eta beste idatzi-interpretazio bila

1953rako adierazia zion Andima Ibiñagabeitiari zer idatzi nahi zuen. 1962-1963an idazten du azkenean ere. Idazteari ekiten diotanean bazter uzten ditu aipatu berri ditugun gorabeherak. 36ko gerraondo guztia bazter uzten du, segur aski zorioneko politika malapartatuak lehenaz gaineko eragozpenik sor ez ziezaion; izan ere nahikoa buruhauste bai baitzuen agintari zibilekin bateko, eta alderdiko kopeta-estu eta buru-zimurrekin besteko, etsi-etsirik baitzegoen zetorren bezala apaiz batengandik etorriker zeresanak eta marmarrak erruz sortuko zituela. Baina erabat bazter uzterik ba al zituen? Nemesiorentzat literaturgintza funtsean gertatutakoa, bizi izandakoa edota oso hurkoengandik jasoa egoki toles-tatze-lana zen -nahiz poetika modernistagoa ere baduen zenbait

(7) Salvatore Mitxelena *Idazlan Guztiak*, Jakin, Oñati, 1977, I liburukia, 428-429 orr.

olerki eta kontakizun bakanetan-. Nahitaez zipriztindu behar zuen bizi zuen orainak joandako aldia.

Lehenengo orrietan itxura batera gizarte zoriontsuagoa eskaintzen digu. Zenbait zatitan, esaterako, orduko jai xaloak, denborapasa xumeak eta "xelebre" umoretsuen "xelebrekeria" barrerriak kontaktzen hasten denean xalotasun tolesgabearen zorion arduragabea sumatzen dugu.

Esan ote liteke eleberri honen argitan antzinadaniko euskal zibilizazio hobetua eskaini nahi digula etorkizunerako, sumatzen zituen akatsak gogor jorraturik, baina aldi berean Jainkoarengan eta balio kristauetan bermatua eta fidatua?

Gorago ere zeharka eta laburzurtean aipatu dugu gerraurrea ezagutu ez zuten gazteei baikortasuna eta itxaropena txertatu nahi zizkiela. Jarrai antzerki-taldekoiei eta ezkorregiak zirela, mundua ilunegi zekusatela adierazten zien, hain zuzen gerraurreko Euskal Herria ez zutelako ezagutu.

Idazten diharduen garaitsuan, gorago kontatuak ditugun arrazoiek hartaraturik -Gotzain espainol eta Erromaren huts egite larria, frantses, ingeles eta amerikanoen demokrazia, agintari katoliko izenekoena eta are jeltzale "integristena" ere-, beste mundura joateko gogo agertzen zien adiskide minenei gutunen bidez. Mundu honetan baten bat hasten bada zuzen jokatzeko, Jesukristo bezala, gurutzeko amaitzen duela adieraziz. Lantegi bakarrik betetzen zuen bere gogo nahigabetua: euskal kulturaren aldeko lanak, eta horrexerik esker eutsarazten zion bizipozari.

Ezetz erantzun behar gorago egindako galderari.

Herritar xumeen umorea eta ateraldi nahiz irteera barre eragileak basamortu elkorreko lili ezin-etsiak dira; izan ere, pipiak jotako gizarte agertzen digu. Nagusiek mendean hartua aste osoan goizeko sei etatik arratsaldeko zortziak arte; eta igandean berriz apaizen gerriko gogorrean estu-estu lotua. Sexu gorabehereri dago kienez, ezjakintasun eta askatasun gabeziarik gorrienean bizi dena. Politikan nagusiak jaun eta jabe direnekoa; integristak errege, diruaren indarrari moral katoliko zorrotzenaren aginte-makila dorpea uztartzen jakin dutenak. Eleberriko protagonista ere giro ito askatasun-ezeko horrexek bideratzen du apaizgora, ez benetako

deiak edo gogoak. Honen ondoren idatzi zuen eleberri laburrean ere Ameriketara galduaren, zorigaitz katea abian jartzen duena askatasunik eza da. Elkarrekin maitemindurik egon eta elkarrekin ezkontzerik ez, gurasoek diru komenientziari lehentasuna ematen ziotelako.

Izotz kandelak bere barrua hustu du Nemesio Etxanizek, bere bizi-urrats askorekin batean bere bizi-ikuskerari islatuz. Oso hurbileko izan zituenengandik jasotako lekukotasunen arabera, Nemesio Etxanize berari gertatu zitzaizkion eleberrian barrena kontatzen diren zer asko. Amodio lurtarrak fede-egiei buruzko zalantzen zulora amilarazitako apaiz erori baten gorabeherak harildu dizkigu Izotz-kandelak eleberrian, neurri batean bere baitan bizituak jaulkiz. Honekin ez naiz esaten ari emakumeetan nahastuta ibili zenik. Goazen olerkietara. Hauen polisemia, eta irakurlearen irakurketa askotarikoak soildu nahi izan gabe, ez al dituzue antzekotasun esanguratsuak sumatzen?

“Argatik” izenekoan⁸ maitasuna eta honen zapuztea poetizatzen ditu: “alkar maite izan gendun” eta aurrerago “zorion-azi(a) ausi”. Delako maitasuna, nik uste, giza maitasunari dagokiola. Gainera olerkiaren haria kontuan, uler liteke Jainkoa, Probidentzia izan dela giza maitasuna onetsi ez duena. “Ixo” olerkiak⁹ betirako galdutako amets hila dakar gogora, amodiozko esperientzia berbera oroimenera ekarriz. “Maitasunari gorroto” deritzanak, izenaren jabe, maitasun lurtarrarekiko herra bizia adieraztea du ardatz, Jainkoa behar bezala maitatzen uzten ez dion sentimenduari arbuio gotorra erakutsiz. “Gogo amilla”n zalantza epistemologikoen ziztatzen diote barrua, gure baitarik landa dauden zerak hautemateko gure zentzuen gaitasuna auzitan jarritz. “Siñistezaren illuna”n zalantzek itoazten dute, aurreneko bertsoleerretako erritmo pausatua herio batekoa bihurtzen da azken hiru bertsoleerrotan, metrika eta errima guztiak hautsiz: *Iratxo illun! Akulu zorrotz! Kezka-ez-ten otz! Nere inpernu! Geroa!!!*.

Nemesioren bilobak izateko adina dugunontzat, axaleko begi-

(8) Nemesio Etxaniz: *Lur Berri Billa*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, 1978, Donostia, 227 or.

(9) *Euzko-Gogoa*, 1954 9-10 zenb.

ratu batera, patetikoa gertatzen da Ximon eleberriko protagonista-
ren ibilbidea. Mutikotan sexu grina sentitu eta apaizak errudunta-
sun konplexua sarrarazi. Hamazazpi urteko nerabeak ohea busti
amets erotikoren bat tarteko, eta beste erlijioso batek —jesuita
oraingoan— izpiritu gidariak gaixo arriskutsutzat jo, arriskutsua
goi mailako jesuita karrera burutzeko. Gurasoek txortan egiten
zutela jakin, eta mundu idealista koloka sentitzearen nahigabea
jasan. Emakume batek bere barru minberatua asaskatzeko bula-
rraldera burua bota diola, eta bere biziko zirrara sentitu honek.
Eszena erotikorik ere ez du liburuak, eta horrek pentsarazten digu
benetan adierazten dena baino gehiago ezkutuan gordetzen duela.
Adierazi beharrean: “ames ederregia zan bere gizakume-gogoa-
rentzat; eta egun batean gertatu zan ikusia zegoena”¹⁰, edota “Or-
durartekoa, emakume-kutsurik gabea, txikitatik erakutsi ziotenaz
neurtutakoa; andik aurrerakoa, emakumetan nastua, bere txikita-
ko erakutsietatik etena. Ura lotsa!” (115 or.) gertaera horiek ikusa-
razi balizkigu, alde batera irabazi egingo zuen, baina horrela ezku-
taturik... eleberri zentsuratua da, egileak berak zentsuratua.
Irakurleoi ezkututzen zaigun gertakari honek protagonistaren bizi-
euskarri guztiak airean uzten ditu, irozetzeko lurrik gabe, maldan
behera doan elur pilota bezala.

Garbi dago gizarte tradizionalan, bizitzaren zentzu morala
gotzainek erabakitzen zutenean, zapal-zapal eginik ere azkenerako
nagusitzen den bizi nahiak, oinperatuen zegoen alderdia zulatzeraz
jotzen zuela. Nemesio ahalegindu zen beste banaka batzurekin
batean —Salbatore Mitxelena, Andima Ibiñagabeitia, Jon Mirande
eta besteren bat edo beste— literaturan behinik-behin askatasun
eremuak irabazten. “Grifien loa” izeneko olerkia paradigmaticoa
da alde horretarik, euskal antologia erotikoa sartzekoa. Jokin Zai-
tegi eta eskandalizatu zituen, gaizpidea eskaintzen zuelakoan¹¹.

Zertara jotzen du bizipozari eusteko eleberriko Ximon protago-
nistak? Behartsuen eta langileen aldekoa. Garbi dago bizi duen
giroak, 1960ko hamarraldiak bultzatu duela langileen alderako

(10) Iñaki Segurola: *Nemesio Etxaniz*, Elkar, Donostia, 1992, 114 or.

(11) Ikus, Pako Sodupe: “Olerki erotikoak eta hauen ingurunea, eta II” in *Egan 1992*,
eta *Egan 1993-1*.

lantegira. Hala eta guztiz ere ez du lortzen bere biziari zentzua ematea, txikitan ezarri zioten fedea berreskuratzea. Zalantzetan itoa hiltzen da. Adierazgarria da eleberrian behin baino ez agertzea Gotzainaren irudia, eta bertan nabarmen nagusien aldera le-
rratzeko nagusi-langile arteko gatazkan.

Fede guztia galdua zuen gotzainengan. Erroman galdua zuen bezala. Salvatore, Andima, Nemesio, Jesukristo gurutzekoarekin geratzen ziren gainerako fedea galduxe. Orain eten ez zuen egin, marra ez zuen gainditu. Gauza asko eta asko Jaungoikoarenak ez baizik hemen beheko jainko-ustekoek ezarritzat jotzen zituen. Baina Jainkoaren fedea eta beldurra azkeneraino atxiki zituen. Euskal Herria apaizen mendeanegi bizi izan zen, nagusien mendeanegi gizarte gaietan oso atzeratua, are atzeratuagoa sexu kontuan. Baina Jaunarengan fedea galtzera, hondamendira zihoakeen. Bai norbanakoa eta bai herria. Ez zion bestelako federi bihotzik ireki.

Arrazoi du Joxe Azurmendik dioenean: "Nemesio Etxaniz funtsean etsi eta "bere aroaren" kode moralaren pean makurtu egin da arazo honetan, beste askotan bezala. Horrela bizipozezko jolas alaia izan zitekeenak, desbideratu egin behar ukan du, eta nobela antzeko erreportaia maskaltxo bat, alaigabea, bilakatu da. Askatasunaren bide-urratze alairik ez dago. Saio karnabaleskoak frakasatu egin du. (Herri honek frakasatu du, saio karnabaleskoa frakasaztean). Saio tragikoa geratzen da"¹². Liburu berean:

Don Ximon ez da pertsonaia pribatu bat. Izpiritu bat da, euskal historiako etapa bat, belaunaldi bat, esperientzia molde bat. Euskaldun askok egin behar ukan duen bere fedearen porrot osoaren esperientzia. (...) Hurrengo belaunaldiak ez du sinestearren halako ahaleginik egin nahiko. Fede desesperatu horren aldean, orain, fedegabezia kiskaldu bat edo, egongo da, edo karga astun bat kontzientziatik iraitzi izanaren ezitia. ("Kateak apurtu litezke, transformatu ez", pentsatuz). (Ibidem, 30 or.).

Iñaki Seguiolak beste alde batetik jo du obraren interpretazioa egitean. Ohartarazten digu apaizaren sotana mozorro arkaiko bat

(12) Joxe Azurmendi: *Oraingo gazte eroak*, Enbolike, Irun, 1998, 24 or.

baino ez dela, eta ez pentsatzeko gezur bakarrak Erljio Egiazko Bakar izendatuarenak zirela edo direla ezen beti izan dira:

gailur-aldeetan, kardenal sinestegabeak eta duda-egileak, hori bai, agerian bederen (edo oso lagunarte estuan eta itxian izan ezik) beren zalantza teologikoen aztarrenik ere erakusten ez zutenak, hala nola zientzigizon finaren zalantza ere, bere jakitatearen oinarriei buruzko mila ezjakintasunez joa egon arren, zientziaren bulgarizazioak estaltzen baitu, gauza guztiak artikulatu fedekoak bezala zabaltzean eta erakustean. (12 or. eta ondokoak).

Gaur egun bertan ere bizi dugun gizarte giroa ez dela funtsean oso desberdina iradokiz. Egun ere ez al ditugu bada enpresa nagusiak nagusi, gotzainen laguntza barik banku-nagusien elkar-aditzearekin, herritarrak lehen bezain ostikopetuak daudela. Eta enpresa multinazional nahiz banku-nagusi horiek beroriek ere ez al dituzte bada erosotasun materialaren erlijiozko fedean arrakaladurak, bizi nahizko errebelamenduak!

Zurea falta da, irakurle, zure interpretazio saioa. Gauza batez nago ziur -eta benetan pozten nau-: irakurketan honaino iritsi bazara, Nemesio Etxanizek baduela bere obraren irakurle bat gehiago.

Bizitza osoa zalantzatan

Joxe AZURMENDI

Unamunoren *San Manuel Bueno-k* egundoko zirrara egin zion belaunaldi batekoa naizela aitortuz hastea, zilegi bekit gaur. Nemesiok “gizonaren bizimodua, normalean, duda da (...). Ni dudatan bizi izan naiz beti”, dekiaratu zuen behin bere buruaz (*Oh Euzkadi 1*, 1980). Gerraondoko Unamunozaleen artean —gu baino zaharrragoa ere bai, eta aitzindari Nemesio bera kontatzen da. Eta bada-kigu zernahi ere zena, bihotzez izaten zela azkoitiar hura (1899an jaioa), zaletasun hori disgustotxoren bat ere kosta izan baitzaio garai hartako elizgiro errean. Anekdota txiki, esanahi handiko hori P. Suduperen Nemesio Etxanizi buruzko liburuan irakur daiteke.¹ Unamuno “hereseak”, Eliza ofiziaiaren aurkako protesta adierazten zuen. Eta Eliza ofizialarekin, Estatuko pentsamendu ofiziaia, kultura ofiziaia, egia ofiziaia, erlijio ofiziala ulertu behar da. *San Manuel Bueno* zalantzaren kanonizazioa da —ziurtasun eternoen Espainia eterno frankistan. Ziurtasun ofizial dogmatiko guztien gezurrari, bihotzondoko zalantza urragarriaren egia kontrajartzen dio ipuintxo edo nobelatxo horrek; hots, doktrina abstraktuari sentimentu pertsonala, etab., ez daukagu Unamuno azaltzen gehiago luzatu beharrik. Tenore hartan irakurgai “subertsibo”, esan dezagun, kasi ofiziaia zen, paradoxalki. Nobela zinez ausarta eta bortitza iruditzen zitzaigun... Harrez gero, denbora asko pasa da. Hasierako Unamunozaleetatik (Txillardegia, San Martin, etab.),

(1) SUDUPE, P., *Nemesio Etxanizen biografia eta Ideología*, Bilbo 1996, 177, 78. oinarrean.

bakoitza bide asko ibili da bere barruko hala kanpoko mila bidetan. Euskal mundua asko aldatu da. Urteak geroago testutxo hori berri-rakurri behar izan nuenean, bada —duela zenbait urte, nobela simple horrek nola inpresionatu ahal izan gintzakeen modu horretan, harriturik, ia lotsaturik geratu nintzen. Ez da Jean Meslier kasu bat. Hala ere, gaur, berriro, Nemesio Etxanizen patua ulertu nahi lukeenari, zilegi 1 zan bekit, *San Manuel Bueno*-ren irakurketa batekin hasteko, gomendatzea.

San Manuelen zalantzak, dirudienez, arrazoimenaren eta sentimentuaren arteko borrokarenak dira —Unamunorenak—, lehen maila batean. Zalantza intelektualak, nolabait esateko. Gero, apaiz baten zalantza praktikoak dira, nola jokatu berak federik gabe herri fededunarekin. San Manuel Ona zalantzaren, edo fedegabeziaren, martiri bat da bere herri txikian. Berak ez duen fedean fededunak indartzen ematen du bizitza, zalantzarik duen gaztea sinesmenean sendotzen, zaharrak eta, gaixoak beren itxaropenean kontsolatzen, “egiaz” ez axola eta bai jende xumeari laguntzeko bere apaiz bokazioaz, zeren-ta “la verdad es acaso algo terrible, algo intolerable, algo mortal; la gente sencilla no podría vivir con ella”. Bakardadean, suizidioaren tentazioak torturaturik, inoiz ere bere zalantzak jende aurrean ahoratu gabe (zalantza funtsezkoena, arimaren hilezkortasunarena dela, ematen du), herria itxaropenean eta pozean bizi dadin, tristuran eta etsipenean hilko da bera, hobe baita jendea gezurrarekin zoriontsu izatea, egiarekin zorigaiztokoa baino. “Yo estoy para hacer vivir a las almas de mis feligreses, para hacerlos felices, para hacerles que se sueñen inmortales y no para matarlos. Lo que aquí hace falta es que vivan sanamente, que vivan en unanimidad de sentido, y con la verdad, con mi verdad, no vivirían. Que vivan. Y esto hace la Iglesia, hacerlos vivir. ¿Religión verdadera? Todas las religiones son verdaderas en cuanto hacen vivir espiritualmente a los pueblos que las profesan, en cuanto les consuelan de haber tenido que nacer para morir, y para cada pueblo la religión más verdadera es la suya, la que ha hecho. ¿Y la mía? La mía es consolarme en consolar a los demás, aunque el consuelo que les doy no sea el mío”.

Bere esanean heriotzara arte zalantzatan josita biziko den Ne-

mesio halaber apaizaren “dramarekiko”, nabarmenak dira loturak bezala diferentziak.

Noizpait ere zalantza iritxi da euskal —edo espainol— katolizismora, Filipe II.az gero beti elizpeko kuituran pentsamendu eta historia modernoaren aurka itxi-itxita lauhun urte bizi izan eta gero. Eta krisia buruetatik, apaizetatik hasi da, XIX. mendeko protestantismo liberalaren ikerketa historiko-kritikoen arrakasta nabarmena gutxiesten jarraitzerik geratu ez denean jada batez ere (ehun bat urte atzeratuta, beti bezala). Apaizaren zalantzak edo fedegabezia behin baino gehiagotan interesatu zaio nobelari eta zinemari garai horretan (irakurlea beharbada Pierrez gogoratuko da geroago Txiliardegiren *Elsa Scheelen-en*). Oroit Barojaren *El cura de Monleón*, 1936, azterketa bibliko historiko-formalen irakurketek apaiz euskaldun bati sortzen dioten krisiarena. Unamunok *San Manuel Bueno, mártir*, 1933an argitara du. Nemesio Bergaran dago orduan, apaiz gazte, sentimentalki eta erlijiosoki durduzaten duen krisi gori batean. Hemen ez gara inoren barne minean gehiegi sartuko. Nemesioren esperientzia intimo dramatikoaren berri Bergaran, P. Suduperen biografian ikus daiteke.²

Konparatzen baditugu, Barojaren edo Unamunoren apaizen zalantzak (beren artean ere diferenteak izan arren), erlijioso-dogmatikoak direla, esan genezake; Nemesiorenak erlijioso-moraiak dira. Haienak teorikoak, abstraktuak, liburukoak; Nemesiorenak praktikoak, konkretuak, Euskal Herrikoak, bizitzakoak.

Berezkuntza honek, ezberdintasunei erreparatzeko orientazio bat adierazi nahi luke. Izan ere, zalantza denak ez dira berdinak izaten, ez dituzte arrazoi berdinak, ezta kasu guztietan esanahi historiko edo pertsonal berdina ere. Horregatik, diferentzia nabarmenena da, Unamuno eta Barojaren pertsonaien zalantzak ez bezala, Nemesiorenak ez direla nobelakoak, bizitzan zehar mingoski bizituak baizik. Beraz, horiek bizitza bat dutela, historia eta ebo-

(2) Neska batekin maitemindu izanik, “ahaleginak egin omen zituzten erlijioarekin eten gabe beren artekoari konponbide bat aurkitzeko baina, ohar bedi, gerraurrean zirela eta artean apaizgoari utziko bazitzaion auzi-iduriko batera jo beharra zela, gogoz bestera apaiztua zela frogatu beharra baitzegoen. Batarengana eta bestearengana jo bide zuten baina ez zuten askabide egokirik aurkitu, eta bien artekoa etetea erabaki zuten. Emakume hau (...) moja sartu zen” (63-64 orr.).

luzioa dutela, beharbada tragedia baten garapidea —gazteengana hurbiltze itxaropentsutik hil aurreko bakardade eta abandono sentimentu urragarriraino—, aldatuz ari direla Nemesioren biografian zehar, begiratu beharko luke azterketa xeheago batek.

Nolanahi ere, aipatzen ari garen zalantza eta fedegabezia hauetatik, erabateko drama existentziala legez aurkezten da ba-koitza oroz gain, angustias beterik nozitzen dena, desesperazioa (ez askapena!) eragiten duen tormentua, fiasko pertsonal totala. Nemesioren kasuan ere haiakoxe erabatekoa izan dela, ematen du (hots, ez morala bakarrik, filosofiko-teologikoa ere baizik azkene-rako, bere bizitzaren sentidoa kuestionatzen diona hortaz), gauza garbirik jakitea erraza ez, eta agian ezertarako jakin beharrik ez daukagun arazo pertsonal pribatua, bada ere. Soil axialgaineko ulerketa saio batek, Nemesio nondik etorri datorren, h. d., Neme-sioren argitara Euskal Herriko periodo hori ulertu nahiz, misterio pertsonalaren beloa urratzeke, bidezkoa izango du hark esan zitue-nak ohartzea, isildu nahiago izan zituenak isilik errespetatuz.

Krisiaren zinezkoa, h. d., erabatekotasuna, pertsonalki, Neme-siok berak hainbat aitopenetan azaldua daukagu, gutunetan batik-bat. Garbi aitortzen du behin baino gehiagotan, zeri heldu gabe geratu dela zero gorriaren azpian, pentsatzen zuen guztiak berarentzat balioa galduta, pentsatzeak berak zer balio duen ere galdu-ta konfiantza guztia. Ezer gabe. Itxaropenik gabe. Politikan ikusiko dugu batzutan esperantza galduta. Askotan fedegabezia teologikoa edo mórala da. “Gogo-amilla” poesian, mundu fisikoaren errealita-teaz beraz zalantza egiten da,³ maila filosofikoan: begion aurreko mundu hori, erreal da? ala amets hutsa, fikzioa, “la vida es sue-ño” maneran?

(3) Uler bedi, munduaren izatearen “objektibotasuna” dagoela jokoan, mundu ikuspe-gi kiasiko osoa. Antzinatea (grekoa, kristaua) versus Modernitate. Munduaren ordena fisikoaz baino tragikoagoa izango da, munduaren ordena moral naturalaz, beraz, objekti-boaz (Zuzenbide Naturalaz) ezbaia, Nemesiok Comillastik zeukan eraikuntza teoriko moral nahiz juridikoaren ondope haustezina hori baitzen; ik. SUDUPE, P., aip. lib., 112: “Adiskide apaiz bati Zuzenbide Naturalik ba ote zeneztz galdegiten zion. Ohar, Nemesio EtKanizen gobernadoreekiko gutun guztien oinarri behinena deiako Jainkoak berak ezarririk Zuzenbi-de Natural horretara jo beharrean oinarritua zeia”. Baina, gerraondoan eraso ziote existentzialismoarekin edo marxismoarekin adibidez, Zuzenbide Naturalaren (ordena mora objek-tibo natural baten) teoria guztia hankaz gora zihonan. Ez sentimentalki edo emozionalki bakarrik, Nemesioren mundua intelektualki ere zeharo abarrikatua ikusi da gerraondoan.

Nere baitan nabil. Gogo-enparantzan,
 Ezpai-ardalla det dantzan.
 Ulermena det irakin,
 Gauzen muña nundik ote diteken jakin.

Gezur? Egi? Izate? Uste-uts?
 () Nik ikuste-uste dedana,
 Nigandik alde, ala ote da emana?
 Ala nere begiak, iñun eztana
 Sortzen ote dabiltz? Irudipen uts ote dana?

() Nora noa? Adimen-zurrunbiloan
 Zorabio det. ' Garunean, naspil.
 Ezpai.... zalantza.... ote'ka naiz murgil.
 Nere egazkiña, egak ausita,
 Gogo-leizean zait amil.

Ez San Manuel Bueno-n, baina antzeko zalantzak edo kezkek, Nemesiok Unamunoren baitan maiz irakurri ahal izan ditu, beharbada Baroja baitan ere. Filosofia moderno subjektibistaren erauntsiak gure artean berandu bezain zakar-trakets eragin dituen endelegu zirimoiak, nahaspila existentzialak bihurtuta.

Tonu pertsonalagoa *Izotz kandelak* narrazioan eman dio Nemesiok bere krisiaren aitortzari. (Nobeiako zalantzak dira, hortaz, baina Nemesiok nobelako aspektu batzuk espreski bere aitortzentzat har ditzagun, nahi izan duela, susma genezake). Tonu erradikalagoa ere. "Au dek beltza, Tomas. Abade izatera eldu ta orain zeri eldu asmatu ezinda gelditu nauk", aitortzen digu Nemesiok protagonistaren ahotik. Eta, nolabait animatzeko, aldarte bateko gorabehera izan litekeela, pentsarazi nahi dion adiskideari erantzunez: "() Ni nagoen bezela egotea baiño edozer egoera ohea dek. Gure erlijioa gezurra dala esateko ere ez diat naikoa arrazoibide ikusten; baiña au ikusten diat garbi: guk ematen ditugun arrazoiak fedea galdutako batentzat ez dirala bear bezin argiak. Beste arrazoi batzuek arkitu bearra diagu norbait gure sinismenera ekarri nai badegu (...). Ontaraiño iritxi ta orain gure betikotasunerako jakin bear genituzken egiak laifiopean galduak ikusi bear!".⁴ Don

(4) ETXANIZ, N., *Izotz-kandefak (eleberría)*. Gobemadore Jaunari eta beste zenbait jauní (*gutunak*), 1. Segurolak prestatutako edizioa, Donostia 1992, 118-1 1 9.

Ximon gogotik arituko da, gogoetaz nahiz ekintzaz, zalantzak gainditu nahirik. Alferrik izango da. Nobelaren amaiera hunkigarria da aitopen aldetik. Eginahaiak egin, behin itzalitako argia jada ez da berriro Don Ximonen barruan piztu. Eta, hil zorian, fedegabe dago. "Alferrik dituk nere alegiñak; munduko etorkizuna lausotan galdua agertzen zaidak, eta eriotza aldapan bera zetorrek nere billa". Alferrik nahi du lagunak kontsolatu: "Ala ari nauk Jaunari: «Jauna! Ikusi dezadala zure Egia! Jauna! Sinistu nai nuke ta ezin det»..." Matutiarekin batera Don Ximonen hil-kanpaia jo du. Herri osoa bilduko da hiletara. Baina "goiz artan, kanposantuko orma zarretan zintzilik agiri ziran izotz-kandeiak, fedea galdutako anima larriak ziruditen".⁵

Nondik nora sortu da krisia, zalantza, gero etsipena, erromesbide hori guztia ezerezera? Inportantea dugu hori ulertzea, krisiaren erradikaltasun pertsonala ulertzeko batik-bat (beraz, Nemesio bera ulertzeko eta ezagutzeko); baina, nire ustez Nemesioren pertsonan sinbolizatuta edo inkarnatuta ikus genezakeen gure historiado aldi guzti baten krisiaren argibiderako, ez gutxiago.

Krisiak eta fedegabeziak diferenteak daude historian. Gauza bat da Ernazimentuko kardinal edo Aita Santuren baten fedegabezia —edo Machiavellirena— txit kristaua barru-barruan; edo XVIII. mendeko fedegabezia ilustratua, elizgabea, baina Jainkoaren sinestun sendoa erlijio mailan eta oso-oso kristaua moral "razional" guztian (Voltaire, adibidez); beste fedegabezia bat da San Manuel Bueno-ren karitatez betea ere; eta besteiakoa da Nemesio baino geroago, gaur Euskal Herrian ikusten dugun fedegabezia, funtsean erlijio arazo guztiaren axoiagabezia (suharra!) baino ez. Bakoitzak bere historia dizu. Zein da, hortaz, Nemesioren fedegabeziaren historia (hein batean gure fedegabeziaren jatorriaren historia)?

Gaiaz arduratu diren guztiak funtsean ados dira eta ez dauka gu xehetasunetan permatu beharrik, ezer frogatzeko, bizitza sexualaren kontuan doktrinaren eta bere esperientziaren artean bizituzuen konfliktoak probokatu duela orohar haren krisia.⁶ "Bergaran

(5) Ib., 128-129.

(6) Ik. SUDUPE, P., aip. lib., 59-61. Hiru kausa zehazten da bertan. Halaber SEGUROLA, I., in *Izotz-kandelak*, loc. cit., 17-19, krisi sentimental pertsonalaren eta doctrinai edo

[1926-1936] hasten da —irakurtzen diogu, Nemesioren gorabeherak inork baino hobeto ezagutzen dituen P. Suduperi- etxeko eta seminarioko heziketak erantsi zizkion zenbait ezaugarriekin hausten, bereziki, seigarren aginduari zegokion zurruntasunaz, maitasuna sentitu izanak bultzada emanik”.⁷ Apaizen arteko tirabirek, inguratzen duten emakumeen goxotasunak, etab., bere egunerokotasunean biltzen duen esperientziak, etxeko edo seminariokoa baino beste mundu baten aurrean paratzen dute apaiz gaztea, “artera-ino bere izaera fede-egia sendoen gainean bermatua” kordokaraziz.⁸ Hari ezberdinok eta kausa ezberdinok, bi motibo nagusitara ekar litezke, nik uste, bat pertsonala, bestea pastoral, Nemesio apaiz gaztea, laburki kontatzeko, bizi den etxeko alabaz maitemindu da: bion maitasunezko bizitzari irtenbide bat aurkitzeko ahaleginak egin arren, Erromatik soluziorik ez dagoela, etsi beharko dute. Bere pastoralean ere irtenbide gabeko egoera batean bezala sentituko da: gazteen “garbitasuna” zaintzeko eginahaiak egin arren pulpitoan bezala aitorlekuan, bizitzak beste bide batetik segitzen duela doktrinak baino, ikusiko du. Hor ere doktrina klasikoak ez du eskaintzen soluziorik.

Bizitza ez badago gehiago estutzerik, doktrina piska bat gehiago lasatzerik ez ote dagoen, hasiko da bila Nemesio. 1. Seguiolaren arabera, ligure arimazain argia aski laster ohartzen da Legearen berritu beharraz, haren eragina eta aginpideari irauneraziko bazitzaion, aurrerabidean zen gizartean —pornografiá eta sexu-pedagogiaren erregetza ekarri behar zituen gizartean— zeharo hondatu eta galduko ez bazen. Horretarako hasten da Elizako zenbait doktore berrizalaren iritzien berri jakiten, eta haietan argitasuna bilatzen, baina, aldi berean, nahasmendu eta ilundegietan amiltzen, hots, ordura arte itsu-itsuan irentsitako egien gezurra eta usteen usteitasuna hautematen; eta non, eta ideien eta arrazoiaren, legearen eta bizitzaren arteko gatazka eta kontraesana bere baitan beste inon baino nabarmenkiago biltzen zituen lege-artikuluari, hain zuzen”.⁹ Arrazoi pertsonal eta pastoral biok beharbada porrot espe-

intelektualaren arteko konbinazioa.

(7) SUDUPE, P., aip. lib., 66.

(8) Ib., 61.

(9) SEGUROLA, I., in: *Izotz kandelak* (“Aurkezpena”), loc. cit., 17-18.

rientzia bakarrera gakartzate. San Manuel Buenorentzat apaizak "hacer vivir a las almas de los feligreses, hacerlos felices" egin behar omen du, "y esto hace la Iglesia, hacerlos vivir". Baina Nemesiok egiaz ikusten duena, eta pastoralki bezala pertsonalki berak bizi behar duen drama da, Elizak, berari eta maiteari, Bergarako gazte luistarrei eta Mariaren Alabei, fededun jendeari, bizitzen eta zoriontsu izaten hain zuzen, ez diela ezer laguntzen, eta bai mila eragozpen absurdu jartzen. Eliza hau behintzat ez dago bizitzen eta zoriontsu izaten inori laguntzeko, alderantziz baizik.¹⁰

Itxuraz (eta funtsean zinez ere) gaztetako esperientzia sentimental bat, edo praktikan sumatzen den desegokitasun pastoral bat, arrazoi txikiak dira, krisi hain handia eragiteko, gizon baten mundua, fedea eta dena errotik kolokan jartzeko. Urteak geroago Nemesio berak puntuok naturaikiago kontsideratuko ditu, Elizaren moral sexuala ingurumari historikoen arabera aldatu egin izan dela, lehenago askoz lasaia goa izan zela ("orain, zergatik etorri zen ixtura hori, ez dakit"); gaur bertan ere Holandan edo Alemanian ez duela jokatzeko Espainian bezala ("zer arraio, gezurretan eduki behar ahal dugu pekatu egiten jendea?"), etab.,¹¹ h. d., problema erlijiosoa adina, edo gehiago, kulturala dela. Nemesio urteetan sartu bat da, adinak argitua, horrela mintzo zaiguna. Agian geuk ere aldebakarkiegi azpimarratu izan dugu beti arazo sexualaren eta krisiaren artean lotura, konplexutasun handiagoetan ez sartzearen. Baina arazo sexuala eta Bergarako gorabeherak, izan daitezke lehenengoa edo bigarregoa,¹² krisiaren kausa bakarra ez direla, azpimarratu behar da, krisiaren hasiera baizik ez direla alegia, besterik ez bada, bizitzak ez ziolako Nemesiori aukera hori utzi.

(10) Beharbada, kontatzea gustatzen omen zitzaion Agustin Motzaren pasadizos, giltza bat da Nemesioren krisia eta Nemesio bera ulertzeko. Azkoitiako xeiebre sonatu hori hiltzeko zegoela eta, joan zaio apaiza: "Abadiok eta prailiok ondo iltzen laguntzeko gaude, Joxe Agustiñ". Eta Agustin Motzak: "Obe egingo lukebe ondo bizitzan lagunduko balebe". ik. *Izotz kandelak*, loc. cit., 63 eta 132.

(11) *Oh Euzkadi* 1, 1980.

(12) "Galdegin liteke ordea hemen: zein da dantza nahasi horretan aurrendari eta zein azkendari? Pasioak erakusten du nola dantzatu arrazoa, ala alderantziz dira kontuak?" (SEGUROLA, I., loc. cit., 18).

Bitartean gerra dago. Eta gerrarekin, arrazoiak sobera dardatzeko, ez bizitzaren ordenamendu moralean edo erlijiosoan bakarrik, baizik ordena rationalean beste gabe —sozialean, politikoan—, zeruko hala lureko, Jainkoaren nahiz gizakiaren edozein ordenatan. Orain hartuko ditu dimentsio eta esanahi egiazkoak, krisiak; Euskal Herrian jada Nemesioren ezezik, jende askorena den krisiak. Horrek bihurtzen digu Nemesio —"este pobre Quijote vasco": bere hitzak dira— historiako gure momentu horren sinbolo gailen bat.

Berari sortu dizkion estuasunak eta umiliazioak aparte, gerrak, maite dituen pertsonen sufrimenduak (Aizpeurrutia familiari Bergaran, adibidez), maite duen euskal munduaren hondamendia, maite duen Elizaren aldetik garrazkeriak azkengabe eta abandonoa, ekarri dizkio Nemesiori. Bergaran harrapatu du gerrak (1936). Bere nagusi hierarkikoez Burgos bidalia, hango Gotzainak ez oso txeratsu hartua, horrela hasten da Nemesioren emigrazioa bere barnera eta bizitza alderraia (nahiz hogeita hamar urte beti Donostian bizi!), munduan eta Elizan lekurik inon gabe, ideologikoki bezala ekonomikoki beti airean zintzil, haren argia desesperantza handienez 1982an itzali den arte. "Tras el pintoresco recibimiento que nos hizo el Sr. Arzobispo de Burgos, negándonos la licencia para celebrar la Santa Misa —hala kontatzen digu berak—, y después de vagar por la Cartuja y más tarde por Vitoria, llegué a Deva por mayo de 1937. —El odio al euskera y a todo lo vasco era por entonces tan africano [zergatik esaten da, euskaldunetik eta Euskal Herriarekiko ezinikusia Espainian ETArekin hasi dela?], y la cobardía de los carlistas vascos en defender su lengua tan extremada, que nos era imposible a los tachados de más o menos simpatizantes nacionalistas, intentar poner remedio a la criminal desvasquización de la niñez vasca.— (...) Por fin en 1946 me pareció oportuno realizar algún tímido intento de actuación euskerrista..."¹³ Laster izango du polizia etxean ate joka, handik aurrera beti hala izango baitu, berari eta laguntzen dion orori, bizitza ezinezkoa egiten. Baina hemen ezin dugu Nemesioren aurrerako bizitza osoa kontatu, egin beharra legokeen bezala, haren kalbarioa

(13) *Izotz kandelak*, loc. cit., 143.

eta zalantzamendia behar bezala azaltzekotan. Muga gaitezen, bada, puntu nabarmenenak seinalatzera —Nemesioren “min” afektibo eta razional batzuk laburki aipatzera.

Gerra zibilaren zuzenlgabetasuna

Nemesiorentzat zer significatu zuen, Eliza katolikoak, Seminarioan ikasi uste zuen eta berak pentsatzen zuen guztiaren aurka, Francoren Aitxamendu Nazionala bedeinkatu izateak, ez da esatekoa; eta ez dut uste, gazte batek gaur ulertzekoa denik ere. Ez da, barnean ematen zion mina bakarrik. Adimen maila hutsean ere ez zuen ulertzen. Nahitaez, gizon-emakumeon razionalki epaitzeko eta ebazteko gaitasunean bertan zalantzak sortzen zizkion. 1957: “Lo más desalentador para mí en la guerra civil fue el fracaso de toda nuestra carrera sacerdotal. Habiendo todos los sacerdotes cursado los mismos estudios, se dio el caso [sorprendente] de que unos sacerdotes, con toda su buena fe y su cultura, juzgaron que el Alzamiento era lícito y [aun] necesario; mientras otros sacerdotes, que habían cursado su carrera y sus estudios con tanta brillantez como los primeros, estimaron que la rebelión era gravemente ilícita y de unas consecuencias funestas para la religión”.¹⁴ Kriterio moralen eta Elizako doktrinaren eriatibismo totala (sexuarenak baino arazo larriagoetan ere), Nemesiok ez ditu aurrena liburuetan ikasi, hortaz. Behin juezaren aurrean berak deklaratu duen legez: “Esto hace dudar a ratos hasta de nuestro propio criterio”.¹⁵

(Abertzaleak dogmatikoak? Nemesiok erakutsi du, irabazleen bandoan posible ez zena, norbere arrazoian zalantza egitea, posible zela galtzaileen artean. Baina zalantzak ez zuen bere borroka-
ren determinazioa deus gutxitzen).

(14)Ib., 158-159.

(15)Ib., 264. “(...) Entre dos curas de la misma carrera, tan -brillante en sus estudios el uno como el otro, y sin embargo el uno opina que es inmoral lo que el otro cree que es muy conveniente. Esto hace dudar a ratos hasta de nuestro propio criterio. - Y siempre que ha mediado asunto fuerte, siempre ha ocurrido lo mismo. Recuerdo que los jesuitas nos decían que en la época de las guerras de Independencia de las Repúblicas Americanas, los jesuitas españoles opinaban que era pecado luchar contra España, mientras que los jesuitas americanos opinaban todo lo contrario: que era pecado luchar a favor de España”...

Demokrazien/demokraten desengainua

Abertzaleak demokratak ziren, eta ez zirenak ere, gerrak demokrata bihurtu zituen. Gerra galduari demokraziaren eta Estatu demokratikoen (antifaxisten) sekuiako mitifikazioak jarraitu dio, batez ere Aliatuak Alemaniaren aurka irabazten hasi direnean. Agirre Lehendakariak eta abertzaleek demokrazia garaile horiengan ezarri dituzte beren itxaropenak. Honez gero politikan zuzen eta on bakarra, kristaua, etab., demokrazia da. Eta demokratak, oso jende ona... Gero Koreako gerra eta demokrazia horien "traizioa" dator: USAK, Frantziak, Francoren erregimena onartzea eta exilioko errepublikanoak baztertzea, etc., desengainu beltza. Politikaren eriatibismo ikasketa.

Desengainu honi, Jose Antonio Agirreren heriotza ostean batik-bat, EAJ-PNVko abertzale demokratekiko berekiko Nemesioren desengainua gehitu behar zaio, integrista eta ezdeus hutsak omen direiako. Hau ere ez da izan balioespen abstraktu huts bat, espe-rientzia mingarri luze bat baino. (Gogoratu bakarrik egiten dut, zabaldu gabe, nahikoa aipatua dagoelako beste toki batzuetan).

Biolentziaren arazoa

Doktrinaren eta praxiaren artean bezala, idealaren eta errealis- moaren artean ere maiz aurkitu da Nemesioren kontzientzia konfli- ktoan. ETA sortuz gero, 196letik aurrera bereziki, Nemesiok bio- lentziari buruz gogoetan dihardu. Erabaki guztiz "garbi" batera iristea lortzeke geldituko da hor ere, zalantzan. Baina P. Sudupek oso egoki aztertua du gai hau,¹⁶ eta ez du merezi detailean errepi- katzen hastea.

Ez dirudi berarentzat arazoa estriktoki etiko-doktrinala denik ("bioientzia legitimoaren" doktrina tomista oso klasiko batek konpon ziezaiokeen hori),¹⁷ batez ere praktikoa baizik. Batetik, biolentzia, tirania batean, fruitu politiko natural eta ezinbesteko bat iruditzen bide zitzaion.¹⁸ Bestalde, Demokrazien politika

(16)SUDUPE, p., aip. lib., 202-221.

(17)Ib., 208-209.

(18)Ik.*Izotz kandelak*, loc. cit., 175: "(...) La continua negación de las libertades funda- mentales de toda sociedad bien organizada, produce necesariamente el recurso a la violencia".

etorkorra baino gehiagoak Francorekiko,¹⁹ eta abertzale “demokraten” utzikeri eta koidarkeriak, Euskal Herria askatzeko, Israelen eredia jarraitzea beste erremediorik ez zegoela, pentsarazi diote momentu batean. ETaren borroka armatuak esperantza pizten dio. Historiaren birgogoeta bat ere hasi du, biolentziaren beharrezkotasun historikoa ulertze aldera.²⁰ Are, errealismo lezio polita behin, Gobernadore Zibilak berak eman dio. Gobernadoreekiko bere auzietan, Nemesio apaizak beti printzipioak, morala, Zuzenbide Naturala ditu ahotan; Valencia Remónek ideietatik lurrera jaitsiarazi du: “De una vez para siempre sepa que nos separan en este terreno muchas cosas: Creo en la validez e irreversibilidad de la Victoria (...); la Historia arranca siempre de la victoria de alguien o de algo, lo que quiere decir que arranca también de la derrota de algo o de alguien...”²¹

Beste puntuetan bezala, honetan ere, momentuko Euskal Herriaren irudi eta ispilutzat har genezake Nemesio, bere zalantza eta kezka guztiekin. Bakarrik, berak Gandhi eta “bakezko borrokaren” alde erabakiko du azkenean, beti egin behar dela esan eta sekuia egiten ez den borroka eder horren alde alegia, iraganetiko barneahotsaren deiari jarraiki. Bitartean, bere inguruko gazte asko, etorkizunaren deiari jarraitzen hasia zitzaion.

Euskal kultura tradizional eta modemo artean

Nemesio ezagunena, nik uste, hemengo hau dugu: txa-txa-txa eta rumba, habanera, kanta modernoak euskaraz jartzen zituena;

(19)Ik. “Alderdi”ko artikulua batetik aipatua, in: SUDUPE, P., aip. lib., 203: “Eta gure demokraziak zeri begiraten diote? () Zuzentasunari? Zaude ixilik! () Demokratak, alde guztietan, ditadoreen bizkarra gordetzen dabilzkigu (). Zoritxarrez, orregatik, geroago ta geiago izango dira, tiroka astea bezeiakorik ezuala, erri au’ndien errespetoa iristeko”. Hainbat testu gehiago —eta garbiago— gutunetan.

(20)Andimari gutunean (1961. 06. 17): “Euskaldunok, bide bat besterik eztegu: israel-darrak artu zutena: izkuntza piztu ta indartu, ta izkiluak zorroztu. Ori egiten ez duan erriari, ezti inork begiraten, ez demokratik eta ez Elizak. Gaizkilerik aundienak, berriz, aurrera irtetzen bada, naikoa begiramen iristen du bai demokraten aldetik, eta bai Elizaren aldetik. Gizon aunditatzat saldu oi izan dizkiguten Carlomagno ta aren kidekoak, zer ziran, lapur eta gaizkille aundi batzuek baizik? () Ala ere, aginpidea iristen zuteneko, beti inguratzan zitutzen beren gaizkiginak bedeinkatuko zizkien nai aina obispo. Zoritxarrez, ori da edestia...”

(21)*Izotz kandelak*, loc. cit., 200.

poesía erotikoa ontzen lotsagabetu zena (euskaltzale eta apaiz lagunen eskandaloaz), poeta, irratiko gidoigilea, etab. Hots, gerraondoan inor ez bezala tematu zena euskara “kalera eramaten” praktikan, ez diskurtsoan soil. Baina, bide alai eta poetiko samur hori, melodia eta lorazkoa dirudiena —Nemesioren irudi publiko arruntena—, ondo begiratuta, arantza mingarrienez beteriko bidea izanda, ez Andrade komisarioa²² edo Asteasuko Beltza²³ frankistekin bakarrik, bera bezaiako abertzale eta euskaltzaleekin ere baizik. Gerra bukatu eta berehala konfliktoak Euskaltzaindi berriaren inguruan aurrena, *Euzko GogoalEgan* inguruan gero, ikastoletako “iraultzaileekin” laster, euskara batuarekin azkenik... Gerraondokoa berrogei urtean, Nemesio, figura zentral bat eta historia marginal bat izan da aldi berean paradoxalki. Eta bere desengainu eta etsipenik handienak, azken urteetan, barruti honetantxe jasan ditu ezbai gabe. Inolako itxarolpenik gabe jada, lagunik gabe, galduta munduan, bakarrik, Nemesioren azkeneko hamar urteak zer ilunbe izan diren, 1972. 11. 31eko J. Zaitegiri gutunak erakusten du: “Euskaltzaindian San Martin ta beste gure etsaiak dira nagusi ta gure Eliz Ama ere oso nastua ikusten degu. Onuzkero konturatuko ziñan, nolako aide galdua dakarten gure gazteak. Ni ilda bezelaxe bizi naiz...”

Apaizak ez du egiten politikarik

Ongi irakatsia eta ongi ikasarazia zioten bezala, “apaizak ez du politika egiten”. Nemesiok kristoren enpeinua jartzen du bere interbentzio guztietan beti garbi uzten, apaiz bezala soil ari dela, ez politiko bezala. Baina egiten duena egin beharra dauka, hain zuzen bere apaiz kontzientziak behartuta. “Un cura político es una estupidez; pero no confundamos los términos. El defender la Justicia que se le niega a toda una sociedad por tantos años, no es política. El disenter de una Autoridad que pisotea la Equidad y mantiene un régimen completamente arbitrario e injusto, no es política. En esos casos el sacerdote no sólo puede sino debe decla-

(22)Ib., 144.

(23)Ib., 259-261.

rarse de parte del pueblo y de la Justicia hollada".²⁴ Bere ezpolitiko-tasunaren defentsa enfatiko bat, "Carta abierta al Excmo. Señor Gobernador Civil de Guipuzcoa" 1964eko testuan egin du: "Yo, sacerdote, he sido formado en mi carrera con un elevado espíritu de miras a prueba de toda otra finalidad terrenál. Me han inculcado la grandeza' del sacerdocio y la santidad que exige tal estado", etab.²⁵ Komeni da horrelako testu batzuk gogoratzea. Bestela, Nemesioren zalantzak eta fedegabezia, haren sentimentuen edo axalkeriaren, izpiritu poetikoaren haizealdia bezala geratzen dira, kasik fribolitate bat bezala. Eta bere bokazioaren erradikaltasun gogorrenarenak dira. Nemesio erradikalki apaiza da. Desesperatua denean ere, apaiz desesperatua da. Bestela ez zuen bere gain hartuko hainbeste neke.

Bakarrik, Nemesiok badaki, ezpolitikaren kontu eliztar horrek oso higikorrek dituela mugak. "Si esto no sucede —ausartu da bera oraindik 1948an Educación y Descanso-ko Zuzendariari idazten—, el pueblo vasco seguirá cada vez más alejado de Franco, y aún *muchos sacerdotes vascos* se crearán OBLIGADOS MORALMENTE a apoyar al Partido Nacionalista Vasco, *no por política* (que no es terreno apropiado para el Clero), sino por la OBLIGACION de defender la EXISTENCIA de nuestro pueblo...".²⁶ Egiaz, euskal apaizek erregimena ezertan salatu orduko —torturak, eskubide elementalen falta—, politika egitea leporatzen zitzaizen beti, ez polikoez eta prentsak bakarrik, beren Eliz Hierarkiak ere baizik, eta horrekin aski deskalifikatuta uzten ziren beste gabe. Beraz, euskal apaizek Hierarkia eta kieroaren parte Conformista politika egiteaz salatzen zituzten, eta hauek beste hainbeste egiten zuten beraiekin.²⁷ Hori

(24)Ib., 156. ik., orobat, 174, 179-180.

(25)Ib., 196-197. ik. orobat 218-221.

(26)Ib., 151.

(27)"339 Apaizen" Agiri sonatua (1960), berehalaxe Gobernuak bezala Hierarkiak politikotzat gaitziritzia izan ondoren, Roman Orbe Katedraleko Kalonje Magistraiak ere politikotzat solemnesi kondenatu nahi izan zuen prentsako artikului haizeputz batean ("Total adhesión al Obispo"). Gotzainaren defentsan, honeiakoxe kontsiderazio ezpolitikoak eskaintzen zituen, besteak beste: "Prescindo de aspecto tan importante (y de gravísimas consecuencias contra la estrecha inteligencia e íntima armonía de hermanos nacidos en un mismo solar hispano-vasco) cual es el implacable odio, no sólo al Régimen actual español, sino al concepto y a la entidad misma de España en cuanto tal —en su maravillosa realidad histórica, pasada y presente—, que late en el fondo de este asunto, cuyos principales ...

ez zen ume jolas bat: kapitulu izugarri minbera zen apaiz baten kontzientzian. Eta tormentu bat bilakatuko da Nemesiorentzat. "Hoy día, si algún sacerdote sale al paso de alguna desviación de la autoridad, se le tilda de imprudente o de político. Y el miedo a ser señalados por tales nos mantiene mudos en nuestra predicación y ministerio", aitortzen du behin Gobernadoreari gutun batean. Bera ez da hala ere isilduko. "Dispense esta intervención a este pobre sacerdote torturado por tanta miseria pública", eskusatzen du bere burua.²⁸

Zer gertatu zaio Nemesiori? Dialektika horretan sartuz gero bistan baitago, Boterea bera dela, azken finean, arrazoia eta zuzentasuna zertan datzan —beraz, zeinek daukan— definitzen duena. "Politika egitea" —adiera negatiboan— Boterearen aurka zerbait egitea da; alegia, Boterea bera, politikaren gaintetik ipinita dago a priori. Botereak dagiena ez da politika. Botereari laguntzea ere ez, orduan. Nemesiok bere burua zuritu beharrean ibili beharko du beti. Eliza frankistak ez: politika bat (Boterearena), aldarean ipinita baitauka, ezpolitika edo gainpolitika dekiaratu, kristautasunaren interesekin identifikaturik (edo, berdin da, ordenarekin, etc.). Apai-zaren ezpolitikaren doktrina zer tranpa den erreparatu arren, bada, Seminarioan ikasitakoari eutsi nahi izan dio Nemesiok, eta,

promotores abominan hasta del sólo nombre de España. Parten del faisísimo principio de que entre Vasconia y España existe, por necesidad esencial, una oposición y enemistad irreductible, siendo así que aquélla es precisamente el meollo y la quinta esencia de ésta en su ser y existencia multiseccular, como magistralmente lo expone y demuestra en su portentosa y monumental obra „España, un enigma histórico,, tomo li, Editorial Sudamericana, Buenos Aires 1956, págs. 446-459, testigo tan autorizado y poco sospechoso de partidismo político con la situación presente hispana, como es el insigne historiador Claudio Sánchez Albornoz". Ik. *Izotz kandetak*, loc. cit., 252. "Soy un condiscípulo tuyo" esanez hasten duen Gutun Ireki batean erantzun dio Nemesiok: "Por eso te escribo de tú a tú, como amigo y compañero de estudios (...). Los tres grandes primeros párrafos de tu artículo están dedicados exclusivamente a cuestiones políticas. En ellas estampas juicios políticos sobre hechos y actitudes políticas. Y al pie del artículo pones tu título de canónigo magistral (...).? Te llamará al orden el Sr. Obispo?... Eso sería su deber... pero puedes estar tranquilo Vosotros podéis hacer política, porque es política españolista y política de sumisión a la dictadura. - En cambio, a nosotros, que jamás tocamos esas cuestiones, que nunca hablamos de si Vasconia es meollo de España o cosa distinta de España ni de otros problemas igualmente extraños a la condición sacerdotal, nos tratáis de políticos porque defendemos los derechos naturales de los individuos y de los pueblos oprimidos por el franquismo". Ib., 222-223.

(28)Ib., 161.

tranpan harrapatuta, irtenbide gabe geratu da, berdenboran umilia-turik batetik eta bere kontzientzia etengabe torturatzen bestetik, bere apaiztasun puruaren zerbitzu escrupuloso garbian lehiatuz eta —apaiz gisa nahiz euskaldun gisa— ezin utziz “politikoki” borrokatu gabe frankismoa.

Nemesiok bere apaiztasuna ez du gutxietsi egiten, izatekotan gehietsi egiten du. Bere gurasoak izan zituen puritanoa da, jada anfora hautsia gisa bada ere, bere buruarekin.

Borroka soziala

Gizarte arazoa, XIX. mendetik aurrera zabaldu da Euskal Herrian; Gipuzkoan batez ere gerra zibilaz gero; euskal Eliza nahiko berandu enteratu da. Nemesiok, hasteko, arazo horren kontzientzia berak hartu behar izan dizu. *Izotz kandefak* nobelan apaizen (Elizaren) kritika hori langileen ahotan ipini du: zuek beti aberatsekin; sozialistak dira behartsuen alde jokatzten dutenak! “Bai —aitortzen du Don Ximon/Nemesiok—, ikusten diat ortan elizgizonok motz jokatu degula. Gerori ere etzigutean ortan bear aña erakutsi ta gauzak garrastu diran arte ez gaituk esnatu”.²⁹ Kupida gutxirekin deskribatu du, bere haurtzaroko Azkoitia gogoraturuz, langile jende xumea erlijio aitzakiaz nola diziplinatzen zuen gogor Elizak uztarpean.³⁰ Noiz kontzientziatu ote da bera?³¹ Neme-

(29)Ib., 122.

(30)“Nagusiak oso elizkoiak ziran, eta langile jendea elizara erakartzen ain saiatuak!... Etzan komeni beartsuak esnatzerik. Ori sozialisten inpernuko erakutsia zan Aste guzian lanean lits-artean pasa ta gero igandera iristen gñanean, ango apaizen amesik ederrena jendea elizan sartuta eukitzea zan. Meza ixillera goizean goiz; amarretan Meza Nagusitara ta arratsaldean... A! Arratsaldean ordubiterdiatarako Bezperetara, ta kontu Errosariora juxtu iritci!... Ez! Bezperak asterako elizan egon bear zuten kristau onak; antxe abadeekin batera bezperak kantatu, naiz ta latiña tutik ere ez konprenditu; gero, Errosarioa mar-mar aundia errezatu; egun aundietan, Jauna agirian zala, ordubetetik gorako sermoi ikaragarri baten bidez jendea ikaratu ta arratsaldeko bostak aldean erri osoa eliz-aurrean bilduta ikusi. Orr orduko praille ta apaizen zerua”. lb., 81-82.

(31)*Ostiela* 14 (1999) 12-13, “1921-ko Azkoitiko grebaren berri (zaharra)” izenburupean grebara dei-orri bat publikatzen da, “dudak ditugu: Nemesio Etxanizek idatzi ote zuen?” ohartxoaz. Neuretzat, ezetz dirudi. Urteagatik (Nemesio Comillasen dago estudiante), beharbada euskaragatik ere, eta edukiagatik: ELAren kritika, etab., eta tonu erlijiosoa-ekin batera errepikatzen den kutsu bitxiki internazionalista (“mundu guztiko langilleak anaitzat ezagutzen ditugu”, “au da gaur mundu guztiko langillien erabakia”), agia marxista

sioren eduki soziaieko artikuiu kritikoak 60. urteetakoak dira, *Izotz kandetak* nobelaren idazketa bezala. Euskal Herrian mugimendu soziaia (ETArekin batera) jeneralizatzen ari zenekoak beraz. Nolanahi ere, handik aurrera, "Nazaretoko Arotzaren" apaiza den bezainbatean propio, langileei laguntzera eta "sozialistei aurea hartzera" obligatua sentitu da.³² Baina nobelan, langileez arduratzen den apaiz bakarra, Don Ximon gazte bekataria da, alegia, apaiz gaiztoa, ez ona, zalantzaz beterik eta fedea kraskaturik dabilena. Don Rikardo apaiz zaharrak ez du ezer jakin nahi: "Gu elizako lanetan, eta kito!"; eta, greba ugazabek irabazitakoan, Gotzainak beste herri batera bidaliko du apaiz gazte nahastailea zigorturik. "Don Ximon oso minberatuta gelditu da Obispoaren agindu arekin", Nemesioren ispilua.³³

Araketa sakonetan murgiltzeko asmorik gabe, baina interesgarria izan liteke arazo honetan Nemesiok daukan posturan pittin bat pausatzea. Euskal Herrian eta Euskal Herritik kanpo, 60. urteotan borroka soziaia errealitate bat da, forma biolentoetaraino hel daitekeen errealitatea. Biolentzia hor dago eta ez dirudi Nemesiok printzipioz legitimotzat ez daukanik kapitalismoaren biolentziaren aurka langileen biolentzia.³⁴

Baina ugazaba eta langileen artean borroka lehertu denean, zer da Don Ximonek egiten duena, egin? Biolentzia ekiditen saiatu! "Nagusi ta langilleekin bero-bero asi zan, istillu ura konpondu nairik"³⁵ ... Klaseen arteko bakea eta dialogoa da —"a la Iglesia le

... ("diruak -alegia, kapitaiak, euskara garbian- 'orain dabill burruka ikaragarria lanarekin". Baina gizarte arazoaren funtsa kapitalaren eta lanaren arteko borroka dela, ez d edozein langile mungimenduren tesia). Azkoitian langile biz iki, kristau eta inspirazio marxistakoak une berean ote zeuden 192lean? Mereziko luke ikerketatxo bat greba-orri horrek.

(32) *Izotz kandelak*, loc. cit., 122, 123.

(33) *Ib.*, 123, 124.

(34) *Ib.*, 279: "Tanto presumir de Civilización Cristiana y Occidental para quedar luego tan por debajo del nivel moral de otros pueblos, como la India, donde un apóstol de la Reforma Agraria, discípulo de Gandhi, ha conseguido con sola su palabra millares de hectáreas de tierra de los terratenientes para repartirlas entre los necesitados. Aquí, los occidentales no cedemos un palmo de terreno voluntariamente. Nos lo tiene que arrancar el poder público o, lo que es peor, el pueblo oprimido a tiros. - Y como a la Iglesia le repugna la violencia, hemos venido a oír con frecuencia que todo lo que ha conseguido el obrero estos últimos años se lo debe al socialismo y al comunismo".

repugna la violencia”— Don Ximonen asmoa. Borroka ebitatu egin behar den zerbait da. Hori da Nemesiok ikasi zuena, eta barne-barnean pentsatzen jarraitzen duena. Laster, ordea, Euskal-Herrian giroa erradikalduz joango da. Nemesio, ezer egiten ez zuen Eliza tradizionala salatu duena, bere inguruko gazteen “marxismoak” ikaratu eta atzeratu egingo da haiengandik ere: iragan zaharrari ihes egiten ausartu zena, gazteen berritasunei ezin jarraituz, batzuen eta besteen artean airean zintzilik geratu da, ez batzuekin, ez besteekin, bere zalantzarekin.

Eliza katoliko frankista

Nemesioren krisian eta fedegabezian, “agonian”, faktore behinena Eliza da noski. Euskal Herria oso elizkoia izan da beti. Baina bizitzea tokatu zaion garaian, Nemesiori —hari bezala, Euskal Herriaren parte handi bati— Eliza frankista maitatu ezinez eta zapuztu ere ezinez ibili beharra tokatu zaio. Ez dugu gogoratuko Vatikanoren jokabide doilorra gerra-galtzaileekin, apaiz eta katoliko euskaldunekin, gaixo hauen azkeneko itxaropenaren desengainu latza. Urteak joan, urteak etorri, Eliza espainola gozo-gozo Franco-ri saldua dago. Abertzaleen atxiloketak, torturak, “la represión ha llegado a unos términos que constituyen un *escándalo público monstruoso* para el pueblo cristiano”, baina Elizak isilik segitzen du, Franco sostengatzen eta bedekintzen —funtsean beti horixe egin du, egiaztatuko du Nemesiok etsita, “porque sobre la Jerarquía Eclesiástica Española pesan mucho los siglos de servilismo que han descalificado su nombre”.³⁶ Hierarkia horrekin eta inguruarekin (bere ikasiagun ohiak horko zenbait jauntxo; Sudupe Bikario Nagusia, azkoitiarra gainera)³⁷ Nemesiok hainbat hikamika izan du urteetan zehar. Gerraz gero jada hasieratik bertatik marginaturik zegoen beste gabe, “nazionalista” zeia, h. d., euskaltzalea. Eta afusilatu ez dutenean pozik!³⁸ Elizaren barruan, baina “inde-

(35) Ib., 122.

(36) Ib., 220.

(37) Ib., 234-240.

(38) “Gerran Bergaran gelditu nintzen, ez nuen ihes egin; Burgosera bialdu gintuzten; eta horregatik salbatu gitxitxian, bestela Donostira bialduz gero afusilau egingo gintuzten, Markiegi eta bezela”, ik. *Oh Euzkadi*.

pendiente" bizi beharko du aurrerantzean, "ijtoa bezaia", libre, babes instituzionalik eta ekonomikorik gabe. Gehien mindu duena, botere politikoarekin izaniko istiluetan, Hierarkiak tribunalen esku apaiz bezala zegokion babesa gabe uztea izan da. "En fin —deitoratzen du haiako kasu batean—, cuando todo le fuerza a uno a dejarse llevar del hastío inmenso de la vida que nos han traído estos últimos años, serviría de algún alivio el ver en nuestro derredor algún ejemplo de entereza cristiana; pero ante estos hechos inexplicables, ¿qué puede hacer uno sino sumergirse más aún en un absoluto tedio de sí mismo y de todo cuanto nos rodea?".³⁹ Marginazioak, eta isilik ez egoteak, behin baino gehiago kale gorria, lana galtzea, edo lanik eta irabazirik ezin lortzea, miserian gelditzea, ekarri diote.⁴⁰ Horretan ere Elizak guztiz abandonatu du. Haserre oidartu zaio bere lazerian Gotzainari: "El Obispado no se ha preocupado lo más mínimo de buscar una solución a mi situación económica. Por eso tengo que andar como un gitano, alquilando mi vivienda en verano, recibiendo gente en mi casa durante el invierno, sin que tenga, ni aun en mi domicilio, la paz necesaria a un sacerdote de mi edad".⁴¹ Honela despeditzen du bere herritar Sdupe Bikario Nagusia gutun batean: "Badakik nun dekan maki-llatua ta zuek lagundu diozuenagatik gosepean il bearra zan abade gizajo au".⁴²

Hala ere, berak etengabe kritikatzten duen Eliza hori kritikatzten dutelako, eta bera abandonatu duen Eliza hori gazteek abandonatzen dutelako, Nemesio minduta bizi da.⁴³ Harrigarria da,

(39) *Izotz kandelak*, loc. cit., 265. Beste batean: "Lo más lamentable en el caso era la facilidad con que nuestro Superior eclesiástico accedía a dar su autorización a los tribunales militares y civiles para que éstos juzgaran a sus sacerdotes. Sin escuchar antes al acusado ni tratar del caso primeramente ante un tribunal eclesiástico, sin molestarse en mandar por vía eclesiástica el aviso oportuno, varias veces nos hemos tenido que enterar de la citación por vía militar o civil. -Después de lo que se molestaron en el Seminario en recalarnos los perjuicios ocasionados a la Iglesia por el Cesaro-papismo y por la intervención del Poder civil en los nombramientos eclesiásticos, hemos tenido la-gran desgracia de que nos hayan regalado un Concordato que da lugar a estos casos lamentables". Ib., 278.

(40) Ib., 154.

(41) Ib., 233.

(42) Ib., 234.

(43) Mintsu eta sutsu idatzi dio Alberto Onaindiari (Ib., 231): "Gaur gure erriak gogor itzegiten dik, ez Espñaiko Gotzaien aurka bakarrik, baita Erromako Elizaren kontra ere. ...

baina Nemesiok Eliza salbatu nahi du. Eta, harentzat, Euskal Herria salbatzea da. Arazoa ez da elizak hustutzea bakarrik. Elizaren jokaera ezduin moralgabeak, euskaldun askori fedea galduerazi dio; baina, gainera, printzipio eta balio moral guztien ahaztura, lotura familiarren hondamena, kaos sozial bat, eragiten ari da horrela, Andimari gutunean idazten dionez (1959. 08. 08). Nemesiok euskal gizarte sano eta jator bat fede gabe ez du imajinatzen. Baina joan, Elizaren erruz Euskal Herria kaos horretaraxe doala, ikusten du tristuraz.

Zer gertatu da? Fedea tradizio bat da ("euskaldun fededun"), gizartearen ordenamendu bat; zuzentasun bat eta sentido bat bultzatzen, lana bezala heriotza eta hileta biltzen dituen, jaiotza eta bataioa, maitasun izpirituala bezainbat sexuala (sakramentua), bakea eta gerra eta ausiabantza. Sufimenduan bezala itxaropen uzkuraren, festan eta bekatuko negararen, sentidoa ematen du. Sentidoa emateko balio ez duenean, aldiz, gerraondoko Euskal Herrian maiz gertatu den bezala, Elizaren eta erlijioaren gose-egarri handia egon arren (arras beste gauza bat da konfort eta kontsumo gizarteko fedegabezia orain), orduan Mirandek edo Txiliardegik, esate baterako, gazteek, amorru guztiarekin transzendentzia hain zuzen erlijio ofizialaren aurka eskatzen eta errebindikatzeko badute, horrek berak nahikoa erakusten du, fedea jada esanahirik ez duela hor, pentsamenduak beste bide batzuk bilatzen dituela.

"Irurogei urtetik gora noa", hasi ditu Nemesiok, XIX. mende hondarrean abiatu eta zantzu artean herrestatu den iraganari begira, *Izotz kandelak* nobelako arrats-burutapenak,⁴⁴ lantu bat bere buruaren eta aldiaren gainean, Petrarca zaharraren antzera:

I'vo pensando, et nel penser m'assale
una pietá sí forte di me stesso,
che mi conduce spesso
ad altro lagrimar ch'i' non soleva.

Euskal herriak bere bizia eta fedea jokatzen dik, eta ondo konturatu dek lengo txepelkerietan ezin gindezkeia ibilli (...). Askok eta askok Eliza alde batera utzi diabe". Eta Sodupe Bikario Nagusiari: "Eliza agintarien mende gorrian eta geroago ta morroiago agertzeak.fede-kontuan zenbat kalte egiten duan ez al dezue ikusten?". Ib., 234.

(44)Ib., 35.

Ekaitzak hautsi duen bere buruaren eta bere herriaren erruki da Nemesio. Seminarioan jada teologiako arrazoiek ez zuten asko betetzen.⁴⁵ Baina bere duede buruz dudatzen garaiz ikasia da: dudak tentazioak dira, gaudituz egin behar direnak. Valverde de Lucernako San Manuel Onak bezala,⁴⁶ Azkoitikako Don Ximon/Nemesiok aktibismoan bilatu du abaroa.⁴⁷ Baina ezbaiaren harrak biok barruan berdin karraskatuak badira kontzientziak, sintomatikoa da, zalantzaon irtenbidea ekintzan bilatzea zein ezberdin ulertu duten biok. San Manuel martiria “elizako lanetan” murgildu da buru-belarri. Sindikatuez eta, ez du ezer entzun nahi. “La religión no es para resolver los conflictos económicos o políticos de este mundo”.⁴⁸ Agian. Nemesiori tokatu zaion martirios, erlijioa arazo politikoetan eta ekonomikoetan oso nahasteko bai, badagoela, ikustea izan da, eta Euskal Herriaren kalte gorritan hori. Unamunoren mistikarekin Francoren politika egiten duen Eliza farisaico bat. Bera apaiza da, desegin eta salbatu, egin nahiko du Eliza hori. Euskalduna da, modernizatu eta salbatu, egin nahiko du Euskal Herri, Elizak buriatu hau. Oportunismo eta Conformismo jeneralaren aurka, Eliza egiazko, ez Francoren morroi bat; abertzale zinezko, ez erdipurdiko sakristau demokrata integrista batzuk, nahiko ditu. Nemesioren zalantza ez da egiaz ezaxoia. Egiaren bila garraisia da gezurraren inperioan. Zer da egia, ordea, egiazko egia? Ez da doktrina edo teoria kontu bat. Zinezkotasuna da, Nemesiok guztiei esigitzen dien egia, eta bere buruari aurrena. Itxurak utzi eta egiazkotasuna. Egintzak, ez hitzak. (“Ao-putz asko dabilta baztarretan, baiña egintzak motz gelditzen zaizkie”).⁴⁹ Zalantzak,

(45)Ib., 96.

(46)UNAMUNO, M., op. cit., 26: “Con aquella su constante actividad, con aquel mezclarse en las tareas y las diversiones de todos, parecía querer huir de sí mismo, querer huir de su soledad”.

(47)Hala ahoikatzen dio Tomas apaizlagun zintzoak: “Ustu zak ire on egiteko irrika ori ire inguruan, eta ori beti izango dek asmatzeko biderik zuzenena. Ire inguruan milla-premi ta mixer arkituko dituk. Oa etxerik-etxe, ire abade-biotza ustuz beartsuetan, gaixoetan, naigabez urratutakoetan. Ori beti izango dek egi...” *Ik., Izotz kandetak*, loc. cit., 119. Egin ere hala dagi Don Ximonek: “Len bere barrura begira bezela, andik aurrera kanpora ixuriko zuan bere lana ta borondatea”. Ib., 121.

(48)UNAMUNO, M., op. cit., 58.

(49)Andimari gutuna, 1964. 10. 17.

bada, gerraurrean beharbada askatasun bilaketa bezala hasi zirenak, liberazio bat izan zitezkeenak, ez dira problematik distantziatu eta askatasuna hartzeko aukerak izan. Erradikaltasun esigertziak dira. Drama existentzial bat bilakatu dira. "Mundu zikin onek ezpaitu bizitzerik ere merezi. Alde guzietan gezurra dugu nagusi, ta egiarekin jokutzen asten denari, Jesukristori gertatu zitzaiona eltzen zaio" ...⁵⁰

Erroman badago zubi zahar bat, "Ponte Rotto" esaten diote, eta Nemesioren historia, antzekoa begitantzen zait. Azkoitiako Ponte Rotto. Zubi hautsia, korronteak erribera biekiko lotura errekan behera eraman diona. Jatorrian Erromako aurreneko harritzko zubia ei da, Kristo aurretik bigarren mendearen erdialdekoa. Erromatarrak Palatino muinoan ibaiak babestuta, baina bakanduta zeuden. Itxituratik ateratzeko eta ibaiaren bestaldea okupatzen zuten etrusko aberatsekin harremanak errazteko, Emilio Lepido Zentsoreak Tiber gainean zurezko zubi sendo bat egitea erabaki zuen, gero harrizkoa. Erromatarrok oraindik ez ziren eraikuntza handien geroko maisuak. Ibaien badago uhartetxo bat, eta hori baino beheraxeago hautatu zuen zubia egiteko parajea, han korrontearen bulkadatik babestuago Zegoelakoan. Baina hain zuzen isola Tiberinak, korrontea erdian ebakiz, egundoko zurrunbilo gaiztoak eragiten ditu urak piska bat handitu orduko, eta behin eta berriro puskatu egiten zen Zubi Emilioa. Alferrrikako azkeneko birreraikuntza Gregorio XIII.ak egin zuen, XVI. mendean. Hogei urte iraun zuen. Orain, iraileko arrats argitsueta, udaberriko ur harrotan, han dago zubiaren hondarra —Nemesio, bi aroren artean—, bi mila urtetako lehiaren eta porrotaren historia, behaiako arkada bikainetatik arku-oin bakarra uretatik gora zutik, fantasma eragabe bat bi hegoak hautsita bezala, ez erribera batera ez bestera iritxi ezinda, jada iritxi nahi ere ezta, setati, zabal-zabal itsasora doan Tiber zaharraren erdian, errukarri eta poeten amets-eragingarri estraino, zubi urbano baten balio errealistarik batere ez duelakoxe, bidaztiok edozein melankolia galdutara gomitatzen, edo askatasun irudipen ausartenetarantz akaso.

(50)lb.

D. Nemesio Etxaniz eta Ikastolak (Karmele Esnalekin solasean)

Gillermo ETXEBERRIA

D. Nemesio Etxaniz dugu lerro hauen mintzagai. Alboko lantxoetan zehar bere alderdi desberdinak ikus daitezke: Nemesio poeta, antzerkigile, kontakizun sortzaile, kantu egile. Eta hitz bi hauen bitartez, haren alderdi pedagogiko/didaktikoa ikusi nahi genuke, axalez bederen, jakina baita bera bizi zen garaian eta Elbira Zipitriak Ikastola berriak sortu zituenetik izan zuen zerikusia.

Berrogeità hamargarren eta hirurogeigarren hamarkadak, garai zailak, oso zailak izan ziren Euskal Herriarentzat eta bere manifestapen kultural guztiak ofizialki zokoratuta, zenbaitetan pertsekutatuta gertatu ziren. Iluntasun handi haren barnean, halere, barne indarrak, zenbait indar politi-

koaz gain suspertzen eta berpizten hasi ziren. Horien artean oso gogoan izatekoa da lehen aipatu dugun Elbira Zipitria, 50eko hamarkadan, nolabait esateko, klandestinitateko ikastolen sortzaile izan baitzen. Geroztik 60eko hamarkadan indar berri bat hartu zuten ikastolek eta han-hemenka, bataren zein bestearen babesean, erdi ezkutuan, erdi gezurretan ekin zioten bortizki berpizte itxaropentsu bati. Gaur egungo ikastolak, geroztik etorri direnak, orduan hartu zuten etorkizunekerako erdua. Eta testuinguru horretan D. Nemesiok ere, zuzen eta zeharka, zerikusi nabarmena izan zuen ikastola hasi-berrien berrindartze horretan.

Testuinguru horretan eta

Elbira Zipitriaren babesean hezi ziren zenbait andereño, nolabait esateko, garai hartan ematen ziren korronte pedagogikoak sakon ezagutzera iritsi zirenak eta Espainiako orduko heziketa, Elviraren hitzetan "malas maestras españolas", atzerakoia guztiz gairitu zutenak. Ikastola hauek, eskola eredu berriak, "gai guztiak jolas bihurturik", "irakaskintza bizia, eragilea, etengabeko ekintzazkoa", "ikaslibururik umeei eskutara ematen ez ziena, egizalea, zehatza, kristaua eta euskalduna", testuinguru horretan hezi ziren zenbait ikasle eta andereño. Horien artean, lehenetarikoa izan daiteke gaur solaslagun hartu dugun Karmele Esnal, neska gaztea zenetik Ikastolen sortzailea eta, ondoren, Santo Tomas Lizeoan aritua.

Galdera:

Karmele Esnalek, sakon eta hurbiletik ezagutu zuen don Nemesio Etxaniz. Garai zail haietan, borondate asko egonik ere, euskal munduan, liburu, material didaktiko eta orientabide nagusietan, bazkoitzak zekiena eta ahal zuena egin beharra izaten zuen. Eta inoren laguntza, nahiz testu, nola ipuin,

kantu eta gainerakoak guztiz onartuak izaten ziren. Baina, ezer aurreratu baino lehen, Karmele Esnal berak esango digu nolako baldintzetan sortu ziren Ikastola haiek, zer heziketa zuten andereñoek eta ze zailtasun aurkitzen zituzten.

Erantzuna:

Erantzunaren erdia esana utzi duzu galdera hortan. Sorrerako baldintzak, oso gogorak izan ziren, elizaren babesean eta katekesi ematen ariko bagina itxura eginaz ireki genituen lehen gelak. Lehenengo hemen, hurrengoan han, honen etxean edota haren lokalean. Guk andereñoook, Elbirarekin egiten genituen praktikak, baina ez ziren gaur egungoak bezala, aste eta erdi, bi ilabete, urte osoa egoten ginen Elbiraren eskolan praktikak egiten, goiz eta arratsalde. Berak esaten zigun andereño on batek prozesu guztia ezagutu behar zuela, eta ezin ba prozesu osoaren jabe egin zati bat besterik ezagutu gabe.

G: Orohar esanda, nola ezagutu zenuen don Nemesio eta

une honetan zein da gure pertsonaiari buruz oroitzapen orokorra.

E: 1955 urtean zabaldu nuen ikastola Pedro Egaña kalean 2,2. bizitzan, lehenengo Donostia erdian eta besteak Alderdi Zaharrean baitzeuden.

Don Nemesioren aditzera banuen Elbira Zipitriari entzunda, eta ikusi ere bai behin edo behin bere etxean. Baina konturatu zenean ikastola bere etxe inguruan zabaldu zela, berehalaxe inguratu zitzaidan Easo kalean (karmeldarren ondoan bizi izan zen), ikastolatik oso gertu. Lehenengo egunetik eman zidan izugarrizko konfiantza, denbora haie-tan apaiz bat horrelako umorearekin ikusteak, haurrekin zuen jokabideak, benetan poztu egiten zen haur multzoa euskaraz hizketan ikusten zuenean.

Nik uste jende berria eta, gainera, gaztea ikusi eta gogor ekin zion lanari batez ere guri laguntza emateko.

Hitz gutxitan esateko gaur bizi izan balitz, orain oraingo apaiza izango zen.

G: Dakigunez, D. Nemesio idazle, gramatikari, poeta, ipuingile, antzerkigile, irrati gidoigile, kantu egile, itzultzaile, denetik izan zen Lur Berri billa bere liburuan agertzen denez; zeintzuk izaten ziren don Nemesioren laguntzak, zein izan zen bere zeregina, ematen al zuen klaserik....

E: Klase batzuk ematen zituen Ateneoan, ez nago oso ziur, baina, hala ere, D. Nemesio ez zen klaseak emateko jaioa nire ustez. Sortzailea zen eta bere lana ezin mugatu programa batera. Askoz hobeto zegoen etxean zeukan armonium aurrean kanta berri bat asmatzen, Ikastolara etorri eta haurrei abestia erakusten.

G: Lehen aipatu dugun liburuan argi eta garbi ikusten da don Nemesioren izate gaztea, dinamikoa eta sortzailea. Nabarmen ezazu izakera hori garaiko giroan, pedagogia berri haren baitan....

E: Bere abesti haien bidez, hiztegia lantzen nuen gogotik, ez genuen kantatzen bakarrik alai eta pozik egon zitezten haurrak. D. Neme-

sioen euskara aberatsa zen eta era guztietako abesti horietan azaltzen ziren hitz berri mordoa oso baliagarria gertatzen zen gure ikasleentzat. Kanta bakoitzari egiten zioten bere marrazkia.

G: *Don Nemesio Etxanizek aski idatzi zuen eta esan daiteke alor asko eta asko ikutu zituela. Horien artean, tarte berezi bat eskaini zion haurren munduari. Horren arabera ikus ditzakegu Euskal-Ikastoletako Aurrei eskainiak poesia txit politikak, freskoak eta didaktikoak, haietako asko kantatzeko era guztiz egokiak direnak: "Kanpaitxoak, Argi kanta, Udaberri abestia, Oiolotxo txuria, Sua eta Tximeleta, Errekatxo kantaria, Esne saltzailea, Umezurtza, Gabon amesak", guzti horiek Lur berri billan agertzen direnak. Erabiltzen al zenituzten, ezagunak egin al ziren....*

E: Nola erabili ez olerki eta kanta horiek. Antzestu ere bai ederki asko "Esne saltzailea". Zortzi urterekin, gogoratzen naiz oraindik

ere, gaur antzeslari trebea den Ahizpea Goenagak nola egin ere.

G: *Alor bat, agian politeneta-koa da don Nemesiok kantuei eskaini ziena, kantuen artean "Aur abestiak". Horien artean ikus ditzakegu oraindik ere hain ezaguna den "Surzapi txuri honekin..." eta horretaz gain "Kanta-kantari, Bat eta bi, Ogi txuria, Txio txio mirua, Martintxo", gabon kantak "Krixkitin-kraxkitin, Gabon amesak, Umezurtza, Txori txikia, Ikasle alper eta zintzoak, Moro katua, Gure Potxolo, Koko miko, Errota-harria, Tximua, Euskal Aurrak". Lehengo galderan egin moduan, mintza zaitez kantu haien eraginaz, erabiltzen al zenituzten, beste ikastolek zer harrera egiten zieten....*

E: Denbora haietan Resurrección Mª Azkueren kantzioneretik abesti asko lantzen genuen, D. Nemesiorenak berriak bezala erabiltzen genituen eta andereño berriek praktikak egiterakoan ikasten zituzten.

Nemesio Etxaniz kazetaria

Mikel ATXAGA

Nemesio Etxaniz, ezer izan baldin bazen, poeta izan zen, poeta lirikoa. Bere gaitasunari zegokion maila harrapatu ez zuena "ambizio artistiko faltaz", Koldo Mitxelenaren iritziz. Asko ezagutzen eta maitatzen zuen errenteriarrak gure don Nemesio. Egia da, noski, gure poeta ez zela goi mailako obra haundiak egin zalea. Baina nahikunde eskasak baino gehiago eragotzi zioten, nik uste, bere izaera urduriak, herriaren egoerak eta euskararen premia larriek.

Nemesio Etxanizek euskararen premia guztiei erantzun nahi izan zien. Zer ez zuen egin? Dotrina erdaraz ematen zen garai haietan, bertsotan jartzen du Kristau Ikasbidea euskaldun haurrentzat. Edo gutun mordo bat argitaratuko du eskutitzak euskaraz egiteko aukerarik eta eredurik izan dezagun. Edo euskara ikasteko metodoak asmatuko ditu. Kanta berriak sumatuko ditu gazteria erdal kantuek ito ez dezaten. Antzerkiak, irrati-gidoiak, eleberriak, ipuinak idatziko ditu. Eta atxilotuen eta jipoituen kontuak eskatuko dizkio gobernadoreari, behin eta berriz.

Etxaniz, bere garaiko poeta lirikorik onena, bere kantu politen arrakastak eta gobernadorearekin izandako ikamikek eta jokabide ausartek itzali zuten, agian.

Niri, ordea, are eta ezkutuagoan geratu den Nemesioren beste alderdi bat dagokit argitaratzea: kazetaritza. Ezaguna izan genuen eta irakurle izan gintuen askorentzat ere harrigarria da alderdi hau hain ezezaguna izatea; hain oparoa eta emankorra izanik, harrigarriagoa.

“El Día” egunkarian, Errepublika garaian, 1933tik 1936ra bitartean idatzitakoen berririk ez izatea konprenigarri da. Orduko idazlerik onenekin eta euskal pizkundearen eragilerik haundienekin ditu harremanak: Lizardi, Orixe, Aitzol, Luzear eta abarri buruz idazten du. Euskara orrialdetxo batera mugatzearekin ez dago konforme Nemesio gaztea. Gogor salatzen ditu:

nere ustez (barkatu) gure artean izan ditugun erdal irakasle guztiak baño erdera gehiago sartu digute errian EL DIA'k eta "Euzkadi"k. Orregatik, Lizardi zana Etxegarairi Eusko Ikaskuntzan euskera gutxitxo egiten zala ta asi zitzaion bezela, alaxe ni ere zuri (Aitzol) zirika ari nazaitzu. "Jauregi"k zuzen dionez, erderaz egin bearra ere ba degu; baño beti edo ia beti erderaz idatzi bearrik ez degu. Asi bada "Jauregi", "Artetxe", "Aitzol" ta beste idazle izen aunditxoa dezutenok, euskeraz sarri eskribitzen.

“Euskera-astea” zela eta bost artikulu eskaini zizkion Euskaltzaleak Bazkunari, euskara biziberritzeko zer egin zitekeen erakutsiz.

Euzko Gogoa eta Parisko edo Mexikoko Euzko-Deya aldizkarietan idatziek, ere gure eskuetara heltzeko bide luze eta arriskutsua egin behar zutenez, ezezagunak zaizkigu. Ez da harritzekoa. “Euskaltzaleon batasuna” eske azaldu zitzaigun Guatemalan argitaratzen zen *Euzko-Gogoa* aldizkarian, gerra ondoan idatzitako lehen artikuluan, 1951. urtean. Hortxe eman zuen euskarazko lehen liburuen berri ere: Txillardegiren “Leturiaren egunkari ezkutu-tua”, Poliren “Euskalerriko ipuinak”, Salbatore Mitxelenaren “Unamuno ta abendats” eta abar.

Euskararen kezka larria agertzen du Parisen argitaratzen zen *Euzko-Deya*-n ere, 1953-55 bitartean: “Euskera ta griñak”, “Noren zai gaude euskal-idazleok”, “Donosti euskaldun”, “Euskal-Udaberria”, “Dei larria”, “Euskal astea” eta abar.

Aranzazu aldizkarian ere argitaratu zituen, 1952an, bizpahiru artikulu: “Gaztediaren jaikia”, “Euskal-Idazleak Arantzazura” eta “Ederra egin didazu!”.

“Zeruko Argia” astekariaren zutabe

Nemesio Etxanizen kazetaritzak 60-70 hamarkadan jotzen du gailurra. Hamar urtez izango da *Zeruko Argia* astekariaren zutabe sendo. Eta, hala ere, garai hartako irakurleok ere ez ginen Nemesioren kazetaritza lanaren haundiaz ohartu. Lanik gehienak ez baitzituen bere izen-abizenez izenpetzen. Bakar batzuek bakarrik zekiten Aurtiz'tar Xabier, Amilaitz, Erratzu eta abar Nemesioren izengoitiak zirela.

Bestalde, orduan ohartu arren, badaiteke denborarekin zerbait baino gehiago lausotzea eta ahaztea ere. Besteren merezimenduak eta lanak erraz ahazteko joera baitugu. Baina Etxanizen lan pila eskuratu dudanean harri eta zur geratu naiz. Zenbat itzulpen, iruzkin, iritzi artikulua, berri-emate, elkarrizketa, ipuin eta kontakizun, astero astero, hamarren bat urtetan!

Geroxeago ere osasun onekoa izan arren, adinak ez dio inori barkatzen eta, 70tik aurrera asko urritu zen Nemesioren kazetaritza. Adina baino okerragoak gertatu baitzitzazkion aldi horretan. Batetik, euskara batuaren inguruko liskarrek asko minberatu zuten; bestetik, berriz, ez zerurako eta ez lurrerako utzi zuen bizimodurako moldakaitz zen Nemesio bere etxeoandreaaren heriotzak. Tristuraldi luze eta etsigarriak menderatu zuen gure azkoitiar lerdena. Handik aurrera, lan batzuk ekartzen bazituen ere, lanera baino gehiago etorri ohi zen bere barrua hustutzera. Eta *Zeruko Argia* astekarian utzi zuen hutsune hura Amatiñok eta neuk bete genuela deritzat, neurri bateraino, Miren Jone Azurtzaren zuzendaritzapean eta Gurutz Ansola, Donato Unanue, Txomin Izagirre, Mikel Ugalde, Anatsan, Txillardegi, Azurmendi, Amuntsa, Arostegi, Joxe Alkiza eta abarren laguntzaz.

Baina bitarte horretan mota guztietako kazetaritza egin zuen Nemesio Etxanizek. Lan asko bere etxean egin zitzakeen, jakina: editorialak, iruzkin artikulua, liburu eta aldizkari berrien aipamenak, erdal aldizkarietako artikulua interesgarrien itzulpenak, zenbait pasadizo eta xelebrekeriaren kontaerak eta abar. Aparta da, jakina, hango eta hemengo xelebrekeriak kontatzen!

Edozein aletan aurkituko ditugu Nemesio Etxanizen bizpahiru lan.

Euskara, euskal kultura, euskal musika, ikastolak, Euskaltzaindia, gazteria, indarkeria eta abar ditu gairik gogokoenak, noski, iritzizko artikuluetan.

Euskaltzale bat hiltzen denean ere Nemesio ez da bere esker ona agertu gabe geratuko. Jose Lekarotz, Ramon Laborda, Salbatorre Mitxelena, Aita Errandonea (EUTGren sortzailea), Jose Artetxe ez dira Etxanizen eskerrik gabe geratuko. Euskarazko libururik eta aldizkaririk ere ez da aipamenik gabe geratuko: Manuel Celayaren "Apokalipsis euskaraz", Joan San Martinen "Zirikadak", Mitxelena-ren "Textos arcaicos vascos", Jon Oñatibiaren "Método de euskera radiofónico", "Auspoa", "Txirritaren bertsoak", *Karmel* eta *Umeen Deia* aldizkariak eta abar.

Hori guztia, lehen esan bezala, etxetik irten gabe egin daiteke. Baina elkarrizketak egiteko eta ospakizunen berri emateko ibili beharra dago edo telefonoa astindu beharra.

Elkarrizketa mordoska egiten ditu Etxenizek. Erromatik etorri berria den Maite Egiguren donostiar dantzaria, Donostian hitzaldiak egiten ari den Koldo Mitxelena, berrogeita hamar mila bertso bildu dituen Antonio Zabala, Agora Saria irabazi duen Sebastian Salaberria, San Telmoko Prehistoria eta Etnologia Erakusketa antolatatu duen Luis Peña, Jose Estornes Lasa, Eli Ojanguren eta abar elkarrizketatzen ditu.

Baina albistegintzan egiten duen lana ez da makala. Euskal Herri osoko berriak sartzen ditu. Baita mundu zabalekoak ere. Edozein motatakoak, gainera. Baserri bertsolariari eta Hilario Olazaran kaputxino txistulariari Errezilen eta Lizarran egiten zaizkien omenaldiak bezalaxe, arabarrek patata ezin salduz dabilzala edo hemengo eta Donibaneko arrantzaleen arteko liskarra. Gabriel Arestiren hitzaldiak bezalaxe aipatuko dizkigu antzerki taldeen, dantzarien, Euskaltzaindiaren, kantarien eta abarren bilerak, jaialdiak eta txapelketak. Euskarazko izenak jartzeko dauden eragozpenak bezalaxe, Manuel Lekuona euskaltzainburu egin dutela edo azpikeriaz kargutik kendu dutela. Mieresko meatzarien eskubideak bezalaxe, Bertsolarien txapelketak. Ndongmo Kamerungo gotzainaren auzipetzeratzea bezalaxe, Durangon aurkitu duten hiru mila urteko tupiki aizkora. Sorozabalen "Gernika" hileta bezalaxe, Hollandako katolikoek arteko liskarra. Eta abar.

Azkeneko hondarrak

Zeruko Argia astekarian ezezik, *Olerti*, *Karmel*, *Alderdi*, *Egan*, *Gudari*, *Euskera*, *Jakin* aldizkarietan ere argitaratu zituen bizpahiru lan hirurogeiko hamarka horretan. *Olerti*-n, "Gure gazteei dei bizia", 1961ean eta "Txillida, euskal zizelkaria", 1968an. *Karmel*-en, "Agur, Orixe", 1961ean; "Gona estu, praka-erre ta xelebreak", 1962an. *Egan*-en, "Oargi'ren sariketak", 1955ean. *Euskera*-n, "Joxe Olaizola joan zaigu", 1968an. *Jakin*-en, "Salbatore saiolari", 1970ean. *Alderdi* eta *Gudari* aldizkarietan idatzitakoak ere 1961ekoak eta 1963koak dira.

Azken hondar apurrak, 1970etik 1975era bitartekoak *Agur* eta *Goiz-Argi* aldizkarietan argitaratu zituen. Bizkaikoan, "Azter ditza-gun", "Zentzuz joka dezagun", "Deustoko Unibersidadekoari", "Euskal idazleon eskubideak" eta "Egi-zale", 1972an. Gipuzkoakoan, bi bakarrik argitaratzen ditu: "Aita Plazido Muxika'ren iztegia", 1974an eta "Liburu berria", 1975.

Geroztik, 1977an hain zuzen, Nemesio Etxanizen lan bakarra azaltzen da argitaraturik, Manuel Lekuonaren omenezko liburuan idatzitako "Zaude, Maixu". Laurogei urtetara inguratzen ari zen ordurako, jakina.

Kazetari sena

Kazetari sena haundia du Nemesio Etxanizek. Pilpilean dau-den berriak, gertaerak, eztabaidak eta gorabeherak, jendeari interesatzen eta atsegin zaizkionak, ditu hizpide. Eta euskara ulerterraz, zehatz eta argian idazten saiatzen da, euskaraz irakurtzen ohitu gabeko irakurleak kontuan dituela.

Zentsura zorrotzeko garaiak ziren. Kontuz ibili beharrekoak, isunik eta zigorrik nahi ez bazen. Nemesiok, jakina, bere gain etor zitekeen gurutzearen beldurrik gabe jokatu ohi zuen, gobernadoreari ongo erakutsi zionez. Baina aldizkariak bizirik iraun nahi baldin bazuen ez zegoen nahi zen gutzia eta nahi zen bezain nabarmen esaterik.

Apaiz zenez ere ezin zezakeen edozer eta edozein modutan esan, istilurik eta gaizpiderik ez sortzeko. Bere izen-abizenez

idazten duenean baino zabalagoa eta ausartagoa horregatik da, agian, izengoitiz idazten duenean.

Dena den, Nemesio Etxanizek badu trebeziarik eta dotoreziarik esan behar dena esateko, eta era ulergarrian eta argian esateko. Hizkuntzaren erabileraren aldetik ere benetako kazetaria da azkoi-tiarra.

SORKUNTZA

Maitetasun gehiegia -II-

Pello ZABALETA

Sosegu guztiak galdurik

Sosegu guztiak galdurik
tormentu hilgarrietan naukazu
oh dama nire, dama ederren,
kiskaltzen zaizkidala sentitzen dut erraiak.
Zer gertatzen den ez dakit garbi,
ezin sines dezake ordea nire arimak
ezin irudika nire irudimen ahulak
zetzunek amultsuki adierazten didatena.

Zer zabilta, ene dama txoro,
neure burua guztiz txoratzen didazuna,
oheak kirri-karra egin dezan
hain doilorkiro, hain kupidarik gabeko,
nire bihotz hunkitua aldenik alde zulatuz?
Zarata madarikatua, zure ohearen zarata,
inausten didana nire itxaropen egartia.
Intziri itoak iristen dira hozta
sala iluneko leiho traidoretik kale beltzera,
ames gaiztoz jantziz nire gogoetak.
Zure ohearen kirri-karra bihurtzen da
nire arima xehetzen duen makina,
etorkizun eguzkizkoa apurtzen duen ekaitza,
oh ene dama maiteen, salako ilunetakoa.

Malko bi atëra zaizkit lurrera
 amorruek ertsitako begi erreetatik.
 Bi baino ez dira izan
 -zenbatzeko astia eman dit nahikoa-
 amorruez estatu ditut ukabilak,
 eta desesperantza astunenaren zama garraiatuz
 oin endekatuak lurrean tarraka
 apartatu nahirik leiho traidoretik,
 ariman ordea itsatsirik ohearen kirri-karra maltzurra,
 oh dama, nire malko alferrikakoak sentituko ez dituzun bakarra.

Sosegu guztia galdurik naukazu
 oh dama, zentzuen lilura nirea,
 ez duzu asko pentsatuko zeure grinaldian
 ni hurbil nengokizukeenik,
 zure pauso ezkutueni jarraikitzen,
 zuri darizun barne-usaina usnatzen.
 Kirri-karra idorra geratu zait barnean,
 nire izatea hondar xehea bezain txiki-txiki txikituz,
 oh dama aldakor amorioaren traidore.

Damaren oinak

Oin ointxo xamur gozotxo
 dama kutunaren zutoin dantzari
 joan eta etorri
 altxa eta jaitsi
 geldi eta mugi.

Eskuetan hartuko nituzke bero-bero
 magalean otzan igurtzitzeko
 dama nire maitean,
 behatzen artean pasa hatzamarrak maitati
 ferekatuz banan-banan xamurki.
 Oin ointxo xamur gozotxo
 dama kutunaren zutoin dantzari
 joan eta etorri
 altxa eta jaitsi
 geldi eta mugi.

Tornuak dirudi egin dizula txorkatila
 hain biribil hain jostari
 orpo finaren gainean eraiki
 artega doaz eta etorri,
 balira hurbiltzeko niri.
 Oin ointxo xamur gozotxo
 dama kutunaren zutoin dantzari
 joan eta etorri
 altxa eta jaitsi
 geldi eta mugi.

Garbi-garbi garbituko dizkizut laztanka zuri
 txuri-txuri, marmolezko iduri,
 oh nire dama erogarri,
 ai balira erantzuteko nire deiari
 josta-jostari, dantza-dantzari
 oin ointxo xamur gozotxo
 dama kutunaren zutoin dantzari
 joan eta etorri
 altxa eta jaitsi
 geldi eta mugi.

Aidean doaz nire damaren oinak
 usain gozozko uhin bi,
 inguma maitemindu hegalari,
 lurra ozta ukituz kasik
 liluratuz gela bazterrak nasaiki
 oin ointxo xamur gozotxo
 dama kutunaren zutoin dantzari
 joan eta etorri
 altxa eta jaitsi
 geldi eta mugi.

Apirilaren 23.a

Zein liburu hautatu behar duzu
 salako dama maiteen
 hartzeko zure esku birjinetan
 liburuaren egun honetan?
 Zalantzaz eta irrikaz ikusten zaitut

zabiltzela mahaien artetan.
Poesia nahi zenuke?
Irribarre eta tristura
ispilatzen zaizkizu begi zolietan
liburuak eta liburuak ferekatuz.

Octavio Paz nahi?
Edo Kavafis grekoa?
Quevedo zaharra?
Ovidioren maitasun ikasgaiak?

Oh dama nire maiteen
hurbilago bazenituzke hainbeste,
etxeakoak denak
etxeke hizkeran denak jardunean:
Lizardi gazterik hila,
Lauaxeta afusilatua,
Orixe maisua,
Joan San Martin zuhurra,
Juan Mari Lekuona trinkoa,
Bitoriano Gandiaga oparua,
Mikel Lasa laburra,
Bernardo Atxaga saritua,
Harkaitz Kano azken ordukoa,
Jose Luis Padron ausarta.
Hainbat eta hainbat datozkit
izenak trumilka arrapaladan,
denak gure aitaren etxe pobrekoak,
denak zure begi arretatsuen esperoan,
ai dama nire zoragarrien.

Zein liburu eramango duzu azkenean
liburuaren egunean
gainerako guztien artetik hobetsia,
apartatua,
kutunagoa?

Nire lan apala ere zuretzat duzu,
salako ene dama loriatsu.
Hor naukazu milaka letretan har nazazun
zure esku birjinetan
zure begi miretsiak pausa daitezen nire orrietan.

Sentituko dut egiaz
 bizi naizela, bizi, berriro,
 banaizela nor, nor maitatu,
 garraia nazazunean zure altzo beroan
 edo eraman zurekin ohera
 ametsak goza diezazkizudan zure loan.

Kardantxiloa kaiolan

Ai heriotzeko kanta,
 ai txilio bizitza debekatuari opatua!

Hertsirik daukazu serrailapetan,
 oh nire dama axolagabe,
 askatasunaren ikur biziena,
 kantatzera beharturik uneoro
 biziko bada hurrengo eguneraino
 kardantxilo urrikgarri otzana
 behinolako ipuin kontalaria bezala.
 Salako leihotik daukazu zintzilik
 antzina hiltzera kondenatuak bezala,
 eguzkiaren galdatara jarria
 euriaren zigorrera ahantzia,
 itzal babesik gabe.

Bihia damaiozu apurka:
 ale urri bi, letxuga osto bat,
 edateko ura tantaka,
 txibia-hezurra mokoia alferrik zorroz dezan.

Ai heriotzeko kanta,
 ai txilio bizitza debekatuari opatua!

Zotzetik zotzera du hegada,
 oh dama nire maiteen,
 kupidarik gabe burdinetan hertsirik
 daukazu kardantxilo atxiloak.
 Jostatzen dabil -diozu atsegin irribarrez-
 hegoak zabaltzeke zotz batetik bestera
 hegaldak nahirik estrapozu egin dizunean.
 Hau kanta liluragarria eguzkiari egiten diona!
 diozu ene maiteen

barneko miresmen egiazkoenaz,
 kardantxiloaren xirula etengabeaz liluraturik
 eta jakin ez dakizu zure kardantxiloak
 eguzkiari egiten ote dion diosal umilki
 edo azken agurra egin nahi dion bizitzari unaturik,
 ene dama txoriburu horrek,
 ez baituzu ezagutzen txoriaren bihotz samindua.

Ai heriotzeko kanta,
 ai txilio bizitza debekatuari opatua!

Zilegi bekit galde diezazudan,
 ene dama ororen gaindi maiteen,
 zergatik ez duzun uzten libre
 aidetan arin haizeaz josta dadin
 itzulipurdika ibiliz zuhaitzen erdian
 kukika adarreko hostoen ostean.
 Orduan beharbada eskerronez
 jango lizuke eskutik barlasaia otzan
 zure ahotan erabili duzun bihia,
 leihoko kristalean ispiatzen den bitartean
 kantatuko lizuke txiruliruli
 bizitzeko dantza miragarriena pozarren.
 Zergatik ez diozu irekitzen kaiola doilorra behingoz
 libre dadin libre zeu beste
 eta hegaldia espazio zabaletan
 kateatu guztion amets librean ikur bihurturik.

Ai heriotzeko kanta,
 ai txilio bizitza debekatuari opatua!

Lagun egiten dizula eguneko ordu luzeetan,
 oh dama nire kutuntxo,
 kontsolatu tristeziak eta depresioak hartzean,
 arindu diharduzunean puntu eta puntu
 dantzako soineko berria josten
 edo aldareko zapi bedeinkatua brodatzen,
 diozu aitzakia eta aitzakia, malkoak ez urruti.
 Basoan ez bezala daukazula seguru,
 ez eguzkiak ez euriak jotzen duela,
 ez goserik ez egarririk duela egundo,
 kaiolatik irtenda ere salan ibiltzen dela

hega hona eta hega hara zure inguruan kantari.
 Arbolak ditu ordea kardantxiloak aberri
 kaiolako segurtasun gezurrezkoa ez du babes,
 txori hegaldarien saldoa du aterbe
 eta haize librea adiskide leial beti.

Ene ortziko izar

Ez zenuen usteko, bada,
 nire dama bihotzeko.
 huts egingo nizula, noiz eta gaur,
 udaberriak halako apainduria koloretsuz
 ekarri duen ostegun honetan.

Ostegun ortzi-egun omen da
 eta zu zaitut nik nire zeru,
 eguzki xamurrez goxatua egunez,
 izar distiratsu dardartiz seinalatua gauez.

Urrunetik igertzen zaitut
 ezin jakinik inolaz hurbil zaitudan
 ala argi-urtetan neurtu behar dudan urrutiera,
 ene dama neure bihotza bera baino hurbilago
 berotasun goxoz sentitzen zaitudana.

Idatzi eta idatzi ari natzaizu
 ostegunero itxaropenez atergabe,
 oh ene desio eta ametsen zeru zu,
 ezagutzen ez dudan arren zure izena.
 Beste galaxia bateko ostrilikako izar baizinen
 hizkiz eta zenbakiz zertu beharko ote zaitut,
 ene ortziko izar dizdizari?

Munduko nekeek ez duten bezala gutxitzen
 zeru zorientzuko esperantza bizia,
 hala ari zaizkit hazten erraietan tinko
 zukanako fedea, itxaropena eta maitasuna,
 eta sinesten dut sendo
 fedea eta itxaropena amaituko zaizkidala
 erdietsiko dudanean zure amodioa,
 oh salako dama, nire zeruko izar maite kutiziatua.

Karrera galtzetetan

Begiok, begi bekatariok ihesi doazkit
tentaziotan suturik
ezin dominaturik
dauzkat garretan kalenturaz kasik.
Bazoaz zure ibili kulunkarian
urratsa urratsari erantsiz
gerria zumitz malgu
ipurtaldea dantza kilikari.
Begiok, begi bekatariok segika doazkizu
erabat atxikirik
irrikak ia bigundurik
zure jantzi apainak iradokitzen didana
irudimenaren txinpartetan bilbatuz.
Buruko bilo libretik behera
miresmenez beterik
lerratzen ari zaizkit
zure higiduraren konpasean leloturik
begiok, begi bekatariok zorabioz.
Baina ai, ai eta hiru bider ai,
nire dama miretsien!
Banoa hunkiturik
gona laburak erakarririk
galtzetetan bildurik dauden iztarretaraino
tentazioa tentazioago bihurturik.

Eta ai, ai eta hiru bider ai!
Atera beharko nituzke begi bekatariok,
ez nukeen kupidarik
baldin horrela jokaturik
konpon baneza zure galtzetetako urratua,
tentazioa alferrikako egiten didana!

Lotsagarri sentitu zaitut nire begiotan,
oh dama nire doloreen,
setazko galtzeta brodatuetan
gona laburraren barrenetik behera
ezkerreko zango beltzean
urratuz edertasun borobil oro
ageri baitzaizu iraingarri karrera luzea.

Ai, ai eta hiru bider ai!
 Urrundu nahi ditut nire lotsa ezkutura
 begiok, begi bekatariok zure zango urratutik
 ene dama maiteen.

Nire dama zerezkoa ote?

Ba ote zara, izan, egiaz,
 lurrean lurreko,
 salako nire dama maiteen,
 edo ote zara hitz ederrezko
 nire baitan ditudan sentimen hautatuz
 apainduria guztietan jantzia?

Zu ikusi uste zaitut nik
 egiazko bezain ametsezko,
 bihotz enamoratuak asmatu-
 rikoko ilusiozko,
 ene dama erabat erotu nauzuna,
 eta ez dut jakin ere jakin nahi
 egiaz ote zaren haragizko,
 ote zaren haize hutsezko,
 jakin baitakit ziur asko
 zarela benaz nire maitasunezko.

Nire begi liluratuek ematen dizute
 egiazko izate guria,
 sorkuntza bero zaitut nire irri-
 ken eta bazarela dut sinesten irmoki
 sentitzen zaitudalako, ene maiteen,
 eta ateratzen ezpainetara atergabe

Eguzki xamurra bezala zatozkit uneoro,
 argitasun barea zure gala guztiak,
 igertzen dut zure su gozoa barnean
 irudikatzen zaitudanean izate betean,
 salako ene dama erogarri.

Bazara, bai, izan nire amorioan
 urak sorgintzen dituen lamiaren pareko,
 bazara egiazko ametsezko
 begi liluratuek apaintzen duten edertasunezko,
 ene dama, dama orotan maiteen,
 nire irudimenaren salako leihoan ageri.

Agurra baino lehen

Agur esan diezazudan agindu didate,
salako ene dama maiteen,
utz zaitzadan zure bakardadean,
eta ez dira konturatu
-nola konturatuko da ezer sentitzen ez duen elkorra-
zure bakardade bera dela nire bakardadea,
uzten zaitudanean utzita gelditzen naizela
mundu mortu honetan kondenaturik,
zu zarela ene altxor baliozko bakarra,
zugan dauzkadala burua eta bihotza,
ametsez-amets zu zarela ene ilusio,
taupadaz-taupada zu zarela ene bizitza.

Eta agur esan behar omen dizut, agur,
salako zure leihoa ez da irekiko gehiago,
zure sala iluna izango dugu oroitzapen,
iragan denborako ametsen hilobi,
amaraunak bilbatuko ditu gure tristura mutuak,
dirdairik gabe geratuko da gure zerua,
oh dama maite nire sentimenen jabe.

Ni izan ere ez naizen bezala zu gabe
zu ez zara izan ere izango ni gabe,
nire barneko poeta esnatu zenidan zuk,
gainerako guztiari ukaturik nire begiak,
gainerakoaren isiltasunari emanik belarriak,
beste orotarako erabat mutu bihurturik barne eta kanpo,
zuretzako nuen izate osoa jarria,
oh dama zerutiar, izar ederrenaren pareko.

Eta agur esan behar dizudala, agur betiko,
isildu behar dudala gehiago ez mintzatzeko,
utzi nire luma pasionatua erdoiltzen...
oh dama nire amets eroenen,
ezin ordea agurrik esan nik,
eramango zaitut kuttuna bezala bularrean zintzilik
ahazturaren huntz doilorrak estal ez zaitzan sekula.

Azken agur betikoa

Banoa joan betiko nire desespero eroan,
 banoa mendi urrunenaren bestaldera
 inork ezagutzen ez duen mortu hotzera,
 maite izan zaitudalako erotu arte
 joan eta joan izango da nire kondena bidegabea,
 urruntzeak sendatzen omen du-eta atsekabea,
 ene dama, maitetasun bide irekia.

Banoa joan betiko nire desespero eroan
 eta adio sekulako zure salako leihoari;
 itxita dago biziberritzen ninduen txoko maitagarria,
 hesitura ipini dute zure palazioaren inguruan
 hurbil ez nakizun ametsen hegoetan,
 antzeman ere ez zaitzadan egundo gehiago,
 ene dama, nire bizibidearen dirdaia.

Banoa joan betiko nire desespero eroan
 ez dizut aurrerantzean ekarriko lore erneberririk,
 ez kantarik eskainiko huntzen ezkututik,
 ez miresmenik opatuko laino busti artetatik,
 urrun galduan izango nauzu etsita
 erauzi beharrean erraietatik sentimen guztiak,
 ene dama, nire egintzen xede maitatia.

Banoa joan betiko nire desespero eroan,
 joan eta bertan ere ez dagoen lekura
 nire bakardadean senti dezadan zurea,
 monumentua eraikiko dut adora zaitzadan,
 zure ederraren ederrez paregabea
 amorio birjinezko irudi betea,
 ene dama, nire antsi liluren atsedena.

Banoa joan betiko nire desespero eroan,
 horbel gris dira nire amets berdeak,
 ahitu zaizkit hitz enamoratuak neketan,
 atsekabe idorrek suntsitu nau erabat,
 eta zu utzita ni galdurik guztiz,
 ene dama, nire zeruko izar izana,
 banoa joan betiko nire desesperoan.

Hamalaukoa damari

Setazko borobiltasun emea
bihotz tristearen alegrantzia
dastatuz gero ezin ahantzia
sentipen ororen bermea
grina eroek suturik barnea
lanoki biluzten duzu jantzia
bilakatzen lotsa elegantzia
zorabioz betetzen arimea
otzana zatozkit eskuetara
etzana zaitudalarik ondoan
hasperen eta izerdi mara-mara
alferrik ditugu hitzak ahoan
laztan txinpartak dabilta gogara
bion irritsa lastaira osoan.

Hautsi ez dadin katea

Julen LEKUONA

AURKEZPENA

Isilaldi luze baten ondoren, berriro plazara dator Julen Lekuona. Lehenengo eta berriz, bere kantugintza osoa, edo oso xarnarra, aurkeztu nahi du "Egan" ek argitaratzen duen bilduma honetan. Gero, aldizkari hau "Pagoarte"n uztailean aurkezten denean, kantaldi bat emango du bilduma honetako kantu garrantzitsuenekin.

Azkenik, disko bat ere jendarteratu nahi luke urtearen azkenean, kanta zaharretatik czagutuenak aurkeztuz, eta berrietatik aukera bat eskainiz.

Bildumaren izenburuan doa ekintza honen helburua: "Hautsi ez dadin katea". Ekintza metaforikoak. katea hausteak, garbi erakusten du Julen Lekuonaren asmoa; ez du nahi hausturarik izan dadin euskal munduarekin lotzen gaituen gizarte eta kultur mailako lokarriak apurtuz, eta nahi du, ez dadila etenik izan euskal kantagintzaren tradizioan, berak dezaken hura jarri nahi duelarik zeregin horretan. *Katea haustea* hartu daiteke ere, Julenek ez duela nahi hartzaileekin, eta bereziki garai hartakoekin, izan zuen harreman estua eteterik, hain zuzen berak, gutxi asko, beti iraun baitu kantu berrien sorkuntzan. Oraingo ahalegin hau izan dadila nahi du, batetik euskal kantagintzaren sendogarri, eta bestetik, lagungarri ere bai, hartzaileen munduarekin duen lotura adierazteko eta sendotzeko. Herriak jakin dezala ez dela eten Julenen kraziozko eskaintza, eta ez duela hausterik nahi hartzaileekin izan duen harreman estu hori.

Julen Lekuona Oiartzunen jaio zen 1938an. Etxetik, bai aitaren eta bai amaren familietatik, kantu-tradizio ugariaren jabe dela esan behar, "Etxetxiki" eta "Berinberri" baserrietako auzolegeetik. Musika-ikasketak, lehenik triple bezala, herriko "Schola Cantorum"-en egin zituen. Gero seminarioan, eta urrats bereziak aipatuz, armonia ikasi zuen Iruretagoiena Hemaniko irakaslearekin, garai hartan, baita ere, musika gregorianoa ikastaldi mugatueta parte hartu zuelarik, bai Montserrateko abadian, bai Salamancan, aita Mazarraga klaretianoak antolatutako ikastaro trinkoetan. Garai haietan Oiartzungo Txistularien Bandako partaide ere izan zen, silbotea zelarik jotzen zuen musika tresna.

Hirurogeigarren hamarkada hasi bezain laister, garai hartako kantautore erlijiozkoen bideetatik, adibidez sona haundia zuten Aita Duval-en eta Soeur Sourire-n urratsei jarraituz, kantautoretzari ekin zion Julenek, Hernanin fusilatu zuten osaba Martini lehengo kantua onduz, 1963an. Hortik aurrera, Julenek kantu-bilduma ontzen jarraitu zuen, bere joera berriko lekukotza bakarkaginez, harik eta "Ez dok Amairu" taldea sortu zen arte.

Mugimendu honetan hasi aurretiko abestiekin, eta sartu berria zen hartako kantuekin, bi disko argitaratu zizkieten Caracasen, "Discos Gudari" etxean, 1965ean eta 1966ean.¹

Handik laister, 1966 eta 1968an, "Ez dok Amairu"ren izenpean, beste bi diska argitaratzen ditu, jendaurrean aurkeztutako kantu esanguratsuenekin hornituak.² Diskogintza hauetan aurkezten dira Julenen abestirik ezagunenak eta, behar bada, gatazkatsuenak ere bai, orduko egoeratik begiratuta.

Julen Lekuonaren kantugintzan oso erabakiorra izan zen Bizkaiko apaiz talde batek Derioko Seminarioan egin zuen itxialdia, eta, hango giroa eta kantuak jasoz, "Gogor" izeneko diskoa plazaratzea. Beronetan Julenen kantu hauek datoz: "Hiltzaile bat beze-

(1) "Egia" n° 1 (EDA aurretik), "Discos Gudari" (EP 001) 1965, S.

"Egia" n° 2 (EDA aurretik) "Discos Gudari" (EP 002), 1965, S.

(2) "Ezdok Amairu" - "Cinsa".(CIN-138),1966,S

"Ez dok Amairu" - "Edigsa HG". (HG-3) 1968, S.

Disko hau osatzeko hamalau abesti aurkeztu zituen zentsuran, eta hiru bakarrik ontzat eman zizkieten, hiruok izan zirelarik disko honetan azaldu zirenak.

la", "Ez, ez dut nahi" eta "Eliza pobrea".³ Bizkaiko apaizon ekintzak, ondorio latzak ekarri zituen protagonistentzat, denok dakigunez. Gure kantariari gagozkiolarik, zentsurak eta eliz debekuak galerazi zioten jendaurrean abestea, eragozpen hauek eta beste zailtasunek, hasten dutelarik Julenen isilaldia kantuen alorrean, ia oraintsu arte iraun duen mutualdia.

Hala ere, Julenek ez dio inoiz utzi kantugintza pertsonalari. Diogunaren lekuko, gaurko aurkezpen honetan zortzi kantu ditu garai hartakoak, eta hogeitabi oraintsukoak. Honek erakusten digu gaurko bildumak gehienbat kantu ezezagunak eskaintzen dituela eta kreazioan diharduela Julenek, batez ere, 1998tik honantz.

Mende laurden bateko isilaldia iragan ondoren, askoz ere helduago dela esango nuke Julen Lekuonaren kantugintza. Gaien tratamenduan protestatik baladara egin du txango, hitzok esanahi gaurkoratuan hartuz. Gehiago lantzen du testuaren egitura, metrika eta dinamikoa; jantziago dakar hitzen alderdi konnotatiboa eta aberatsago metaforen jokoa. Eta ez dut aipatzen musikaren alderdirik, ez delako menderatzen dudan arloa.

"Hautsi ez dadin katea": hau da Julenek aukeratu duen ikur-hitza. Ez du hausturarik nahi euskal munduarekin, euskal kantugintzarekin, euskal hartzaileekin. Isilaldiak dakarzkien aldaera guztiekin dator: behar adinbat ahalegindu ez izanaren hutsu-neekin, baina, baita ere, giza heldutasunak berekin dituen dohain guztiekin.

Uste dut parada ona izango dela hau, kantautore bat berriro gure artean sentitzeko, lehendik hona egin duen aldaketa ikusteko eta kantu-bokazioa ez dela inoiz hiltzen gogoan hartzeko.

JUAN MARI LEKUONA.

(3) "Gogor", "Agorrila" 30-15, T. Lehenengo bi kantuak ahotsetara armonizaturik daude, hirugarrena X. Amurizak abesten duelarik, apaiz taldeak lagunduta.

ILARGIRA NOA

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1965

A- gur, - a gur, a- gur, i- lar- - gi- ra no- a A-
gur, - a gur, a- gur, i- lar- - gi- ra no- a Ne-
re- kin da- maz kit pen- tsa- ki- zu- nak Ne- ro- ne- kin e- zin i- ku- si-
ak, ne- ro- ne- kin go- se ta go- rro- to- ak, ne-
ro- ne- kin in- bi- di- guz- ti- ak E- ta o- rain e- zin i-
lar- gi- ra jo- an; e- ta o- rain e- zin i- lar- gi- ra jo- an.

Agur, agur, agur
ilargira noa. (bis).

1. Nerekin damazkit pentsakizunak.
Neronekin ezin ikusiak.
Neronekin gose ta gorrotoak
Neronekin inbiri guztiak.
Agur...
2. Emen uzten ditut nahirik onenak.
Emen pakea ta osasuna.
Emen gizonaren eskubideak.
Emen danontzat askatasuna.
Agur...
3. Amets orla bart gaeanean egin dut.
Amets onek jarri nau poztuta.
Baina Almeriako bonba orrek
utzi dit ametsa zapuztuta.
Eta orain ezin ilargira joan (bis)

AI ZAK, HI.

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1966

Ai-zak i! ka-le-an bel-du-rrez o-an o-ri, ai-zak
i ka-le-an bel-du-rrez o-an o-ri A-bri-go-an so-la-pak al-
ta-ta o-a, txape-la be-gi-ta-ño sar-tu-rik, ez duk a tze-ra be-gi-ra-tu-tzen
e-re i-ñor o-te da-to-rren i-ka-ra-tu-rik. Ai-zak

Aizak, i!
Kalean bildurrez
oan ori! (bis).

1. Abrigoan solapak
altxata oa.
Txapela begitaño
sarturik.
Ez duk atzera
begiratutzen, ere,
inor ote datorren
ikaraturik.
Aizak, i!....

2. Ez aiz piyo
ire etxean, ere.
Ez duk inorrek
konfiantzarik.
Arropak, ere,
erregistratzen dituk,
ba ote daukaken
mikrofonurik.
Aizak, i!...

3. Utzi itzak
pintura poteak.
Gorde ondo
ire osasuna.
Pentsatu, gero,
gaurko egunez
kinielatan zegok
etorkizuna.
Aizak, i!...

AMONAREN SUKALDEA

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Ne- gu- a zen lu- ze, ne- gu- a, i- zo- tze-
tan gal- du- a. Su- ton- do- an be- ro ka- tu-
a, go- xo lo- ak har- tu- a. Ma- ia- ren az- pi-
an sar- tu- a ar- di txa- kur su- tsu- a. A-
mo- na- ren ji- ran bil- du- a sen- di zo- ri on- tsu-
a I- lu- na- ren zai. I- lu- na- ren zai.

1. Negua zen luze, negua izotzetan galdua. Sutondoan bero katua, goxo loak hartua. Maiaren azpian sartua ardi txakur sutsua. Amonaren jiran bildua sendi zoriontsua. Ilunaren zai. Ilunaren zai.

2. Atzeko leihotik haizea, ulu kantuz ernea. Larazetik pertza betea, mugiz gure gosea. Talo egiteko orea, maira baitan gordea. Amonaren zentzu luzeak zaintzen du sukalde. Aitonaren zai. Aitonaren zai.

3. Afaldu aurretik kantua, bihotzetik sortua. Bertso zahar paperen lekuak hartzen du astindua. Gero errosario santua zintzo erreztatua. Amonak ohera besuan darama aingerua. Ametsaren zai. Ametsaren zai.

Err.: Ilunaren zai
Aitonaren zai
Ametsaren zai.

ANTZAREN HEGO LUZETAN

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

An-tza-ren he-go lu-ze-tan bi-zi nahi-a-ren se-na.
Ba-ke-a-ren i-zer-di-tan dau-kat i-txa-ro-pe na. Nor o-te da e-
ro-ri-ko? Nor i-zan-go az-ke-na? Bi-de gu-ru-tze ho-ne-tan
gal-du-rik da-to-rre-na. Ba-i, Ba-i, ba-i, ba-i, ba-i
ba-i, -ba-i, ba-i ba-i, ba-i, ba-i, ba-i

1. Antzaren hego luzetan
bizi nahiaren sena.
Pakearen izerditan
daukat itxaropena.
Nor ote da erriko?
Nor izango azkena?
Bide gurutze honetan
galdurik datorrena.
Bai...
2. Gure amaren irria
berriz dut ikusiko,
gera zaharraren hozkia
baitugu itzaliko.
Sofrikario mundua
menturaz estaliko.
Adeitasunaren argi
Ote haiz itzuliko?
Bai,Bai...
3. Marrazo harrapariak
bota dute sarea.
Bidean galdutakoak
oroitzapen gurea.
Mesfidantzak bitez hautsi
har dezagun airea.
Inork ez baitu nahi hemen
hilerriko pakea.
Bai, Bai, Bai...
4. Bortuetako zingira
amets erakarlea.
Itxaropenez geroa
datorkigu betea.
Gure herriko plazetan
dantzan borondatea
Zabal dadila eskatuz
askatasun atea
Bai, Bai, Bai, Bai...

ARRATS LUZEETAN

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

A-rrats lu-ze-e-tan, ar-gi-a-me-tse-tan, noiz
bait-e-gin-go den noiz-bait i-zan-go den gi-zo-na-ren
zai. Ez du-gu bil-du-rrik e-zetz e-sa-te-ko, ez
du-gu bi-de-rik ba-ietz en tzi-te-ko. Den-bo-ra ba-do-a us-
te-ga-be-tan, goi-ze-ko i-za-rrik ez den u-ne-tan, ne-
gu-bel-tze-tan.

1. Arrats luzeetan argi ametsetan, noizbait egingo den noizbait izango den gizonaren zai. Ez dugu bildurrik ezetz esateko, ez dugu biderik baietz entzuteko. Denbora badoa ustegabetan, goizeko izarrik ez den unetan, negu beltzetan.
2. Eskutik eskura, ordutik ordura luzatzen dijoan, bukatzen dijoan gure eguna. Lehengo burdin zaharrek bezaigute esan. Ola zahar gizonek mamiturik eman, nun den esperantza, nun den bakea. Elkar agurtzeko dugun gunea, surik gabea.
3. Etorkizun gaitzez, geroaren autsez, bete beharreko, luzaz irauteko gure golkoa. Pettan begi xuri ezazu ixuri gure baratzean udaberri gorri dezagun atsedean lur atarian, bide gurutzeko itzal haundian, haritz azpian.

BERROGEI URTE

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1994

A-tzo goi-ze-an i-ru-di lu-ke go-rriz zi-tzai-gun bi-ho-tza
be-te. Mar-go xu-ri-tan a-me-tsak ber-de, el-ka-rrri
hel-duz bi-zi-tza gu-re. Gi-za mi-to-ak in-gu-ru bi-de. Hauts bi-tez
da-nak, hau-tsi dar-da-rrez. E-man-go di-gu, mai-te a, ba-bes. Pa-ke-u-
xo-ak i-lu-na-ba-rrez.

1. Atzo goizean irudi luke, gorriz zitzaigun bihotza bete. Margo xuritan, ametsak berde, elkarri helduz, bizitza gure. Giza mitoak inguru bide. Hauts bitez danak, hautsi dardarrez. Emango digu, maitea, babes, pake uxoak ilunabarrez.
2. Berrogei urte azkar joanak, ohi ederraren lekuko zamak; negar malakoak, parre algarak, abestu digu haize otxanak. Ikusi beza gurekin danak, maitasunez blai bizi geranak. Seme alaben seme alabak, gure ondoan ditugu danak.
3. Mendi gaineko pago tantaia, izarren kabi, zeru usaia, koka lekua, gure sabaia, lorez lehertzeaz dugun garaia. Esku lotuak bihotz alaia; denak begiko da gure nahia. Zatozte danak, hau zuen kaia. Zabaldu digu zuentzat mahaia.

BAKEA ZER HAIZ?

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1999

Ba-ke-a, zer haiz? Zer du-kek gu-re-kin ha-se-rre?
Ba-ke-a nun haiz? I-kus-ten hau-gu au-rrez au-rre. E-t sai o-te
haiz, e-t sai en al-de? He-si di-re-nen gor-te-si-en tru-ke. U-so zu-ri-
a, u-so bel-dur-ti-a, u-so ne-gar-ti-a, u-so hies-la-ri-
a. I-no-ren tzat, i-no-ren-tzat hai-za? i-no-ren-tzat gor-de-
a? i-no-ren-tzat mer-ke-a? Ba-ke-al! Ba-ke-al!
Nun o-te haiz tris-te-a?

1. Bakea zer haiz?
Zer dukek gurekin hasarre?
Bakea nun haiz?
Ikusten haugu aurrez-aurre.
Etsai ote haiz,
etsaien alde?
Hesi direnen
gortesien truke.
Uso zuria,
uso beldurtia,
uso negartia,
uso iheslaria.
Inorentzat,
inorentzat haiza?
inorentzat gordea?
inorentzat merkea?
2. Itsasoetan,
pirata moduan atzetik.
Liburuetan,
ikerlarien mantupetik.
Zenbat intziri?
zenbat galdera?
Hainbat paretia.
Hainbat nun zera?.
Estalpe gotor,
estalpe gogor,
estalpe emankor,
estalpe altxor.
sahietsean,
sahietsean hago,
sahietsean ixil,
sahietsean hurbil.

Bakea! Bakea!
Nun ote haiz tristea?

Bakea! Bakea!
Nun bizi haiz, maitea?

3. Nekea gainez,
hainbat urtetan egin lanez.
Gurean minez,
jasan dugun herio gaitzez.
Asperturikan,
gogaiturikan,
ezin batera
etorririkan.
Jainkoa buru,
deabrua aburu,
ajola ote du
nor den gualburu.
Karriketan,
karriketan doa,
buru makurretan,
lagun bilaketan.
Bakea! Bakea!
Behar haugu gurea.

BASTIAN

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Bas-tian i-ze-ne-ko gu-re bi-hu-rr-i-ak ja-kin mi-nez di-tu
e-za-rr-i be-gi-ak gal-de-re-tan bil-duz ja-kin-tza guz-ti-ak
es-ku-ra-tu nahi-rik be-re fan-ta-si-ak. Bas-tian, Bas-tian!
gu-re a. Har-tu zak a-do-re-a. Bi-zi-tza duk hi-re-a,
ze-lai lo-rez be-ta-

1. Bastian izeneko
gure bihurriak
jakin minez ditu
ezarri begiak
Galderetan bilduz
jakintza guztiak.
Eskuratu nahirik
bere fantasiak.

Errep: Bastian, Bastian!
gurea.
Hartu zak adorea.
Bizitza duk hirea,
zelai lorez betea.

2. Irudimena du
amari begira.
Odolak deitzen du
bere iturrira.
Nork daraman daki
goiko eguzkira,
txori kantarien
koru nagusira.

Errep: Bastian...

3. Beti dasta ezak
hire biziera,
ludi oihartzuna
sartuz bihotzera.
Zuhaitzen haizea
hiretzat aukera.
Hori duk bidea
askatasunera.

Errep: Bastian...

BEGI ARGI

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Be- gi ar- gi zu- en i- zen ne- re bi- ho- tze- ko da- mak
Ne- gu go rri- ko i- ka- rak no- ra e- ra- man zu- en? Ge- roz- tik tris- te na-
bi- la, i- zar o- ro- ri gal- dez- ka, a- zal- duz ba- rru- ko kez- ka
mai- te- e- na- ren bi- la. Zu- gai- tze- tan ai- re an, i- tsa- so- ko ur haun-
di- tan o- te? Be- gi ar- gi nun za- bil- tza mai- te? Ni u- tzi- rik gau- e- an.

1. Begi argi zuen izen
nere bihotzeko damak.
Negu gorriko ikarak,
nora eraman zuen?
Geroztik triste nabila,
izar orori galdezka,
azalduz barruko kezka,
maiteenaren bila.

2. Hodei beltzetan igari,
argirik ezin ikusiz,
udaberria biluzik,
bizitzaren pozgarri.
Eroztar dut bihotza,
begiak nere ez dira,
burua mundu guztira,
eskatzu heriotza.

Errep: Zuhaitzetan, airean,
itsasoko ur haunditan ote?
Begi argi non zabilta, maite?
Ni utzirik gauetan.

Errep: Zuhaitzetan...

3. Ametsak zaizkit agortu.
orrotu dut gau-erdia.
Hautsi da nere kabia.
Nork ote nau zigortu?
Mozkorra doan antzera
balantzaka dut pausoa.
Ez dator nere usoa
ni berriz esnatzera.

4. Badaukat itxaropenik,
gaueko sorgin izarrez,
Begi-argi zure itzalez
altxako naiz utsetik.
Egun batean zurekin
piztuko naiz bizitzara,
ametsetak lotara
joango gera elkarrekin

Errep: Zuhaitzetan...

Errep: Zuhaitzetan

DONOSTIYA

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Do-nos-ti-ya-ko, Do-nos-ti-ya-ko ka-le er-tze-tan
ni-jo-a. Nun di-ra fes-tak? Nun kar-na-ba-lak? Nun Do-nos-
ti-ai-ro-so-a? Tu-ris-ta jen-de be-ne-ra-ga-rri,
sos-e-kar-le ta-juz-ko-a. Al-fon-bra per-sak
es-trei-na-ga-rri, on-gi har-tu kan-po-ko-a.

1. Donostiyako, Donostiyako
kale ertzetan nijo
Nun dira festak? Nun karnabalak?
Nun Donosti airosoa?
Turista jende beneragarri,
sos ekarle tajuzkoa.
Alfonbra persak estreinaragari,
ongi hartu kanpoko.
2. Donostiarra, donostiarra,
Zein duk hire bihotz kolpe?
Arrotz eskolan meritu haundi,
etxeko gauzetan berde.
Erreal bikoz dizdiragarri
kalean jarririk haute.
Etxeko gauzak usteltzen dituk
haizerikan hartu gabe.
3. Donostiyatik, Donostiyatik
zabaltzen da eder fama.
Nori galdetu autobusean
nork ordaintzen duen zama.
Udaletxeko terrazan danba
kanoi zaharraren eztanda.
Donostiaren festa bakarra,
etxekoen danborrada.
4. Donostiyaren, Donostiyaren
xarmantasuna nun datza?
Kaxkarin jende maitagarrien
farranda, kantu ta dantza.
Anoetako kirolegeiak,
Orfeoiazen gohi-hatsa,
Alde zaharreko pintxo gozoak,
eta Kontxako hondartza.
5. Donosti maite, Donosti maite,
eroria pekatuan.
Arrotz hizkuntzak erabili ta
eusquera han museuan.
Umorearen sena gain-behera
ta inor gutxi kantuan.
Horrela ezin sekulan sartu
donostiarrik zeruan.

EGIN KARRAXI

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1967

1-Bi- de- e- ta- ko ha- rri- ak e- gin - ka- rra- xi! E-
rri ba- rru- ko zu- aitz zi- kin- du- ak, ka- i- le- ta- ko txo-
ri ma- rran- ta- tu- ak, se- ño- ri- ten za- kur per- fu- ma- tu- ak, i- ba- ie- ta- ko
ur a- par- tsu- ak. E- gin ka- rra- xi - e- gin bai - ka- rra- xi
3- l- ño- ren men- pe zau- de- ten - a- rra- zak fu- si- len bil- dur ze- ra
ten - e- rri- ak au- ta- tze- rik ez de- zu- ten na- zi- o-
ak, pro- pa- gan- dak bu- ru- a an- tzu- tu- ta- ko ak, go- se- ak il-
tzen zau- de- ten guz- ti- ak. E- gin - ka- rra- xi! e- gin bai - ka-
rra- xi.

1. Bideetako arriak, egin karraxi!
Erri barruko zuaitz zikinduak,
kaiotetako txori marrantatuak,
señoriten zakur perfumatuak,
ibaietako ur apartsuak.
Egin karraxi! Egin, bai, karraxi!
2. Libertaderik gabeko gizonak,
nagusiak explotatutakoak,
diru-truke saldutako fulanak,
zer-esanaren bildur zeratenak,
jaio baino leen enterratuak.
Egin, karraxi! Egin, bai, karraxi!
3. Iñoren menpe zaudeten arrazak,
fusilen bildur zeraten erriak,
autatzerik ez dezuten nazioak,
propagandak burua antzututakoak,
goseak iltzen zaudeten guztiak.
Egin, karraxi! Egin, bai, karraxi!

EZ DAKIT

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Ez da- kit zer den, ez da- kit - - no- ra- bi- de a- rotz ho-
 ne- - tan - hil ha- rri- en iz- kri- bu- e- - tan
 ba- rru- an zer den ez da- kit. - - Si- nis- me- na- ren u- sa-
 ie- - tan - sen- ti- pen i- raun- -ko- rra, be- gi bis- ta- ren ar- gi-
 e- - tan za- lan- tza i- hes- ko- rra. Zer den de- si- - o,
 zer den e- gi- - a. Nork ar- gi- tu ko dit goi- za? -
 Cod
 Ez da- kit zer den, ez da- kit

1. Ez dakit zer den, ez dakit,
nora bide arrotz honetan,
hil harrien izkribuetan
barruan zer den ez dakit.
Sinismenaren usaietan
sentipen iraunkorra;
begi bistaren argietan
zalantza iheskorra.
Zer den desio,
zer den egia.
Nork argituko dit goiza?.
2. Ez dakit nor den, ez dakit,
mundu zahar honen egilea.
Nahasketa denen babeslea,
nor arraio den ez dakit.
Maindire zuri kolorea
gizonen bihotzetan.
Behar da behar adorea
bizi nahi zail honetan.
Argi bekigu
fedez zaharrak
nor den gure maitalea.
3. Ez dakit nola, ez dakit,
itzaltzen den ilunabarra,
egindako lanen kondarra
nola lotzen den ez dakit.
Hezurren dar-dar hotzikara
esnatuz lur guztia.
Hautsetan suntsitu beharra
ote da historia.
Ez du zentzurik.
Diot bakarrik
nola bukatu hain errez?
4. Ez dakit zein den, ez dakit,
kontu beltz honen amaiera,
ordularien kontaera,
ez dakit zein den, ez dakit.
Bizitza denez jarduera,
freskatu bihotz eri.
Kantatu gauen bukaera,
kantatu udaberri.
Zein da azkenik
bizitzen dena
gizonen kondaira baizik?

EZ, EZ DUT NAI

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1966

Ez - ez dut nai, ez, ez, ez, ez o- la-
ko zi- bi- li- za- - zi- o- rik. Ka- io- la- - ren a- da- rrak di- tu-
gu al- bo- an Es- kuin- da- - rrek es- ku- a za- bal du jux- tu-
an Zi- gor in- - da- rren men- pe, ti- ro- ak go- go- an. o- rre-
la bi- zi- tze- rik ez da- go - mun- du- an. Ez, - ez, dut
nai, ez, ez, ez. ez o- la- ko zi-
bi- li- za- - zi- o- rik.

Ez, ez dut nai
ez, ez, ez
ez olako.
zibilizaziorik

1. Kaiolaren adarrak
ditugu alboan.
Eskuindarrek eskua
zabaldu juxtuan.
Zigor indarren menpe
tiroak gogoan.
Orrela bizitserik
ez dago munduan.

2. Poliziak nun-naitik
zerbait egitean,
pentsatu arazi nai
makil indarpean,
Irudi du gerala
kaiola batean
jarritako txoriak
fusilen menpean.

3. Orregatik ez dut nai
gizonen kutsurik.
Zibilizazioaren
sasi jaungoikorik.
Libre nai dut biotzez,
libre loturetik,
basurdearen gisa
ortzak estuturik.

FUTBOLA

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona

Urtea: 1998

Goi- zal- de- ko gan- ba- re- tan lo go- xo- en ma- ga- le- tan bi- zi
 bi- zi gu- re i- ru- di- me- na. Ma- ia- tza- ren he- ga- le- tan, ho- dei
 gu- zi- en gai- ne- tan, i- za- rre- tan du- gu i- txa- ro- po- na.
 E- gun ar- giz, ten- tu guz- tiz es- na- tzen ga- ra.
 Coda
 c- gu- na as- te- an.

1. Goizaldeko ganbaretan
 lo goxoen magaletan
 bizi-bizi gure irudimena.
 Maiatzaren hegaletan
 hodei guzien gainetan
 izarretan dugu itzaropena.
 Egun argiz,
 tentu guztiz
 esnatzen gara.
2. Sasi guztien gainetik,
 hodei guzien azpitik
 gure sorginen betiko mitoa.
 Ameslarien barrutik
 jaiotzen den momentutik,
 aska liteke ideien gakoa.
 Beti murgil.
 Kanta, mutil
 hire ametsa.
3. Baloi baten desiotan
 indarrak doaz askotan
 irudiak bihurturikan antzu.
 Diru asko boltxikotan
 Pentsakerak artxibotan.
 Poz-pozikan eta denak kontentu.
 Irabazi.
 Denek aski
 txoratzuteko.
4. Liskarrikan nahi duena
 zankadilik hoberena.
 Ostiaka dijoa errezoa.
 Kabroitik hasitzen dena,
 arbitroen gorlapena.
 Larrututzen dute gizarajoa.
 Amaituta,
 lasaituta.
 Gero etxera.

5. Irratiak, telebistak,
kazetari, futbolistak,
kokoteraino daukate jendea.
Futbolaren aktibistak,
publizitate artistak,
zeruak bezaizute nazkatzea.
Denen kanta:
Hau da txapa
jaten duguna.
6. Futbolaren langileak,
gizon prestu dotoreak,
barka bezaite nere ausardia
Maite ditut enkanteak,
futbolzale izateak.
Aspertutzen nau lata den guztiak.
Hala bedi.
Kanta haundi
eguna astean.

PORTUKO MARINELA

Hitzak eta musika: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Gau- ez ta- ber- na zo- ku- e- tan por- tu- koa rra- ba- le- tan ma- ri- nel kan- tu- a.

a. A- hots za- kar moz- kor- tu- e- tan hitz ma- rran- ta- tu- e- tan he- rri min soi- nu- a.

a. Ban- do- ne- o- ia- ren ho- tse- tan pix- ten da sa- be- le- tan zi- rra- ra go- zu- a.

a. Zer- be- za- ren a- tza- pa- rre- tan sor- tzen zai- gu gau- e- tan mai- ta- sun go- gu- a.

a. Ur haun- di- ta- ko on- tzi gi- da- ri- a.

Ez ni u- tzi kai ho- ne- tan min dut ne- re he- rri- a,

min dut ne- re he- rri- a.

1. Gaez taberna zokuetan
portuko arrabaletan
marinel kantua
Ahots zakar mozkortuetan
hitz marrantatueta
herri min soinu.
Bandoneoiaren hotsetan
pixten da sabeletan
zirrara gozua.
Zerbezaren hatzaparretan
sortzen zaigu gauetan
maitasun gogua.
 2. Argi epel salataria
itxaropen ezta
begien gauean.
Maitasuna negu gorrian
aurkitzen den neurrian
dut aldamenean.
Koilare eraztunez jantzia
eskote oparia
neretzat ustean
Patriketako huts aldia
izan dut nabaria
barraren ertzean.
- Er. Ur haunditako on tzi gidaria.
Ez ni utzi kai honetan
min dut nere herria. (bis)
- Er. Ur haunditako...

3. Marinelen bizi merkea,
ipuin bitxiz betea
izaten da beti.
Goizeko izarrik gabea,
umezurtz kantorea
maite kontu gutxi.
Sarritako bakardadea
lagunetik gordea,
ixilean bizi.
Ontzian du bere etxea
Kaietan jolastea
ote du merezi.
Er. Ur haunditako...

GOIZ ILUNETAN KANTU

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Goiz i lu- ne- tan kan- tu, mar- mar es- na- tze- a. Tra- je bel- tze-
tan es- tu, a- ni- mo lu- ze- a. De- si- ra- ga- rri be- ti nor- bait sal- ba-
tze- a. Bai- na be- ra- ri le- hen ho- be gal- de- tze- a.

1. Goiz ilunetan kantu,
mar-mar esnatzea.
Traje beltzetan estu
animo luzea.
Desiragarri beti
norbait salbatzea.
Baina berari lehen
obe galdetzea.
2. Askatasunaren zain
milaka urtetan,
edonori galdezka
bide gurutzetan.
Bakoitza da testigu
bere hausnarketan,
ez da libertaterik
gizonen gauetan.
3. Makilaren ziztua
bizkarretik behera.
Zama hori ote da
libreen aukera?
Ubeldurez idatzi
giza portaera.
Hau ote da bidea
askatasunera?
4. Erori eta altxatuz
eraiki etxola,
askatasun dizdiren
sua dariola.
Markarikan ez jarri,
hau ez da kirola.
Bakoitzak berak daki
zer egin eta nola.

HAUTSI EZ DADIN KATEA

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Ha- si- ak zi- ren ha- si- ak mar- txo- ko
u- da- be- rri- ak - Hel- du ga- be- ko gaz- te- ta-
su- na i- ni- di du gi- za- di- ak Or- le- gi
e- ze min- be- ra ba- tek sor- tzen di- tu ga- rra- xi- ak
Bi- de er- tze- ko xu- me- ta- su- nez ja- io- ko di- ra
be- rri- ak - As- ka- ta- su- nez ler- tu nahi du- en
gu- rehe- rri- ko his- to- ri- ak.

1. Hasiak ziren, hasiak
martxoko udaberriak.
Heldu gabeko gaztetasuna
irudi du gizadiak.
Orlegi heze minbera batek
sortzen ditu garraxiak.
Bide ertzeko xumetasunez
jaioko dira berriak.
Askatasunez lehertu nahi duen
gure herriko historiak.
2. Oihal setaren dizdira
izarretatik begira.
Haize otxanak astindu eta
itzala dakar ontzira.
Itsas zakarra jausten denean
arbasoen iturrira.
Zenbat hilobi, sofrikario,
joanak zero haundira.
Askatasuna, bake garaia
etor dadin gure herrira.
3. Iriki nahirik atea,
pausoka doa jendea,
Tupin goriak deseginetan
urratutako bidea.
Zazpi deabru praka gorriek
jan nahi digute habea.
Baina sustraiak indartuz doaz,
suspertuko da lorea.
Belaunez belauen zainduko dugu
hautsi ez dadin katea.

HILETA DUT KANTATUKO

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Hi-le-ta dut kan-ta-tu-ko, hi-la-ri-ak e-za-ri,
ri, hi-le-ri-ak za-bal-du-ko, hil kan-pa-ia-k me-zu-la-ri.
Fin
ri. De-na da dar-dar ho-tza, de-na da hi-lo-bi;
De-na da he-ri-o-tza, de-na da lur-go-ri, ge-
ra-te-ko i-zo-tzak ohi di-tu c-ka-ri.

Err.: Hileta dut kantatuko.
Hilarriak ezarri.
Hilerriak zabalduko.
Hilkanpaiak mezulari.

2. Armaz su haserrea,
armadunen urrats.
Armaden boterea,
koronelen jolas.
Gure jende gaztea
harturikan solas.
Hileta dut ...

1. Dena da dar-dar hotsa.
Dena da hilobi.
Dena da heriotza.
Dena da lurgorri.
Gerrateko izotzak
ohi ditu ekarri.
Hileta dut ...

3. Noiz gara aspertuko?
Noiz esango aski?
Noiz armak desegingo?
Noiz misilak hautsi?
Kanoiak ixiltzeko
ordua da, noski.
Hileta dut ...

HOGEITAMASEIEAN

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Ho-gei ta ma-se-ie-an sar-tu zi-ren sar-tu gu-re-an, e-txe-
an txa-pel go-rri-du-nek gu sal-ba nahi-e-an. Ge-roz-ti-
kan tris-te-zi-ak, sa-r-ras-ki-ak jo du gu-re he-rri-a -
Gi-zo-nen ahu-le-zi-ak, ba-sa-ti-ak, a-zal-du bait di-
ra De-nak zi-tuz-ten e-tsai, de-nek gi-na-den go-
rri Go-tzai jau-nak i-xo-poz zi-tu-en mar-txan ja-
rri, ho-gei ta ma-se-ie-an, gu-reaz-ken ge-rra-te-an.

1. Hogei tamaseiean sartu ziren sartu gurean, etxean txapelgorridunek gu salba nahiean. Geroztikan tristeziak, sarraskiak, jo du gure herria. Gizonen ahuleziak, basatiak, azaldu baitira. Denak zituzten etsai. Denek ginaden gorri. Gotzai jaunak ixopoz zituen martxan jarri.
2. Giza bizitza zer den, etzuten galdetu, etziren ohartu, fusila sorbaldan zutenean hartu. Giza ehiza zen zabaldu. Desiratu genuen ausardia Odol putzuak husteko, arintzeko, gure gabezia. Gauaren ilunean, balaz zituzten hiltzen. Giza gaitzoz mundua askatutzeko omen.

Hogeamaseiean
gure azken gerratean.

3. Gerra zenean ito;
behar zen barkatu,
behar gendun ahaztu,
gure hildakoak
lurpean tapatu.
Baina nun da memoria,
kantaria,
galtzeko denboretan.
Oroitzapenen magia
setatia,
duten bihotzetan.
Jaunak bezaie zeru.
Sendietan gaubela.
Ahaztuak ezin ahantz
bizirik dirautela.
Hogeamaseiean
gure azken gerratean.

Hogeamaseiean,
gure azken gerratean.

ILTZAILE BAT BEZALA

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1964

(Txistuka)

Il-tzai-le bat - be-ze-la e-men na-ra-ma-
te; bi-es-ku-ak - lo-tu-rik mun-du-tik a-par-
te. E-rru-rik ez - du-da-la a-zal-du nai nu-
ke. E-gi-a nai - du-nan-tzat e-ma-na dut mer-ke.

1. Iltzaile bat bezela
hemen naramate.
Bi eskuak loturik
mundutik aparte.
Errurik ez dudala
azaldu nai nuke.
Egia nai dunantzat
emana dut merke.
2. Egia esan eta
zigorrez erantzun.
Gure bizkar moretan
diteke irakur.
Egia esan eta
obe te da entzun,
munduak esandako
zortzi mila gezur.
3. Nola nai dela ere,
egirik ez utzi.
Naiz zigorrez laztandu
zure gorputzari.
Gure eginkizuna
eman munduari,
egiak giartzen dun
indar berri hori.

ITSASOAN URAK ANDI DIRE

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1968

Zaz- pi la- gu- ne- ko fa- mi- li ba- te- an a- ro- tza zen gu- re
ai- ta. Gu- re e- rri- ko al- ka- te ez i- zan a- rren lan e- gi- ten zu- e-
na I- tsa- so- an u- rak an- di di- re mur- gil- du nai du- a- nen-
tzat. Gu- re e- rri- ko la- nak an- di di- re, as- tun - di- re, go-
gor di- re za- ti- tu- rik gau- de- nen- tzat. I- tzat.

1. Zazpi laguneko famili batean
arotza zen gure aita.
Gure erriko alkate ez izan arren,
lan egiten zuena.

Err.: Itsasoan urak andi dire,
murgildu nai duanentzat.
Gure erriko lanak
andi dire,
astun dire,
gogor dire,
zatiturik gaudenentzat.

2. Markatzen ari diren bide nabarra
ez da izango guretzat.
Leengo sokari ezarririk datorren
oztopo latz besterik.
- Itxasoan urak...

JORGE OTEIZARI

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Hu- tsa be- te ze- nu- en i- ru- di- men hu- tsez.

Gu- re ba- kar- da- de- a ler- tu zen a- me- tsez. Eus- kal- dun nor- ta- su- na bi- zi gen- dun lo- tsez. A- ma lu- rrak zin- tu- en e- ka- ri ma- ia- tsez. Ha- rra da gu- re- he- ri- a zuk sor- tu i- de- iez.

1. Hutsa bete zenuen irudimen utsez.
Gure bakardadea lehertu zen ametsez.
Euskaldun nortasuna bizi gendun lotsez.
Ama lurrak zintuen ekarri maiatzez.
Harro da gure herria zuk sortu ideiez.
2. Orioko barratik mundu zabalera,
zure begi argiek sortu itzalera.
Hamaika itxaropen!
Hamaika galdera Sentipenez bizia emanikan zera.
Euskal harri guztien urrezko liderra.
3. Tiriki tauki tauki burniaren hotsa,
aiotsez estaltzen du oihartzun mingotsa.
Zure esku bitxiek emanikan poza,
gure begiek dute erraietik goza,
bortuetatik sortuz gure esperantza
4. Euskal lehen gizona hartuaz oinarri,
begietan pausatu hainbeste ilargi.
Eskolaren mintzoa guregan ezarri.
Euskal amilduraren giltza duzu hautsi.
Jorge zure argia biziko da beti.

MACHU-PICHU

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona

Urtea: 1998

Ma- chu- Pi- chu he- ga- le- an kon- do- rrak mai- su ai-
re- an; ja- io da e- guz- ki- a, lu- di- a- ren bi- zi-
a. In- di- o be- gi az- ka- rra a- di- an e- gon be-
ha- rra dau- kak hi- re men- di- tik; sal- ba e- tsa- ie- ta-
tik; dau- kak hi- re men- di- tik sal- bal e- tsa- ie- ta-
tik.

1. Machu-Pichu hegalean
kondorrek maisu airean;
jaio da eguzkia
ludiaren bizia. (bis)
Indio begi azkarra,
adian egon beharra
daukak hire menditik
Salba etsaietatik! (bis)
2. Urrutitik etorriak,
bizardun azal zuriak,
ardi otxanen irudi,
denen jabeak aurki. (bis).
Hire hizkuntza, hire ohiturak,
indio zaharren kutunak,
irentsirik otsoak,
salba haute basoak. (bis)
3. Omen dakarren pakeak,
armadun bizar luzeak,
gurutze eta bandera,
biblian du sorrera. (bis)
Ados direnei astiro,
besteei arma eta tiro.
Urreakiaren menpe,
Jainko bakarra dute. (bis).
4. Indio bizar gabea,
sutu duk hire bakea.
Buruja jaitsiarazi,
mendi gainean utzi. (bis)
Baina hire nortasunak
altxa dizkik oihartzunak.
Berrito hadi mundura
dagokiken lekura. (bis)

MARTIN LUTHER KING

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1966

Bi man do au rre ti kan di tu zu la, gor putz ka rro zar
ro tu zai z ki gu gu re e rra iak, si nis tu e zi
ba ten gai ne an mun du guz ti ak zu re kin ba te ra la,
ne tik i e si Gor putz za rre an in da rra be ze ra la,
na bai tu du o tzi ka ra be re bi o tze an, Be
zu re mai ta sun bi de ak ti ro za ka rrak Ez ez e tsil Gu
re a de gu bi zi tza. Goi ze ko e guz ki
go rri a gu rei txa ro pe nen i tu rri a.
Coda
A tze nik ar ki tu de zu pa ke a.

1. Bi mando aurretikan dituzula.
Gorputz karro zar baten gainean.
Mundu guztiak zurekin batera
nabaitu du otzikara bere biotzean.
Berotu zaizkigu gure erraiak,
sinistu ezinetik igesi.
Gorputz zarrean indarra bezela,
zure maitasun bideak
tiro zakarrak aztuarazi.
- Err.: Ez, ez etsi!
Gurea degu bizitza.
Goizeko eguzki gorria,
Gure itxaropenen iturria.
2. Zure bizitza burrukatu beti,
giza eskubidearen bila.
Maitasuna artuaz zure gidari,
izan dituzu bidean estropotzu mila.
Bakezaleen gidari aundia.
Askatu nai zure anai beltzak.
Gaizkileen atzaparretan gorputz,
arkitzen dirade orain
zure maitasunaren ametsak.
Ez...
3. Azkenik aurkitu dezu pakea.
Ilotzik lortu askatasuna.
Azkenik zabaldurikan zuretzat
Eguzkia begiz ikusko dezun eguna.
Oroi zaite emen gelditzen geran,
zure anai beartsu guztiaz;
askatzeko beingoz eta betiko
gizona gogor loturik
daukaten kate izugarriak.
Ez...
Azkenik aurkitu....

NERE MAITEARI

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

E- kai- tzak du txi- mis- ta e- rron- ka e- zau- ga rri, zu ne- re te- le- bis-
ta bi- zi- tza go- za- ga- rri, mai- te min- du- en e- rre- ka bi- ho- tzen fres- ka- ga-
rri, zu- re be- gi- en o- re- ka ne- re na- ien i- tu- rri.

Be- gi- en i- ru- di- me- nez ze- ru- a zu- re gan nu- en i- ku-
si. Es- ta- li- rik zo- ri- o- nez zu- re ka- te-
c- tan mur- gil- duz jau- si. Xer- ka nin- du- zum gau
bel- tzez a- me- tse- tan zi- nen be- ti na- gu- si. Zu ga- be e- zin bi-
zi- ez, e- zer ez ta de- na zi- tzai- dan hau- tsi.

1. Ekaitzak du tximista
 erronka ezaugarri.
 Zu nere telebista
 bizitza gozagarri.
 Maite minduen erreka
 bihotzen freskagarri.
 Zure begien oreka
 nere nahien iturri
 Begien irudimenez
 zerua zuregan nuen ikusi.
 Estalirik zorionez
 zure kateetan murgilduz jausi.
 Xerka ninduzun gau beltzez
 ametsetan zinen beti nagusi.
 Zu gabe ezin biziez
 ezer ez eta dena zitzaidan hautsi.
2. Maiteenetan izar
 argitan argiena,
 mendebaldean nabar
 haizerik epelena.
 Bortuetan itxas adar
 uzta emankorrena.
 Itzazu besoak zabal
 har nazazu den dena.
 Bizitzaren eztaietan
 noizean itzala, noizean argi
 Itxaropenik airean
 ez uka galdetzen, ote den bizi.
 Tristeziaren malkoak
 baratzeko lorez xukatu beti.
 Maite iturri gozoa
 lehortu ez dadin ametsez busti.
3. Udaberriak zuregan
 hartutzen du atsegin.
 Arrano xuriak hegan
 sorgindurik zurekin.
 Pazko loreen dizdira,
 gorteetan erregin.
 Zure besoen kabira
 maite, nahi nuke hurbil.
 Adiorikan gabeko zelata eguna
 nabarmentzean,
 piztu zazu zoriona
 Ez zaite erori hodei beltzean.
 Amoranteen zalduna
 loratuko dugu bien artean
 bataiatzeko iluna
 dadin argi berri lur zabalean.

GANBELU ZAHARRA

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
 Urtea: 1998

Ni naiz gan- be- lu za- ha- rra, mai- te dut ne-
 re bi- zi- a, mi- la c- sal- diz hau- tsi- a Zer no-
 la- ren ho- tzi- ka- ra
 Bi- zi se- na- ren gal- da- ra ja- so nu- en o- pa-
 di- men na- ba- ra a ja- io- tzen zait bi- zi-
 ri- a. Bi- hotz tau- pa- den neu- rri- a i- xur- tzen zait be- gi-
 tza- ra. Noiz- bait c- gin dut al- ga- ra das- ta- tuz mun- du- be-
 ta- ra. I- ru- rri- a.

1. Ni naiz ganbelu zaharra
maite dut nere bizia
mila esaldiz hautsia,
zer-nolaren hotzikara.
Bizi senaren galdara
jaso nuen oparia.
Bihotz taupaden neurria
ixurtxen zait begitara.
Irudimen nabaria
jaiotzen zait bizitzara.
Noizbait egin dut algara
dastatuz mundu berria.
2. Hemen behar nuen ausart,
beste guziak bezala.
Ez dut irudi apala,
albokoan grina dakart.
Behar nuke egin zirt-zart,
har askatasun zabala,
hautsi legeen itzala
errespetatuaz alkar.
Zorionaren mantala
bihotz aterpean damart.
Murmurio hautsa mar-mar
maitasunaren ezpala.
3. Badut nere bihotzean
egin behar denerako.
Hartu ditut kanturako
mila ordu magalean
Testigutza bortitzean
zerbait utzi gerorako,
nahiz ez dudan ez altxako
oihartzunik oihanean.
Ez dut nahi azkenerako
uzterik nere aurrean,
negar malkorik airean
gau ilunabarrerako.

SAINDUAK BALIRE

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Sain- du- ak ba- li- re gu- re de- a- bru za- ha- rrak,
Zen- tzu- rik ez lu- ke bo- rro- ka e gin be- ha- rrak.
Sain- du i- ze- ne- ko sal- ba- tzai- le- en go- ba- rak
de- se- gin- go di- tu dauz- ka- gun in- dar pi- xa- rrak.

1 Sainduak balire, gure deabru zaharrak. Zentzurik ez luke borroka egin beharrak. Saindu izeneko salbatzaileen gobarak, desegingo ditu dauzkagun indar pixarrak.	2 Ez dugu espero inorrek emandakotik. Mahain gainekoa da guk egositakotik. Errogatibetan saiatu arren gogotik, inork aterako ez gaitu gu zulotik.
3. Egungo zirkoak, denentzat badauka toki. Bezperetan saia kantatzen denak goxoki. Jaialdi eder bat biltzeko denak osoki. Giza gailurretan pakea lortzeko aurki.	4. Gero atzenean jo dezagun bibolina aingeru korua denentzat dadin urdina. Balkoietan para gizakien ikurrina, inoiz izango ote guztientzako berdina.

HARRI, HARRI, HAR

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
Urtea: 1993

U- da- be- rri- ak du ba- ra- tze- an lo- re,
go- rri- tan e- der- ta- sun ta de- na ko- lo- re. Au- zo- ko e- rre- zo-
ak i- da- tzi- ri- kan dau- de; de- na- i- zan da- din gaur fes-
ta ta a- mo- re. Ha- rri, Ha- rri, Har Ha- rri, Har- tza- le.
I- za- rren zi- me- tan gai- te- an mai- ta- le. Ha- rri, Ha- rri,
Har Ha- rri, Har- tza- le. I- za- rren zi- me- tan gai-
te- an mai- ta- le.

1. Udaberriak du baratzen lore; gorritan edertasun eta dena kolore. Auzoko errezoak idatzirikan daude, dena izan dadin gaur festa eta amore. Harri, Harri, Har, harri hartzale. Izarren zimetan gaitean maitale. (bis)
2. Maitearen begi, irudimen gozo, sorginen mantupear murgiltzen nau oso. Ilargi itzalpean begirada asko. Eskutik heldu eta amets urdin franko Harri,...
3. Besarkada ezti liluragarria. Zure ezpainenetik krabelin gorria. Zoramen mundutik xurga dut guztia. Zonbi baten antzera daramat bizia. Harri,...
4. Maitasunez beti oroituko gera, bizitzak zentzurik ez dauka bestela. Gure baitako larros jaio berri dena, bihotzetik indartu behar du kemena. Harri,...

ZATOZTE GUREKIN

Hitzak eta doinua: Julen Lekuona
 Urtea: 1975

Za-toz-te gu-re-kin, a-nai-ge-ra-ne-kin. Za-bal-za-gun,
 gu-rea-te-a, has-gai-te-an mai-ta-sun-bi-la. Es-ku-ak-cl-
 kar-tu, bi-ho-tzak-uz-tar-tu, sor-tu-de-din-gu-re-ar-te-an
 eus-kal-lo-re-a. E-san-de-za-gun, ez. On-do-da-ki-gu-nez,
 gu-rear-te-an sor-tzen bai-ta-oz-to-po-rik lu-ze-e-ta-la-tze-
 na. Be-gi-ak lu-za-tu, de-za-gun-as-ma-tu. Zein-o-te-den
 gu-re-tza-ko-bi-de-ba-ka-rra. e-gin-go-da-i-tsa-so-an
 ba-re-ta-su-na.

1. Zatozte gurekin
anai geranekin.
Zabal zagun gure atea
has gaitean maitasun bila.
Eskuak alkartu,
bihotzak uztartu.
Sortu dadin gure artean
euskal lorea.
2. Esan dezagun, ez.
Ondo dakigunez,
gure artean sortzen baita
oztoporik luze eta latzena.
Begiak luzatu
dezagun asmatu.
Zein ote den guretzako
bide bakarra.
3. Gure bizikera
dezagun aukera,
zabal dadin denentzako
aspaldiko udaberria.
Eguzkiarekin,
osasunarekin
egingo da itsasoan
baretasuna.

ZERTAZ ARI

Hitzak eta doinuua: Julen Lekuona
Urtea: 1998

Zer-taz a-ri, zer-taz pen-tsa ar-gi-rik - ez den - u-
ne-tan, - e-guz-ki-ak lo-zo-rro-e-tan gu-re bai-tan uz-ten du xe-de-
a. Ar-gi-mu-til - be-ki-gu - gu-re nahi-a - e-ta nun?
Nun da iz-pi-ri-tu en ma-ji-a? - - Ha-ra no-la ber-piz-ten
bait den ba-rru-ko bi-zitz gor-de-a - - Jain-ko-i-
zun di-fe-ren te- - a - ko-ka-tzen zai-gu a-za-le-
an - Al-ga-ra haun-di ber-dez piz-tu-tzen da au-zo-a.
es tre-sa ti-xa-tu be-ha-trez. mai-te zu-rei ru-di ihes-ko-
rra. - As-ka-ta-sun iz-pi-ri-tu-a - e-za-ri-rik du ma-ga-le-
an. - Au-ke-ra tzen has-ten de-ne- - an zo-ko-ra-tu-tzen nau ni be-
ti. - Ha-ri-du rak ko-kil-du - ta be-ri-ro e-txe-ra
gau-e-an min-be-raz be-te-rik, - gau-e-an min-be-raz be-te-rik.

1. Zertaz ari?
Zertaz pentsa?
Argirik ez den unetan.
Eguzkiak
lo zorroetan,
gure baitan uzten du xedea.
Argimutil
bekigu gure nahia.
Eta nun?
Nun da izpirituen magia?
2. Hara nola
berpizten baiten
barruko bizitz gordea.
Jainkoizun
diferentea
kokatzen zaigu azalean.
Algara haundi
berdez piztutzen da
auzoa,
estresa uxatu beharrez.
3. Lige aunitz
piztutzen ditu,
koloretako argiak.
Irudimen kilikariak
jolas gura sortuz bihotzean.
Solasetan galdezka
nere baitan, eta noiz?
Noiz aurkiko nere maitea?
4. Tximeletak
jira bueltan
kubata baten bazterrean.
Par-algarak
aldamenean
nabarmenik bakardadea.
Mamiturik urrezko karioletan dijoan,
maite, zure irudi iheskorra.
5. Askatasun izpiritua
ezarririk du magalean.
Aukeratzen hasten denean
zokoratzen nau ni beti.
Harridurak kokildu eta berriro etxera
gauen minberaz beterik.

HAUR ETA GAZTE
LITERATURA

IBAIZABAL

argitaletxearen bilakaera

Iñaki ZUBELDIA

Sarrera

Izenak dioen bezala errekatxo izaten hasi eta gaur egun *ibai zabal* izatera iritsi da. Bidean mendiak eta aldapak jaitsi ditu, basoak, zelaiak, auzoak, herriak eta hiriak zeharkatu eta horietan guztietan herri honen asmoak, kezkak, pozak eta penak jaso ondoren, orain bere ur korrontearen oparotasunean herri honen arnasa eta bizi-nahia darama.

Baina bere hasierak ez ziren, ez, errazak izan. Euskara batuaren uholdea trumilka sartu zen ikastoletan, gau-eskoletan, euskal aldizkarietan eta kultura munduan mugitzen ziren estamentu gehienetan. Irizpide pedagogiko garbiegirik gabe eta egokieraren azterketa sakonegirik gabe euskara batuaren aldeko erauntsiak Euskal Herri osoa hartu zuen bere mende, tokian tokiko euskalkiek behar eta merezi zuten babesaren planteamenduak atzerakoi bezala baztertuz eta arbuiatuz. Eta, egia esan, horrela egin zuen euskara batuak aurrera, zalantzazko jarrerekin nekez lortuko baitzuen bidea irekitzea. Baina, bidean hainbat liskar, gaizki-ulertu eta alferrikako indar-galtze pairatu behar izan zituen garai hartako euskal gizarteak.

Hala ere, eta, zorionez, zenbaitek bere bideari eutsi eta euskarari egundoko mesedea egin zion. Horiñ artean Ibaizabal argitaletxea aipatu beharko genuke bereziki, lan izugarria egin baitzuen euskara herrikoia eta bizkaiera zaintzen eta indartzen. Bizkaiko

euskara bizia eta herrialde honetako euskalkiaren hizkuntz mailako aberastasuna Ibaizabalek zaindu eta landu zuen eta hori eskertzekoa da, euskara batuaren baratza aberasteko modurik egokiena horixe izan baitzen. Euskara batuari hizkuntza zurruna eta txisparik gabea izatea egozten diote eta txispa eta bizitasun hori euskalkiek eta herri hizkuntzak eman diezaiokete. Bi lanak elkarren osagarri direla esango nuke.

Eta gogoeta hauxe egin zuten urte haietan bizkaieraren aldeko apostuari eutsi zioten euskaltzale sutsu haiek: “Garrantzitsua eta eskubide osokoa da Bizkaiko umeek bizkaieraz irakurri eta ikastea. Zergatik? Hizkuntza bizitzako komunikazio tresna oinarrizkoena delako. Umea familian bizi da eta familia herrian. Etxean eta herrian bizkaieraz bizi bada, nor da nor bizkaitar ume horri hizkuntza erregistroa aldatu eta inposatzeko?”

Juan Manuel Etxebarria, Zeberioiko filologo eta euskararen munduan autoridade handia denak, beste zehaztapen hau ere egin du gai honetaz diharduenean: “Euskalkiak zaharrak diren neurrian, gorde egin digute euskaldunon betidaniko izakera. Euskalkiek altxor eder bat osatzen dute, mende asko eta askotako altxorra. Euskara batuak, hitzak berak dioen bezala, batu egin behar du euskalkietako altxor hori eta etorkizunera bideratu, euskalki hau edo horrekin ‘tabula rasa’rik egin gabe.”

Izpiritu honek bultzata sortu zen Bizkaian mugimendu indartsu bat bizkaiera irakaskuntzan eta eskolan mantentzearen aldekoa, bereziki haur txikiengan, ama hizkuntzaren erregistroa ongi menderatu eta sendotu arte behintzat. Bestela, gerta zitekeen ez bizkaiera, ez euskara batua ongi menderatzea eta kalera irtendakoan hizkuntz erregistroen nahasmendu kaltegarri bat sortzea, umearen etxeko mintzaira naturala izan behar zukeena ongi sustaritu gabe zegoekelako.

Hasierako urteak

Goian aipatutako arrazoi pedagogiko eta praktikoek bultzata sortu zen, argitaletxe bezala funtzionatuko zuen bizkaieraren aldeko mugimendua. “Aita Fermin euskeraz egin” izena edo seilua jarri zioten mugimendu honi 1975ean. Izen horren babesean argia

ikusi zuten lehenengo materialek. Eskolaurreako eta O.H.O.ko lehenengo bost ikasturteetarako irakurgaiak, zenbait gai irakas-teko materialak, koadernoak eta abar argitaratu ziren garai haieta-ko premiei erantzunez.

Lau urte geroago, 1979an, kultur elkarte bat sortu zen Lauaxeta ikastolaren inguruan. IKA-Ibaizabal izena hartu zuen eta lehen-dik zetorren mugimenduari sendotasun handiagoa eman zion. Denera hamar bat ikastola izan ziren erakunde honen sorkuntzan parte hartu zutenak. IKA horrek Ikastola Katolikoan Alkartea esan nahi zuen eta bere helburu nagusiak Euskal Herriko kultura eta hizkuntza, hau da, euskara zabaltzea eta pertsonari formazio osoa edo integrala ematea ziren.

Umeentzako liburu politikak eta ongi ilustratuak argitaratu zituen IKA-Ibaizabalek urte haietan. Bizkaiko umeek ere euren euskalkian irakurri ahal izango zituzten ipuin tradizionalak, miresgarriak, sorginenak, lamienak... (Ikusi artikuluaaren bukaeran garai honetako zenbait bilduma, liburu eta egileren aipamenak.)

Aldi hartan euskarazko irakaskuntzari ere heldu behar izan zion IKA-Ibaizabal argitaletxeak liburuak bizkaierazko merkatu txikiarentzat prestatuz: "Euskara Pausoak", "Gizartea", "Natura", "Matematika" eta abar dira sasoi honetako testuliburu batzuen izenak. Urte zailak izan ziren jende gutxiarekin eta diru gutxiagorekin erronka handiei aurre egin behar izan baitzien IKA-Ibaizabal argitaletxeak.

IBAIZABAL S.A. empresaren sorrera

1990eko azaroaren 13an estatutu berriak sinatzearekin batera sortu zen Ibaizabal S.A. gaur egun ezagutzen dugun empresa modernoa. Baina bere izpiritua eta sentipena ongi sustraituak zeuden Euskal Herrian eta Bizkaiko lurrian, aurretik bide luzea egina baitzeukan euskalgintzan eta herri honen zerbitzuan.

Hamarkada honen hasieran Ibaizabal argitaletxea bere plan-teamenduak aldatzen hasi zen. Hezkuntz Erreforma gainera etorri zen eta erabaki sendoak eta zuhurrak hartu behar ziren. Irakaskuntza guztia birplanteatu behar zen Erreformaren ikuspegitik eta testuliburu berriak egin behar ziren arlo eta maila guztietarako.

Ibaizabalek erronkari aurre egin zion eta material berriak sortzen hasi zen. Baina orain ezinezkoa zen bizkaieraz bakarrik argitaratzea, bizkaierazko merkatuak ezin baitzituen kostu guztiak estali. Gainera Ibaizabalek euskara batuaren apostua ere onartzen zuen eta Euskal Herri osoari eskaini nahi zizkion bere materialak. Urteetako esperientziak kalitatezko materialak ekoizteko gai bihurtu zuen argitaletxe apal honetako lan-taldea. Eta bizkar gainera zetorkion lana izugarritzkoa baldin bazen ere, lan eskerga horri aurre egin zion kalitatezko materialak sortuz. Eta zorionez euskal merkatuak ontzat hartu zuen Ibaizabalen produktua eta gaur egun esan genezake Euskal Herri osoan ezagunak direla argitaletxe honen materialak, bai Euskal Autonomia Elkartearen, bai Nafarroan eta baita Iparraldean ere. Eta Haur Hezkuntzatik hasi eta Batxilergoko 2. ikasturtera bitarteko ia arlo guztietarako materialak argitaratu ditu Ibaizabal argitaletxeak. Argitzea komeni da DBHko 4. maila bitarteko liburu gehienak euskara batuaz eta bizkaieraz argitaratu direla, horrek lana ia bikoiztu egiten duelarik. Baina Ibaizabal argitaletxeak argi dauka bizkaieraren biziraupenari ere begiratu behar diola eta ez bakarrik merkatal arrazoiei. Izugarritzko lana izan da 3 urtetik 18 urtera bitarteko material horiek denak sortu eta merkatuan jartzea, baina oso pozik gaude jendearen aldetik izan duen harrerarekin.

Ibaizabal argitaletxearen inguruan euskalgintza, irakaskuntza eta kultura munduko jende pilo mugitzen da: bertako hamalau langile finkoek gain beste hirurogeiren bat laguntzaile zenba daitezke autore-egile, ilustratzaile, itzultzaile eta abarren artean.

Eta zenbakietara joanda (hauek hotzak direla esaten bada ere), aitor genezake 1990etik hona 1.200 liburutik gora argitaratu dituela Ibaizabal argitaletxeak. Gogoan har dezagun testuliburu baten kostu osoa 10.000.000 pezetatik gorakoa izan daitekeela. Hor-tik atera kontuak. Eskerrak liburu guztien kostua ez den berdina izaten...

Literaturaren aldeko apustua

Ibaizabal argitaletxeak sortu zen une beretik gogoan izan du literatura dela herri baten tradizioa, kultura eta arnasa ezagutzera

emateko tresna indartsuenetako bat eta bide honi lotu zitzaion hasiera-hasieratik.

Lehen urteetako literatura ahozko herri literaturatik oso gertu zegoen eta bereziki Bizkaiko tradizioan oinarritutako ahozko literaturatik, nahiz eta Euskal Herri osoko ipuinek tokia zuten IKA-Ibaizabalen bildumetan. Garai honetakoak dira (1982-84 ingurukoak) liburu hauek: *Mari Anboton eta Gorbean* (J. M. Etxebarria); *Kukuamets* (Juantxu Rekalde); *Txixiburruntzi eta aratoste* (Bibiñe Pujana); *Peru ta Marixa* (Sabin Barruetabeña); *Bakoitzari berea* (Ramon Etxebarria) eta beste asko (30 bat denera).

Geroago, beste argialetxe batzuekin egindako hitzarmenei esker bizkaieraz argitaratu zituen honako bilduma hauek: *Teo saila* (6-7 urteko umeentzat); *Ibai bilduma* (6-7 urteko umeentzat); *Xanti eta Ane saila* (6-7 urteko umeentzat); *Sirena bilduma* (6-7 urteko umeentzat); *Txintxinbela saila* (5-6 urteko umeentzat); *Txalupa saila* (7-8-9 urteko umeentzat).

Euskara batuan eta bizkaieraz ere koedizioan argitaratu ditu ume txikienezko liburu zoragarri batzuk, hala nola: *Zure sentimenduak bilduma* (5-6 urteko umeentzat); *Zentzumenak bilduma* (5-6 urteko umeentzat); *Sagutxu bilduma* (5-6 urteko umeentzat); *Zientzia xumea* (7-8 urteko umeentzat); *Hegaz bilduma* (8-9-10 urteko umeentzat); *Jende oldartsuen istorioak (biografiak)* (9-10-11 urteko umeentzat).

Eta Ibaizabal argialetxeak berak sortutako sailak dira honako hauek:

Ortzi eta Kukuma (5-7 urte); *Zorionak bilduma* (6-8 urteko umeentzat); *Matxinsalto bilduma* (8-10 urteko umeentzat); *Txirri, Mirri eta Txiribiton bilduma* (8 urtetik aurrera); *Gaztaro bilduma* (10-12 urteko gaztetxoentzat); *Ekin bilduma* (12-16 urteko gazteentzat) eta *Bizian gora bilduma* (helduentzat).

Bilduma hauek osatzeko Ibaizabal argialetxeak ahalegin bereziak egin ditu euskal idazle ezagunen obrak eskuratzen eta kalitatezko liburu erakargarriak argitaratzen. Gurekin argitaratu duten egile batzuen izenak ezagunak egingo zaizkizue zalantzarik gabe: Joxemari Iturralde, Pako Aristi, Juan Manuel Etxebarria, Juan Kruz Igerabide, Karlos Linazasoro, Aitor Arana, Pello Esnal, Julia Otxoa,

Antton Kazabon, Antton Irusta, Joanes Urkixo, Iñaki Bernaola, Iñaki Zubeldia, Iñaki Friera, Migel Anjel Mintegi, Karlos Santisteban, Garikoitz Berasaluze, Fernando Morillo, Ramon Etxebarria, Seve Calleja, Bibiñe Pujana, Piedad Ateka, Txabi Arnal, Antton Dueso...

Aipamen berezia merezi du Ibaizabalen "Literatura Unibertsala" bildumak. Sail honetan laurogeita hiru liburu argitaratu dira literatura unibertsaleko altxorretik aukeratu eta EIZIEko kideek itzulita. Azkenekoa duela gutxi aurkeztu den Saramagoren "Lisboako Setioaren Historia" izenburua duen liburua. Sail hau harribitxiz josia dago eta lan izugarria egin da munduko libururik ederrenak euskaraz emateko eta euskal irakurleen eskuetan jartzeko.

Ibaizabalen produkzioaren bilakaera urtetik urtera

Ibaizabal argitaletxearen produkzioaren bilakaera pixka bat gertuagotik ezagutu nahi duenarentzat ondoko zerrenda luze hau ematen dugu. Zerrenda ez da guztiz osatua eta ez ditugu bertan egileen izenak eta xehetasun guztiak ematen, bukaerarik gabeko lana izango litzatekeelako eta artikulua honen xedea hori ez delako. Baina zertzelada nahiko zehatzak ematen ditugu Ibaizabal argitaletxearen produkzioaren tamaina neurtzeko eta baloratzeko.

Nahasian doaz, kronologikoki emanda, testuliburuak, literatur bildumak, irakaskuntzarako material lagungarriak eta abar.

- Euskera pausoak	3-4-5 urte (Haur Hezkuntza)	1981-83
· Hiruhilabete bakoitzerako liburuxka bana		
· Irakaslearentzako gida		
· Kasetea		
- Jostailuak	Kasetea eta diskoa	1981
- Atabalak	Kasetea eta diskoa	1981
- Lauaxeta	Kasetea eta diskoa	1981
- Jolasetik	Jolas-liburu mardula	1981
- Jolasetik	3 kasete	1981
- Idazkera 1etik 8ra (idazteko koadernoak)		1981
- Gizartea - Natura	1. eta 2. mailak	1982
- Irakurgaiak	Hasiera Zikloa	1982-86
- Irakurgaiak	Erdi Zikloa (31 liburu)	1983-86
Autoreak:	J. M. Etxebarria	

	Ramon Etxebarria Bibiñe Pujana Ana Arruza Sabin Barruetañña Eusebio Erkiaga Edurne Urkiola ...	
- Hizkuntza	O.H.O. 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7 - 8	1984-86
- Irakurgaiak Goi Zikloa (19 liburu)		1985-89
Autoreak:	Jose Basterretxea (Oskillaso) Felix Zubiaga Ramon Etxebarria Piedad Ateka Juan Manuel Etxebarria ...	
- Erljioa	O.H.O. 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7 - 8	1986

Urte hauetan beste argitaletxeen zenbait arlotako ikasliburuak bizkaieraz argitaratu zituen IKA-Ibaizabal argitaletxeak:

- Baga Biga	O.H.O. 1 - 2 - 3 - 4 - 5	1986-88
- Kuxkux	O.H.O. 1 - 2 - 3 - 4 - 5	1986-88
- Gure Herria aurkitzen	3	1986-89
- Gure eskualdea aurkitzen	4	
- Euskal Herria aurkitzen	5	
- Natura arakatzen	5	
- Natura arakatzen	6	
- Natura arakatzen	7	
- Natura arakatzen	8	
- Gizarte	(apunteak) 8	

Beste argitaletxeen haur literaturako bilduma batzuk ere bizkaieraz argitaratu zituen garai honetan:

- Teo saila	(2 liburu)	1989
- Ibai bilduma	(5 liburu)	1988-90
- Xanti eta Ane	(8 liburu)	1988-89
- Sirena bilduma	(16 liburu)	1988-90
- Txintxinbela saila	(6 liburu)	1988-89
- Txalupa saila	(6 liburu)	1988-89

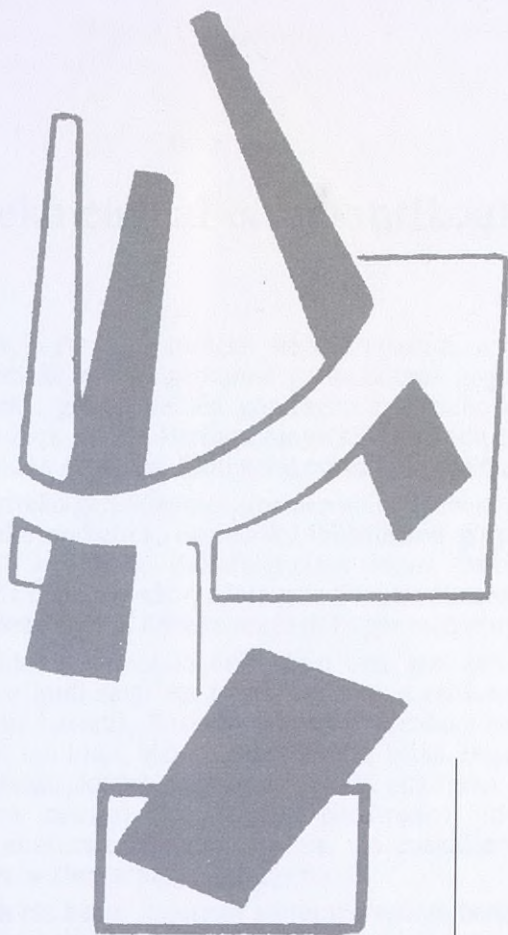
- Hegaz bilduma (15 liburu) 1988-91
- Ibaizabalen argitalpen propioetara itzuliz honako hauek aipatu behar ditugu orain:
- "Klasikoak" bilduma
- Literatura saila (11 liburu) 1987-90
- Bideo bilduma (30 bideozinta) 1987
- Gorputza
- Zentzumenak
- Ingurugiroa
- Teknika
- Zientzia
- Elektronika
- Informatika
- Osakidetza
- Bizitzako egoera desberdinak
- Logika
- ...
- Bideo bilduma (25 bideozinta) 1990
- Goi Zikloko Matematikako zenbait gai
- Poxpolin 3 - 4 - 5 urte (Haur Hezkuntza) 1990
- Hiruhilabete bakoitzerako liburuxka bana
- Irakaslearentzako Gidaliburua
- Matematika O.H.O. 6. - 7. - 8. mailak 1991
- Zenbakiak O.H.O. 6. - 7. - 8. mailak (17 lan-koaderno) 1991
- "Literatura Unibertsala" bilduma - Literat. saila (83 titulu) 1990-99
- Zeberio haraneko euskararen azterketa etno-linguistikoa 1991
- Euskal gaiak - Morfologia eta Joskera 1992
- Bi ta bi - Matematika (L. M. H.) 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 1992-94
- Ikaslearen liburua
- Gidaliburua
- Prozedura koadernoak
- Txepetx - Inguruaren Ezaguera (L. M. H.) 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 1992-94
- Ikaslearen liburua
- Gidaliburua
- Prozedura koadernoak
- Matematika BBB 1 - 2 - 3 1992-93
- Txor Txor - Euskara (L. M. H.) 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 1992-94
- Ikaslearen liburua

- Gidaliburua
 Prozedura koadernoak
- Irakurgaiak (Hizkuntza Arloa) (L. M. H.) 1 - 2 -3 - 4 - 5 - 6 1992-94
 - "Sagutxu" bilduma - Literatura saila (5 urtetik aurrera) (10 liburu) 1992
 - Gure Aita - Erlijio Katolikoa (L. M. H.) 1 - 2 -3 - 4 - 5 - 6 1993-95
 - Ikaslearen liburua
 - Gidaliburua
 - Kasetea
 - Zirriborro - Plastika (L. M. H.) 1 - 2 - 3 - 4 -5 - 6 1993-95
 - Adigaiak (L. M. H.) 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 1993-95
 - Oporretarako liburuxkak
 - Mizintxu (Haur Hezkuntza - 3 urte) 1993
 - 3 liburuxka, hiruhilabete bakoitzerako bana
 - Gidaliburua
 - Ipuinak, olerkiak eta kantik (karpeta)
 - Kaseteak
 - Hormirudiak
 - Sagu eta Magu (Haur Hezkuntza - 4 urte) 1993
 - 3 liburuxka, hiruhilabete bakoitzerako bana
 - Gidaliburua
 - Ipuinak, olerkiak eta kantik (karpeta)
 - Kaseteak
 - Hormirudiak
 - Lea Balea (Haur Hezkuntza - 5 urte) 1993
 - 3 liburuxka, hiruhilabete bakoitzerako bana
 - Gidaliburua
 - Ipuinak, olerkiak eta kantik (karpeta)
 - Kaseteak
 - Hormirudiak
 - Fonemak (Haur Hezkuntza) 1994
 - Karpeta
 - Kasetea
 - Bideoa
 - Jira Bira - Euskara "A" eredia (L. M. H.) 1 - 2 -3 - 4 -5 - 6 1994-97
 - Ikaslearen liburua
 - Gidaliburua
 - Prozedura koadernoak
 - Ipuinak (kasetea)
 - Abestiak (kasetea)
 - Elkarrizketak (kasetea)
 - Fisika eta Kimika BBB 2. eta 3. mailak 1994

- Kimika ezorganikoaren formulazio eta nomenklatura 1994
- Kimika organikoaren formulazio eta nomenklatura 1994
- "Bizian gora" bilduma - Literat. saila (Adinekoentzat) (6 liburu) 1994
- "Ortzi eta Kukuma" bilduma - Lit. saila (6 urtetik aurrera) (8 liburu) 1994
- "Zure sentimenduak" bilduma (4-5-6 urte) (4 liburu) 1994
- "Zentzumenak" bilduma (5-6-7 urte) (5 liburu) 1994
- "Zorionak" bilduma - Literatura saila (6-8 urte) (12 liburu) 1994-98
- "Gaztaro" bilduma - Literatura saila (10-12 urte) (12 liburu) 1994-99
- "Zientzia xumea" bilduma (7-8 urte) (12 liburu) 1995
- "Jende oldartsuen istorioak" - Biografiak (12 urtetik aurrera) (5 lib.) 1995
- Erljioko material osagarriak (15 liburu) 1995-99
 - "Erljioa" bilduma (8 urtetik aurrera) (5 titulu) 1995
 - Umeentzako Biblia (8 urtetik aurrera) 1995
 - Jesusen bizitza (8 urtetik aurrera) 1998
 - Bibliaren Kontaera-antologia (16 urtetik aurrera) 1999
- ...
- Matematika UBI (COU) 1995
- Zer irakurri... hura ikasi - Irakurgaiak DBH 1 eta 2 1995
- Tutti da capo - Musika irakasbidea 3 - 4 - 5 urtekoentzat 1995
 - Haurren karpeta
 - Gidaliburua
 - Kaseteak
- Kartak - Luki jokoan (Haur Hezkuntza) 10 karta joko 1995
- Bizkaialdeko ipuin esaundak 1995
- "Ingelesez irakurtzen dut" bilduma (7 urtetik aurrera) (6 liburu) 1995-99
- "Margolari" bilduma (5 urtetik aurrera) (12 liburu) 1996
- "Gure etxetxo" bilduma - Literatura saila (5 urtetik aurrera) (5 lib.) 1996
- "Sagutxoaren liburu handiak" bilduma (3-5 urte) (5 liburu) 1996-97
- Natur Zientziak DBH 1 eta 2 1996
 - Ikaslearen liburua
 - Gidaliburua
 - Prozedura koadernoak
- Plastika eta Ikus Hezkuntza DBH 1 eta 2 1996
- Oinarrizko Teknologia DBH 1 - 2 - 3 - 4 1996-99
 - Ikaslearen liburua
 - Prozedura koadernoak
- Euskara eta Literatura "D" eredia DBH 1 - 2 - 3 - 4 1996-98
 - Ikaslearen liburua

- Gidaliburua
Kaseteak: Euskalkiak, Entzuketak eta Euskal kantak
- Geografia eta Historia DBH 1 eta 2 1996
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
Prozedura koadernoak
- Matematika DBH 1 - 2 - 3 - 4 1996-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
Prozedura koadernoak
- Denok senide - Erljio Katolikoa DBH 1 - 2 - 3 - 4 1996-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
Kasetea
- "Irakurri eta margotu" bilduma (3-5 urte) (4 liburua) 1997
- Biologia eta Geologia DBH 3 - 4 1997-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
Prozedura koadernoak
- Fisika eta Kimika DBH 3 - 4 1997-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
Prozedura koadernoak
- Geografia DBH 2. zikloa 1997
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Historia eta Artea DBH 2. zikloa 1997
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Tutti da capo - Musika irakasbidea 6-7 urte 1997
Karpeta
Gidaliburua
Kaseteak
- "Ekin" bilduma - Literatura saila (12-16 urte) (13 liburua) 1997-99
- Euskara eta Literatura "D" eredua DBHO -Batxilergoa 1 eta 2 1997-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Fisika eta Kimika DBHO - Batxilergoa 1 1997
Ikaslearen liburua
Gidaliburua

- Biologia eta Geologia DBHO - Batxilergoa 1 1997
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Matematika (Natur eta Osasun Zientzien Batxilergoa) 1 eta 2 1997-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Matematika (Gizarte Zientziei aplikatutako Batxilerra) 1 eta 2 1997-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Artearen Historia DBHO - Batxilergoa 1 1997
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Historia Garaikidea DBHO - Batxilergoa 1 1997
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Filosofia DBHO - Batxilergoa 1 eta 2 1997-98
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
- Erlijio Katolikoa DBHO - Batxilergoa 1-2 1997-98
Ikaslearen liburua
- "Matxinsalto" bilduma - Literatura saila (8-10 urte) (13 liburu) 1998-99
- "Labur" bilduma - Literatura saila (3 liburu) 1998-99
- Euskara eta Literatura "A" eredia DBHO -Batxilergoa 1 eta 2 1998-99
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
Kasetea
- Biologia DBHO - Batxilergoa 2 1998
- Fisika DBHO - Batxilergoa 2 1998
- Kimika DBHO - Batxilergoa 2 1998
- Euskal Herriko eta Espainiako Historia DBHO 2 1998
- Haur Hezkuntzarako Matematika 3 - 4 - 5 urte 1998
- Euskara eta Literatura "A" eredia DBH 1 1999
Ikaslearen liburua
Gidaliburua
Kasetea
- "Tento" bilduma - Literatura saila (6 urtetik aurrera) (6 liburu) 1999

ADABAKIAK

Iruñeko euskal erromantikoak¹

Alexander Tapia Perurena Iruñeko olerkari izkutuaren mendeurrena da aurten. Nafarroako euskal pizkunde garrantzitsua gogoratzeko une egokia izan daiteke, gutxik baitaki gaurregun zenbateko eragina izan zuen mugimendu hark Euskal Herrian. Aingeru Irigaray da 1899 hartako beste nafar euskaldun ospetsua. Bion goratzarrez nere oroitzapen xumea.

Ehun urte aurreko gertakizunen aipamen soila denbora-pasako betegarrizat har lezake norbaitek, eguneroko ibilbidearen gurpilean biraka aski lan duelarik bakoitzak. Zaharkiduraren itxura txarrean beltzez jantzitako pertsona bizkar-konkor, edota gela ilunean ahaztutako argazki horiska haustua bezala gerta daiteke noizbait iraganaren aurpegi ihartua.

Nafarroako hiriburuan orain dela ehun urte bizi zen euskal giro enargarriak inongo irudi zatar eta trastu zaharrekin zerikusirik ez duela esan behar da haste-hastetik. Euskara zaharraren denbora berrietako pizkunde gaztea izan zen hura, bizi-nahiaren adorez betea. Bigarren jaiotza. Irudimenaren begiekin ikusita, bere errautsetatik piztutako Fenix hegaldari baten antzera iratzarri zen eta jauzi Nafarroako hiriburuan bere betiko lozorrotik euskararen egunsenti argia, eta euskal erromantikoaren zeru urdinak babestu zuen ernatze itxaropentsua.

Gizon haietaz eta beren inguruan sortutako egoera berriaz mintzatu nahi nuke, eta non hobeki gertakizunen esparru bizia izan zen Iruñean baino. Nafarroako hiriburuaren historian ohore handiko atala da eta euskarari etorkizuneko ateak ireki zizkion txanka edo ate-orpo izkutua. Garrantzi berezia du esker oneko atze-begirada hau Nafarroan hiriburuko Udalak antolatu izateak. Nolabait, euren denboran izan ez zuten ospea aitortzen zaie eta oraingo agintariek aspaldiko hutsune nabarmena bete eta denon zorra ordaintzen dute.

Duela ehun urte jaio zen Iruñean Alexander Tapia Perurena, gure

(1) Tapiaren mendeurrena ospatzeko Iruñeko Udalak antolatutako ihardunaldietan emandako hitzaldia. *Erraldoien Txokoan*, 1990ko ekainaren 7an.

idazle eta pertsona ospetsu guztien zerrendatik kanpo isilune lotsagarriaren linboan egon den olerkaria. Gizon hau bazenik ere ez nekien nik, aspaldi batean bere eskuizkribu mordoska bat aurkitu nuen arte. Zirriborroen pentsaera sakon eta zentzu kritikoak harritu ninduten orduan, abertzaletasun eta euskararen amodio finaren ildotik. Jakintza landuaren emaitza zela ikusita, jakin-minez ekin nion aztarnak biltzeko lanari. Alarguntsa zenarekin eta alabarekin mintzatzea lortu nuen noizbait, eta hortik aurrera jabetu nintzen egilearen nortasunaz eta izkribuen mezuaz. Bertso hunkigarriak idazten zizkiola euskaraz, aitortu zidan bere emazte ohiak, eta badela haren hainbat olerki han-hemenka argitaraturik.

Eskuizkribuetan zegoen *'Kattalin umezurtza'* izeneko antzerki baten testua eta, ezezaguna zenez, berehala argitaratu nuen.²

Iruñea zaharreko Nabarrerian jaio zen 1899ko abuztuaren hamaiakan. Alexander izenpetu ohi zuen izkribuetan. Argizari denda zeukaten gurasoek eta ongi joango zitzairen euren eginkizunean, mende amaierako Iruñea herrikoiki eta zurbilean ohi ez bezalako heziketa irekia eman baitzioten semeari. Aita lesakarra eta ama Goizuetako alaba euskaldun peto-petoak izanik, ez zioten ama-hizkuntza erakutsi etxean; eta alde-rantziz, zortzi urtez eduki zuten mutila atzerrian, hiru urtez Parisen eta beste bost Alemanian, hango hizkuntza biak ikasten.

Pasarte aipagarria da hau Tapiaren bizian eta euskarak bere etxean bizi zuen egoera txarra adierazten du hitz guztiek baino hobeki. Hemeretzigarren mendearen amaieran hiriburuan sortutako euskal giro amesgarriak benetako iraultza suposatu zuen euskararen etorkizunarentzat. Mendez mende baserri giroan hazi eta bizi zen mintzaira gauza arrunta bezala eta estimu gutxikotzat zeukan herri xeheak. Txokokeriaren kutsu hori da, hain zuzen, azken denboretan euskararen galera eragin zuen funts nagusia. Baliabide gabeko tresna bezala ikusten zuen bere mintzaira baserritarrak, eta Tapiak gutun batean bere buruaz dioena, zentzu zabalagoan joera orokortzat har daiteke: *"O, au tamal aundia! Nere gurasoak euzkotar eta euzkeldunak izan arren etzidaten euskera erakutsi. Bai ordia nere aberria maitatzen.."*

Hiriburuko gizon ikasiek emandako bultzadak hiritartu egin zuen baserritarren hizkuntza zahar hura, enborrharen zainak indartuz eta herri xumearen aurrean hostaje murriztuari haize freskoen eragin astingarria ekarriz. Ahotik galtzen dela arraina, zioten gure aurrekoek, eta hiriburuetan euskara galtzeak aurreko denboretan ilunaldi nabarmena ekarri zion

(2) SATRUSTEGI, Jose M., "Alejandro Tapia Perurena, euskal idazlea". Ik. *Kattalin umezurtza, antzerkia*. EGAN 1985, 3-4, 217-260. Or.

herrietako euskarari. Iruñeko jaun handiek —izan ere, jaun ospetsuenen taldea zen hura— euskara haintzat hartu zuten bat-batean eta bultzatzeko ahaleginetan elkargoa sortuta, ama-hizkuntzaren aldeko hai-ze berriak sumatu ziren bazterretan. Baserritarra ez da noski goizetik gauera aldatzen, baina euskal konzientzia ernarazten duen jaun handien eredia hasi zen laster bere lana egiten.

Ama-hizkuntza galdua zutenen larruan sentiberatasun sakonagoa egon daiteke eta Iruñeko multzoak arrakasta izan zuen une hartan. Hiri-ko seme belarrimotz izana mintzo da bere esperientzia gordina gogoan duela: *“Orduan sortu zitzaizdan euzkera ikasteko gogo bizi-biziya, dio Tapiak, bañan tamalez, zoritxarrez, ikaskintzak orain lez, asti gutxi uzten zidaten. Ala ere pixkaka pixkaka zerbait egin dut eta orain nere anayakin nere gurasoen elian aritzeko bai naiz. Ez naiz ordea emen geldituko, aurrera narraike erdera bezin ongi edo obekiago albadi ikasi arte”*.

Orain dela ehun urte gaur egungo aldaketeei buruz aurrelari gertatu ziren Iruñeko euskal erromantiko haiek. Antziñako denboretan baserriari loturik egon bazen ere euskara eta hari esker iraun arren, etorkizunean gizarte hiritartua izango zen nagusi eta hori jakinta bezala, euskara bera hiriratu zuten aurretik. Ezin bestekoa gertatu da noski aldaketa hura, ez hiltunen estimua berriro lortzeagatik bakarrik, euskera denbora berriararako egokitzen hasteko ordua zelako baizik. Zientzia eta hezkuntza mota guztietarako gai ez den mintzairak ez dauka inolako zereginik herri aurreratuen munduan, eta desagertuko da. Hitzez ez baino, euren izen ospetsuen itzalarekin eta ekintzen bidez hasi zuten haiek hizkuntza zaharraren gaurkotze lana. Euskal Herriaren historia, lege zaharra edo foruak, beste hizkuntza batzuekiko euskararen konparatze saioak, musika eta poesia landu zituzten maisuki. Madrilgo diputatuen aurrean entzun zen Campionen diskurtsu jorian gure herriaren defentsa maitemindua. Parisen hasi zen Tapia euskarazko olerkiak idazten haize aurrerakoen zurrumurruan, eta alemanetik itzuli zituen berak Uhland eta beste idazle erromantiko batzuen olerkiak, artean baserritarren mintzaira etxekoia izandakora. Era askotara egin daiteke lan euskara eta euskal kulturaren alde, eta zaratak alde batera utzita duintasuna eta bihotza eskaini zizkion hiriko gizon ospetsuenen taldeak gure herriari. Zortzigarren hizkuntza, errusiera, ikasten ari omen zen Tapia jauna zendu zen egunetan, aitortu du ezagutu zuen jendeak. Zenbat kultura gizon zatekeen orduko Iruñea baretsu eta erdi-lokartuan euskal taldekoen ospe eta jakintza mailakorik?

Hemeretzigarren mende amaierako azken urtea dugu aurten ehunurtekarri gogoan. Ezin ahantz daiteke Tapiaren urte berean etorri zela munda gure garaiko euskararen sustatzaile nagusietako Aingeru Irigaray “Apat-Etchebarne” zeritzana. Euskaltzainkide hainbat urtetan izan nuen

sendagile ezagunak, "Larreko" bere aitarengandik jaso zuen hirigizonen euskal pizkundearen lekukoa eta merezimendu askorekin mantendu zuen pizturik euskararen zuzia egoera oso zailetan. Hitz samurrez zirikatzen zuen epelen jarrera, eta ausardiaz salatzen utzikeriaren akatsak. Maiz idazten zuen aldizkarietan eta berak zuzendu zuen Nafarroako egunkari hedatuenean asteroko euskal orria. Antzinako testuen lekukotasun bixiak eman ohi zituen gaur egungo gertakizunen aipamenekin batera, eta mendez mende euskarak Nafarroan emandako atzerakadaren mugak aztertu zituen egundaino baliatzen diren mapak finkatuz. Gaztelera erabili zuen gehienbat euskararen mezua erdaldunen artean erakargarri gerta zedin, eta liburuetan bildu zituen gero idazlan horiek. Lehia guztietako zaldun aitzindaria izan zen euskararen aldeko borrokan.

Nafarroako hirugarren aipamen bat dakarkigu mendeurren berezi honek: Etxarri Aranazko Bitorino Huizi apaizak 1899an argitaratutako euskal gramatika laburra alegia. Ez zen ados herri euskaldunetara apaiz erdaldunak bidaltzearekin eta gora-beherak izan zituen apezpikuarekin. 1860an jaio eta 1938an zendu zen bere sorterrian. Mende bien gailurretik, aurreko euskaltzaleen abiada ezagutu zuen eta gerra garaiko etenarekin batera itzali zen.

Epe mugatu horretako ekintza garrantzitsuek merezi dute begirada orokor bat Iruñeko euskal pizkundearen historia bere sakontasunean neurtzeko.

Mendemuga hura gailurtzat harturik, atzean utzitako isurkiak berekin zuen ereintza gordinaren lehia premiatsua, eta gerora begira gerra aurreko jorraldi neketsu eta inauste mingarria. Pertsonen bakarkako lana ez baino, ekintza elkartu askoren katea dago guk bizi dugun euskararen pizkunde itxaropentsu honen bide luzean. Ez da zilegi negu gogorreko goldelarien lan iluna ahanzte segalarrien uzta biltzeko egun argitan.

Izan ere, hasierako hitzetara itzuliz, orain dela ehun urte euskararen munduan emandako urratsen irudia ez da gela ilunean hausturik galdutako argazki horiskaren aurpegi ihartua. Emaztegai apain arrakastatsua- ren antzera bizirik badirau euskarak —haur eta gazteak dira gaur hiztun gehienak—, noizbait erromantiko ameslari batzuk balaku goxoekin egun-senti berria lozorrotik esnarazi zutelako da.

Ikus dezagun, beraz, iragan egunen eta orduko hainbat jenderen bultzada eredugarria.

XIX. mendeko pizkunda

Hemeretzigarren mendea aipatzea euskararen hegoaldeko pizkun-

dean haren azken laurdenaz mintzatzea da. Ordu arte zokoraturik egondako arbasoen hizkuntzak lehenatasun garbia hartu zuen bat-batean ospe handiko ameslari multzo baten helburu nagusietan. Iruñean sortu zen euskararen aldeko lehen elkarte arautua beheraka zihoan hizkuntzaren udazken gorrian. Juan Iturralde y Suit historialari ospetsuaren etxean bildu ziren 1877ko urriaren 23an hamahiru gizaseme lagun giroan. Xehetasunetan sakondu nahi bada, *intrahistoria* hitz itxurosoaz esan ohi dena, etxeko nagusiaren jaioteguneko urtemuga zela esan behar da. Hogeita hamazazpi betetzen zituen udazken hartan Iturralde jaunak eta bere biziko ospakizunik oparoena gertatu zen bilera hain maite zuen Euskal Herriaren onerako.

Uso pasak ez zuen hego haizearekin bide berririk hartu, Iruñean bildutako Florencio Ansoleaga, Arturo Campion, Estanislao Aranzadi, Hermilio Oloriz eta beste zenbait adiskidek "*Academia Etnográfica de Navarra*" behin-behineko izenez bataiatutako euskal elkarte berriaren asmoa mamitu zuten egunean. Udazken bateko goizargiaren lehen printza udaberri argitsuaren uste gabeko sorrera gertatu zen euskararentzat.

Academia hitzak bazituen festa giroan elkartutako euskaltzale haien artean bere sustraiak. Une hartan han egoterik izan ez zuen Pablo Ilarregi solaskide zendu berriak idatzia zuen zazpi urte lehenago denek gogoan zuten honelako zerbaitez: Beharrezkoa zela euskara zaindu eta babestuko zuten *Academia* sortzea.³

Ilarregi zenak aipatutako *Academia* eta lagun arteko elkargoa bi gauza oso ezbedinak dira. Hauen helburua euskara, euskal kultura eta lege zaharra Nafarroan sustatzea baldin bazen, beste asmoa Euskal Herri osoko elkargo ofizial baten bidez hizkuntzari dagozkion ikerlanetan oinarrituta arauak eman eta batasuna sortzea izango zen, zabalkundeari uko egin gabe noski. Hitzak bazuen, halere, haiengan eraginik eta nolabaiteko nahasketa nabaritzen da Iruñeko batzarkideen azalpenetan. Besteak beste, Pablo Ilarregiren idazlan hura irunshemeen *Euskara* aldizkarian berrargitaratu zen eta ohar batean dio, berek sortua zuten lagunarteko elkarteak bete lezakeela Hizkuntza eta Literatura sailaren barnean *Academiaren* eginkizuna.⁴ Ez da harritzekoa, bestalde, boronda-

(3) ILARREGI, Pablo. 'La lengua vascongada' *El País Vasco-Navarro*, año 1, nº 2, (23 enero 1870)

(4) "A pesar de haberse publicado hace ocho años este estudio, no ha pasado su oportunidad y le insertamos así por su mérito intrínseco, como por rendir homenaje á la buena memoria de su Autor, quien consagró su vida al estudio de la historia de Navarra. La idea que propone de establecer una Academia, realizada se halla en la *Asociación Euskara*, y su Sección de Lengua y Literatura podrá cumplir el programa de trabajos, que para la

te oneko lehen urrats haietan eskuarteko tresnaren eta amets zabalen arteko helburu eta berezko mugak ez garbi ikustea.

Hitzak hitz, ekintzetan oinarritzen zen gizon argi haien amets luze-zabala eta lehen bileran bertan erabaki zehatzak hartu zituzten. Barne antolakizunari buruz, arautegia izango zenaren zirriborroa prestatzeko batzordeño bat izendatu zuten, eta Euskal Herri osora begira dei bat bidali zitzaaien Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako euskaltzaleei Iruñekoaren antzera euren euskal elkargoak sortzeko gomita luzatuz. Taldearen eman-kortasun oparoa eta ikuspegi irekia nabaritzen da, denbora berrietako jokabide honen gidaritzza ez baino, partaidetza askatuaren erantzunkizuna bultzatzean. Norkerien protagonismoa ez baino indar guztien bultzada zintzoa behar zuen denon altxor aberats bezain ahula zen euskarak.

Hurrengo batzar batean zehaztu zen taldearen benetako izen propioa. *Nafarroco Euscarazco Elcargoa* deitu zuten geure hizkuntzan, eta *Asociación Euskara de Navarra*, erdaraz.

Gauza bitxia gertatzen da izen ofizial bi hauen grafiarekin. Euskarazko izenburuari bagagozkio, *c* letrarekin idatzirik agertzen da Arautegian *Euscararazco* aipua, eta alderantziz, *k* birmoldatuarekin dator *Euskara* hitza erdarazko testuan. Eskolaurreko zalantza normalak baserri munduko hizkuntza landu gabearen bidean.

Hezkuntza normalduak zuzenduko zituen bideko akatsei denbora emanaz, *Aquila non capit muscas*, urrats haien oinarritzko berrikuntza azpimarratu behar da batez ere. Inoiz ez bezala, hemeretzigarren mendeko Iruñea zaharrean euskarak badu Euskal Herriaren historiako lehen elkargo arautu eta ofizialtasunez agintarien aldetik onartua.

Euskara aldizkaria izan zen gizartearen aurrean elkargoaren aurkezpen txartela eta ezaugarri nagusia. Legezko baimen guztiak lortu ondoren, 1878ko urtarrilean egin zen taldearen aurkezpena eta hurrengo otsailean bertan atera zen hilabetekariaren lehen zenbakia. Ez zen hizkuntza ikertzea bere zuzeneko helburua, bazkideen arteko hartu-emanak mantendu eta euren arteko euskal giroa sustatzea baizik. Dohainik banatzen zen eta, halere, sei urte iraun zuen 1883ko abendua arte. Orduan bizitako euskal amets handi eta muga estu guztien lekuko aparta da eta, batez ere, euskararen elkargoak hasieratik emandako urratsak eta izan zituen trabak aztertzeke aztarnategi ezinbestekoa.

Nafarroako euskaldunentzat esanahi berezia du euskararen pizkun-

formación del Diccionario traza". Rev. *Euskara*, año primero, nº 1, 1878, pág. 17
(Nota)

deko aldizkari goiztar hura hiriburuko jaun ospetsuen ahots leiala izan zelako. Hiritarrak ziren sortzaileak, Mercaderes karrikako Joakin Lordaren moldiztegia inprimatzen zen eta hiri kutsuko mintzaira landua eskaintzen zuen. Kontuan izanik ez zela politika eta finantza gaiez arduratzen, euskal kultura eta hizkuntzaz baizik, geure hiriburua eredugarri agertu zen berriro hegoaldean euskaltzaleen aholkulari eta euskararen babesle zen argitalpenarekin. Arabako Fermin Herran-en *Revista de las Provincias Euskaras* etorri zen bi hilabeteren buruan, eta geroago, 1880an, Donostiako *Euskal-Erria* Jose Manterola zenaren eskutik, beste askoren artean gutxi bezala 1918raino ateratzen jarraitu zuena. Eginkizun dago orduko euskal argitalpen zerrenda luzearen azterketa sakona.

Bere bizi laburrean, bestalde, data eta zenbaki kontua baino zerbait gehiago da hogeit bat urte iraun zuen *Nafarroako Euscarazco Elcargoa*. Izanak du balio izenak baino gehiago. Nekazari aroko hiztegia baliatuz, ereintza izan zen gizon prestu haien eginkizun latza, eta lanbide hori ez da negu gorrian egin ohi den esker txarreko lan ilunaz neurtzen, uda parteko uztaren emaitzaz baizik. Ez luke inork lurra iraultzen denborarik eta kemenik galduko geroko uztaren itxaropenik ez balu. Gizon argiek bazekiten noski eta horren arabera jokatu zuten.

Baina ze ondore izan zuen Iruñeko euskal pizkunde hark?

Arturo Campion hartzen badugu adibidetzat, hasierako zuzia piztu zuten hamahirutako bat izateaz bestalde, bere bizi luzeko ezko lodia urtu arte —gerra denboran hil baitzen— euskal senaren suari pizturik atxiki zion beti, itsutu ondoren ere bideak argituz. Horren aztarnarik bada bidean:

Academia aipatzen da 1778 hasiera hartan, eta 1918ko *Euskaltzaindia* sortu zelarik berrogei urteren buruan, han zegoen berriro Campion lehen kideetako euskaltzain nafarra itzal handiko izen ospetsuarekin.

Iruñeko elkargoaren ikurra Iturralde y Suit jaunak marrastu zuen, oso gogokoa zuelarik Campioneak haritz mardularen irudi hura gurutzea gainean zuela. Huskeria badirudi ere, Oñatin sortutako Euskaltzaindian du jarraipena, Nafarroako harmarriak kenduta.

Nafarroco Euscarazco Elcargoa zenak barne berrien bere aldizkaria *Euskara* baldin bazuen, ez al da susmagarria Euskaltzaindiaren lan eta barne berrien bilduma ere *Euskera* deitzea?

Edukiari bagagozkio, irunsheme haien helburua elkargoaren aurkezpeneko euren hitz hauetan laburbiltzen da:

“*Euscarazco Elcargoa*ren asmoac diré, gordetzea, galtzera utzi gabe, ta edatzea aldaitequen gucian euscarazco mintzairoa;

ongi ezagutzea gure aurrecoac itzcunza eder onequin erran eta eguin dituzten gauza guztiac..” —besteak beste.⁵

Bat dator adierazpen hori Euskaltzaindiaren Jagon saileko helburuekin. Izan ere, gertakizun zehatz batzuen zirtada mingarria nozitu zuten abertzaletasunean, beren amodio kutuna ziren foruak eta euskara bikotearen lehen atala murriztearekin. Foruen krisialdia 1839 eta 1876 izan zen, eta lege zaharra lardaskaturik ikusita, euskara salbatzeari ekin zion 1877an buru-belarri Iruñeko euskal taldeak. Hori zen kakoa. Urte bat lehenago foruen aurka gertatutako eraso zegoen elkargoaren sorrerako sustrai sakonean. Campionek gomendio batekin agertzen du Gramatikaren aurkezpenean bere kezka nagusia:

“Euskal-erriko seme on prestuai:

Zuen lege zar beneragarriyak galdu ziñituzten atzo. Zorigaitz aundi bat da galtze au.

Ez itzazu, arren, galdu orain zuen izkuntz paregabea, lotzez beteko zaituzte galtze orrec Jaungoikoaren eta kondairaren aurrean. Iruñan, 1884-garren 12-an. A. Campion”

Hizkuntza, historia eta lege zaharra gaitzat harturik oparoa da erdaraz nahiz euskaraz une hartako euskaltzaleen produkzioa Iruñean. Campion bera da, besteak beste, gehienik idatzi zuenetako bat: *Euskariana* saileko liburukiak, nobelak, politika gaiak eta aldizkarietako hainbat izkribu. Baina lanen bat aipatzekotan “*Lau euskalkien euskal gramatika*” azpimarra daiteke. Ez zen bat-bateko emaitza arina. 1879tik 1882ra aldizkari ezberdinetan atalka emandako zatiak bilduz 1884an argitaratu zuen osorik Tolosako E. Lopez inprentan. Horrela, euskararen laudorio eta hitzezko ekimen guztietatik at, hizkuntzari zuzenean zegokion lan-tresna baliagarria eskaini zien ikasle eta ikerlariei. Iruñeko euskal pizkunde haren ondare baliotsuetan sartzen da, zalantzarik gabe, merezimendu handiko liburu mardul hau.

Ez da erraza XIX. mendearen azken laurdenean Iruñeko euskal erromantikoen taldeak eragindako ekintza guztien aipamen zehatza hitzaldi baten esparru mugatuan sartzea. Ez nuke aipatu gabe utzi nahi, halere, agintean zeuden gizonei dagozkien bi erabaki eredugarri.

(5) Erdarazko testuaren itzulpena da euskaraz emandakoa, baina ez da hitzez hitz azaltzen haren edukia: “*El objeto de la Sociedad es conservar y propagar la lengua, literatura é historia vasco-navarras.*” etc. *Euskara*, 1878, nº1, 3. Orrian. (Euskal itzulpena 5. orrian)

1882. *Iruñeko Udalaren Literatura Lehiaketa.*

Nafarroako hiriburuak izan zituen XVII. mendearen hasieran (1609-1610), euskara barne zela apezpikuak antolatutako Literatura Lehiaketak, eta XVIII. mendean berriro, baina artean hiriburuko Udalak ofizialki babestutakorik ez. Euskal Herrian zehar egiten ari ziren 'Lore jokoak' iritsi ziren Nafarroara ere Elizondon (1879) eta Beran (1880) *Euskal Jaiak* ospatu zirenean, baina beti eragile pribatuen eskutik. Iruñeko Udalaren neurketak (1882-1886) erakunde ofizial baten lehenengoak ziren euskararen historian. Hau berezitasun nagusia. Iturralde bultzatuta, alderdi guztietako politikarien onarpena lortu zuen proposamenak eta euskaltzaileen txalo beroa.⁶

1896. *Diputazioaren adierazpena euskarari buruz.*

Gipuzkoako Diputazioak bidali zion Nafarroako forukideari maisuek euskara jakitearen alde hartua zuen erabaki baten berri. Erantzuten zaio Iruñetik horrelako zerbait egiteko prest leudekeela, euskararen aldeko adierazpen sutsua eginez denbora berean. Inprimatu egin zen testua eta jakingarria da benetan orduko agintarien hizkuntzarenganako irekitasuna XIX. mende amaierako Iruñean.

XX. mendeko jarraipena

Aurtengo mendeurrena dela eta nere hitzaldi hau ez da —hori eskatu zait behintzat— pertsona ospetsu batzuei soil-soilik gogoeta samur eta omenaldi ohoragarria eskaintzeko bakarrik. Hori ere bai noski. Baina inguru berezi batean harrapaturik agertzen da tirabirako euskal giro bideurratzaile hartan gizona, lehen ez bezala, eta katearen eraztun lotua da bera ere aurkako indarren aurrean. Mende biren muga da, bestalde, eta gailur horretan kokatzen da ereintza egin zutenen eta gizaldi berriaren arteko lekukotasunen eskualdatzea abertzaleen esparrutik atera gabe.

(6) 5, "...al orden del patriotismo pertenece otra preciosa iniciativa de Iturralde: logró que la comisión de festejos del Ayuntamiento organizase un certamen literario, si no el primero organizado por nuestra corporación, en todo caso el primero en que un organismo Oficial daba amorosa cabida a la princesa cenicienta, víctima de incohonestable desvío; a la misteriosa, bella y vetustísima lengua baska, reliquia viva y monumento insigne de las edades prehistóricas. (...) A pesar de ser estos números del certamen transposición a otras esferas de los certámenes que solía organizar por entonces la *Asociación Euskara*, sospechosa, cuando no odiosa, a los partidos de la izquierda, ningún representante de éstos en el municipio combatió el programa ni le puso reparos." Arturo CAMPION, *Obras Completas I*, (Mintzoa 1983) pp. 60-61.

Aldaketa guztietan bezala, etena gerta daiteke, haustura alegia, ala labore zainduen hazkuntza iraungarria. 1899. urte horretan agertu ziren Iruñean, adibidez, zaldi eta mando gabeko bidaiarien gurdiak. Espainiako estatuan lehenak, bestalde. Etena ekarri zuen aurrerapen horrek Elizondo edo Lizarrara jendea garraiatzen zuten mandazaintzat.

Iruñeko euskaltzaleen ibilbidean ez zen etendurarik egon mende bien mugako loturan. Izen berriak gehitu zitzaizkion aurrekoen zerrendari: Apat-Etchebarne, Tapia Perurena, Intza, Agerre, eta Tirapu beste batzuen artean. Adinaz helduagoen gizaldiko Enrike Zubiri "Manezaundi" (1864-1943), Pablo Fermín Irigaray "Larreko" (1869-1949) Blas Alegría (1883-1947) eta Campion bera, baikor agertzen dira gazteekin elkar lanean gerra aurreko Nafarroan. Ez zen beraz pertsonen aldetik inolako hausturarik egon.

Hasierako asmo eta ekintza haiek ere neguko haziaren gau iluna igaro ondoren udaberriko esnatze indartsua izan zuten. Aurreko elkar-goaren antzera, *Euskeraren Adiskideak* izeneko taldea sortu zen 1925ean, "euskera zaindu, bizkortu eta gehitzeko helburuarekin," —esan zidan Damaso Intzak. "Zaila zen ordea lan hori egitea. Nafarroak orduan abertzale edo Jeltzale kerurik ez zezakeen izan. Abertzale eta karlistak elkar ezin ikusiz zebiltzan eta Nafarroa gehiena karlista zen orduan. Halere euskara maite zuen asko zegoen Iruñean bertan eta gure mendialdeko herrietan. Hargatik hasieratik adierazi genuen elkarte honek politika kutsurik ez zuela eduki nahi."

Jenaro Larretxe Iruñeko alkate izan berriaren etxean bildu zituen aita Intzak, Leandro Olibier Seminarioan euskara irakasten zuena, Miguel Intxaurren euskal gramatikaren egilea eta Bernardino Tirapu sendagi-lea. Multzo honetatik atera zen elkarte berria. Bazkideak lortzen saiatu ziren gero. "*Xentimo bat bakarrik egunean euskera pizten laguntzeko*", izan zen arduradunen mezua, eta euskal festa politikak antolatzen hasi ziren berehala. Bertsolari, pilota eta musikaz bestalde, euskara ikasi zuten haurrei sariak banatzen zizkieten Nafarroako Aurrezki Kutxan haur bakoitzaren izenean irekitako kontu baten bidez. Hiriburutik herrietara zabaldu zen horrela euskaltzaleatasunaren oihartzun berri eta irudi alaia.

Herri poesia lehiaketa antolatu zuten 1933an Blas Fagoagaren bilduma saritu zuena.

Ausartagoa izan zen 1930ean Iruñeko haurrentzat eskola euskaldu-

(7) "...se ha organizado un concurso de poesías populares, que ha constituido un completo éxito, puesto que entre los concursantes hay un trabajo premiado, de don Blas Fagoaga, meritísimo, que recoge cantidad de bellas poesías populares, muchas inéditas. Este trabajo merece indudablemente el honor de ser publicado y fue premiado con 200 pesetas." Memoria de la Sociedad *Euskeraren Adiskideak*. Imprenta Acción Social, Pamplona 1933.

na irekitzea. Ameslari goiztarren epez aurreko hizkuntza dirudi 1933ko Oroit-idazkiak jasotzen duen egoera:

"Escuelas vascas. Otra de las actuaciones brillantes de la Sociedad son las escuelas vascas de Iruña, instaladas en higiénicos locales de la calle Olite, 1-2º (Edificio de los PP. Escolapios); ha entrado en el tercer año de vida, y no hace más que aumentar la matrícula; actualmente son tres clases con tres profesoras tituladas. El plan pedagógico es bilingüe (método Decroly), enseñándose además del plan de materias corrientes y doctrina cristiana, la lengua, geografía e historia de los vascos; de la envergadura de esta obra dará idea su Presupuesto, que pasa de 15.000 pesetas anuales; para nivelarlo se precisa de urgente ayuda de todos los que desean vivamente que los futuros pamploneses se instruyan y encariñen con las características de nuestro pueblo, supliendo la falta que nosotros hemos sentido." (Memoria de la Sociedad *Euskeraren Adiskideak*. Imprenta Social. Pamplona 1933)

Euskararen alde aurpegia eman zuten gizon hauen atzetik bazegoen beti agintariren bat gaztainak sutik ateratzen zizkiena, eta hori da, hain zuzen, Damaso Intzak behin esan zidana:

— "Aldundian giñeuzkan, zorionez, Irujotar Manuel eta Ignazio Baleztena ospetsu eta euskaltzaleak. Hoiengandik iritsi nuen gure herrietako eskoletan euskara irakurri eta idatzi egiten erakusteko baimena."

Kontuan edukitzekoa da Iruñeko Seminarioan gertatua. Apaizgai guztiei euskara erakusteko eskolak antolatu ziren ikastaroko egutegi barnean Diputazioaren kontura. Aurrerapen guztiekin gaur ez legoke hori eskatzerik.

Urte haietakoak dira herrietara sartzean euskaraz eta erdaraz hormatan ipinitako izenak. Egundaino diraute zenbait tokitan.

Hiriburuko agintariek une hartan euskararenganako agertzen zuten borondate ona azalekoa ez baino benetakoa zen. Adibidez, esanguratsua da Doneztebeko Euskalegunekin gertatutakoa. Ikusirik 1922an Etxarri Aranazko Euskal Jaiak izan zuten harrera ezin hobea, Euskaltzaindiak hurrengo urtean Euskalegunak antolatu zituen Donezteben, eta Manuel Irujo diputatua, Gofñi idazkaria eta Manuel Aranzadi Madrilgo Gorteetan Nafarroako diputatua Doneztebera joan ziren, *Iruñeko Burgoak elkartu zireneko V. mendeurren-ospakizun ofizialak utzita.*⁸

Hiriko eragina ez zen beraz lainoetako talde itxi baten ondare urrez-tatua. Nafarroan zehar hedatu zuen euskal pizkundearen arnasberritzea, eta gizarte mugimendu kutsakor bihurtzen ari zen indartsu, 1936ko ekaitz bortitzak udaberri itxapentsuko uztagaia txikitu eta birrindu zuen arte, baserrietako laboreekin batzuetan gertatzen zen bezala.

Eta gertakizun tamalgarri honekin iristen zait niri hitzaldi honetarako ipini didaten muga. Horrek ez du esan nahi, alferrikako lana izan zenik aurretik egindako guztia. Gerra ostean berreskuratu zen gorrotoak hiltzen ez duen espiritua, eta gure gizarteari dagokio uda eguzkitsuko uzta oparoa jasotzea euskararen alorrean.

Horrexegatik ospatzen dugu hiriburuko Udalak antolatuta Alexander Tapia Perurena eta Aingeru Irigarai ospetsuen izenean *Iruñeko Euskal Erromantikoen* esker oneko goratzarrea.

Josemari SATRUSTEGI

(8) Andres IÑIGO. "1923. urteko II. Euskalegunen oroimenez." *Euskera*, 1998, 2, 365. Or.

LINGUA NAVARRORUM-en zoritxarra

Historiara, aintzina, Vascones bezala agertu ginen eta Erdi Aroan lehenik guztiok Nafar erresumaren eskutik joan ginen, latinez ziotenaren arabera *Lingua Navarrorum* mintzatuz, 1200. urtean Gaztelako Alfonso VII. sartu arte. Geroztik, Yon Etxaide zenak zioen bezala, ez dugu bakerik ezagutu.

Euskararen ostarteak (1998) izenburuz agertu nuen liburuan ageririk aski ematen nuen nafar-euskarari buruz, eta legezko zait haietako batzuk gogoratzea, nafar euskaldunek jakin ditzaten.

Egia da Nafarroako erregetzan, *Lingua Navarrorum* aipatua gorabehera, bertako administraritzako erabileran, latina eta nafar-erromantzea izan zirela nagusi hizkuntza ofizial gisa. Florencio Idoatek, bi funtzionariok 1415. urtean elkarri euskaraz egin zioten gutun bat azaltzean erakusten zuenez, gogozkoa eta ziurrenik ulerterrazagoa zitzaielako zela. Ikus, "Una carta del siglo XV en vascuence", *Fontes Linguae Vasconum studia et documenta*, 2. zenbakia (1969), 287-290. orrialdeak.

Egile berak agertzen digunez, XV. mendearen azken aldera agertzen omen dira notari protokoloen bat edo beste epaiketa agerietan lekukoen hitzak euskaraz idatziak; aldiz, herri askotan batzarreak euskaraz zein nafar-erromantzez egiten omen ziren, baina ageriak idatziz jasotzean bigarren horretan egiten omen zen. Hala dakar *Esfuerzo bélico de Navarra en el siglo XVI* (1981) liburuaren 218-228. orrialdeetan.

Ez dezagun ahaz XVI. mendean Nafarroa gehiena euskalduna zela Erribera inguruko mugetaraino. Hala erakusten digu Iruñeako Apezpikutegiaren 1587. urteko herri zerrendak. Ikus Manuel Lekuonak aurkitu eta argitara eman zuen ageri hura, "El euskera en Navarra a finales del s. XVI", RIEV, 1923, 365-74. orrialdeetan.

Baina, *Lingua Navarrorum* zer zen jakiteko, inork zalantzarik izan ez dezan, on zaigu ageriak lekuko jartzea.

Iruñeeko apezpiku zen Petrus II.ak 1167. urtean Beila kondearekin

Aralarko San Migel santutegiaren Arimeriako aziendaz, jatorrizko ohituraren arabera, hitzarmenez onartu zeneko ageriak zer zioen ikus besterik ez dugu J. Goñi Gaztanbidek 1997an argitaratu zuen *Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona* deritzan I. liburukiko 269. orrialdean datorren 305 zenbakidun dokumentua, non dioen: *Erit autem talis differentia inter Orti Lehoarriz et Açeari Umea et successores eorum, quod Orti Lehoarriz faciet ut lingua Navarrorum dicatur unamaizter et Açeari Umea faciet buruçagui, quem voluerit.*"

Beraz, hori irakurriz ez dago inondikako zalantzarik Lingua Navarrorum euskara zela eta ez beste.

Fernando Katolikoak 1512an Nafarroa hartu zuenetik, Albret erregea destronaturik, bere alde hain leialak zituen agramondarren alde maizago jaikitzen omen ziren nafar euskaldunak eta horregatik, Karlos V. Enperadorearen denboran, ahalegintzen omen ziren apezpiku gaztelarrak jartzen. Hortaz ikus berriz ere F. Idoateren *Esfuerzo bélico de Navarra en el siglo XVI* liburu beraren 219. orrialdea.

Baina, Trentoko Kontzilioaren eraginez, dotrinak herriaren hizkuntzan jartzea gomendatzen zen. Iruñeko Apezpikutegiaren Pastoral bisitetatik ikus ditzakegunez, gaztelaniarik ulertzen ez zuten herrietan euskaraz egitea gomendatzen zuen. Hala dakar J. Goñi Gaztanbidek *Historia de los Obispos de Pamplona* (1985) deritzan obraren IV. liburukiko 390. orrialdean.

Trentoko aginduen arabera bideratu zen auzia, baina ez zenbait eragozpen sortu gabe. Nafarroan 1584ko Pastoral bisitek erakusten dutenez, Allingo Eulz herrikkakoek euskararik ez zekien abatea jarri zitzailea eta sortu zituzten eztabaidak hor daude J. Goñi Gaztanbideren obra horretan, 479-480. orrialdeetan. Hala eta guztiz ere, 1590. urtean idatzi ziren *Constituciones synodales*-etan finkatu ziren ordea, Pedro de la Fuente apezpikuaren denboran, dotrina irakasteko arau zehatzak.

Garai hartan euskaraz ezagutzen zen dotrina bakarra Sancius de Elsok Iruñean 1561ean argitara emandako *Doctrina Christiana zen, gaztelaraz eta euskaraz egina. Eta 1621ean Utergako (Ilzarbe ibarra) erretore zen Juan Beriainen mezatarako eskuliburua argitaratu zuten Iruñean bertan. Honen xehetasunak egoki eskaini zizkigun Aingeru Irigaraik, A. Apat-Echebarne izenordepean argitara eman zuen Noticia y viejos textos de la "Lingua Navarrorum"* (1971) liburuaren 97-101. orrialdeetan.

Gerora, Espainiako Administraritzak zuzen jarraitu zuen Errege Carlos III.aren *Real Cédula de 23 de junio 1768* delakoarekin markatu zuen bidea, lehen eta bigarren mailako eskola guztietan irakaskuntza gaztelera

hutsean emateko, “*únicamente en lengua castellana*”. Ohi bezala, hor erori ziren gure foruzale borrokatuak ere. Ulerkaitza baina egia.

Hori baino lehendik ere, eskola maisuak, euskaraz egitea debekatzeko kontsigna gisako erregelak zituzten eta gurasoen hizkuntzan mintzatzen zirenak eraztunez zigortuak izaten ziren. Semeak eskolatu nahi zituzten gurasoek ordea, ezin ba kexa beren haurrak ikasketarik gabe geldituko ziren beldurrez. Jokaera horren lehen lekukoetariko bat dugu, nik dakidanez behintzat, Nafarroako Galipentzu (Gallipienzo) herriko maisuak, 1730. urtean era horretan haurrak zigortzen zituztenarena. Jose Mateo zeritzan galipentzuarrak urte horretako irailaren 14an Orreaga artxibategian utzi zuen lekukotasunak dioenez, han fraide sartzeaz bere kontu emate oroitzen agertu zuenaren arabera. B. Estornés Lasak bere liburuetariko batera oso ongi eramanak ditu euskarak historian zehar izan dituen gertakariak, *Canto y cantares de Euskalerría. Poemario nacional vasco* (1994) delakoan. Han dator Gallipentzuzen erabili zen pedagogiarik gabeko hezkuntza ohitura zakarrarena, liburuaren 89-92. orrialdeetan dakarrenez.

Diario de Navarra-tik hor ari izan zaigu Ollarra, oilarkeriak egin nahirik, baina oilandaren gisa. Batetik, Lingua Navarrorum euskara ez zela sinestarazi nahian eta, bestetik, egunkari hortan euskara batuaren aurka gipuzkera eta inoiz bizkaierazko artikuluei leku eginaz. Ohartzeko ez delarik, edo ohartzetik nahi ez duelako, Euskaltzaindiaren gomendiozko euskara batuak nafarreran duela bere muina, euskalkiz inoren muinik izatekotan behintzat.

Jakin nahi duenarentzat, lekukoak hor daude. Beraz, zergatik ez kezka gaur egun gertatzen ari denaz?

Nafarroan euskararekin egiten ari direnari bidegabekeria deritzat. Bereziki giza-eskubideen aurka doalako. Pekatu hontaz, hizkuntzarekiko eskubideak herrialdeekin ezer ikustekorik ez dutela dioten jurista horiek orain isilik daude.

Eta hara hor, Nafarroan nola dauden Herrialdeak erabat zatiturik, kasta desberdinekoak balira bezala *apartheid* lotsagarrien erara jokatu: a) euskalduna, b) elebiduna, d) gazteleraduna. Gizabanakoa kontutan eduki gabe, adibidez, herri euskaldunetan badirela euskararik ez dakitenak eta, industrializatzearen eraginez, baita ere Tafallan zein Tudelan euskaldunak. Hala denean, gizon bakoitzak zuzenean, berarekin edonora darama foru pertsonala, erkidego edo komunitate baten barnean beste era batean ezinezkoa delako giza eskubideak hautsi gabe. Espainiako Konstituzioaren Título preliminar delakoaren 1, 2 eta 3. artikuluen aurrean ez da zuzena erkidego edo komunitate baten barnean. Bestalde, 1948ko

ONUren *Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsala* delako ageri hark dioena ongi uler eta zuzenbidez joka badezakegu inongo politikoez ez lukete horrelakorik egin behar. Euskaltzaindiak arrazoiz salatu zuen giza-eskubideen kontra doan nafar politikoen jokaera hori (ikus Euskera, XL, 1995, 555-562). Politikoez hiritarrei bakebideak eskaini behar dizkiete, eta ez elkarren arteko iskanbilak sortarazi. Nafarroako historia zerbait ezagutzea aski da jakiteko Lingua Navarrorum bertako hizkuntza jatorra zela; euskara eta ez erromantzea.

Ondotik, Decreto Foral 135/1994 del 4 de Julio etorri zen Nafarroako Administraritzan euskarari eman behar zitzaion tokiak zertan gauzatu behar ziren adieraziz. Oraintsuago, Nafarroako Forua Hobeagotzeko sortu zen erakundeak, garapenerako lorpenez, Euskararen Legearen 17. artikulua erantsi dio, jadanik zerbait bideratzeko asmoz egina dela esango nuke. Baina, hala balitz ere, ez zait aski iruditzen. Oraindik *apartheid* horrek hor jarraitzen du, gure erresuma zaharreko herri guztietan eskubide berdinek eskaintzen ez duena. Eta horren ondoriozko ageriak ere hor ditugu. Elebidun herrialdean hara zer gertatu zen Nafarroako Epaitegi Gorenak Baraiaingo Udalaren kontra jarri zuen auziaz. Horren adibiderik egokiena Euskaltzaindiaren salakuntza izan zen, Bilbon 1997ko apirilaren 25ean sinatua (ikus Euskera, XLII, 1997, 193-196, orr.)

Gertatuak gertatu, Nafarroako Gobernuak entzungor egiten ari da eta orain ez dio baimenik eman nahi aspalditik ari den euskarazko irratitari. Hortik ikus gaur egungo nafar agintariek euskarari zer opa dioten.

Historian hain nabaria zen hutsune horri nolabaiteko konponketa bidea eman nahirik edo, Nafar Gobernuak, Ley Foral del Vascuence sortu zuen, Aholku Kontseilua jarritz 1986ko martxoaren 11n, 135/1996 Foru Dekretuaren bidez. Urralburu presidente zelarik, honako hitzen arabera: "Aquellas Comunidades que, como Navarra, se honran en disponer en su patrimonio de más de una lengua, están obligadas a preservar ese tesoro y evitar su deterioro o su pérdida".

Eta Dekretu horren 4. artikuluan aipatzen dira Gobernuak berak ezarri zizkion eginkizun nagusiak:

- a) *Hizkuntza normalizazioari dagozkion plan orokor eta proiektu arauemaileei buruzko iritzia ematea, horiek onetsi aitzin.*
- b) *Hizkuntza plangintza eta normalizazioari dagozkionez, Gobernuak eginen dizkion galderei erantzutea.*
- c) *Euskara erabili eta bultzatzeari dagokionez, Gobernuari proposamenak egitea.*

Kontseiluaren barruan Berariazko Batzorde hauek eratu ziren: 1)To-

ponimia. 2) Normalizazioa eta Administrazio Publikoa. 3) Erabilera Soziala eta Komunikabideak.

Erabilera Sozialaren eta Komunikabideen batzordeari dagozkion gaien artean, Nafarroako 18/1986 Euskararen Foru Legeak 27. artikuluan dioena hau da: *“Administrazio Publikoek bultzatuko dute euskararen mailaz mailako presentzia komunikabide sozial publiko eta pribatuetan. Horretarako, eta komunikabideek euskara gero eta gehiago eta ohizko moduan erabil dezaten, Nafarroako Gobernuak ekonomi eta materiale laguntza-planak gauzatuko ditu.”*

Euskararen etorkizunari begira, itxaropen zorionsua ezpairik gabe. Ze asmo ederra, asmo hutsa erdi ustela ez balitz. Plangintza hor da. Baina, ekintza zuzena non da? Aipatu dudana apartheid horren eremuak zaintzen ote dira? Berriz ere, elebakardunak elebidunen aurka eta *Lingua Navarrorum* galtzaile. Hara hemen gertakariak lekuko:

Euskararen Legeak markatutako helburu hori ahalik eta hobekien bete ahal izateko, Gobernuak Irratien FM Frekuentzia berrien banaketarako deia egin baino lehen, Kontseiluaren gehiengoak eskatutako ohiz kanpoko bilera batean, Kontseiluko eta Nafarroako Lehendakari jaunari eskatu zitzaizen Iruñerriko deialdi bikoitza egin zezan, gaztelaniazkoa eta euskarazko irratiena alegia.

Deialdi bikoitzik ez zela inola ere egingen erantzun zuen Lehendakari jaunak, baina Eremu Mistoko programazioetan *“euskara gehiago erabiltzeagatik baliapen handiago emanen zela eremu mistoan”* agindu zuen eta *“euskararen aldeko diskriminazioa eginez jokatuko zuela”* Gobernuak.

Esleipenean, ordea, Gobernuak Kontseilu honi agindutakoa ez betetzeaz gainera, alderantzizkoa egin zuen, eta hori izan zen, hain zuzen ere, 1998ko azaroaren 20ko prentsaurrekoan salatu zutena. Eta horrekin batera, jakitera eman zuten Kontseiluaren gehiengoak 1998ko urrian beste bilera bat egitea eskatu zuela eta Gobernuaren erantzuna ezezkoa izan zela.

Prentsaurreko hori eman zutenok adierazi zuten kontseilukide izaten jarraitzeari buruz behin-betiko edozein erabaki hartu aurretik, Gobernuak erantzuna emateko zuen epe legala bukatu arte itxoinen zutela, abenduaren 24a arte. Baina, Gobernuaren erantzuna ezezkoa izan zen.

Hori guztia aski ez dela, Gobernuak ez zuen bete berak Kontseiluari ezarritako arauak agintzen dutena ere, urtean bi bilera egiteko behartua dagoenez, alegia, 1998an bat besterik ez baitzen egin, Kontseiluaren gehiengoak egin zion eskakizunari ezezkoa emanez.

Aldi berean, esan beharra dago Erabilera Sozialaren eta Komunikabi-

deen batzorde horrek, berari zegozkion gainerako gaiak tratatzeko modurik ez zuela eduki, deitua ere izan ez delako.

Bestalde, Normalizazio eta Administrazio Publikoen batzordean garatutako lanari buruzko ebaluaketa ere guztiz ezezkorra izan dela. Bakarririk Administrazio Publikoetako lanpostuen hizkuntza eskakizunak arautzen dituen Foru Dekretu baten zirriborroa informatzeko deitua izan zen. Batzordeak kritikak eta aldaketa iradokizunak egin zituzkion zirriborroari, izan ere, indarrean dagoen 135/1994 Foru Dekretuarekin parekatuz. Baina batzordearen ekarpenek errespetugabeko tratamendua soilik jaso zuten eta zegozkien Aktetan inskribaturiko testua ez zettorren bat, ez letraz ezta izpirituz ere, batzordekide gehienek bozketaz erabakitakoarekin.

Kontseilu hau eratzen duen Foru Dekretuak dio: *“bidezkoa ikusten da organo misto bat eratzea Administrazioaren eta gizarte nafarraren artean elkarretaratu, parte hartu eta elkarrizketatzeko foro modura, hizkuntza normalizazioaren kontzeptu berariazkoa osatzen duten alderdi batzuen gainean botere publikoei aholkua eman diezaieten”*. Hala eta guztiz ere, garbi ikusten da Gobernuak ez duela Kontseiluaren eskakizun eta aholkurik aintzat hartu nahi, eta beronen eginkizun garrantzitsuak (135/1996 Foru Dekretuaren 4. Artikuluan xedatzen direnak), hala nola, *“euskararen planifikazio, erabilera, sustapen eta normalizazioa”* sahies-ten aritu dela.

Horiek izan dira Kontseiluko gehienek azaldu dituzten argudioak. Argitasunaren aldetik begiraturik, oso zentzuzkoak, alegia. Eta ondorioak hor daude, aurtengo (1999) urtarrilaren 22an, kontseilukide gehienek beraien dimisioa aurkeztean.

Ausart bezain bikain salatu ditu azken joerak J.M. Jimeno Jurío historiagileak “Bai Euskarari Euskalherri osoan” zeritzan artikuluekin (ikus *Diario de Noticias*, 1999ko urtarrilaren 15ekoan).

Argi ikus daiteke, gaur egungo agintariak, garai batean erresumari saldukeria egin zioten Beaumont taldearen jokabide beraren jarraitzaile direla eta ez nafar erresumari hain leial jarraitu zion Agramont taldearena. Baina bere herriaren alde gizontasunez begiak iratzarrik adi egon nahi duenak, Arturo Campionen *Navarra en su vida histórica* (1929) eta *El Genio de Navarra* (1936) deritzaien liburuei berrirakurketa ematea komeni zaie. Gainera, Campioni, gizon zuzen guztiei bezala, jakintza gogoaren eraginak, adinean sartuz geroztik, bidezko iruditu zitzaion *Lingua Navarrorum* eredugarri har eta, ikasi ez ezik, euskaraz idaztea ere.

Juan SAN MARTIN

Liburua eta gazteak

Izen hau eman zioten antolatzaileek urriak 21 -22 -23 egunetan egin zen aurtengo Euskalerriko II. Biltzarrari. Hiru egunetan Miramar Jauregian egin zituen beren azalpenak idazle ezagun multzo batek.

Ikuspegi desberdinetatik mintzatu ziren ponenteak: "Liburuaren alde. Irakurzaleen fundamentalismoaren aurka" Victor Morenok, zeinak eraso zien "irakurtzea oso ona da, irakurketak sekulako onurak dakartz" eta gisakoak esaten dutenei. Horren gainera eskolak bere eginbeharra argitu behar duela baieztatu zuen, zergatik irakurri behar den eta nola irakurri behar den azaltzen saiatu zen.

Bigarren egunean, 22an ere galdera kezagarri batekin hasi zen eguna: "Irakats ote liteke literatura" izan zen Xabier Mendiguren eta Koldo Izagirrek eskuartean zuten gaia. Bi ponenteek gaiaren hurbilketa egin zuten ikuspegi desberdinetatik: "Literaturan, gainerako gauzetan bezala, ezagupenak transmititu daitezke; dohainak, berriz, ez. Ezagupen eta dohainen artean, alabaina, bada erdibide bat: zaletasuna eta sentiberatasuna. Zaletasuna, irakurzaletasuna alegia, transmititu daiteke. Sentiberatasuna, berriz, gutxienezko sentiberatasuna behintzat, ume guztiek dute, hazi behar den hazia da. Horretarako, irakaslea da giltzarria. Baina, jakina, irakasleak daukanetik soilik eman dezake. Berez irakurzale ez den irakasle batek nekez transmitituko du irakurzaletasuna, nekez lagunduko du hazia hazten".

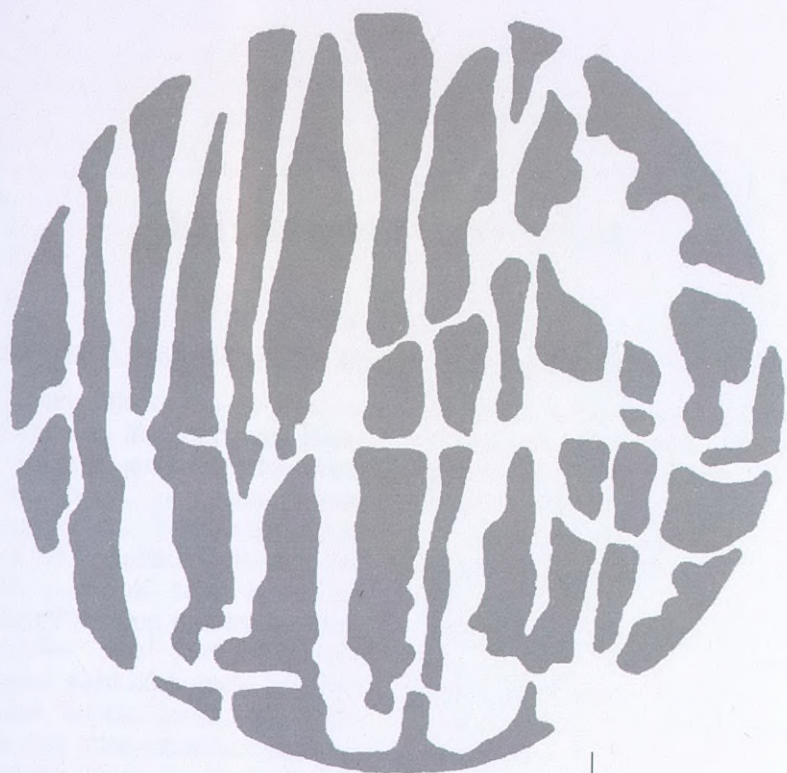
Koldo Izagirrek egoki irudikatu zuen literaturaren esparrua. Ez da bidezko irakasle bakar baten bizkar literatur ardura jartzea, zeren "literaturak den-dena kutsatzen du, interdisziplinarioa da, bizitzan barrena barreiatuta dago, baita eskolan ere. Beraz, literatura ez da Literatur irakasleak bakarrik irakatsi behar duen gai bat", beste gai askoren irakasleek ere hartu behar dute honen ardura, hala nola karlistadak azaltzeko hementzigarren mendeko bertsoak gai paregabea lirakeke, Biologia irakasleak, berriz, Bulgakov edo beste askoren testuak erabili beharko lituzke eta Geografiakoak, Verne, Humbolt edo Colonen bidaietako kronikak....

Larunbatean ere arazo beraren inguruan aritu ziren Marijose Olaziregi: "Literaturaren didaktika modu erakargarrian: *Koaderno Gorria; Behi euskaldun baten memoriak: Azkenaz beste; Bihotz bi*. Marijosereren hitzetan, arazo larria da gaur egun eta oraindik erabiltzen den metodologia literaturaren inguruan: "Literatura ikuspuntu historizistaz irakasten dugu, hots, egileak, obrak, mugimenduak azaltzen ditugu. Ikuspuntu hau XIX. mendekoa da, zaharra baino zaharragoa. Topikoak errepikatzen eta idazle kanonikoak behin eta berriro erabiltzen jarraitzen dugu". esan zuen berak ere ironia kutsuz. "Unibertsitateak, lehendik dauden akatsak areagotu eta ikasleak espantatu egiten ditu. Unibertsitatean literatur irakasle txar gehiegi dago, besteen lanak errepikatu eta literatura pasiorik gabe bizi dutenak" erantsi zuen ondoren. Heziketako erreformarik bestelako bideak eskura jarri arren "susmoa daukat orraztu egin ote ditugun liburu eta literatur programak. Sakonean, literatura beti bezala irakasten dugu, eta horren adibide da testu iruzkinetan darabilgun metodologia. Gaur egun literatura irakasteko erabiltzen dugun metodologia, estrukturalistek erabilitako bera da". Ponente berak erantsi zuenez, "irakasleok ez ditugu sartu azken hamarkadetan pragmatikak eskainitako aukerak. Alderdi praktiko eta erabilgarria ez dugu kontutan hartzen. Ez gara ohartzen irakurle bat ere badela, eta irakurle horrek bere gaitasun propioak dituela".

Ondoren berak testu iruzkinetan erabiltzen dituen zenbait adibide eskaini zituen. Bernardo Atxagaren *Behi euskaldun baten memoriak*, Arantxa Urretabizkaiaren *Koaderno gorria*, Ramon Saizarbitoriaren *Bihotz bi* eta Anjel Lertxundiren *Azkenaz beste*.

Ikastaro interesgarri eta garrantzitsu honen ondoren, nahiz alde edo moldezko ideia interesgarriak entzun ahal izan genituen, kritika gogorak barne, ez dirudi batere erraza guztiok hain suhar nahi dugun irakurzaletasuna sustatzea. Euskaraz DBH eta batxilergoa egin duten artean, orain arteko emaitzei begira, lortu ez baldin bada, sakonera, oso sakonera begiratu beharra daukagu. Kritikak onartzeaz gain, eta bide berriak irekitzeko saiakeraz gain, ez da ezer asko gehiagorik ondorioztatzen. Eta, jakina, askok nahi luketen formula magikorik ez da esistitzen. Norbaitek ironiaz eta etsipen apur batez, ikastaroaren amaieran zera esan zidan: ez zekiat garbi zer egin aurrerantzean, bakarrik hauxe, ezin dela saiatu gabe geratu, behintzat.

G.E.

KRITIKAK ETA
ERRESEINAK

Kritikak eta erreseinak

ESNAL, Pello. *Nada de agua en Madrid*, Kutxa fundazioa.

Nobela fikzioa da eta fikzioaren artea da hitz idatziaren bitartez irakatsi, erakutsi edo dibertitzen duten bizitzaren arloak aurkeztea eta, bere seriotasunagatik ere, inportantea deritzot nobelak —Pellok hain luzaz aipatzen duen Don Kixoterekin hasi zenetik— bere jitearen funtsa adierazi nahi izan duela azpimarratzea: nobela, berez, ez dela fabula edo mito ezagunen berridazketa eta, batez ere, ez duela moraltasun kutsurik izan behar. Izan ere, nobelak guztiz beharrezkoa duela fribolitate ukitu bat Tolstoyk, Henry Jamesek edo Virginia Woolfek erakutsi diguten bezala.

Printzipiozko deklarazio honekin hasiera eman nahi izan diot Esnalen *Nada de agua en Madrid* obraren azterketa honi. Esan dezadan 1998an argitaratua izan zeneko nire lehenengo irakurketan sentimendu nahasiakin utzi ninduela eta geroko beste bi irakurketa analitiko behar izan ditudala orduko zalantzak zertxobait argitzeko, nobelaren baliabide

teknikoei nahiz beronen mamiari buruzkoak. Eta esan dezadan, inolako apologiarik egiteko asmorik gabe, atsegin dudala, oso.

Hasiera-hasieratik bere funtziorik garrantzizkoenetakoa lortzen du, irakurlea zirrareztea, liluratzea, eta, narratibaren ekimenean sartu orduko, irakurleari bere zentzumen guztien inplikazioa eskatzen dio, irudimenarena batez ere.

Esnalek atezua eraikitzen erakutsi duen trebeziari dagokion bezala, nobelan gatazka, konfliktoa gero eta ageriagoan iradokitzen zaigu, azaleko adostasun iruzurgilearen azpian. Puntu honetara gero itzuliko bagara ere, *Nada de agua en Madriden* ez dago pertsonaia guztiz zoriontsurik, halako pertsonaiak alferrikako materiallea baitira fikziorako.

Forma bera ere ondo zainduta dago eta hasierako pertsonaien, eszenaren eta argudioaren planteatze soilari, erdialdeko ekimenaren liluramenduak darraio, amaierako irtenbide sinesgarria

joko duenak. Eta, honelako nobela motak eskatzen duen modura, denboraren abanikoa, bere laburrean, ongi hedatuta dago, Jonathan Swift, Ian Mc Ewan edo Peter Carey bezalako idazleen arabera.

Horregatik, eta bakoitzaren aldagaiengatik ere, pertsonaiek historian zehar ikuspuntu bakarra erabiltzen dutelako, Pello Esnalek narratiba zuzena lortu du.

Ekin diezaigun horri guztiorri puntuz puntu.

Tesiak

Nire ustez, bizitza da Esnalen liburuaren tesi nagusia, bizitzaren balio absolutu eta misteriot-sua, Don Kixoteko bizkaitarraren pasadizoari egiten dion komentarioaren amaieran don Felixek hizketaldi isilean galdetzen duen bezala: "*Eta nire bizitzak ez al dik balio?*" (orr. 109).

Don Felixek beste behin guxtienez egingo du funtsezko puntu honi buruzko galdera, nahasmenduaren zurrumbiloan eskopeta hartu eta mendian gora egiten duenean, goizalbarekin batera. "*Merezi al du hegaztiak akabatzea?*", pentsatu zuen. *Eta "merezi al du inor akabatzea?"*, jarraitu zuen. *Eta berriro ere oihukatzeke gogoia etorri zitzaion. Agian, Ataungo mendietara iritsiko zen oihartzuna. Eta, behar bada, baita Larruneraino ere.*" (orr. 90)

Oker ez banago, Esnalek ez ditu kasualitatez aukeratu Ataungo mendiak eta Larrun bere galderaren destinatzaile gisa, galdera Mikelek *gerra* (orr. 61) gisa deklaritzen duen horretan diharduten bi alderdikoei zuzenduta baitago, estatuaren legeak bermatuta hiltzen dutenei eta iraultzaren eta askatasunaren izenean ari direnei.

Mirenek berak ez ditu justifikatzen ez hauek ez besteak eta horregatik dio guztiz esanguratsua iruditzen zaigun pasarte batean: "*Horiek ezinbestez sinetsi behar ditek beren borroka horretan, bestela... —Bai. Guk geurean bezala —esan zuen Felixek hasperenka*", (orr. 84), nolabait E.T.A.ren arazoari bizitzaren beraren ahuldadearen ñabardura erantsiz.

Badago honekin lotutako beste hirugarren aipu bat ere, aurrekoak bezain interesgarria, tesi nagusiari argi izpi bat gehiago eskaintzen diona, Pello Esnalek gu guztion kontzientziak esnarazi eta kolektibitateak bizitzaren eta heriotzaren arazoan duen erantzukizuna azpimarratzen duenean, horretarako Gandiagaren hitzak erabiltzen baditu ere: "*... baina norbaitek ondotxo daki gizataldeak erruz, erraz eta arras jaten duela gizona.*" (orr. 128)

Itxuragabe luza gintezke arlo honetan, baina kritika labur honen xedea urratsak ireki eta liburuaren irakurketa posible batera-

ko norabideak erakustea denez, bertan utzi beharko dugu.

Esango nuke ETaren ekintza hau bizitzarekin estu-estu lotuta dagoen beste tesi bat azaltzeko ere erabili izan duela Andoaingo idazleak: herriari buruzko gogoe-ta, hain zuzen ere.

Igandeko ebangelioa oinarritzat hartuta, Don Felixek soinekoari eta adabakiari, ardoari eta zahagiari buruz dauzkan zalantzak eta errezeloak, gutako askorenak dira. Azken batez, zer gara?, galdetzen dio bere buruari Esnalek. Baina garenaren kontzientziarekin batera, inperatibo moralala ere hor dagoenez, berehala datorkio galderaren bigarren zatia: Zer izan behar dugu?, edo Nora goaz?. Izateari eta izan beharrari buruzko galdera metafisikoak eta etikoak. Hau da, zer nolako herria, zer nolako bizitza eta mundua utzi nahi edo behar diegu gure ondorengoei?

Nire ustez, oraintxe bertan gizarteak, oro har, eta euskal gizarteak batik bat, euskaldunak gare-lako, egin behar duen gogoetarik premiazoena, eta Esnalen liburuan etengabe, akuilu gisa, gainean duguna.

Eta idazleak berak dio: "*Agin-dua garbi emango zioat (nire subkontzienteari): pentsamolde eta jokabide berria zegozkiok datorkigun garai berriari; pentsaera eta jokaera berri beharra zeuzkaagu, datorrenari erantzun*

egokia eman nahi badiogu. Eta kito." (orr. 111)

Baina Esnalek badaki *Eta kito* hori puntu eta koma besterik ez dela, zeregina etengabea dela eta irtenbide posibleak argitzea dela erronka. Horregatik dio igandeko sermoiaren erdialdean: "*Baina kontua ez da hain erraza. Eta ez dugu dena ulertuko, harik eta ardo berriarena eta zahagi zaharrena ulertzen ez dugun bitartean... Baina horrelakoak ez dira egun batean ulertzen. Denbora behar izaten dugu gizakiok, pentsaeraz eta pentsamoldez aldatzeko. Denbora...*" (orr. 120-121)

Bizitzarekin eta herrigintzarekin lotutako tesiak baditu beste zenbait adar Esnalen nobelan: izan garenarena (tradizioarena), euskararena (definitzen gaituen heinean) ... Eta, nire ustez, puntu hau guztiz erabakiorra da Pello Esnalen obra bere osotasunean ulertzeko, ez orain aztertzea dagokigun nobela bakarrik. Andoaindarrak bere literatur jardueran bizi-bizirik izan dugun arazo bati aurre egiten dio, eta postura hartu.

Abangoardiaren izenean tradizioa arbuatu eta espresabide artistiko gisa zenbait idazlek berria dena bakarrik onartzen duen momentuan Esnalek literatur tradizio baten berrasmatzea proposatzen du —hala ikusten dut nik behintzat— eta jarrera kritikoa,

berrasmatutako tradizio horren barruan: ardoaren eta zahagian arazoentzako erantzuna. Esnalen obran ikusten dudanez, tradizioa oso gai sakona da, esfortzu handi baten bidez geuregana dezakeguna, kontzientzia historiko batekin batera, hautematea eskatzen duelako, perzeptzioa: iraganaren presentziarena, gure aurrekoen odola gure zainetan eta Europako literatura tradizio osoa harekin batera sentituz idaztera bultzatzen gaituena, T.S.Eliotek behin adierazi zuen bezala. Zentzu historiko hau da idazle bati bere gaurkotasanari buruzko kontzientzia zehatza eman beharko liokeena, horrela artelan berri batek antzaldatu egiten baitu aurretik idatzi dena.

Literatur planteamendu hau izan da sorkuntzaren historian Jules Laforgue, Conrado Aiken, T.S.Eliot, Octavio Paz bera, askotan hizkera kolokiala erabiltzera bultzatu dituen, sinetsita badirela zenbait hitz, zaharrak bezain anbiguoak, gure emoziorik eta erreakziorik sotilenak zein basatienak adierazteko gai direnak, gure intimitatea, gure bizinahiaren leherketa, gure depresioak pizten edo iluntzen dituztenak.

Nolabait gure obraren unitertsoa hiztegiko hitzez gain, komunitatearen jakituriaz eginik dagoela dioen literatur eskola opa-roa.

Hor ere uste dut koka daitekeela Pello Esnalen *Nada de agua*

en Madrid, eta uste dut, amona izan daitekeela Esnalen kosmobisioarekiko arlo horren oihartzunik zintzoena, amona eta idazleak erabiltzen duen euskara ederra.

Tesiaren arloan kokatu izan ditudan ikuspegi hirukoitz horren zerbitzura jarri ditu Esnalek obraren beste baliabideak, modu dotorean jarri ere. Azter ditzagun.

Pertsonaiak

Oro har, nobelako pertsonaiak autonomoak dira, euren berezko morala daukate, nor bere legetan oinarrituta dago, han-hemenka idazlearen beraren "adabakiak" ikusten badira ere.

Bestalde, esango nuke zenbait pertsonaien nia (don Felixena adibidez) pertsonaiek egiten dutenagatik haina beren barne bizitzagatik definituta dagoen arren, beste batzuk modu azalekoago batean gelditu direla, obran jokatzeko duten rolari dagokionez.

Esango nuke ere, pertsonaiak herri honek bizi izan duen une historiko zehatz baten arketipotzat jo ditzakegula, eta, arlo honetan, ez nuke salboespenik egingo, den-denak baitaude modu zehatz, egoki eta koloretsuan definituta.

Nik ikusten dudana bezala, bost dira nobelako pertsonairik nagusienak: Don Felix, Amona, Gorostieta, Irratia eta Jon, hain

zuzen, errealismo magikoaren lizentziek hori egitea zilegiten di-daten neurrian.

Apaiz langilearen karakterizazioa da, seguruenik, landuena eta bere izaera trinkoan ere Esnalek lortu egin du bilakaeraren urratsak modu egokian markatzea. Hasieran, gatazka aurretik, "zuhur bezain xuhur hitz egiten zuen" eta "hitz erdia nahikoa izaten zuten elkar ulertzeko" (orr. 47), baina gatazkaren abiapuntua markatzen duen momentuan somatuko du beragan datorkion aldaketaren eztena: "Felix, berriz, harrituta geratu zen bere hizkerarekin: Txori itzuri zitzaion ustekabean; giroaren eraginez edo. Ez zuen espero, inondik inora, haien hizketa-modura hain erraz leratzea... Haserretu egin zen batik bat, amore errazegi eman izan balie bezala: "apaiz batek hori baino nortasun handiagoa beharko liket, bere burua hain erraz eta merke saldu gabe" (orr. 55).

Bera izango da egoerari egokitzearekin batera, lagun berrien larritasuna arintzen eta argitzen saiatuko dena: "Felixek bazekien zertan ari zen... Iluna zen egoera, baina ez zeukaten eskueran bideratzea; bai, ordea, giroa zertxobait arindu eta begi bihotzak pixka bat piztea" (orr. 69)

Baina Felix izango da ere, nobelaren amaiera aldean, nobelaren tesiarekin bat egin eta obran zehar iradokita dauden irtenbide

guztien erlatibotasun kezkarria adierazten ausartuko den bakarra, nire ustez, nobela ulertu ahal izateko testurik argigarriena: "Eta, bat-batean, harrituta gelditu zen, ikusita nola albisteak ez zion aparteko pozik sortu." (orr. 135).

Ildo beretik doa "gora gu eta gutarrak!", dioen Blasi Esnalek egiten dion komentarioa: "Gora! -gainerako guztiek, nork bere modura ulertuz eta bere esanahiaz jantziz topa" (orr. 146).

Soberan dakit aipatu gabe utzi ditudala pertsonaiaren beste zenbait arlo: apaiz langilea izatearena, gau eskolakoarena, bere apaiz lanena eta abar baina, hurbiltze jardunean ari naizenez, bego bere horretan.

Amona, bestalde, lehen aipatu dudana Herri jakintzaren ahotsa da, iraganarekin lotzen gaituen kantua oihartzuna, liburuan forma oso ezberdinak hartuko dituen, egoeraren arabera. Nire ustez, bada arrisku bat amona aztertzean ekiditu beharrekoa: amona ez da soil-soilik begi kritikoa; hori baino gehiago da: oroitzapen kolektibo baten xuxurla eta historiarekiko komunio, lehenari haina orainari eta geroari begira, Esnalek berak batzutan modu kritikoa ikusten badu ere. "... gure amonak esaten zuen bezala, etzandako kuluxka zutikako kuluxka baino..." (orr. 60).

Baina nobelakoak dira honako

hitzok ere: "*Edukian, arrazoi zian amonak, eta esaera ere egokia zuan bere garairako; ez gaurko, ordea.*" (orr. 112)

Gorostieta, berriz, Arkadia da, hasiera berri bakoitzean denok ametsetan izaten duguna. Gero, sarritan, behelainoz, Xeruraz eta ustegabez betetzen zaiguna, baina Arkadia, eta nahita aukeratu-tako bizimodu baten isla.

Irratia har dezakegu laugarren pertsonaia gisa eta esan dezakegu nobelan hainbesteko espazioa hartzen duen honi hiru rol ezberdin, gutxienez, jarri dizkiola idazleak. Lehenik eta behin, eguneroko zereginetan, tailerreko lanaren monotonian, isiltasunak betetzen dituen kanpoko ahotsa, sarritan isiltasunak bainoago beste zenbait zarata amatatzea bada ere bere betebeharra. Egunerokoaren presentzia da, eta ez da batere mehatxaria. "*Gainera irrati zahar bat ere piztuta edukitzen zuten egun guztian, euskal musika zeriola gehienbat, baina aroztegiko zarata urratu ezinik.*" (orr. 36).

Irratia, Mikelen gerra egoera horretan, etsaiaren ahotsaren oihartzuna da, pertsonaien ziurtasunik ezak bete behar dituen, presentzia mehatxari, batik bat, porrotaren mezulari izan daitekeelako, edo heriotzarena. Horrela ikusi behar da, atrakoaren ondorengo ordutako gorabeheren berri ematen duen bitartean. (ikus orr. 53...) Eta bere ahotsa, behin eta

berriz azpimarratzen digu idazleak, lirdinga da, arbuioaren pean jartzera.

Baina aurreko bi zereginaz gain, badu hirugarren bat ere, nobelan oso garbi gelditzen dena. Ironiaren zerbitzuan Mikelek erabiliko du gehienbat, gorroto dion horri berari burla egiteko, beste erantzunik eman ezean; "*... donde continúan escondidos los otros dos miembros del comando, que Dios guarde muchos años...*" (orr. 57). Don Felixek, bere izaerak, azalean behintzat, jasaten duen metamorfosiaren seinale bezala, errekurtsio bera erabiliko du komandoaren ihesaldiagatik bere poza adierazi eta estatuen ahotsari barre egiteko: "*... sin haber conseguido su propósito de la enmienda, perdón, su propósito de enmendar la plana de anteriores actuaciones, por lo que quedarán muy agradecidas...*" (orr. 124) Ironiak, gero azpimarratuko dugun bezala, rol garrantzizkoa betetzen du nobela osoan.

Juan Inazio, Jon, Txori, izango litzateke bosgarrena. Bere sotiltasunean, misteriotsuena behar bada. Esnalek maisutasunez eskaini dizkigu pertsonaia honi buruzko zertzeladak, itxurazko halabeharreen gertatu zenera bultzatzen dutenak. Baina, nire ustez, bada hor beste klabe bat Jon begirunezko loturaz gain, Felixenganaiko konfidantzazko jarrerara eramaten duena. Inoiz ez da harre-

man hotza eta, nobelaren amaiera aldean ere, idazleak irekita uzten ditu irteera posible guztiak. *"Elkarrri begira gelditu ziren Felix eta Jon, zer esan ez zekitela. Azkenean: Eskerrik asko —esan zion Jonek... Patxadaz hitz egin beharra zeukaagu. Gandiagaren..., —jarraitu Felixek. Hitz egingo dugu,—agindu zion Jonek, aspaldiko partez zuka egin ez."* (orr. 146-147)

Oro har, esango nuke Pello Esnalen pertsonaiak sinesgarriak direla, oso. Aldous Huxleyk zioenez, fikzioa idatzi ahal izateko, ingurune baten kokaturiko jende multzo bati buruzko inspirazio-serie bat behar da, eta etorri horretan oinarritutako lana gero, irakurleari atsegingarri gerta dakion. Andoaingo idazlearen pertsonaia nagusiak, den-denak, emozio bortitzeakoak dira, hizkera egiatia darabiltenak, erreakzio konbentzigarriak dituzte, gogoeta sakon baten fruitu, dudarik gabe, hain daude modu egokian erakutsita beraien beldurak eta irriak.

Arlo honetan idazleak bazuen arazo bat, niri iritziz ongi gainditu duena: fikzioa irudikatua da eta, benetazko jendeak, benetazko gertakizunek piztua den arren, egileak, azken batez, asmatu egin behar ditu pertsonaiak nahiz egoerak, orduan bakarrik egin ditzakeelako ulerkorrak euren *background* eta arrazoiak,

pentsakeraren jiteak. Horrexegatik behar dute izan ezagutzen ditugun pertsonaia askoren amalgama, egilea barne, horixe izanik bere erronkarik gogorrena, aurretik inoiz izan ez den pertsonaia sortu beharra.

Gero literatur kritikoen lana da fikziozko pertsonaia horien balioari buruzko hierarkizazioa egitea, ez baita gauza bera Tolstoyk edo Joseph Conradek asmatu dituzten giza ikuspegi konplexuko pertsonaiak sortzea edo giza nortasunaren ezaugarri bakar baten pertsonifikazioak, Dickensen gisa. Egingo nuke Esnalen nobelak bietatik duela: Don Felix eta Mikel... Baina egin dezagun hurrengo arloa.

Beste zenbait xehetasun

Ez da erraza arlo hain zabal bat behar bezala taxutzea. Baina, gure azterketan lehenatasuna tesiari eman diogunez, esan dezagun Esnalek behin baino gehiagotan ekartzen digula gogora literatur lanaren balio sendakaria eta pertsonaia nagusiarekin, Felixekin, lotuta ematen dizkigu gehienak. Lehenik eta behin *"mendiko bidea, barne-bakearen bila"* (orr. 88), gure literaturan tradizio handiko sendakaria, eta horrekin hain estu lotuta dagoen *"isiltasuna"* (orr. 94).

Horretaz gain, ordea, Esnalek beste bi irtenbide sendakari proposatzen dizkigu, Europako tradi-

zioan oso erabiliak izan arren (ikus Kunderaren *The Book of Laughter and Forgetting* —Penguin, 1980) gure literaturan gutxi jorratu direnak: *"umorea dugu, hain zuzen, gainezka egiten digun egoeraren aurrean har dezakegun jarrera bakarra"* (orr. 89-90) Kierkegaarden hitzetan; eta *"benetazko praxia"* (orr. 90), laugarrena, beharbada horiexek ere izango baitira *"ardo berria ez da zahagi zaharretan sartzen... garai berriari, molde berriak"*, erronkari emandako erantzunak.

Honekin batera eta ildo bere-tik, Pello Esnalek aipatzen dizki-gun erreferentzien mundua aipa-tu nahi nuke, esanguratsua dela-koan, arlo honetan ere uztartzen saiatu baita hainbat aldiz errepi-katzen ari garen lehena eta geroa lotu behar hori, gure hurbileko in-gurune txikia eta urrutiko zabalagoa. Horrela dakarzkigu Lazkao Txiki, Hölderlin, Kierkegaard, Gandiaga eta Freud. Eta ez ditu edozein momentutan ekarri. Lazkao Txiki *"Ataungoak, ordea, berde asko eta gorri askoak ikus-teko zeuden oraindik..."* idaztea-rekin batera ekartzen digu gogo-ra, mezu bat baino gehiagoren kontrajartzea posible den unean. Hölderlin, erromantiko handia, handik gutxira, Felixek begiak itxi aurretik, bere erara moldatu zi-tuela poetaren hitzak gogo-ratzeko: *"Galbidea non, salbabi-dea ere han"* (orr. 78). Lehen aipa-tu dugun Kierkegardena; eta

Freudena, berriz, ebangelioko me-zuarekin batera ekartzen du eta oso da esanguratsua, iradokizun soil gisa uzten baitu idazleak, ira-kurleak nahi bezala interpreta de-zan: *"Jantzi zahar bati ezin zaio adabaki berririk jarri; halaber, ezin da gizartea erabat eraberritu, sistemaren oinarriak aldatu gabe."* *Baina lotarako zegoen, eta ez zen esaldi dardarati haren sa-reetan erori..."* (orr. 112)

Gandiagarena, azkenik, oro-presentea eta nobelaren muinari ongien lotzen zaiona, berarekin bat egiteraino. Honek, ordea, be-rak bakarrik analisi luze bat me-reziko luke, azkeneko poeman oi-narritua, Don Kixoteko Bizkaitar-raren pasadizoaren interpreta-zioan haina. Jakin nahi nuke zer gertatuko litzatekeen poeman *Ma-drilen* jarri orde, gure hiriburuen izenak jarriko bagenitu, eta nola edo noraino aldatuko litzatekeen poemaren esanahia... eta nobela-rena. Gogoetarako beste puntu bat da.

Horrekin lotuta, nobelan, hen-hemenka, ez da falta euskarari eta herri kulturari buruzko go-goetarik. *"Euskara ikasteak eta lantzeak ezer gutxi balio du, ez badugu euskal kultura ere lantzen. Eta kultura ez da geogra-fia eta historia bakarrik. Kantak eta ohiturak ere kultura dira: herri kultura."* (orr. 13). Edota, *"herri-gintzan txertatutako alfabetatzea, gizon-emakumeak oso-osorik har-*

tu eta eraberrituko zituena" (orr. 13). Beste zenbait momentutan errepikatuko den mezua. Ikus, adibidez, orr 110 eta 139, batez ere, azken hau ere komentaketa benetan mamitsua baita; "*Igoaleko: jira eta bira aritu edo tira eta tira jardun*".

Adituek diote fikziozko historia egiazko toki batean kokatu nahi badugu, toki horrek handia izan behar duela eta nahiko inpersonala, eta toki txikiek, aldiz, normalean, guztiz irudikatua izan behar dutela. Esnalek asmatu egin du Gorostietarekin, Anton Tchekov bezalako maisu handiek erakutsi dutenaren arabera nobelan hil ala biziko garrantzia duelako pertsonaiak mintzatzen eta mugitzen diren bitartean idazleak, bere barne begiarekin, kokapena erabat garbi ikusteak, irudi hori hitzetan jarri ahal izateko. Ez zait batere zaila egin Gorostietako sukaldean ekonomika imajinatzea eta, mahaiari, ontziak, botila ardoak, ogia eta abarrak... labean azkeneko gaztainak erretzen ziren bitartean.

Nork imajina dezake determinismo geografikoan sinesten zuen Emile Zola bezalako egile baten obra kokapen guztiz zehatzik gabe? Sarritan kokapenak erabaki egiten baitu ekimena, Pello Esnalen nobelan gertatzen den modura. Era berean, garbi dago ezinezkoa izango litzatekeela Gusta-

ve Flauberten Madame Bovary Paris bezalako hiri handi batean kokatzea, heroiaren biziera eta heriotza tragikoak zerikusi handia duelako probintzietako hiri txiki baten joan-etorriekin. Egia da ere, gertatu izan dela tokiak pertsonaien hainako garrantzia hartzea nobelan, Thomas Hardyarekin eta bere "Wessex"ekin gertatu den bezala edo, gugandik hurbilago, Txomin Agirreren Garoan, Urbiarekin. Baina...

Eta, uste dut, kokapena bisuala izatea ez da nahiko. Entzun egin behar dugu trafikoa, taillerreko tornuaren hotsa, Jonen motorrena, txorien kantua; usaindu egin behar ditugu berezko usainak: gaztaina erreena, Arantxaren abortorako anestesikoa, usaindu "*gorri, odol gorria, ziztada, Arantxa, lainoa, Arantxa lañoa...*" (orr. 89), Esnalek egin duen bezala, hizkera figuratiboa hain ongi erabiliz.

Horrekin batera, bere taxuzko neurrian, eskaintzen zaigu nobelan noizbehinkako ukitu poetikoa, beti ere naturarekin lotuta. Horrela goza dezakegu "*goiz hartako udazken-haize eppelak belarri eragindako dantza geldidaren konpasarekin*" (orr. 88). Edo senti dezakegu "*kanpoan gozo zebilen haizearen ukitu bizigarria*" (orr. 109) edo miretsi "*lehen eguzki-printzek nekez gorritu zuten gaueko hil-argi zuriaren oihal zurbila*" (orr. 114).

Obraren FORMALTASUNarekin lotuta ezin izan ditugu aipatu gabe utzi idazlearen euskarari mugimendu guztiz berezia ematen dioten erritmo binarioak, alde batetik, eta hitz jokoak, bestetik. Baina Garoako erritmo ternarioekin gertatzen den bezala, Esnalen obrakoak ere ondo neurtuta daude eta estrategikoki kokatuta, irakurlea ez nekarazteko.

"... orain ziri, gero irri, batakasu, besteak fu" (orr. 66)

"xehe-xehe miatu, alderik alde arakatu eta sasiz sasi eta belarrez belar orrazteko..." (orr. 70)

"... tentuz eta kontuz zainduz..." (orr. 71)

"Hau duk sakea, hau -Mikelek. Errestoan ordua ere etorriko duk —Jonek.

Arrestoarena ez bada lehenago etortzen —Gorrik." (orr. 75)

Beste hainbat adibide ikus daitezke honako orriotan: 99, 100, 119, 123, 134, 139...

Bizitasuna ematen diote hizkerari, tesiarekin lotzearekin batera.

Elkarrizketan ere Esnalek loratu egin du, artifizialtasun kutsurik hartu gabe, irrelebantziak apartatu eta egitasunaren inpresioa ematea, batez ere pertsonaia bakoitzari dagokion hizkuntza erregistroa erabiltzen duenean.

Nobelaren denbora kontzeptuari buruz, hiru xehetasun besterik ez dut egingo. Lehenik eta

behin, esan garai historiko zehatz baten isla dela. Ikusi besterik ez dago eskolaren funtzionamenduari buruz aipatzen duena, titulazioak zirela eta (orr 23), edo abortatzera kanpora joan behar izan zutenen egoera (orr 24), orduko hezkuntza motari buruzko gogoeta (orr. 106) edo Mikelek erabiltzen duen *gerra* kontzeptua (orr. 61) edota, oro har, nobelan zehar somatzen den garaiko nahasmendua.

Bigarren xehetasuna, nobelaren beraren barruko denborari buruzkoa litzateke, ekimenaren tenpoarena, bizia, bizia behar duenean, pausakorra, gogoetarako unea denean, orekatua jeneralean.

Hirugarrena, berriz, nobelari batentzat hain erraza ez den errekurtsuari buruzkoa da: nola tartekatu, erritmoa hautsi gabe, iraganeko ekimenak, jarraiko ekimenaren harian. Esnalek bi bider egiten du, gutxienez, bere nobelan: "*Baina hitz haiek apenas kontsolatzen zuten ama...*" (orr. 16) hitzekin hasten den sekuentzian, eta "*kontuz ibili behar da ostietan...*" (orr. 32), hots, amonaren erreferentziak egiten diren kasuetan.

Horrekin batera, esan beharko dugu, idazleak egiten duen informazioaren tratuerari ere egokia irizten diodala: zatika ematen du, tentsioa mantendu eta argudioak harrapatuta eduki gaitzan. Mezua

noiz eta nola eman jakitea ez da batere erraza. Pellok maiz erabiltzen du errekurtsio hori atezuari eusteko: "... korridore luze hartan bertan lasaitu zuen Felixek ikaslea..." (orr. 19). Edo "Dena den, apustu bat egingo diat. Baina geroxeago izan beharko dik, seiak dituk eta —esan zion erlojuari begira. (orr. 62)

Beste zenbait *Literatur baliabide* nabarmentzeko orduan, honako hauek jotzen ditut garrantzizkoenetzat:

- Ironiaren erabilera, 14, 37, 77 eta 124. orrialdeetan ikus daitekeen bezala. Azterketa honen laburreratik aitatu besterik ez dut egin, baina, dudarik gabe, ironia nobelaren klabeetako bat da.
- Zentzu kritikoa: orr. 14...
- Umorearen aldeko apustua, narratibaren ahotsen artean. Ikusi beste zenbait aipamenarekin batera 21 eta 51. orrialdeak.
- Sinesgarritasunari nobelan zaion begirunea, xehetasun eta ñabarduren bitartez argitzen dena. Arlo hau oso da inportantea nobelaren barne egitura taxutzeko, xehetasunetan galtzeko arriskua ere hor baitago, beti ere, mehatxari, errelebantzirik gabeko detaileak bata bestearen gainean anizten direnean. Horregatik zioen Iris Murdoch handiak zuhurra dela deskribapen batean jarraiko hamar lerro baino gehiago ez

idaztea eta, horiek ere, ekimenaz nahastuta, ahal denean. Esnalen xehetasunek xarma berezia dute eta neurrikoak dira. Ikusi bestela, 47. orrian: "*Leihotik ikusgai zuten eliza txikiko erlojuan, berriz, laurak eta hogeita bost ziren: goizeko laurak eta hogeita bost, hain zuzen; udazkeneko goiz batean gelditu baitzen, eguna argitu aurretik, bi urte lehenago*" (orr. 43). Edo orr 51 eta 69.eko adibideak.

- Nobelari tonuera hain berezia ematen dion zalantza, nahasmena. "*Bere esku baleude sikiera, ontzi haiek bezala, zer hartu eta zer utzi erabakitzea, komenentziaren arabera...*" (orr. 58) edo "... eta hau guztia ondo aterata ere, zer? Irabazi? Gauza bat duk saio bat irabaztea eta bestea, oso bestekoa, gerra irabaztea." (orr. 83)

Nobelaren moral bakarra, azken batez, erlatibotasunaren moraltasunik ezarena.

Zertzeladak, besterik ez denetak, Pello Esnalen aitortza-erreportaje-mendeku— salaketa eta indiskrezio nobelatua (dena batera) den obra honen irakurketarako lagungarri izan dakizkigukeenak.

Broch-ek portaera ooren oinarrian, gizabanakoarena izan nahiz taldearena, pentsakera sinbolikoaren sistema dagoela ulertarazi zigunetik, gure bizitza aztertu besterik ez baitugu, Pello Es-

nalek egin duen bezala, konturatzeko sistema irrazional honek eragin handiagoa duela gure portaeran arrazoizko gogoetak baino. "Gizakia sinboloen oihanean galdutako haurra baino ez da" zioen Baudelairek, eta Milan Kunderak dio sinboloei aurre egiteko gaitasuna dela heldutasunaren kriterioa, neurria, baina gizon-emaku-

meak gero eta gazteagoak garela. Agian hori izango zuen Don Felixek buruan Joni "Patxadan hitz egin beharra zeukaagu", esan zionean. Eta Jonek, seguruenik, ez zuen susmatu ere egingo zertaz ari zen, "Hitz egingo dugu", agindu eta bere bidea hartzeko orduan.

Patxi EZKIAGA LASA

UMBRAL, Francisco. *Las señoritas de Aviñón*, Edit. Planeta, 236 orr.

Umbral inklitoaren *Las señoritas de Aviñón* eleberraren edizio berria nire eskuetara etortzeak eman dit aitzakia liburu honen erreseina egiteko. Umbralek beti erakarri nau bere estilo paradigmaticoagatik. Gure eleberrigilea gauza da argudioaren aldetik edozer huskeriatik eleberri sugerente eta bitxi bat eraikitzea lortzeko. Horretan datza, seguraski, bere jardunaren alderik miragarriena. Beste autore anitzek argumendu eta eleberrirako ongi egitaratu eta biribilduak behar izaten dituzte lorpen nabarmen bat eskuratzeko. Umbralek ez du behar izaten argumentu handirik eleberri baten eskema eraikitzerakoan. Trebea da edozer gauza bitxi, hutsal eta txokantetik eraikuntza nobelistikoa airoski sortzeko. Oroian dut, adibidez, bere *La capital del dolor* eleberria. Bertan Umbral ez zen abiatzen Espainiako gerra zibila-

ren inguruko kronika hertsia eta ongi egituratu batetik; Valladolidengertatutako pasadizo ez hain tremendoetatik baino.

Gauza garrantzitsu edo erraldoi ez diren abadagunetan ere Umbralek asmatzen du sugerentziazko sareak sortzen, bitxikerietan birgeria estilistikoak jalgitzen, ironiaren zehar-meharretan edozer gauza faun "transzendental" bilakatzen.

Las señoritas de Aviñón eleberraren kasuan bada zer esana erakartzen duen pertsonai-galeria estimagarria, baina pertsonaia historiko ezagun horiek guztiak (Rubén Darío, Picasso, Primo de Rivera diktadorea, Unamuno, Valle-Inclán, García Lorca...) ia beti giltzadura esperpentiko esperimentalistetan (ironiaz ongi hornituri-koetan) erabiltzen ditu... Beraz, XX. mendeko Espainiaren histo-

ria-zati esanguratsua du solasgai, eta Umbral gauza da besteentzako prosaismo-kutsuzko baino ez lituzkeen elementuekin (pinturaren edo ideologiaren inguruan) lorpen literario erabat sugerenteak eskaintzeko.

Umbralen handitasuna, beraz, hutsal daitezkeen kiribiloetatik maisuki tratatua den zerbait ateratzeko ahalbidean datza. Goian aipaturiko pertsonaiek, noski, badute bere entitatea, baina entitate hori zerbait prosaikoa, astuna eta beruntsua zitezkeen trama interesgarri eta egoki baten oldetan ematea asmatzen ez bada. Gaitza da eginkizun hori. Hain zuzen, Francesillo deituriko protagonistak, nolabait, familiako kronika egiten digu bere izeba Algadefina, Sasé Caravaggio, aitona-amona karkak eta beste zenbait pertsonaia Espainiaren kondairako zerbait izan diren pertsonaien traman bitxiki txertatuz. Algadefinaren amodiosaretan sartzan ditu autoreak, adibidez, Rubén Darío, eta beste hainbeste Unamunoren jarrera neurotiko sasi-mistikoak. Francesilloren familiaren zehar-mehar argudiotsuetan bilbatuta geratzen dira pertsonaia sonatuen erreakzio, markaketa-joko, iritzi eta bestelako pasarteak. Umbralen irudimen azkar eta aztiak kiribilo argumentistikoak maisuki erakitzen ditu irakurlearen ikuspegi-rako historia serio daitezkeen oro, maiz, zirtoz eta ironiaren esparru bitxietan deseginez. Ironia hori

nabarmen da Rubén Daríoren jarrerara estetikoak abordatzean —edo eta Primo de Rivera militarren harrandiak txoteo hutsean itotzean— (baita ere García Lorcaren joera sexual zenbait parodiara erakartzean). Berdin gertatzen das Unamuno dibinoaren jarrera erlijiosoekin... Pertsonaia horien inguruan irakurleak lehen jasorikoa serioa, transzendentea edo iragangaitza bazen, dena, harri-garriro ironian bilduriko anekdota batean bilakatuta aurkituko du.

Garbi dago, Umbral gisako idazle trebe batek hamaika baliapide dituela bere argudio pitsutsu edo astun den trama datual bat bitxi, kontraesankor eta sugerente bihurtzeko. Euskal nobelistikari egotz daitezkeen astuntasun tematikoak hemen badu irtenbide airosoa —kabalistikoa eta interes handikoa, nahi baduzu—. Ustetzeko tranzendentziari halako intranszendentzia —artistikoa eta bitxia— egoztea artista baten eginkizuna da, ziur aski.

Las señoritas de Aviñón eleberrian, beraz, pertsonaia historiko batzuen inguruan sareturiko erre-
taula baten aitzinean topatzen gara. Umbral saiatzan da —eta lortzen— du pertsonaia horien historian dagoen tranzendentzia desmitifikatzen, mitoa prosa nabarrera eraisten —eleberriarren esparru experimentalistatik historia-ra modu guztiz bitxian hurbiltzen—. Noski, historiari (edo

eta historiari loturik dauden pertsonaia oso ezagun batzuei) halako tornua emateko beharrezkoa da irudimen aparta, hesiak erraz suntsitzen dituen giltzadura estilistikoa. Umbralen idazkeraren alderik esanguratsuenetakoa horixe da, hain zuzen. Gure literaturaren antologietako beruntasun (plunbeotasun) ligerigaitz zenbait ikusita, hemengo sugestioaren xarma datorkigu burura. Kritiko zenbaitek ez du asmatu oraindik egungo narratibaren xarma hau atzematzen, hots, intranszendentzizko estiloan trszendentzia desestaltzen. Autore zenbait saiatu da horretan, baina erdibidean geratu da, hots, barregarritzko sentsazioetan, ironia eta bide espermentalista helmuga egokira eramaten asmatu ez duelako. Argudio edo trama umil eta urriekin artea egiten asmatu duenak argudio harranditsuekin erdibidean geraturikoak

baino lorpen biribilagoak ditu. Azken aldiko euskal eleberrigintzan bada horrelakorik. Hots, eleberri astuna, gaitza, beruntsua (plunbleoa) agitu dena (hots, eleberri baten ia bi laurdenak soberan dauden produzioa), edo eta marginalismoaren bidean hartuta ezer gutxian, asmo faun hutsean, geratu den eleberri zenbait.

Gure ustetan, *Las señoritas de Aviñón* eleberriak idazle batek gauza gutxirekin zelako bitxikeriak sor ditzaken erakusten digu; hori dena, noski, Umbralen ironioerak erlatibismoa eskatzen duelarik irakurlearen aldetik, testua interpretatzeko unean. Honetan, bada, badu zer ikasia gure euskal ortuko idazle edo eleberri kontsokratu zenbaitek (eta, orobat, batzuen intzentsaketa erosoan jardunean —eta besteen zokortatze-lanetan— dabilen kritikojaunskila harrosko zenbaitek...).

Luis Mari MUJICA

JIMENO JURIO, José María. *Navarra. Historia del euskera*, Txalaparta argital. 353 orr.

Jimeno Jurio idazlea arras eza-guna zaigu bai historiagile, bai euskararen inguruko (toponimia bereziki) aztertzaile gisa. Oraingoan, prezeski, gure hizkuntza zaharraren aldarteak zuzenago atzeman dizkigu, eta, Nafarroaren eskualdean, hain zuzen. Eskuar-

tean dugun liburuaren garrantzia nabaria da, ezen eta, autoreak kondairaren zertzeladak hurbiletik eman ondoren, *lingua navarrorum* delakoaren ikuspegi diakronikoa ematen saiatzen da. Datu-pila eskergaitza bertan azaltzen dena gure hizkuntza

urriaren inguruan... Hainbat eta hainbat lekutan (erregistroak, interpretiak, eskribauak, apaiz eta administratibo zenbaiten izendaketak zirela eta...) aurkezturiko agiriak garrantzi aparta dute.

Egun euskaldun gehienak biltzen dituen Euskal Erkidego Au-tonomoaren esparrutik kanpo dagoen Nafarroan testigutza hainbat atzemateak berebiziko interesa du. Liburua irakurrita egilearen baitan, ausaz, garrantzizkoena den ideia garbi geratzen da, alegia, euskara edo *lingua navarrorum* delakoa Nafarroaren kondairan (bere geografia hedatua eta nabarra kontuan izanik) ez zela epifenomenoa -bigarren kategoriako gertakizun kulturalaizan; aitzitik aintzinako erreinua-ren hedadura gehienez (bost laurdenetik ia lauetan) zabalduriko mintzaira izan zela euskara. Hori probatzea urrats handia da, ezen gure mintzairak (batez ere, XVIII. bigarren zatia ezkerotik XX. mendeko 80. hamarkada arte atzerakada itzela jasan du.

Euskararen hedadura geografiko handiak bi adar-mutur zituen beherantz Erriberako lurraldearantz, bat ezkerrean (Mendabia, Lazagurria aldean, ia Ebro ibaia ukituz.), eta bestea eskuinean Murillo del Fruto eta Karkaztelu aldera Aragoi ibaiaren ertzetan (gutierrez, XI.-XIII. mendeetako esparrua kontuan hartuta). Muga horietatik behera, gehienbat, er-

dararen lurrak zetozen... Beraz, Erribera nagusia, batzaz beste, erdararen eskualdea izan zela onarturik ere (eta hori deritzogu taiuzkoena historikoki) egungo Nafarroaren hedadura geografiko nagusienez egon zen zabaldua *lingua navarrorum* delakoa. Ez-objetiboa litzateke, hala ere, hizkuntzen kolingualismozko fenomenoak behatuta, mintzairaren errekuiperaketa-lana euskara bizi izan zen gune eta ibarretara mugatzea, edo eta bere zabalkunea egungo zonalde mistoaren esparruetara soilik murriztea. Gaur ofiziala den euskararen esparruak ez ditu errespetatzen, inolaz ere, printze Bonaparteren mapan seinaturiko mugak, adibidez. Oraindik okerrago; zonalde mistoaren hesietatik kanpo daude —zatikamendua linguistiko oso diskutagarrian— Urraul Goikoa, Orbaran gehiena, Izarbeibarreko zati handia (Añorbe, Muruzabal, Obanos), Gurgillano eta Mañeruko lurrak, Amezkoako parte nagusia, eta abar. Bestalde, zonalde erdaldunean kokatu dizkigu *Hobekuntza-zen Legean* apoiaturiko sailkapen linguistikoak orobat euskararen lurrak izaniko Aibar, Irunberri, Allin, Metauten, Lana, Ega ibaia-zen hegoaldeak, Iurramendi inguruak, eta abar.

Sailkapen linguistiko horrek baitan duen injustizia eskergaren aitzinean ezin hobeto dator Jimeno Jurio historiagilearen liburua. Lehenik, nafar hizkuntza aintzi-

nakoaren testigutzak eskaintzen dizkigu (batzuetan, egia da, testigutza zenbaiteren erlatibotasuna kontutan edukitzekoa, da, ezen eta ez da aski euskaldun urri batzuen lekukotza hutsa kontutan hartzea, bertako mintzatzaile gehienek kopurua argiago ukan gabe...). Datuz-datu igota, Ertaro Zaharrean (XI.XIII. mende artean) euskararen mugak, antza, Ega eta Arga ibaien beheko eskualdeetan atzeman zitezken. Horrek guztiak —beste datu anitzekin— garbi uzten du euskara ez dela kanpotik inportaturiko fenomeno kulturala, aintzinatik berta-bertakoa den egitate linguistikoa baino, hots, vaskoien tribuaren adierazgarri linguistiko nagusia, eta euskara Nafarroari bere baso, jende eta bandoak bezain baitazkoa zaiola.

Dena den, edozein datu eskaintzerakoan, beti gertatzen da labain eta limuria demografiaren datuak taiuz islatzea. Ez da aski, hain zuzen, euskaldunak bazirela toki batean baiestea, zeren duten proportzioa beti ez da argi azaltzen. Gutxiengoaren faktoreak zehaztea beti da garrantzitsua hizkuntza baten benetako indarra epaitzerakoan. Dударik gabe, euskal hizkuntzaren aztar-nak zabalak izan ziren ikuspegi lineala hegoalderantz luzatzean, batez ere, Mendabiaren adar-muturra batean, eta Karkazteluko ertza bestean kontsideratzean. Euskarak Nafarroan egungo mapan duen urritasuna ikusita, goian

aipaturiko esparruak zer bait adierazgarri bihurtzen dira.

Hala ere, liburuan Erribera nagusienean —eta batez ere Tudela inguruko Erribera sakonenean— euskara hitz egin ote zen ez da hain garbi gelditzen, baina Jimeno Juriok, behar den bezala, toponimiaren testigutzari eman bide dio garrantzia. Gure iritzian —besterik probatzen ez den bitartean— Tudela aldeko lurren —eta gorago behin Lerin, Verbintzana, Villafranca Argakoa, Peralta baten— lerroaren azpitiko eskualdeen euskaltasunaren testigutzak oso zail bilakatzen dira. Demografiaren gorabeherak (adibidez, euskal deituren hedakuntza aipaturiko herrietan, edo noizbehinkako euskal toponimo urri batzuen testigu-tza...) ez da aski haro historikoko gune batean euskara hedatuta egon zela frogatzeko... Bestetan bezala, bere garrantzia du toponimiaren nomenklaturak, baina proportzio baten hesietan. Toponimiari esker dakigu, noski, euskara mintzatu zela Pirineo mendietako markan (ia Andorra arte), Errioxa Garaia eta Burgos aldeko La Demanda (Alandia) mendi-zerraren esparruetako tokietan. Euskal toponimoen testigutza indar handikoa bilakatzen da (eta, noski, orobat Arabako lurretan geroago mantenduriko euskal toponimikoen aitortza aherentzi gabe...).

Bataz beste, Jimeno Juriok na-

barmen uzten du XVI. eta XVII. mendeetan euskarak Nafarroan ukaniko bitzta aski sendoa, eta bi mende horietan, bestalde, gure hizkuntzak nolabaiteko hornidura literarioa ezagutu zuen, Elizaren eskutik —euskaraz baliatu baitzen kristau dotrina erakusteko—. Aipagarri hemen autoreak 1587. urteko erregistroari eginiko hurbileko segida. Autorea asko arduratzen da Nafarroako merindade bakoitzean (Tuterakoan ezik, noski...) euskarak garaian ukan zezakeen egoeraz. Erregistroaren baiteztapenak neurtzen dira. Bertan erdal hiri bezala agertzen diren Lizarra, Iruñea, Tafalla; gisakoen erdal elebakartasunaren aikomaikoak ukitzen dira, eta edonon erregistroan aipaturiko elebakartasunaren erlatibotasuna argitan jarri nahi izaten da. 1585eko erregistroa dela eta, kontuan edukitzekoa da bertan erdaldun bezala azaltzen den herri-kopurua euskaldunena baino asko motzagoa izan arren, hegoaldeko herri edaldunak demogafia oso handikoak zirela, eta erdidalde eta mendialdeko populazioena, aldiz, maiz oso urria zela. Askotan, bada, erregistroko euskal herrisen zerrenda hutsak okerrera eraman gaitzake, erraz.

Jimeno Juriok izkribu zaharren aitopenen harrotzean argi uzten du interpreteen garrantzia (eta, orobat, garaiko euskal zonaldeko apaizen eskarien auzia); euskarak presentzia gotorra zuen XVI. eta

XVII.ko gizartean, eta bere krisia ez da hasten, gehienbat, XVIII. mendearen azkenera arte. Alde batetik, Borboi erregeen jarrera uniformitzaileak, eta bestetik komisario erdaldunen hedatzeak —*Decreto de la Planta* delakoa ahantzi gabe— gure hizkuntzaren benetako gainbehera adieraziko dute, bere geroztiko krisiaren klimaxa XIX. eta XX. mendeetan emanen zelarik; berpizkundea, berriz, XX. mendeko azken epera luzatuko zen.

Garbi dago Nafarroan XVIII. mendean eskola toki askotara hedatzen etorri zen heinean —eta bestalde kristau dotrinaren erakusketa maiz maisuen eskutan geratzean— (Elizaren jarrera abandonistak barne) sakondu egin zela euskararen prozesu degradatzailea. Ondorengo urteetan, XIX. mendearen lehen hamarkadetan —eta gerrate karlisten porrota gauzatzen den eran ere— euskararen egoera biziki okerragotu egingen da. Pesimismo gaitza sortuko da erreinu zahar osoa foruen galera delarik, eta geroztiko urteetan, noiz-noiz, boluntarismoz sorturiko ekintzak ere (*Asociación eúskara* bera, adibidez) ez ziren aski izanen gure hizkuntzaren gibeleratze azkarra (XIX. eta XX. mendeetako) gerarazteko.

Jimeno Jurioren obran, garbi azaltzen da, azkenik, alderdi politiko, prentsa, Eliza, Diputazioa eta beste erakunde eta mugimenduen jarrera eta ekimena. Beste

arloetan bezala, 1936-1939.ko gerrateak halako ebatura gaitza suposatzen zuen aurretik —nahiz eta aski apalki— sorturiko inizatiba euskaltzale zenbaiten bizia indartzeko. Hala ere, frankismoaren etenaldia Nafarroan ez zen hain gaitza izan, Diputazio foralari esker, neurri apal batean, hizkuntzaren sustapenak arnasbide batzuk ukan zituelako. Liburuan "Amejoramiento del Fuero y renuncia" (1982-1986) izenburupean ematen den sailean garbi geratzen da Nafarroako erakunde politiko nagusienek bertako hizkuntzari eginiko laidoa. *Hobekuntzako legea* (Ley del Amejoramiento del fuero), jakina denez, euskara dela eta probintziaren sailkaketa linguistikoa (esparru euskalduna, mistoa eta erdalduna...) lotsagarri gertatzen da, ezen eta euskal zonaldean —gorago aipatu dugunez— oraindik euskal minoriak dituzten eskualde batzuk (Atetz, Odieta, Zaraitzu...) zonalde mistoan utzi dira, eta, bestalde, XIX. mende erdian oraindik eskualde euskaldunean zeudenak, berriz, egun erdal zonaldean azaltzen dira (hala nola, Urraul Goikoa, Orbaran, Izarbeibar gehiena, Untzitibar, Ibargoiti, Izagaondoa, eta abar...).

Euskararen historiak ildo oso zehar-mehartsu eta zailak ezagutu ditu. Esan dezakegu, ia XX.

mende gehienez, gure hizkuntza hiltzorian egon dela (Elizaren jorkabidea ere gerra ostean euskal zonaldeko gune askotan penagarri agitu zelarik patoralgintzaren alde linguistikotik behatuta). Gehiengo euskalduna ematen zen herrietan ere, maiz, apaiz erdaldundak mantentzen ziren (edo okerrago, apaiz euskaldunak berak ez ziren gure hizkuntzaz baliatzen euren jardunaldietan, hala nola, Ultzama, Imotz, Basaburua, Sakanako herri anitzetan, liturgian gaztelania osoro sartuz...). Jarrera erredukzionista horren mende euskararen desagertze-prozesua biziki azkartu zen.

Esker bizienak eman behar dizkiogu, bada, Jimeno Jurio historiagileari liburu hain sendo eta dokumentatua egiten hartutako ahaleginagatik. Egun *lingua navarrorum* delakoaren diakronia historikoa garbiagoa bihurtu zaigu guztioi. Esan dezakegu lehendiko Aingeru Irigarairen arreta eta urrats diakronikoei J. Juriok beste ikuspegi zehatzagoa erantsi diela, eta denen gain gauza bat geratu dela garbi liburuan, alegia, euskara ez dela izan epifenomenoa Nafarroaren kondairan, bere kultura nagusiari atxiriko gertakizun garrantzitsu eta esanguratsuenetakoa baino.

Luis Mari MUJICA

TXILLARDEGI. *Putzu*, Elkarlanean argit. 385 orr.

Erreseinagai dugun *Putzu* liburukiarekin euskal nobelaren berritzailetakotzat onarturiko Txillardegia idazlea, eleberri historiko batekin datorkigu oraingoan Eleberri historiko direnen aitzinean halako prebentzioa hartzea gertatzen zaigu, maiz. Mota horretako eleberrien arriskua, beraz, tesis bihurtzearena da, hots, elementu fabulatuen andanan norabide ideologiko bat, nolabait, enfokatu nahia. Holako zerbait jazo ote zaio *Putzu* eleberriari? Txillardegiren lehen sormen nobelitisakoak beste ildo askoz intimista, barneko, gatazkatsu —eta existentzialistatik— ibili ziren. Gogoratzekoak dira *Leturiaren egunkari ezkutua* eta *Peru Leartzakoa* eleberriak (bere korapilo existentzial guztiekin). Egungo *Putzu* askoz exteriorista eta datualagoa dugu, hau da, historia bati atxikia, eta eleberri moderno baten jarrerak (eta koadro psikologiko interiorizanteak...) albora utziagoak ditu, gure eustetan.

Egia esan, karlismoari atxikitako kondaira (eta eleberrietan Unamunoren *Paz en la guerra* eta Pio Barojaren zenbait eleberri) beti gertatzen da ebokagarri den zerbaiten trama. Ebokazioetara, orde, hobe da beti birjin hurbiltzea, hots, inolako preiritzirik gabe... Karlismoa herri baten jarri errromantikoekin ere lotzen zen —asmo politiko hutsetatik gain—; ezin ukatu, hala ere, XIX.

mendean Euskal Herriak pairaturiko bi karlistaden kronika interesgarri gerta daitekeela fabulazio baterako. Hemengo trama 1873 urtean hasten da, hots, bigarren karlistadaren eszenategian, Donostiako alde zaharrek kaleetan. Joxe Mari Arruabarrena, *Putzu*, da protagonista, eleberriaren puntu nagusi, eta bere inguruan kokatzen dira bere osaba apaiza Pelipe, Bixenta —protagonistaren lehen amodioa— (urrats oso laburrekoa eleberriaren traman), kanpainako bere adiskide zenbait, eta, azkenik, Garazi izeneko emazte gaztea —berehala hila—. Gerraren ikuspegitik, protagonismoa dute, orobat, Lizarraga jeneralak eta Santa Kruz apaizak ere.

Gure ustetan karlismoaren ikuspegia —edo eta eszenategi datuala— ematerakoan arrisku bat garaitu behar da, alegia, karlismoaren andana belikoa gaur egungo aldarteetatik ematea. Eleberria ez da zeharo libre akats horretatik. Denok dakigunez karlismoak espainiar koroa eta politikarekiko zuen inozotasuna gartuegia gertatzen da eleberrian, autoreak tramak, episodioak, dialogoak, ekintza-koadroak, egungo abertzaletasunaren azpi-plataformatik enfokatzen dituelako, nolabaitean... Horixe da arriskua. Eleberrian, beraz, karlismoa xalotzea, inozotzia azaltzen da espainiar ikuspegi politikoarekiko (eta historiak dasaigu bere prezedent-

teetarik nekez aska zitekeela Euskal Herriaren arazoa, karlismoak —fuerismoa bezainbat— espiniar dinastiaren aferari erantzun nahi baitzien. *Putzuk* kasik tesi bezala islatu bide du, maiz, bere irtenbide politikoa, Sabino Aranak XIX. mende amaieran herri honi proposatutakoa, alegia, autonomismo eta independentismoaren bidea... Eleberrian presenteei daude, agian, bide-aldaketa eta irtenbide politiko berrien auresusmoak.

Txillardegik ongi menderatzen du hizkuntza. Euskara soil eta natural —eta, maiz, oparo— ateratzen zaio, efektu handiko pasartetan galtzea bilatu gabe. Ez da murgiltzen ere egungo marginalismo nobelistikoaren zenbait efektu sakabanatu eta hutsaletan. Bere prosa garbia eta ulerterraza da, deskribapenetara gehiegi eman gabea. Pertsonaiak zehatzak —beharbada, netoegiak, ez hain konfliktodunak— dira. Pertsonaien karakterizazio psikologikoetan ere ez da luzatzen gehiegi idazlea; aldiz, datuak eszenategi ongi egitaratuetan biltzen ditu (adibidez, Donostiako alde zaharreko lekuak eta, orobat, Garazirekin Miarritze inguruan eskainiriko pasarte eta zertzeladak...).

Personaietan gailen *Putzu*, eleberri osoan alde askoetatik islatua. Ez da personaia gaitza, gehienbat; ez da tentsio handikoa, eta edonora hedatzen da. *Putzuk* lortzen du, noski, eleberri

osoaren puntu nagusi bilakatzea, nahiz eszenak, maiz, tenkadura handirik gabekoak izan. Osaba apaizaren pertsonaia ongi moldatua ageri da, nahiz, gehiegitan, eskema berean erori, hots, erlazio epistolario hutsean. Santa Kruz apaiza diseinu bortitzetan ematen zaigu; tenkadura gehiago du, bere aldetik, protagonistaren bigarren amodioak, hots, Garazi neskatak Miarritze eta Zuberoako estanpetan. Neskata hori xarma, emozio eta erlibe nagusiagoz agertzen da. Neskataren ustekabeko heriotzak bere bortiztasuna du. *Putzuren* iparraldeko andanak eleberraren eszenategi esanguratsunetakoak dira. Esan daiteke, Txillardegiri ez zaiola, aktoreen zertzelada karakterologikoak —eta deskribapen fisikoak eskaintzerakoan— barrokoegia izatea gustatzen. Idazleak, gehienbat, trazo soil xumetarra jotzen du.

Eleberraren ardatz nagusi den karlismoaren auzia liburuan era aski inozoan aboratu atzematzen da, maiz. Egia da XIX. mendean gure lurretan eman zen karlismoaren erru nagusietakoa bere ingenuitate politikoa izan zela. Eleberrian, behar-bada, gehiegi kargatzen du alde hori... Joxe Mari protagonistaren —eta osaba apaizaren gutun eta solasetatik— garbiegi agertzen da (eta horretan eleberraren tesi-kutsua tramaren aldetik...) karlismoa ez zela irtenbide "egokia" (halako ikuspuntu berezi batetik) Euskal Herriaren arazoetarako. Karlismoaren plan-

teamenduak ikaragarriro inozoak zirela eleberri osoko orrietan nabarmenegi azaltzen dira. Hortik epaitu behar da protagonistaren jarrera kritikoa karlismoarekiko. Gure galdera da —eleberria XIX. mendean kokatzen delarik— karlismo barruko partaideak inozotasun politikoaren hain jabe ote ziren? Behar bada, geroago sortuko zen ikuspegi sabindar eta abertzale baten preiritziak —nahiz eta modu disimulatu batean— gehiegi azaltzen dira... Akzioa nagusi bada ere, preiritzi abertzaleen susmoak gardenegiak dira hainbat eta hainbat erreakziotan —pertsoneaia karlisten jarrera ingenuoak kontutan izanik—. Alde objetibal batetik behatuta (eta zer esanik ez gaurko ikusmiratik) karlismoaren akatsik handienetako bere espainiar politikarekiko xalotasuna zen. Espainiar monarkiak ez zezakeen onar marko konstituzional zentralista ukatzen zuen esparru politikorik.

Aldarte narratiboaren barne egituretatik behatuta Txillardegiren lehen nobeletan azaldu zen (*Eskixu* kenduta) jarrera barnekoi, interiorista urri dago *Putzu* eleberrian. Akzioak agintzen du, gehienbat, bertan, eta batzuetan tramaren irtenbidea nola joan den aurrez intui daiteke, sorpresari gune murrizta utziz.

Goikoak kontuan izanik, ezin ukatu Txillardegik badakiela trama bat ongi eramaten; behatzekoak dira bere itzulinguru eta jirabirak. Dударik gabe, gerrate karlista bigarrenaren kronista edo erreportararen andanak egoki islatuak azaltzen dira; Euskal Herriaren kondairan axaleko zerbait baino gehiago bilakaturiko gerrate karlistek mugimendu eta ekintzazare lortuak eskaintzen dizkigute liburukian. Orobat, nabarmenagia gerora Arana Goirik eraikiriko olde politiko berria, hots, Madrilgo jarrera zentralistekiko bortitz eta konszienteago bihurturiko errebindikazioa. Errealismoari loturiko eleberri honetan, bada, XIX. mendeko Euskal Herriaren kondairara hurbiltzen gara, gerra baten zertzeladei esker euskal lurrraren geografia zabala protagonistista bihurtuz, hots, Donostia, Tolosa, Gernika, Lizarra, Miarritze, Zuberoa... Espainiako egitate politikorekiko "inozo eta morroiegi" izaniko karlismoaren alde hutsalak argitan geratzen dira eleberrian, eta alde horretatik ezin ukatu eleberria historikoa dela, eta mota horretako fabulazioen alde arriskutsuak ere (tesismo disimulatu baten ildoak...) baditue-la berarekin.

Luis Mari MUJICA

BIGARREN SEXUA

Aurten ospatzen da Simone de Beauvoir-en libururik ezagunarenaren berrogeita hamargarren urteurrena, eta asko dira horren gainean antolatutako mahainguru eta hitzaldiak, batez ere, Frantzian. *Bigarren sexua*, zailantzarik gabe, feminismo modernoak eman duen libururik sakonena eta eraginkorrena izan denez, emakume askoren bizitzan garrantzi handikoa izan da. Horregatik, hurrengo lerrootan liburuen ideia nagusienak laburtzen saiatuko naiz, oraindik *Bigarren sexua*-k gaurkotasanik duelakoan bainago. Zoritxarrez.

Orain dela berrogeita hamar urte, Simone de Beauvoir-ek 40 urte zituen eta idazle, nobelagile eta existentzialismo frantsesaren pertsonaia ezaguna zen. Baina bixiena zera da: emakume hura ez zela feminista, inola ere. Garai haietan, gizonezkoen artean onartu eta onetsitako intelektual tipikoa zen Simone de Beauvoir, salbuespentzat bazeukaten ere. Feminismoa, harentzat, esanahi iraultzailerik gabeko aldarrikapen burges sorta bat baino ez zen. Li-

buru hura ustegabekoa izan zen nolabait. Bere buruaz zerbait idatzi nahian, emakume izateak beregan zuen eraginaz sakontzeko iradoki zion J. P Sartre-k eta horrelaxe sortu zen liburuen ideia antza.

Bi urte kosta zitzaion liburua idaztea, eta ustegabeko bideetatik eramane zuen: "Bitxia eta pizgarria zen —dio S. de Beauvoir-ek bere memorieta— bat-batean, 40 urtekin, ordurarte existentziarik ez zuela zirudien eta begien bistan zegoen munduaren alderdi bat aurkitzea".

Liburua erroskilen antzera salduko zen eta berehala iritsiko ziren erreakzioak. Bai eskuinarenak, bai ezkerrenak.

Liburu eztabaidatua

Batzuentzat liburua moralgabea eta lotsagarria zen: amatsun-sena ukatzeaz gain, sexuaskatasuna aldarrikatzea leporatzen zioten. (Ez dezagun ahanztz, Elizak urte askoz *Indexean* eduki duela). Besteentzat, *Bi-*

garren sexua-k gaizki planteatzen zuen emakumearen arazoa. Hau sasiprolema bat zen, iraultza ondoren emakumeak arazo hauek guztiak konponduta aurkituko baitzituen. Baina gehientsuenetan gertatzen den gisa, kritika gehienak ez ziren liburuari berari zuzenduak, idatzi zuen emakumeari baizik. Simone de Beauvoir-ek era guztietako irainak jaso zituen: frigida, neurotika, errea eta bekaiztiaz gain, lizun, ninfomana, etab. luzea. Eta ez beti ezezagunengandik, ondo ezagunak zirenen aldetik ere bai. Esate baterako, Mauriac-engandik.

Bigarren sexua garrasi urratua izan balitz, arima zauritu baten oihua, paternalismoz edo sasibegiramenez onartua zatekeen agian. Liburua, ordea, tankera objektibo, inpartzial, ia lasaian idatzita zegoen, eta honek, gezurra badirudi ere, areagotu egin zuen bere izaera asaldagarria. Era batera edo bestera, *Bigarren sexua*-k emakume frankorentzat garrantzizko urratsa, mugarrria ipini zuen, eztabaida ugari sortaraziz eta izpirituak astinduz.

"Beste" sexua

Simone de Beauvoir-ek itxuraz oso soila dirudien galdera bat eginenez ematen dio hasiera liburuari: "Zer da emakume bat?". Askari dira ezaugarri fisiko batzuk, soineko bolanteduna edo belarritako batzuk, eme bat emakume bila-

katzeko? Zein da "emetasun" edo feminitate izendatzen duten errealitate misteriosu eta hauskorra?

Galdera bera nahikoa adierazgarria da, dio Simone de Beauvoir-ek. Gizeozko batek ez luke inoiz bere burua sexu berezi bateko indibiduo bezala ikusiko. Inola ere ez litzaioke bururatuko gizaratean duen egoera bereziaz liburu bat idaztea. Gizonak beti uste izan baitu, bera dela betidaniko gizakia. Zuzenarekiko oke-rra definitzen den modura. Gizonak, betidanik, bere buruaz Subjektu, esentzial izatearen ustea eduki badu, emakumea ez-esentzial, objektu, espezifikotasun, hau da, "bestea" izatearen kategoria mugatuz lortu du uste hori.

Baina, zergatik ez da altxatu emakumea egoera honen aurka? Zergatik, mendeetan zehar, ez du gizonarekiko elkarrekikotasunik lortu?

Emakumea ez da emakume jaiotzen, bilakatzen baizik.

Erantzunik errazena, emakumeari izaera "femmeninoa" ematea litzateke. Hau da, emakumeari eme-esentzia aldagaitza atxekitzea. Baina, S. de Beauvoir existentzialista zenez, aberrazio hutsa zen esentzia existentziaren aurretik kokatzen duen edozein ideia. Existentzia beti egoeraren baten ondorioa da, eta begien bis-

takoa da, emakumeek, beti menpekotasun-egoeran badiraute, gizona egiazko gutxiagotasunean bukatzen dutela.

Garrantzizkoa, hala ere, egoera hau luzatu behar den ala ez jakitea da, sortarazi duten zergatiak ezagutzea, ideologikoki nola justifikatu den eta gaur egun nola dirauen jakitea. "Emakumea ez da emakume jaiotzen, bilakatzen baizik", idazten du Simone de Beauvoir-ek. Biologiak eskaintzen dizkigun datuak garrantzizkoak badira ere emakumearen egoera ulertzeko, ez dira sexu arteko desberdintasuna gizaratean justifikatzeko adina. Psikoanaliari edo materialismo historikoari jasanezinak zaizkie Simone de Beauvoir-ek jaurtikitako kritikak. Bestalde, historiak beti etxe-barrutira mugatuak agertzen ditu emakumeak, zientzia nahiz kultur korronte eta erabaki garrantzitsuetatik at.

Emakumeak, gizonezkoek nahi bezalakoak izan dira beti. Gizonek utzi dieten neurrian eboluzionatu dute, sistema patriarkalaren barruan beti, dio S. de Beauvoir-ek bere *Bigarren sexua*-n. Gizonezkoek asmatu dituzten mitoek emakumeen sexuarekiko dituzten beldur, obsesio eta izuak ageri dituzte. Zapalkuntza guztiek dute justifikazio beharra eta mitoak dira emakumeek betidanik jasan duten bazterketa teorikoki oina-

ritzen duten ideologia patriarkalaren funtsa.

Biktima eta konplizea

Horrez gainera, emakume izatea egoera baten ondorio da eta ondo mamitutako prozesu ideologikoarena, gainera, honek biktimaren konplizitate lortzen baitu. Simone de Beauvoir-ek sakonki aztertzen du, nola haurtzaroan eta adoleszentzian garatzen den prozesu hau. Nola ezkontzan eta amatasunean burutzen den. Amorrante eta emazte-funtzioekin batera, zapaltzen duen ideologia bera iraunaraztearen eginkizuna ematen dio gizarteak emakumeari. Era honetan, lehen berarekin egin zuten berbera bere alabekin egiten ematen ditu emakumeak bere ahalegin onenak. Eta zirkulu gaiztoa finkatzen da. Konplizitatea, sarritan, beste mailatan adierazten da... Bere bizitzaren jabe izateko ezintasunez, emakumeak maiz samintasunaren ondorioz sortutako jarrera eta portaera atzerakoiak hartzen ditu. Edo sasi-irterak edo ihesbideak edo aitzakiak. Bere egoeratik ihes egiteko erak, ugariak eta sarritan konplexuak dira. Batzuentzat erlijioa, besteentzat gainezkako nartzisis-moa edo masokismo estalia... Sekula aseezin, psikiatra eta sendagileen bezero zintzo, merkealditako lekuko leial edo fotonobela erromantikoen (gaur egun, tele-

nobela esan beharko genuke...) kontsumitzaile sutsu izango dira.

Labur bilduz

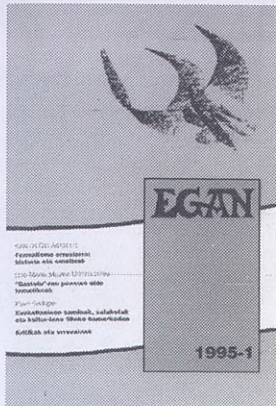
Emakumearen etorkizuna Simone de Beauvoir-rentzat, gizar-tearen erantzunkizunetan biziki esku hartzean zetzala, zirudien nagusiki. Ogibidea, burujabeta-sun ekonomikoa lortzea zen lehenengo eta ezinbestez bete beharreko baldintza, bizitza bestearen begiez ikusten jarraitu nahi ez zuen emakumearentzat.

Hala ere, Simone de Beauvoir-izera leporatu izan zitzaion : azterketa soilera mugatu izana bere liburuan, emakumeen borroka-taktika garatu gabe. Berak, batetik, emakumeen egoera aldatzeko asmorik ez zuela izan *Bigarren sexua* idazterakoan esan ohi zuen; eta, bestetik, ez da ahaztu behar Simone de Beauvoir-ek, urte askotan, emakumearen arazorekiko esperantzak produkzio-sistema kapitalistaren aldakuntzan ezarri zituela. Azkeen urteetan,

emakumeen mugimenduan parte hartu zuen. Feminista bihurtu zen eta, 1972an, M.L.F.ko emakumeekin batera, Pariseko kaleetara jaitsi zen, aborto-eskubidea eskatuz. Errusiako eta Txinako iraultzek emakume-arazoez sortutako etsipenaren ondoren eta 68ko Maiatzaz geroztik, emakumearen askatasuna eta sozialismoaren lorpena helburu zituen mugimendu feministaren sorrera izan ziren berarentzat arrazoi nagusienak.

Beraz, artikulu honetan, *Bigarren sexua*-ren berrogeita hamargarren urteurrena akuilu izan dut bere ideia nagusien laburpen apala egiteko. Gaurtik begiratuta, alderdi kritikagarriak dituela onartuz ere, handia da oraindik liburu honek irakurlearengan sortzen duen oihartzun eta lilura. Hala esan didate, bederen, orain dela gutxi irakurri duten gazte batzuk. Antza denez, askatasun bidea luzea da emakumeentzat oraindik.

Mariasun Landa

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. Autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetu zaitez:	Urteko harpidetza:	2.500 pezta.
	Atzerrian:	2.800 pezta.
	Dendan ale bakoitza:	2.000 pezta.
	Ale atzeratuak:	2.500 pezta.

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: **EGAN**

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte
Peña y Goñi, 5. 2gn. ezk.
Postakutxatilla 3.263 - 20080 - DONOSTIA

HARPIDE TXARTELA

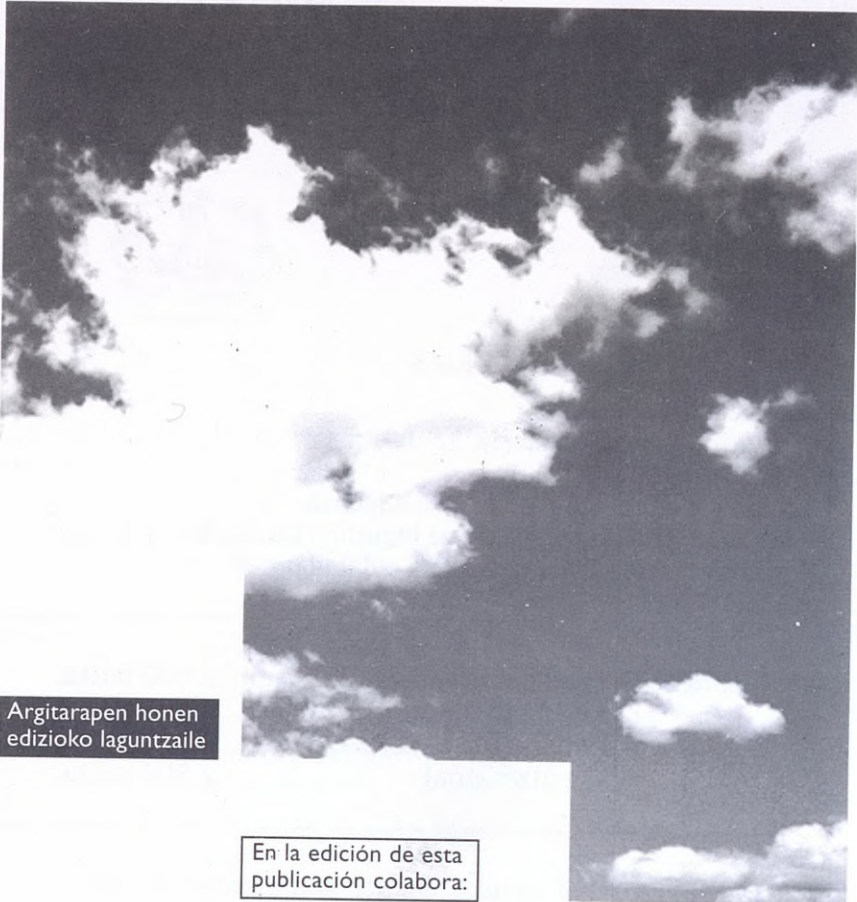
Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

Argitarapen honen
edizioko laguntzaile

En la edición de esta
publicación colabora:

kutxa

fundazioa
fundación

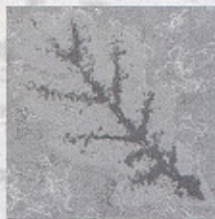
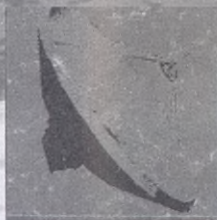
Elhuyar

IENTZIA ETA TEKNIKA

hilabetekaria

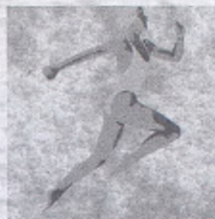
Zientziaz eta
Teknikaz
goza dezazun

ZIENTZIA

NATURA
eta
INGURUGIROA

EKNOLOGIA

OSASUNA

egin zaitetz harpidedun

Urtebeteko
harpidetza
5.750 pta.
(230 libera)

Bi urteko
harpidetza
10.500 pta.
(420 libera)

Hiru urteko
harpidetza
16.000 pta.
(640 libera)

**Harpidedun bazara
% 20ko beherapena
izango duzu Elhuyarreko
produktuetan. Gainera,
etxean jasoko dituzu.**

izena _____

helbidea _____

hiria _____ P.K. _____

IZENA zk. _____ Tel. _____

Ordainketa: _____

Banku edo Aurrezki Kutxa _____

Kontu korrrotea/libreta* _____

Entitatea

Sukurtsala

K.D.

Kontu-zenbakia

*Zenkaki guztiak ipini arren.

Bidali:

Elhuyar
KULTURAREN ELKARTEA

Asteasuain poligonoa, 14. pabilioia.

Txikiardi auzoa. 20170 USURBIL (Gipuzkoa)

Tel. (943) 363040 (943) 363041; Fax-zk. (943) 363144

E-mail: elhuya01@sarenet.es

EGAN BILDUMA

1- Antzerkia-1

DANIEL LANDART. *Ama*. 41 or. (500 pta.).

2- Antzerkia-2

MIKEL UGALDE. *Añarberen bila*. 40 or. (500 pta.).

3- Antzerkia-3

ANASTASIO ALBISU. *Santa Kruz apaiza gerralari*. 44 or. (500 pta.).

4- Azterketak eta Saiakerak-1

GILLERMO ETXEBERRIA. *Orixeren metrikaz*. 87or. (1.500 pta.).

5- Azterketak eta Saiakerak-2

JON KORTAZAR. *Pastoralak* 80 or. (1.500 pta.).

6- Sorkuntza-1

ANDONI LEKUONA. *Euskal kantagintzan urrats berri*.
48 or. (500 pta.).

7- Sorkuntza-2

ANA URKIZA. *Afrikako ahozko literatura, memoria kolektibotik
kritika sozialera*. 64 or. (1.000 pta.).

8- Sorkuntza-3

JULEN LEKUONA. *Hautsi ez dadin katea*. 44 or. (1.000 pta.).

9- Azterketak eta Saiakerak-3

HH.EE. *Atxaga Baionan*. Oria argialetxearekin elkarlanean

Eskaerak: Eusko Adurraren Adiskideen Elkarteak
EGAN Aldizkaria. Donostiako 3.263 postakutxatila.
(Harpidedunek %30eko deskontua izango dute).

Egunkaria

azala
eta mamia.

Egunkaria Harpidetza Txartela

Izen/deiturak

Helbidea

Posta kodea Herria

Telefonia

Euskaldunon Egunkaria.
Cudarien Etorbidea z/g. 20140 Andoain

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

ESNAL, Pello. <i>Nada de agua en Madrid</i> (Patxi Ezkiaga Lasa)	225
UMBRAL, Francisco. <i>Las señoritas de Aviñón</i> (Luis Mari Mujika)	236
JIMENO JURIO, José María. <i>Navarra, Historia del euskera</i> (Luis Mari Mujika)	238
TXILLARDEGI. <i>Putzu</i> (Luis Mari Mujika)	245
BEAUVOIR, Simone. <i>Bigarren sexua</i> (Mariasun Landa)	246

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	2.500 pta.
Atzerrian	2.800 pta.
Dendan ale bakoitza	2.000 pta.
Ale atzeratuak	2.500 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	3.000 ptas.
Número suelto	2.000 ptas.
Número atrasado	2.200 ptas.

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkartea. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA